Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoope. Deel II

François Valentijn

editie E.H. Raidt en R. Raven-Hart

bron

François Valentijn, *Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoope. Deel II (ed. E.H. Raidt en R. Raven-Hart)*. Van Riebeeck-Vereniging, Kaapstad 1973

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vale003besc02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

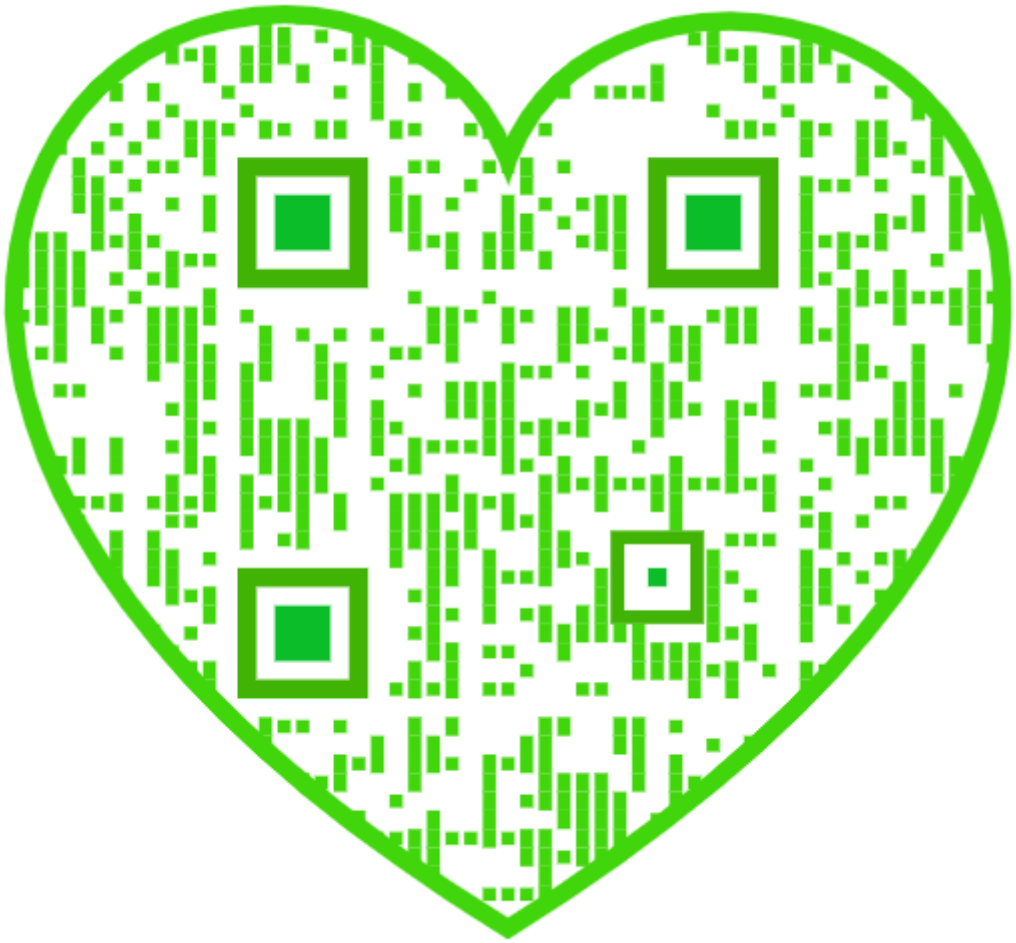

Voorwoord

Met die voltooiing van Deel II van die Valentyn-uitgawe kan 'n werk wat wyle prof. P. Serton alreeds in 1957 begin het, uiteindelik afgesluit word. As eindredakteur was dit my taak om die taamlik rampspoedige Valentyn-uitgawe oor te neem, die honderde los drade van my voorgangers te verbind en die annotasies en verdere redigeerwerk af te rond. Omdat daar so veel redakteurs aan die teks gewerk het, was dit nie altyd moontlik om sekere klein onduidelikhede op te klaar nie, en in minstens een geval het 'n belangrike korreksie agterweë gebly. Prof. Serton het in 1963 die inleiding vir die uitgawe voltooi wat dan ook byna ongewysig oorgeneem is. In sy beskrywing van Valentyn se kaart van die Kaap kritiseer hy die foutiewe opvatting van prof. V.S. Forbes wat dié kaart as 'n kopie van Kolbe se kaarte beskou het (sien VRV II-2, bl. 22). Prof. Forbes het egter reeds in 1965 sy fout reggestel in 'n artikel in die *Tydskrif vir Aardrykskunde* (Stellenbosch), April 1965, nr. 6, bl. 12, 13, verder in sy boek *Pioneer Travellers of South Africa*, 1965, bl. 39, en in die *Standard Encyclopedia of Southern Africa,* deel III, bl. 110. As nie-aardrykskundige het dié korreksies my ontgaan, maar ek wil graag van hierdie geleentheid gebruik maak om die saak ten minste nou nog reg te stel.

Valentyn noem in sy *Beschryvinge* baie mense, plekke en plase van die vroeë Kaap wat vir historiese navorsing van belang kan wees. Daarom het dit wenslik gelyk om 'n redelik volledige register van persoons- en plekname vir albei dele op te stel wat die naslaan sal vergemaklik.

Ek is baie dank verskuldig aan mnr. Roy Pheiffer van die Universiteit van Kaapstad, wat al die voetnote van maj. Raven-Hart uit Engels in Afrikaans vertaal het. Hy het ook by die proeflees van deel I gehelp en my in baie opsigte met raad en daad bygestaan. Sonder sy hulp sou ek hierdie uitgawe, veral deel I, nie in so 'n beknopte tyd kon versorg het nie.

My opregte dank ook aan mnr. K.S.D. Beavon van die Departement Aardrykskunde aan die Universiteit van die Witwatersrand, vir sy samewerking, en veral aan mev. L.R. Thatcher, kartograaf van dié departement, vir die oorsigtelike sketskaart van Starrenburg se tog wat sy vir hierdie uitgawe geteken het.

Ten slotte nog 'n woord van dank teenoor mej. Cristina Mazurkiewicz vir haar hulp by die lees van die drukproewe en by die opstel van die register.

EDITH H. RAIDT

Preface

The completion of volume II of the Valentyn edition marks the conclusion, at long last, of a labour started by the late Prof. Serton as long ago as 1957. As final editor it was my task to shoulder the well-nigh disastrous Valentyn publication, gather together the hundreds of loose threads left by my predecessors and to round off the annotations and further editorial work. As so many editors had worked on the text, it was not always possible to clear up certain small obscurities, and in at least one case an important correction was overlooked. Prof. Serton had completed the introduction to the publication in 1963, and it was included practically unaltered. In his description of Valentyn's map of the Cape he criticises as mistaken the view of Prof. V.S. Forbes who regarded the map as a copy of Kolbe's maps (see VRS II-2, p. 22). However, Prof. Forbes had already corrected his error in an article in the *Tydskrif vir Aardrykskunde* (Stellenbosch), April 1965, no. 6, p. 12, 13, also in his book *Pioneer Travellers of South Africa,* 1965, p. 39, and in the *Standard Encyclopedia of Southern Africa,* volume III, p. 110. Not being a geographer, these corrections slipped my notice, but I should like to avail myself of this opportunity to rectify the matter as yet.

In his *Description* Valentyn mentions many persons, places and farms of the early Cape which might be of importance to historical research. For that reason it seemed desirable to compile a fairly exhaustive index of persons and places mentioned in the two volumes so as to facilitate reference.

I am indebted to Mr. Roy Pheiffer of the University of Cape Town, who translated all Major Raven-Hart's footnotes from English into Afrikaans. He also helped with the proof-reading of volume I and was of assistance by word and deed in many ways. Without his help I would not have been able to produce this publication, especially volume I, in such a limited time.

My sincere thanks also to Mr. K.S.D. Beavon of the Department of Geography of the University of the Witwatersrand for his co-operation, and especially to Mrs. L.R. Thatcher, cartographer in the same Department, for the clear sketch-map of Starrenburg's journey which she drew for this edition.

Finally a word of thanks to Miss Cristina Mazurkiewicz for her assistance with the reading of printer's proofs and the compiling of the index.

EDITH H. RAIDT

Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoope
Description of the Cape of Good Hope

Vierde hoofdstuk *(Vervolg)*

Landtogt van den Landdrost Starrenburg *in 't jaar* 1705

Men heeft ook al zedert 1670, en bevorens, togten door de hier Land-kundige Sergeanten *Kruidhofs* en *Cruze* tot aan de Mosselbaay, en tot in St. Heleensbaay, laten doen.[1.] Ook heeft in de later tyden, onder de Heer *Willem Adriaan van der Stel,* de Corporaal *Samuël Paske*[2.] een tocht, in de 80 mylen verre, met 8 á 10 Soldaaten, en met 50 Hottentots Landwaard in, na de zwarte rivier gedaan, om voornamelyk na weggeloopen Slaven te zoeken, waar van zy'er ook 4 bekomen hebben. Zy waren 6 weken uit, vonden daar over al een Compagnies post, een Compagnies Huys, en Compagnies Pan[3.], en noodig gereedschap om hunne spyze in te koken. Zy trokken over de schoonste bloem-velden, die men zich verbeelden kan, en quamen eyndelyk by een zwaar moeras, dat zich tot de zwarte rivier, die al vry groot is, uytstrekte, zy konden niet verder komen, en hadden op dien tocht geen wild gedierte, dan alleen drie groote Leeuwen, die hen ontweken, ontmoet, en verder geen andere ontdekking van belang gedaan.

Deze zelve borst heeft hier nog een togt na de 24 rivieren (dat alle spruyten zyn die zich tot een verzamelen) gedaan, nemende zynen weg over Stellenbosch en Drakesteyn, tot 't eynde der posten van de Fransche vrylieden, die zich nog wel 2 dagreyzen verder, dan Draakestein, of wel 38 mylen van het Fort, uytstrekken, alwaar *Cornelis Botma,*[4.] een plaats by de laatste post heeft; dog daar zyn geen posten meer van de Ed. Compagnie. Aan 't uyterste van deze posten der Fransche Vrylieden vond hy onder aan

1. Pieter Cruijthoff het in 1658 aan die Kaap gekom. In 1659 is hy aangestel as korporaal van die adelborste en in 1666 tot sersant bevorder. Hieronimus Cruse van Bielefeld was sedert 1660 aan die Kaap. (Vgl. voetnoot IV/13 in VRV II-2.)
   Sowel Cruijthoff as Cruse het 'n aantal ontdekkings-, handels- en strafekspedisies gelei. Dié wat van belang is in soverre daar joernale van behoue gebly het, is die volgende: Cruijthoff se ekspedisie in 1661 na die Olifantsrivier (DR 11/3/61), waartydens die eerste kontak tussen blankes en Namakwas plaasgevind het; die ekspedisie in 1662/3 (DR 1/2/63) deur dieselfde gebied en ietwat verder noordooswaarts; en die ekspedisie in 1667 (DR 6/5/67) na die Hessekwas in die Ooste, en weer in 1668 (DR 4/8/68); verder Cruse se ekspedisie in 1668 oor see na Mosselbaai en die stamme aldaar en sy terugkeer oor land (brief aan die Here XVII 22/3/69 waarin melding gemaak word van sy joernaal); en sy ekspedisie in 1676 teen Gonnema (DR 17/4/76). (Dit is dieselfde ‘oude Capitein’ wat op bl. 9 in die oorspronklike uitgawe voorkom; in 1688 word hy as reeds oorlede vermeld.) [RH]
2. Niks is oor hierdie korporaal of hierdie togte gevind nie, en daar is baie ‘Zwarte rivieren’ in alle rigtings, hoewel een van dié na die ooste toe as die mees waarskynlike voorkom. [RH]
3. Vir die watervoorsiening is blykbaar voorkeur gegee aan natuurlike panne vir die vestiging van kompanjies-poste. [S]
4. Sien VRV II-2, bl. 190, voetn. III/8.

Chapter four *(Continued)*

Journey of Landdrost Starrenburg *in the year* 1705

Since 1670, and also before that date, journeys were made by the Serjeants *Kruidhofs* and *Cruse,* persons well acquainted with the country here, to the Mossel Bay and to St. Heleens Bay.[1] Also in recent years, under Heer *Willem Adriaan van der Stel,* Corporal *Samuel Paske*[2] made an inland journey of 80 miles with 8 or 10 soldiers and 50 Hottentots, to the Zwarte River, chiefly to search for runaway slaves, of whom he caught 4. They were away for 6 weeks, finding everywhere a Company's Post, a Company's House, a Company's Salt Pan,[3] and the necessary utensils for cooking their food. They passed the most beautiful fields of flowers imaginable, at last reaching a deep marsh which extended to the Zwarte River, a pretty large stream. Here they could go no further. They met with no wild animals on their journey, except for three large lions, which got out of their way, nor made any discovery of importance.

This same lad also made a journey to the 24 Rivers (which are all brooks that join together), making his way by Stellenbosch and Draakesteyn and as far as the end of the farms of the French Freemen, which extend fully 2 days' journey beyond Draakesteyn, or fully 38 miles from the Fort, where *Cornelis Botma*[4] has a place near the last of them, though there are no more of the Company's posts there. At the outermost of them he found,

den laatsten berg, dien hy overtrok, een zeer heete bron,[5] waar van wy bevorens al gesproken hebben, en die zoo heet is, dat men'er een Ey gaar in koken kan.

1702.[6] In Maart hebben 45 Kaapze vrylieden, buyten kennis der Regeering, op een tocht landwaard in na de groote *Caboequas* (Hottentots van een kloeke statuur, als de Madagascaaren) geweest, zy trokken met 4 Wagens, en 32 trekossen, beladen met Koopmanschappen van Tabak, Dacha (een zoort van Hennip, die de Hottentots zeer geerne rooken) Kopre en Glaze Koraalen, Hazagaayen, Pylen, Yzer, Ajuyntjes, Kopere en Yzere Armringen, over de Kloof van Hottentots Holland. Sy waren eerst, en zoo vervolgens, by de Hoezequaas, Hessequaas, Gauris, Attaquaas, Gantauwers, de Ammiaquaas, Moetjezons, Horizons, kleene Kaffers, en eyndelyk by de Caboequaas, zynde alle byzondre Hottentotze volkeren, gekomen.[7]

Zy hadden Capiteyn *Snel,* om hen den weg na die Caffers te wyzen, en voor Tolk te dienen, mede genomen, alzoo de Kaapze Hottentots dezen weg, en de spraak dezer volkeren, niet kenden.

Deze Borgers, dit zoo in der stilte ondernomen hebbende, hadden malkanderen beloofd, dat zy malkanderen niet beklappen zouden, hoewel daar van naderhand verklaringen[8] verleend zyn, die men in contradeductie van *Tas* en *van der Heyden* uitgedrukt vind.

Sy hadden eenen *Herman Janszoon* verlooren,[9] die met een Hazagaay getroffen wierd, en *Julius Lazius* was van ziekte gestorven.

Sy hadden deze *Caboequaas* eyndelyk na 14 of 15 dagen reyzens, 5 of 600 sterk, en wel met Hazagaayen en Schilden gewapend, gevonden, tegen hen geslagen, hen daar na op de vlugt gedreven, eenige van hen ter nedergelegt, en 2200 stuks Runderen en 2500 Schapen, eerst van hen geroofd, en hen daar na 400 Runderen, en 600 Schapen weergegeven, en hen ook eenige Tabak, Kraalen, &c. om dus met hen den peys weder te maken, vereerd. Gelyk dat 1703 den 24sten October door *Jacob Holland,* en *Wynand Wynandszoon,* zeer omstandig voor den eersten Klerk *Willem Helot* verklaard, en in het voornoemd Tractaat te vinden is.

Ook hadden zy de Horizons vyandig aangetast, en op hen niet alleen

5. Sien VRV II-2, bl. 166.
6. Hierdie hele paragraaf en die volgende is uit die Bylae M.3. van die Deductie geneem, met uitsondering van variante-spelling van die stamme se name. Vir *dacha,* sien bl. 68, en vir *ajuyntjes*, voetnoot IV/145 in VRV II-2, bl. 279. [RH]
7. Die stamme is soms verhaspel, soos vanself spreek by die gebrekkige kennis van Hottentot-tale. Ook het die avonturiers waarskynlik nie skerp onderskei tussen die stamme self en hulle onderverdelings nie. Die meeste van die opgegewe name is egter herkenbaar, maar dit is vreemd dat naas oostelike ook noordelike groepe vermeld word, terwyl ons, aangesien die kommando oor Hottentots-Hollandkloof gereis het, net oostelike sou verwag. Dit lyk of Valentyn self geen duidelike voorstelling van die lokalisering gehad het nie, en sy kaart versterk hierdie veronderstelling. Kyk ook die Inleiding oor die bronne van sy kaart op hierdie punt. Dit plaas die Caboequas, waarheen die reis gaan, oos van die Bergrivier, 'n bietjie noordeliker as 24 Riviere. [S]
8. In die Deductie-bylaes: Jacob Holland lê die verklaring af in M.3 en Wynand Wynandszoon dié in M.7. [RH]
9. Hierdie paragraaf is nog steeds uit M.3. geneem, maar die roof van die beeste en skape en die teruggawe van 'n deel daarvan was tydens die terugreis, toe die Gonokwas teëgekom is, die gemengdbloedige Bantoe-Hottentot-stam naby die Van Staadsrivier. [RH]

below the last mountain which he crossed, a hot spring of which we have spoken previously,[5] so hot that one can boil an egg in it.

1702.[6] In March 45 Cape Freemen, without the knowledge of the Government, made a journey inland to the Great *Caboequas* (Hottentots of an upstanding stature like the people of Madagascar). They went by the Hottentots Holland Kloof with 32 oxen and 4 waggons, laden with wares such as tobacco, dacha (a sort of hemp which the Hottentots love to smoke), copper and glass beads, assegais, arrows, ajuyntes, copper and iron arm-bands. They came into contact successively with the Hoezequaas, Hessequaas, Gauris, Attaquaas, Gantauwers, Ammiaquaas, Moetezons, Horizons, Little Kaffers, and finally with the Caboequaas, all being separate Hottentot tribes.[7]

They had with them Captain *Snel,* to show them the way to the Caffers and serve as interpreter, since the Cape Hottentots did not know this route, nor the speech of these tribes.

These Burghers, undertaking this in secret, took oath that they would not betray one another, although later declarations[8] were made, which are to be found in the Contradeductie of *Tas* and *van der Heyden.*

They lost a certain *Herman Janszoon* who was hit by an assegai, and *Julius Lazius* who died of sickness.[9] At last, after a journey of 14 or 15 days they found these *Caboequaas,* 5 or 600 strong, well-armed with assegais and shields, and fought with them and put them to flight, killing some of them and robbing them of 2200 cattle and 2500 sheep but later giving 400 cattle and 600 sheep back to them, as also some tobacco, beads, etc. in order to make peace with them. This was declared very circumstantially on October 24, 1703, by *Jacob Holland* and *Wynand Wynandszoon* before the First Clerk *Willem Helot,* as is to be found in the above-named pamphlet. They had also attacked the Horizons, not only twice firing on them but driving them to flight and stealing 70 of their cattle, which actions have since made these tribes very averse to us, and have incited

tweemaal geschoten, maar hen al mede op de vlugt gedreven, en 70 Runderen van hen geroofd; al welke bedryven deze Natien zedert van ons zeer afkeerig gemaakt, en aangezet hadden, om by alle gelegentheden deze vyandlykheden op ons onnoozel volk te wreeken. Men was wel van voornemen hen over dit stout bedryf te straffen,[10.] dog alzoo zy zoo sterk waaren, wilde men daar op nader ordre uyt 't Vaderland wagten.

De verste tocht, door de onzen in 't jaar 1704 of 1705 Landwaard in gedaan,[11.] is 150 mylen verre geweest, daar men wel 13 of 14derley Natien ontdekte, die toen van de onzen zeer qualyk gehandeld, en onder welke ook de kleine Namaquaas waren, die 1705[12.] (wanneer ik hen met veel verwondering gezien hebbe) de vrede quamen verzoeken. Deze stoute Borgers, waren eyndelyk door de Cawoequaas,[13.] de dapperste van alle deze Volkeren, voor welke ook zelf de kleene Namaquaas schrikken, en die schilden van ossenhuyden hebben, daar meenige kogel op afstuyt, gestut.

Ook zegt men, dat omtrent 1706 of 1707[14.] eenige burgers, buiten weten der Regeering, 30 of 40 sterk, yder met een Hottentot by zich, wel 180 mylen landwaard in geweest zyn.

Daar benevens heeft de Landdrost *Starrenburg*[15.] een tocht na de voornoemde zwarte rivier[16.] gedaan; dog kon toen zoo verre niet komen, en had ook een Hollander verloren, die, in 't midden van ettelyke Hottentots zittende, door een grooten Leeuw alleen besprongen, uyt 't midden van hen weggesleept, en, zonder dat zy dit beletten konden, in eene slag dood geslagen, en verscheurd wiert. De Hottentots bezetteden hem egter naderhand in een laagte, doorregen hem met veel hazagaayen of werppylen (zoo dat hy toen beter een yzer-verken of Egel, dan een Leeuw, geleek) en wierden hem eerst, na't afgaan van 2 Snaphaanen te gelyk, meester.

10. Hierna word verwys in DR 27/10/1702: ‘geweld en moord ... 'n paar dae gelede het 'n groep van 45 sulke vryliede van die ergste soort teruggekeer’: dit moet ondersoek word en stappe moet gedoen word; ook word die verbod op handeldryf met die Hottentotte herhaal. Maar die brief van 1/4/1703 aan die Here XVII is volledige; daarin word melding gemaak van ‘oorkant die berge’ en die ‘Caboequas’, maar met die toevoeging dat ‘ons nie gedurf het’ om hulle te bestraf nie aangesien die halwe kolonie geruïneer sou wees. ‘Volgens ons mening is dit die beste as dit tersyde gelê word.’ Here XVII het in hul brief van 24/7/04 daarmee saamgestem. [RH]
11. Niks is opgespoor nie. Die vermelding van die ‘Cawoequaas’ dui op verwarring met die strooptog van 1702 wat hierbo genoem is, maar die ‘kleine Namaquaas’ klink meer na dié van bl. 24 wat ‘korte jaaren voorleden’, d.w.s. voor 1705, plaasgevind het. Die vermelding dat die Namaquaas bang was vir die Cawoequaas (in werklikheid Bantoes) is natuurlik belaglik: hulle het so ver uit mekaar gewoon as wat twee stamme maar kon wees. Valentyn bedoel waarskynlik die ‘Cobonas’ of ‘Kobonas’ (sien bl. 60). [RH]
12. Vgl. DR 13/10/1705. [RH]
13. Vgl. *infra* voetnoot V/6. [RH]
14. Geen spoor is hiervan gevind nie. [RH]
15. Johannes Starrenburg, van Lübeck, het in 1695 na die Kaap gekom waar hy in 1697 met Johanna Victor getroud is. Hy het die plaas ‘Onrust’ aan die Tijgerbergen besit. In Julie 1705 is hy aangestel as landdros van Stellenbosch. By die stryd van W.A. van der Stel teen die burgers het Starrenburg die goewerneur gehelp om die burgers te vervolg. Hy is in 1707 saam met ander amptenare na Nederland teruggeroep.
16. Dié van *supra* voetnoot IV/2: maar die afwesigheid van elke verwysing in die DR na so 'n tog deur Starrenburg laat 'n mens vermoed dat hierdie paragraaf slegs 'n herhaling is van die onmiddellik daaropvolgende (met inbegrip van 'n variasie van die leeu-episode). [RH]

Om nu nog een beter denkbeeld van zulken tocht te hebben, zullen wy hier een zeer net bericht van een reyze landwaard in, 1705 door den zelven *Starrenburg* gedaan, den Lezer, te meer, alzoo zig daar in een zonderling voorval met een Leeuw opdoen zal, voor oogen stellen.

them to revenge themselves on our innocent people at every opportunity. It was indeed proposed to punish them for this shameless behaviour,[10] but since they were so strong, further orders were awaited from the Fatherland.

The first journey made by our folk in 1704 or 1705 went 150 miles inland,[11] discovering 13 or 14 tribes, who on this occasion were very ill-treated by our people, among them the Little Namaquaas who came in 1705[12] to seek peace (when I saw them with great wonder). These impudent Burghers were at last checked by the Cawoequaas,[13] the bravest of all these tribes, of whom even the Little Namaquaas are afraid, and who carry ox-hide shields which often turn away musket-bullets.

It is also said, that in about 1706 or 1707[14] some Burghers, 30 or 40 in number, each with a Hottentot, without the knowledge of the Government, went fully 180 miles inland.

In addition the Landdrost *Starrenburg*[15] made a journey towards the aforesaid Zwarte River[16] but could not reach it, and lost one Dutchman who was sitting among various Hottentots when a lion leapt on him and dragged him away without their being able to prevent it, and killed him with one blow and mangled him. However the Hottentots later hemmed it around in a hollow, and pierced it with so many assegais or lances that it looked more like a porcupine than a lion, and at last [our folk] finished it with the firing of two muskets simultaneously.

To give a better picture of such a journey, we will here set before the reader a short account of a journey made by the same *Starrenburg* in 1705 through the same region, the more so in that it tells of an unusual happening with a lion.

Landtogt van den Landdrost Starrenburg in 't jaar 1705

MEMORIE VOOR DEN E. LANDDROST, *Johannes Starrenburg,* als Hoofd dezer Expeditie, en verderen Raad, om haar in dezen Togt te dienen tot narigtinge.

Nademaal de E. Compagnie door schaarsheid van trek- en werkbeesten in groote ongelegentheid zoude komen, en om daar in by tyds te voorzien, hebben wy dan goed gedagt UE. deze Commissie, en Expeditie, aan te bevelen.

En op dat UE. van onze intentie te beter mogen worden geinformeert, hoe, en in welker voegen deze Landtogt, te facielder zal konnen worden bereikt, zoo hebben wy noodig geagt, ons daar op in dezen kortelyk te verklaaren.

Zoo haast UE. dan van de vereischte provisien, koopmanschappen, ammunitien, en materialen tot de reize en handel noodig, zyt voorzien, zult, zonder eenig tydverzuim UE. op weg hebben te begeven na de naast hier om heen leggende Hottentotze Natien, met dewelke de E. Compagnie tot nog toe in een goede vrede en aliantie is levende, nevens de manschap, en verdere train, onder UE. commando gestelt. Wy zeggen eenelyk naar de naast heen leggende Hottentots, om dat hooger op, of na andere Natien te trekken, veel gevaar en periculen, na alle vermoeden onderworpen zoude wezen, ten aanzien veele van die volkeren, mits de groote hostiliteiten[17.] *door verscheide quaadaardige ingezetenen, onder pretext van vry ruilen, ('t welk UE. niet onbewust kan zyn) ontrent dezelve gepleegt, niet alleen door het verfoejelyk geweld, haar vee voor 't grootste gedeelte zyn quyt geraakt; maar ook gewisselyk te dugten staat, indien men weder by dezelve quam, niet tegenstaande uit vriendschap (en met een goed opzet) datze, in plaats van minnelyk te handelen, niet anders dan op middelen van weerwraak zouden denken, en UE. ten argsten alle listen en laagen leggen; onaangezien zy door de E. Compagnie, nogte der zelver Dienaaren, nimmermeer zyn beledigt, of te kort gedaan.*

Het oogmerk dezer Landtogt en expeditie is, gelyk vooren gezegt, om by de gezeide naast om heen leggende Hottentotze Natien voor de E. Compagnie, op de zagtste en minnelykste wyze, een goede party runderbeesten in te ruilen en te handelen, wyl men hier thans van goede werkbeesten niet veel meer is voorzien. Ten welken einde dan, wanneer UE. aan de Kraalen van de meergezeide Natien zult gekomen wezen, zult UE. aan der zelver oppersten Capitein hebben over te geven, alzulke kleine geschenkjens als voor dezelve door ons daar toe zyn verordineert, en mede gegeven, en verder onder het doen van een maatelyk tractement aan dezen en genen, die het zelve onder haar meriteren, in de civielste termen aan den gezeiden opperste Capitein bekent te maaken, dat onze intentie daar heen is tende-

17. Vermoedelik dié van *supra* voetnote 10 en 12, onder meer. [RH]

Journey of Landdrost Starrenburg in the year 1705

MEMORANDUM FOR THE LANDDROST *Johannes Starrenburg* as Head of this Expedition, and for the others of his Council, to serve them as Information during this Journey.

Since the Hon. Company would be greatly inconvenienced by a scarcity of draught- and work-oxen and to take steps in good time to avoid such, we have thought fit to entrust you with this commission and expedition.

And in order that you shall be the better informed of our intentions as to how and in what manner this journey shall be the most easily performed, we have thought it desirable to explain ourselves briefly here.

As soon as you are provided with the necessary provisions, goods, ammunition and materials needed for the journey and for trade, you are to set out without any delay to the Hottentot Nations lying nearest around here, with whom the Hon. Company lives until now in good peace and alliance, together with the men and other transport put under your command. We say, only to those Hottentots living nearest to here, since to journey further, or to other Nations, would, in all expectation, be to subject oneself to much danger and peril as regards many of these peoples, in view of the great hostilities[17] done them by various evil-natured settlers under the pretext of barter (as cannot be unknown to you), since not only have they lost by force the greater part of their cattle, but also in that it may surely be expected, that if anyone again goes to them, notwithstanding that this be done in friendship and with a good intent, they, instead of trading amicably, would think of nothing but revenge, and would use againts you the most evil ruses and snares, despite the fact that they have never been offended or wronged by the Hon. Company or any of its Servants.

The object of this journey and expedition is, as aforesaid, to barter and trade with the said Hottentot Nations lying the nearest around here, in the most gentle and amiable manner, for a good quantity of cattle, since there are few more good working-oxen left here. To which end, therefore, you, when you shall arrive at the kraals of these Nations, shall hand over to the chief Captains of the same, all such small gifts as have been chosen by us for this purpose, and provided for you; and further, by a well-measured treatment of those who among them most merit it, you are to make known to the said principal Captains, in the most civil manner, that our intent towards them is to live in future with them and their people in all good friendship, and to continue in this, with the accompanying statement that to this end you are come there to the principal persons among them, to treat

rende, omme voortaan met hem, en de zynen, in alle goede vriend- en nabuurschap te leven, en daar in te continueren, met bygevoegt verhaal, dat UE. ten dien einde, en ook ten principaale aldaar zyn aangekomen, om eenig Beestiaal van hen te trocqueren, aan welkers goed success wy ook niet konnen twyffelen; verdagt zynde, wanneer de ruiling aangaat, dat UE. niet anders, dan ossen, in trocquering komen aan te nemen, en wel inzonderheid, dat het altemaal zy jong goed, om dezelve des te bequamer onder 't jok te konnen brengen, om in der tyd daar goede en langwylige diensten van te hebben, tragtende daar van ook zoo veel te trocqueren, als gevoegelyk en op de zagtste wyze zult konnen bekomen, op dat men voor langen tyd van goede trekbeesten voorzien mag blyven.

Doch de zelve Hottentots haar tot de ruiling ongenegen toonende, 't gene wy nogtans anders denken, en hoopen, zoo zult UE. verder alle bedenkelyke middelen van vriendschap en persuasie aanwenden, omme, zoo immers doenelyk, haar daar toe te zien te bewegen, al zouden UE. zich in den handel ontrent deze Natien wat splendider toonen, als men wel niet gewoon is aan de Hottentots te doen, zonder dat UE. nogtans niet zult vermogen (zy om te ruilen onwillig blyvende) eenige de minste feitelykheden van vyandschap tegens haar te begaan, maar in zulken geval liever getroosten onverrigter zaake van dezelve weder te keeren, hoewel wy ons daar vast wat beters af beloven.

Maar zoo het quam te gebeuren, 't welk wy vooral anders wenschen, en hoopen, dat UE. in de heen- of weertogt van eenige Hottentots, het zy van wat Natien die ook waren, vyandelyk wierden bejegent, en aangedaan, zullen UE. als dan ook vermogens wezen de zelve met gelyke munt te betalen, alzoo de zaak in dusdanigen geval van zelfs spreekt, dat geweld met geweld tegen te gaan wettelyk toegestaan is; ofte ten ware ook dat UE. vastelyk wist, en voor oogen zag, dat UE. en zyn byhebbende volk en goed, van eenige der gezeide Hottentotze Natien lagen wierden geleid, omme UE. vyandelyk te bespringen, en door haar groote meenigte van volk te overrompelen, zult UE. in zoodanigen geval tegens dusdanige Natien, omme u zelven, en volk en goederen te redderen, en behouden, wel eerst offensive mogen ageeren, omme, zoo best doenelyk, hen te verjagen, zoo de noodzaakelykheid dat quam te vereisschen, maar anders niet; hoewel wy vertrouwen, dat alle de zelve hen zoo rekkelyk zullen komen aan te stellen, dat zoodanige proceduren niet noodig zullen wezen.

UE. zult, geduurende de heen- en weertogt, goede zorge moeten dragen, van altyd op hoede te wezen, en in postuur van defensie, om van deze brutaale Landaart niet verkloekt te worden, alzoo het hen aan geen listigheid ontbreekt, om hunne desseinen te volvoeren, doch waar inne geen de minste swaarigheid behoeft te worden gemaakt, zoo UE. maar by dag, en

with them for some animals, of the good success of which we cannot doubt, it being taken into account whenever bartering may begin, that you will accept in trade nothing but oxen, and especially only young ones, as being easier to break in to the yoke and as giving us good and long service, so that you shall barter as many of these as can be obtained in a proper manner and most gently, so that we may be provided with good draught-animals for a long time to come.

But should these Hottentots show themselves disinclined to barter, though we think and hope otherwise, you shall make use of all imaginable means of friendship and persuasion, in order, if anyway possible, to see a means to incline them to it, even if in trading with these Nations you shall show yourself somewhat more lavish than one is accustomed to be with the Hottentots, without however being in any way authorised (should they remain unwilling to barter) to do the smallest unfriendly action to them, but rather in such case to return from them unsuccessful, although we firmly trust in some better results in this.

But if it should come to pass, which we wish and hope above all may not be the case, that you, either in the outward or the return journey, should meet with hostile actions, from whatever Nation it may be, you are authorised to repay them in the same coin, since in such a case it is self-evident that to resist force by force is legally permissible; or should it happen that you definitely know, or see with your own eyes, that by any of the Hottentot Nations ambushes are made ready, to fall in strife upon you and the people and goods with you, and by their great numbers to overpower you, in such a case you shall be authorised to take the offensive against such Nations, in order to save and preserve yourself and your people and goods, in order, as far as may best be possible, to drive them away, if necessity should compel you to this, but not otherwise, although we trust, that all of them will be so compliant, that such action shall not be necessary.

During the outward and return journeys you shall take good care to be at all times on your guard and in readiness for defence, in order not to be deceived by this brutish folk, since in them there is no lack of slyness in the execution of their plans, but as regards which not the least pessimism should be felt, as long as by day, and especially by night, you keep a good watch, to which end you shall camp by night on the open plain, away from all bushes and shrubs, not to give them any opportunity thereby, the fires at night being lit or not lit as you shall find it best and most suitable, also by day on the march you shall have the men march in good order, in so far as this is possible.

For many reasons you shall not allow the people with you to go apart

inzonderheid 's nachts, goede wagt doet houden, ten welken einde zullen UE. haar by nacht moeten legeren op 't vlakke veld, van alle bosschen en struiken afgezondert, om hen daar door geen occasie te geven; mogende het vuuren in de nachtruste, by UE. gedaan of gelaaten worden, zoo als het best en dienstelykst zullen vinden te behooren; ook by dag in het marcheren zoo veel als doenelyks is, het volk in goede ordre te laaten voorttrekken.

Om veel consideratien zal UE. zyn byhebbende volk niet van malkanderen mogen separeren, maar altyd gecombineert blyven; om, by aanval van eenige Hottentots, des te formidabelder te wezen, om hen te konnen resisteren, ten ware dat UE. nodzaakelykheids halven eenige manschap daar af na de Hottentots moeste zenden, omme hen tot het ruilen te nooden, of het ingeruilde vee te bewaren, en te weiden.

UE. zult ook een dagregister moeten houden, dat wy den Landdrost zelve hebben aanbevolen; en daar inne in 't breede doen verbaliseren, hoe verre des daags, zoo in 't heenreizen als wederkeeren, de mars is geweest; doch zonder dat nogtans het volk door het al te sterk marcheren, vermag afgemat te worden; en waar inne wy begeeren dat behoorlyke consideratie en inzigt zal worden gebruikt. Mitsgaders van alle voorvallen, die UE. geduurende deze expeditie mogen voorkomen; item, wat vee in soorten dagelyks, en by wat Natien der Hottentotten dat is ingeruilt, en wat quantiteit en qualiteio van Waaren, Compagnies wegen, daar tegens in ruiling dagelyks weder is uitgereikt; inzonderheid ook nauwe agt nemende op de situatie, gelegentheid, en vrugtbaarheid aller landeryen, die UE. mogten passeren; en waarom wy den thuinier Jan Hartog *expres mede laaten gaan, die daar af insgelyks goede aanteeking zal moeten houden.*

Belangende de provisien, zoo voor UE., en de onderhebbende manschap, als ook voor de Hottentots, die UE. geduurende deze Landtogt mede ten dienst zullen staan, hebben wy voor den tyd van twee maanden ruim mede gegeven: zulks het UE. daar aan niet zal ontbreken met recommandatie de zelve zoo spaarzaam, als doenelyk is, te gebruiken.

Ende op dat alles met een goede en geschikte ordre mag toe gaan, willen wy UE. ook gerecommandeert hebben, behoorlyke ordre, en 't volk in een goede discipline te houden; doch in alle voorvallen, als ook om eenige zaaken van belang te ondernemen, zal noodig wezen, dat zulks alvoorens in Raade worde overwogen, wat ten meesten dienste van de E. Compagnie gedaan, of gelaaten dient; gebruikende in alles goed overleg, en niets onvoorzigtig ondernemende, gelyk wy UE. dat gezamentlyk zyn vertrouwende.

Welken raad bestaan zal uit de volgende persoonen:

Den Landdrost Johannes Starrenburg, *als President, die alleen den Raad beroepen zal.*

from one another, but rather remain always together, so that in the case of an attack by the Hottentots they may be able to offer them a more formidable resistance, unless you must of necessity send some men from you to the Hottentots to induce them to barter, or to guard the bartered cattle, or pasture them.

You shall keep a Diary, which duty we have allotted to the Landdrost, and therein fully set down how far the march has been during the day, both in the outward and return journeys; but without however allowing the men to be worn out by too long marches, in which we desire that due consideration and judgement shall be used. As also of all happenings that may befall you during this journey; item, what cattle and of what sort is daily bartered and with what Nation of the Hottentots, and what quantity and quality of goods is daily expended by the Company in barter for it; making especial note as regards the position, condition, and fruitfulness of all the lands which you may traverse, for which purpose we have expressly let the Gardener *Jan Hartog* accompany you, who shall keep good notes thereof in the same manner.

As regards the provisions, both for yourself and the men under you, as also for the Hottentots who are to be under your orders during this journey, we have supplied fully enough for two months, and such that you shall lack nothing therein, with the recommendation to use the same as economically as possible.

And so that everything may come to pass in good and due order, we have thus recommended that you keep proper rule and maintain the men in good discipline; but in all contingencies, as also in undertaking any matter of importance, it shall be compulsory, that such be previously considered in Council regarding what is to be done or left undone for the best interests of the Company, in all things exercising due forethought and undertaking nothing rashly, as also we entirely trust you to do.

The Council shall consist of the following persons:

The Landdrost *Johannes Starrenburg* as President, who alone may call the Council together.

Den Corporaal Willem Brentgens.[18.]

Den baas Thuinier Jan Hartog.[19.]

En in cas van noodzaakelykheid, of dat de zaak zulks quam te vereisschen, nog twee van de bequaaamste persoonen uit UE. gevolg daar toe te assumeren.

Wy zouden wel gaarne zien, dat deze togt en commissie by UL. in den tyd van 6 *weeken of* 2 *maanden wierde verrigt, en UE. met de byhebbende magt weder hier mogten wezen; maar of zulks, om pregnante redenen, langer mogste vertragen, en 't welk by UL. dagregister mede zal dienen genoteert, zullen ons des ook moeten getroosten: immers deze togt, zoo kort als doenelyk zal wezen, ten meesten dienst der E. Compagnie, in 't heen en wederkeeren tragtende te volbrengen, en het ingeruilde beestiaal wel aan te teekenen, en gade te slaan.*

Verder zyn wy ons dan op UE. goeden yver, vigilantie, en trouwe verlaatende, niet anders verwagtende, dan dat ook een ygelyk in 't zyne hem na behooren zal quyten; waar mede UL. toewenschen alle zegen, en een gewenschte uitslag, en blyven

UE. goede Vried,

W.A. VAN DER STEL

In 't Kasteel de Goede Hoop,
den 16 October 1705

Dagverhaal van den landdrost Johannes Starrenburg, *gehouden op zyne Landtogt na de* Gonnemaas, Grigriquaas, Namacquasche Hottentots, *enz.*

Vrydag den 16 October 1705

Scheidden wy van Cabo, trekkende ik, omme in myne absentie aan den Vice-president van Heemraaden de verrigting van eenige zaaken aan te bevelen, na Stellenbosch, en van daar

Sondag den 18 dito

Verder om eenige affaires af te doen, na Draakenstein, en quam

Maandag den 19 dito

Op 's Compagnies post aan de Sonquaasdrift,[20.] zynde de plaats, die ook Baas *Jan Hartog* (die met de wagens een anderen cours genomen had) tot onze byeenkomst bestemt hadde, en trokken

18. Besonderhede oor Willem Brentgens kon nie opgespoor word nie.
19. Vgl. VRV II-2, bl. 70 voetnoot II/24.
20. Daar was waarskynlik meer as een drif van dié naam in die Boland, maar gewoonlik word aangeneem dat die Bergrivierdrif, oos van Riebeeckkasteel bedoel word. Die naam kom op dié plek nog voor (ca. 33° 23′, 18° 59′) en die lokalisering word bevestig deurdat die Land

van Waveren ‘over den berg’ lê, en dat die Vierentwintig Riviere in een middag van die drif af bereik word. [S]

The Corporal *Willem Brentgens.*[18]

The Chief Gardener *Jan Hartog.*[19]

And in case it be necessary, or if the question should demand this, two others of the most suitable persons among those with you are to be added.

We should be pleased to see that this journey and commission should be completed by you in a period of 6 weeks or 2 months, and that you should after that period be again returned here with the party under your command; but if for grave reasons, which shall be noted in your Diary, your return should be longer delayed, we shall be obliged to resign ourselves to this. Nevertheless, your journey shall be as short as accords with the greatest benefit to the Company, trying to achieve this in the outward and return journeys, and making due note of the cattle bartered, and taking good care of them.

Finally, we rely on your zeal, vigilance and trustworthyness, expecting nothing other, than that each shall do his duty in what concerns him, wherewith we wish you all prosperity and the wished-for success, and remain

Your good friend,

W.A. VAN DER STEL

In the Castle of Good Hope,

October 16, 1705

Diary of the landdrost Johannes Starrenburg, *kept during his Journey to the* Gonnemaas, Grigriquaas, Namacqua Hottentots, *etc.*

Friday, October 16, 1705

We left the Cape, going myself to Stellenbosch to give orders to the Vice-President of the Heemraaden concerning the execution of certain matters during my absence; and from there on

Sunday, October 18

To Draakenstein, to deal with certain other matters; and arrived

Monday, October 19

At the Company's post at the Sonquas Drift,[20] being the place fixed for

Dynsdag den 20 dito

Van Sonquaas-drift verder voort, omme onzen togt, volgens instructie, na de omleggende Hottentots te vervorderen, ten einde omme van haar een party jonge ossen voor de E. Compagnie in te ruilen.

Op den agtermiddag wiert ons berigt, dat de Gonnemaaze Hottentots,[21.] zynde de naaste hier heen, geen zin hadden om met ons te handelen, en daarom over den berg in 't land van Waveren ons uit den weg waren getogen; maar dat eenen Capitein, *Bootsman* genaamt, met zyn Kraal over de 24 rivieren lag, werwaarts wy dan onzen cours wendden, en quamen met zonnen ondergang aldaar, zoo dra wy onze tent opgeslagen hadden, begroetten wy dien Hooftman met een zoopje, en een groote tabeetje,[22.] uit naame van de Ed. Compagnie, en gaven hem te kennen, dat wy gezonden waren om eenig werkvee voor de E. Compagnie, die daarom verlegen was, in alle minnelykheid van hem te ruilen, en hem van 's Compagnies vriendschap te verzekeren. Dat de Ed. Heer Gouverneur, wetende, dat hy een braaf kaerel en ryk van vee was, ons had bevolen by hem te gaan, dat hy ons wel helpen zoude. Gevende hem daar op nog eens en andermaal een zoopje, maar dat mogt niet helpen, hy antwoordde ons, dat wy eerst by de andere Gonnemaas moesten gaan, en dat hy dan zien zoude uit ons wedervaaren aldaar, wat hem te doen stont.

Terwyl hy nog eens dronk, ging ik het vee, dat nu t'huis quam, eens doorzien, 't welk en schoone troup was, behalven dat hy 'er zyn beste ossen, op het hooren van onze komste, al uit- en van de hand gezonden hadde.

Ik quam dan weder in de tent, en zogt hem op nieuw tot de ruiling te persuaderen, maar kon dien avont niets op hem winnen, als dat hy ons wel wat schaapen tot pads-kost wilde byzetten, wy moesten dan dien avont laat vrugteloos scheiden.

Woensdag den 21 dito

Zont ik een wagen te rug na de Kaap, laadende het goed op myne wagen, waar door ik gelegentheid had, den Ed. Heer van de talmery met dezen onhebbelyken *Bootsman* te berigten,[23.] die my des morgens niet anders dan 12 hamels bragt, niet tegenstaande ik hem op 't kragtigste inboezemde, dat wy niet gezonden waren, om schaapen, maar beesten, te ruilen, en om geen pads kost verlegen waren, wyl wy ten overvloed proviant (gelyk hy aan de 3 gelaadene wagens zien kon) hadden. En dat hy (zoo anders niet wilde ruilen) met de schaapen maar weer konde vertrekken.

Daar op vertrokken zy uyt de Tent, na de Kraal, en kwamen kort daar na met 3 Osjes weder, 't welk my op den begonnen voet voortgaan, en zeggen dee, dat hy gek was zig te verbeelden, dat ik met zoo veel volk, en

21. Vgl. *infra* voetnote 47 en 55. [S]
22. Welkomsgeskenk (Maleise woord).
23. Hierdie brief kom nie in die lêers voor nie. [RH]

our meeting by the Overseer *Jan Hartog* (who had gone there with the waggons by another route); and went on

Tuesday, October 20

From there again, to set forward our journey to the Hottentots lying around, as instructed, in order to barter from them a quantity of young oxen for the Hon. Company.

In the afternoon we were informed, that the Gonnema Hottentots,[21] being the nearest to here, had no desire to deal with us, and therefore were gone over the mountains into the land of Waveren, to avoid us; but that one Captain, by name *Bootsman,* lay with his kraal across the 24 Rivers, whither we made our way, reaching there at sunset. As soon as we had pitched our tent we greeted this Chief with a dram and a good tabeetje[22] in the name of the Hon. Company, and told him that we were sent to barter with him in all amity for some work-cattle for the Company, which was in need of such, and to assure him of the Company's friendship. Also, that H.E. the Governor, knowning that he was a good fellow and rich in cattle, had ordered us to go to him, since he would without doubt help us in this. We gave him one or two drams, but to no avail, his reply being that we must first go to the other Gonnemas, and that from what happened there he would know what he ought to do.

While he had yet another drink I went to look at the cattle, which was then arriving back, and which was a lovely herd, except that he had sent all his best oxen away on hearing of our coming.

I then returned to the tent, and tried anew to persuade him to barter, but could get nothing from him this evening except that he would set by some sheep for us as food for the journey; and we attained nothing that evening.

Wednesday, October 21

I sent one waggon back to the Cape, loading the goods from it into my own waggon, whereby I had the opportunity to inform H.E. of the delay caused by this unmannerly *Bootsman,*[23] who that morning brought me nothing but 12 wethers, in spite of my impressing on him most forcibly, that we were sent to barter cattle, not sheep, and lacked no provisions for the way since we had an abundance of them (as he could see from the 3 laden waggons). And, that if he would barter nothing else, he could take the sheep away again.

Wagens zoo ver kwam, om 3 beesten te ruylen, dat hy daar ook maar weder mede Kraalwaards kon keeren, en dat ik opbreken, en vertrekken zou.

Eyndelyk kreeg ik 9 mooye Osjes, en zeven Hamels, waar voor hem gaven, 10 bosjes Kopere Koralen, 13 ponden Tabak, eenige Glaze Koraalen, en Brandewyn.

Welk vee by hem tot op onze te rug komst gelaten hebbende,[24.] braken wy ontrent den middag op, en quamen des agtermiddags ontrent 3 mylen verder in een schoone vlakte, waar door een helder strooment riviertje loopt, ter ruste.

Deze valley legt ontrent 4½ myl van de 24 rivieren, ter regter hand aan 't lange gebergte,[25.] onder een bosch, voor dezen 't oude Elzenbosch[26.] genaamt, en daarom door ons de elzen-valley[27.] gedoopt, ze is ontrent een half duyzend schreden breed, en wel een quartier uur gaans lang, altemaal schoone zwarte kley-grond, met wilde palmyt, en andere ruygte, bezet, en daar onder een weynig moeras, door dien het water uyt 't riviertje, dat op zommige plaatzen door ruygte verstopt is, over zyne oevers loopt, 't welk met wat op te ruymen, kan geholpen, en afgetapt worden.

Donderdag den 22 dito

Braken wy met 't lumieren van den dag (onder faveur van een betrokken lugt) weder op, en kwamen, na ontrent een half myl gevorderd te hebben, in een tweede schoone valley, veel grooter dan de eerste. Deze begind van 't Assegaayenbosch,[28.] dat hier boven aan den berg staat, en loopt verder, als ik heb konnen be-oogen, om datze een draying agter eenige ruggen krygt, gelykze in grootte de vorige overtreft, en in deugd van grond niet wykt, zoo is ze ook in gras-ryke ruggen de andere te boven gaande.

Na deze passeerden wy nog door eenige kleyne valleytjes, en schoone gras-ruggen ontrent 2 mylen verre, daar wy een ongemakje aantroffen, dat egter nog wel uytviel. Ik was met baas *Hartog,* en de helfte van 't volk, wat voor uyt, meenende met onze paarden door een ruyg poeltje te passeren, dog hadden die daar in haast verloren, het myne was zoo dra van den oever niet gestapt, of men zat 'er tot over den zadel toe in, en konde zich door de biezen, die hem de voeten verwardden, niet wel redden, kantende met my dan over de eene, en dan over de andere zyde, en zomtyds met de geheele kop onder. Ik dorst 'er niet af, om dat ik bevreest was 'er geheel in te zinkken. Door al dit martelen schokte hy wat voort, kreeg eenige vastigheyd onder de voeten, en sprong met my, zeer bemodderd zynde, op 't drooge. *Hartog,* die wat hooger was, voer een weynig, maar niet veel

24. Merkwaardig is die vertroue van die Landdros in die eerlikheid van hierdie onwillige en ‘onhebbelyke’ kaptein. [S]
25. Waarskynlik die Vier-en-twintigberge van die hedendaagse kaarte. [RH]
26. Ca. 32° 55′, 18° 57′ op die hedendaagse kaarte. [RH]
27. Volgens die opgegewe afstand is dit die rivier wat op die huidige kaarte aangedui word as die Essenboschrivier, noord van Porterville waar ook nog 'n plaas Klein Elsbos gevind word. [S]
28. Nie gelokaliseer nie. [RH]

At this he went from the tent to the kraal, coming soon after with 3 oxen. I continued in the same manner, telling him, that he was mad to imagine that I was come so far with so many men and waggons to barter 3 beasts, and that he could go back to his kraal and I would strike camp and go forward. Finally I got 9 fine oxen and seven wethers, for which I gave 10 bunches of copper beads, 13 pounds of tobacco, some glass beads, and some brandy.

Leaving all the animals with him until our return[24] we set out about noon, and camped in the afternoon about 3 miles further, in a lovely flat through which a river flows. This valley lies about 4½ miles from the 24 Rivers, to the right of the Lange Gebergte,[25] below a forest previously named the Oude Elzenbosch,[26] and for this reason we gave it the name of Elzen Valley.[27] It is about 500 paces wide, and fully a quarter-hour march long, everywhere of lovely black clay grown with wild palmiet and other scrub, with a little marsh-land because the water of the stream is blocked in some places by the scrub and therefore overflows its banks: by a little clearing this can be remedied and [the marsh] drained.

Thursday, October 22

We set out again at daybreak (with the advantage of a cloudy sky), and after about ½ mile reached a second lovely valley, much larger than the first. This begins at the Assegayenbosch[28] which lies up on the mountain here, and extends further than I could see, since it curves away behind a ridge. Exceeding the first in size, and equalling it in the goodness of the soil, it also surpasses it in its grassy slopes.

After this we passed through other small valleys and beautiful grassy hills for about 2 miles further, where we had a small mishap, which however ended well. I was somewhat ahead with Overseer *Hartog* and half the men, intending to pass through a bushy little pool on my horse, but almost lost it therein. It had no sooner stepped in from the bank than the water came above the saddle, and it could not save itself because of the rushes that entangled its legs, and heeled over with me first one way and then the other, and sometimes its head went right under. I did not dare to dismount, fearing to sink entirely. By such struggling it somewhat jerked forward and got firm ground under its hooves, and leapt ashore with me,

beter. Zyn paard, dat wat grooter was als 't myne, bragt hem eer te land, en gaf hem 't playzier van my te zien martelen.

Ons gevolg had geen lust, om dat kunsje na te doen, maar zogten een beter plaats langs den overkant.

Wy vertroefden hier tot de Wagens quamen, om haar den overtogt te wyzen, en voor dat gevaarlyk moeras te waarschouwen.

Het padt had ons nu verlaten,[29.] dies moesten wy langs een ongebaand veld, vol molshopen en gaten, tusschen vallen en opstaan, met grooter verdriet nu verder voorttrekken, en quamen, na dien dag ontrent 6 mylen gevordert te hebben, aan een kleyn fonteyntje in 't midden der vlackte ons verblyf te nemen.

Dit waterplekje, dat vol ruygte en biezen stond, liet ik aanstonds opruymen, en braaf diep uytgraven, omme (zoo ik langs dezen weg weder mogte te rug keeren) niet verlegen te zyn, en gaf het den naam van *Boonenfontein,*[30.] om redenen.

Vrydag den 23 dito

Was het des morgens wat regenagtig, egter vervolgden wy onzen weg, en staken over na den hoek van den picquetberg, zynde de weg, die ons door den Capiteyn *Hannibal* gewezen wierd, om na zyne Kraal te trekken. Op den middag quamen wy aan een rivier[31.] van grootte en form, als de diepe rivier, die door den Koeberg loopt, ook met zulke ruggen en drayingen. Hier sloegen wy onze tent, die over nagt en in den morgenstond nat geworden was, op, om te droogen, midlerwyl aten de menschen, Hottentots, en de beesten wat, tot ontrent ten 2 uuren, dat wy weder oppakten, inspanden, opzadelden, en voorttrokken, nemende onzen weg langs de voorgemelde rivier, tot des avonds tegens donker, dat wy op de oude Kraal aan den Noordhoek van den Picquet-berg, genaamt de bange hoek,[32.] halte hielden, en onze nachtrust namen, hebbende dien dag ontrent 8 mylen gemarcheert. Hier wierd my, en Capiteyn *Hannibal,* door *Bosjesmans* gezegt, dat 'er, ontrent 4 dagen voorleden, een wagen om te ruylen na zyn Kraal gaande, gepasseerd was, welkers spoor ons ook aangetoond wierd, daar op wilde hy ons verlaten, en na de Kraal gaan, wyl hem de handeling van *Dronke Gerrit*[33.] nog in versscher geheugenis was. Ik persuadeerde hem egter by ons te blyven, onder belofte van zoo spoedig, als doenelik, voort te trekken, en zoo mogelyk dien wagen te agterhalen, en dat hy dan een ooggetuyge zoude zyn, dat het zonder kennis van den Ed. Heer was, ter-

29. Starrenburg volg 'n oosteliker roete as Van der Stel 20 jaar tevore. Blykbaar kry hulle hier nou tot 'n ent noord van Porterville al 'n duidelik in die landskap sigbare pad wat dus wys op 'n sekere frekwensie van verkeer. [S]
30. Sy benaming het skynbaar nie bewaar gebly nie. [RH]
31. Volgens die inskrywing onder 25/10 die Quaecoma, tans die Verloren Vleirivier, soos in VRV II-2, voetnoot IV/57; of 'n sytak daarvan. [RH]
32. Banghoek is op die moderne kaarte Ca. 32° 42′, 18° 40′, maar beswaarlik ‘aan den Noordhoek’ van die Piketberg (soos in die inskrywing onder 14 November ook staan), wat op 32° 48′, 18° 48′ lê. [RH]
33. Sien bl. 24 en voetnoot 37.

very muddied. *Hartog,* being somewhat taller that I, got on somewhat, though not much better. His horse, which was somewhat larger than mine, got him ashore before me, and gave him the pleasure of watching my struggles. Our followers had no wish to repeat the trick, but sought for a better way on the other side. We waited here until the waggons arrived, to show them where to cross and warn them of this dangerous passage.

From here there was no path,[29] and we must go on over a trackless plain, full of molehills and holes, stumbling and getting up with increasing annoyance; and after having marched about 6 miles that day we arrived at a small spring in the centre of this plain, and halted there. This watering-place was full of scrub and rushes: I at once had it cleaned up and much deepened, so that (if I should return by this route) I should not be in difficulties; and gave it the name of *Boonenfontein,*[30] for cause.

Friday, October 23

It was somewhat rainy in the morning, but we continued our journey, making for the corner of the Picquetberg, this being the way shown us by the Captain *Hannibal* to his kraal. At noon we came to a river,[31] in size and form like the Diepe River which flows by the Koeberg, and with similar hills and bends. Here we pitched our tent, which during the night and this morning had become somewhat wet, to dry it out, and meanwhile the men, the beasts and the Hottentots ate somewhat until about 2 p.m., when we again packed, yoked the oxen, saddled the horses and went on along the said river until dusk, when we halted at the old kraal at the North corner of the Picquetberg, called the Bange Hoek,[32] and rested for the night, having marched about 8 miles that day.

Here some *Bosjemans* told me and Captain *Hannibal,* that about 4 days previously a waggon had passed there on the way to barter at his kraal, and showed us its trail. At this he wished to leave us and go to his kraal, since the doings of *Dronke Gerrit*[33] were still fresh in his memory. However I persuaded him to stay with us, promising that we would go forward as soon as it was possible, and if possible overtake this wagon; and that then he should see with his own eyes that this had been done without H.E.'s knowledge, since I should detain the waggon and the folk and send them

wylen ik die wagen en volk in arrest nemen, en opzenden zoude; waar door hy hem liet gezeggen, en by ons bleef, want anders hadden wy misschien zyn Kraal niet konnen vinden.

Saturdag den 24 dito

Sloegen wy met den dag (zynde betrokken lugt) weder voort, nog al langs die zelfde rivier,[34] van mening zynde, dien dag een goeden weg in dat koele weer af te leggen, omme den wagen zoo mogelyk, te attrapperen, die my hier weder van *Bosjesmans* onderrigt wierd, een wagen van 's Compagnies dienaars uyt de groene kloof[35] te zyn, dat my al vreemd voorquam, wyl de Corporaal van dien post wel wist, dat ik om voor de Ed. Compagnie te ruylen in 't veld was, alzoo ik eene der bezettelingen van die post onder myne manschap hadde, en door zynen wagen voor uyt te zenden, en de Hottentots met Tabak en anderzints te voorzien, mynen togt vrugteloos maken zoude: In 't beste van onze marsch, tegen den middag ontrent 4 mylen gevorderd zynde, brak een voor-as van eene der wagens by de naaf af, waar door wy onze Tent moesten opslaan, om weder een nieuwen as aan de wagen te maken, en dus het resterende van dien schoonen dag laten voorby lopen. Egter was het niet kwaad voor 't vee, dat hier aan de rivier tot den buyk toe in 't gras ging. Midlerwyl arbeydden wy lustig om den wagen weder in staat te krygen, en namen, na wat gegeten te hebben, onze ruste, tot

Sondag den 25 dito

Dat wy tegens den middag weder klaar raakten, en in een zeer mistig weer, gelyk het dien gansschen nacht mede geweest was, onzen tocht vervorderden.

Ontrent een myl voortgetrokken zynde, zagen wy aan het versche spoor, dat de hier voorgemelde wagen weder te rug getrokken, en ons dien nagt gepasseert was, apparent van onze komste kennisse gekregen hebbende.

Wy hielden dien gantschen dag nog al de passagie langs die zelve rivier, en den weg, die de vorige wagen voor ons gebaand hadde; komende tegens den avond (na dien dag ontrent 6 mylen gevordert te hebben) aan desselfs oever weder onze legerplaats te formeren. Hier was de meergemelde rivier, na gissing wel duizent schreden breet, vol Meeuwen, Duykers, Endvogels, en ander vliegend en zwemmend gedierte; onder andere liet zig de zeekoe mede hooren. Op een hoogte gegaan zynde, zag ik de zee, die daar ontrent 3 mylen van daan scheen, alwaar zig, volgens zeggen van de Hottentots, deze rivier, op hunne taal *Quaecoma*[36] genoemt, ontlast.

Had onze cours verder langs dien weg gestrekt, ik zoude gaarne desselfs

34. Verloren Vleirivier. Hulle het van die Noordhoek van Piketberg noordweswaarts langs Verloren Vlei getrek. [S]
35. Sien *infra* voetnoot 40. [RH]
36. Die Verloren Vlei (herkenbaar aan die groot breedte en die talryke watervoëls), by Starrenburg Quaecoma, is Van der Stel se Kleine Olifantsrivier. [S]

in arrest. He let himself be persuaded by this, and remained with us, since otherwise we might perhaps have been unable to find his kraal.

Saturday, October 24

We set out again at dawn in cloudy weather, still along the same river,[34] intending to cover a good distance this day in the cooler weather, and if possible to catch up with the waggon, which, as I was told here by the *Bosjemans,* was one belonging to the Company's Servants at the Groene Kloof.[35] This appeared very strange to me, since the Corporal at that post well knew that I was gone out to barter cattle for the Hon. Company, because I had one of the garrison of that post among my men, and by sending his waggon ahead [of me] and providing the Hottentots with tobacco etc. he would render my journey fruitless.

In the middle of our march, about noon and after we had covered 4 miles, the front axle of one of the waggons broke at the hub, so that we were forced to pitch our tent in order to make a new axle, and thus lose the rest of this lovely day. However it was not amiss for the oxen, which here by the river were up to the belly in grass. Meanwhile we worked with a will to get the waggon usable again, and after eating took our rest, until

Sunday, October 25

We were ready again about noon, and continued our journey in very misty weather, such as we had had all that night.

When we had gone about a mile we saw by its fresh trail, that the said waggon had returned back again, having apparently learnt of our coming, and had passed by us that night. All this day we continued along the same river, and along the track left by that waggon, and towards evening (after having covered about 6 miles) we camped on the bank. The river here was at a guess fully a thousand paces wide, and was full of seagulls, divers, ducks, and other flying and swimming things, and among them the hippopotamus could be heard. Going up onto a height I saw the sea, appearing to be about 3 miles distant, into which this river flows according to the report of the Hottentots, who in their language call it *Quaecoma.*[36] Had our route continued further in this direction I should have wished to see its mouth and examine the shore around it, but we must:

uytgang gezien, en 't strand daar om heen bekeken hebben, maar wy moesten:

Maandag den 26 dito

Des morgens vroeg met mistig weer, en een sterke wind, van cours veranderen, en ter regter hand dwers landwaard inslaan, langs een zeer moejelyken zandweg, daar de beesten yeder ommezien bleven staan, dewyl dezelve telkens in de molgaten vielen, en vaststaken, en de wagens sneden wel een voet diep in 't zand, dit duurde zoo voor de spatie van 3 mylen, als wanneer wy aan *Hannibals* Kraal kwamen; hier waaren 6 Capiteyns te zamen getrokken, en maakten met malkanderen 23 huysjes uyt.

Zy lieten ons hun vee zien, dat niet veel in getal, en meest Koeyen waren.

Ik vroeg hen, hoe het kwam, dat ze zoo weynig vee hadden, dewyl de Ed. Compagnie nooyt met hen geruyld hadde, waar op zy my berigt gaven.

Dat zeker vryman, in de wandeling *Dronke Gerrit*[37.] genaamt, korte jaaren voorleden, met eenige anderen verzeld; aan hunne Kraal was gekomen, en, zonder yets te zeggen, van alle kanten daar op vuur gaf, verjagende dus de Hottentots, stekende hunne huysjes in den brand, en nemende al het vee met zig, zonder dat zy wisten uyt wat oorzake, wylze niemand van de Hollanders ooyt beledigt hadden; waar door zy het altemaal zyn quyt geraakt, en dus genootzaakt geworden, hun na de buytenste afwoonende Hollanderen te begeven, en daar weder vee te bescharen,[38.] en hunne eygene landsluyden, of daarze maar wat krygen konden, te beroven, waar mede zy dan in 't gebergte liepen, en zoo lang gastereerden, tot dat het op was, halende dan al weder ander, dat hen eenige malen gelukt is, en waar van ze tegenwoordig nog maar weynig bezitten. Van een andere kant worden ze ook met stroperyen geplaagt van een Natie van Hottentots, die over de Olifants-Rivier, in by na ontoegankelyk gebergte huyshouden, waar van het land op hunne taal *Thynema*[39.] genaamt, en de Capiteyns dier roofvogels, *Throghama Tkousa, Doe odie, Tkeringnouw,* genaamt zyn. Deze kwellen hen gedurig, zonder dat zy daar zelden revengie op konnen halen.

Maar op het weemoedigste, en verbittertste klaagdenze over de godlooze handeling van dezen *Dronken Gerrit,* die oorzaak geweest is van alle onheylen en bloedvergieten, zedert in verscheyde ontmoetingen met de Hollanders voorgevallen.

Dus zyn zy dan genootzaakt, om het weynig vee, datze nu nog bezitten, te sparen, en om voedzel en vleesch voor Vrouwen en Kinderen, te bekomen, dagelyks tegen de Olifanten te vegten, en dus met het uyterste gevaar huns levens, op deze manier de kost te zoeken.

Dat zy de goedheyd en vriendschap van de Ed. Compagnie, en de Ed.

37. Briewe aan die Here XVII van 14/3/1701 en 20/3/1702 doen verslag van binnelandse togte wat met geweld, roof en moord gepaard gegaan het: sien ook *supra* voetnoot IV/10; vir Gerrit sien Kolbe (bl. 383, 386, 390). [RH]
38. Toe-eien, steel.
39. Nie geïdentifiseer nie. [RH]

Monday, October 26

Alter our course early in the morning, with misty weather and a strong wind, and strike inland diagonally to the right, along a very toilsome sandy path where the oxen halted at every moment, again and again falling into the mole-holes and sticking fast, while the waggons cut a track fully a foot deep into the sand. This continued for 3 miles, when we reached *Hannibal's* kraal, where 6 Captains were come together, making in all 23 huts.

They let us see their cattle, which were few in number, and for the most part cows. I asked them how it happened that they had so little cattle, seeing that the Hon. Company had never bartered with them, whereat they informed me: that a certain Freeman, generally called *Dronke Gerrit*[37] was come to their kraal a few years previously, accompanied by some others, and without any parley fired on it from all sides, chased out the Hottentots, set fire to their huts, and took away all their cattle, without their knowing for what reason, since they had never harmed any of the Dutch. By this they lost everything they had, and were compelled to betake themselves to the Dutch living further out, and there steal cattle again, and, if they could get anything, rob their own compatriots; and with these cattle they then ran off into the mountains and feasted on them until it was all finished, and then getting more, several times succeeding in this, from which they still have a few beasts today. And in addition they are also plagued by raids from a Nation of Hottentots living in the almost impassable mountains beyond the Olifants River, from whom the land in their language is called *Thynema,*[39] the Captains of these birds of prey being called *Throghama, Tkousa, Doe Odie,* and *Tkeringnouw.* These vex them continually, and they are seldom able to have revenge on them.

But most sadly and bitterly they complain of the godless doings of this *Dronke Gerrit,* who was the cause of all the disasters and bloodshed which since then have happened in various encounters with the Hottentots.

Thus they are compelled to be sparing of what few cattle they still own, and to get food and meat for their wives and children must daily fight against the elephants, and thus seek their sustenance in this way with the uttermost danger of their lives.

[They say,] that they greatly esteem the good-will and friendship of

Heer Gouverneur, die ik hen zoo hooglyk aanprees, grootelyks waardeerden, en dezelve in alle gelegentheden zeer geerne omhelzen wilden.

En waarlyk ik hebbe in deze menschen hun gedaanten, gedrag, en ommegang, veel meer opregte goedaardigheyd bespeurt, dan in andere Hottentots.

Op den avond scheyddenze van ons.

Des nachts regende het zeer sterk, met harde wind uyt den Noordwesten, waar door wy qualyk ons wagtvuur konden in brand, en de Tent staande houden, wy waren dien gantschen nacht in een gedurige beweging, om dat de beesten, en paarden op de vlakte niet staan, maar stadig na de bosjes wilden, om voor die zelve regen en winden te schuylen. Van binnen konden wy, door oudheyd van de Tent, mede niet droog zyn, dus was het over al allarm, en duurde tot

Dynsdag den 27 dito

Dat het des morgens ontrent agt uuren wat bedaarde, en de regen ophield. De Capiteyns kwamen met hun zessen, en bragten ons 6 beesten, onder de vorige protestatien van hun onvermoogen. Wy kregen 'er egter, na dien gantschen dag pratens,

Woensdag den 28 dito

Veertien stuks, waar voor wy uytreykten 18 bossen Kopere Koralen, 18 ponden Tabak, eenige Glaze dito, en Brandewyn. Hier wierd ons regt berigt gedaan van de meergemelde wagen, dat dezelve door den Corporaal van de groene Kloof,[40] *Daniël Tous,* met de eenigste man, die hy nog op de post hadde, en een vryman *Christoffel Lutje,* hier gezonden was om te ruylen, maar dat zy, van onze aannadering kennisse hebbende gekregen, na een dag vertoevens waren vertrokken, hebbende eenlyk in der haast 12 groote Olifants tanden geruyld, en mede genomen.

En dat in den voorleden droogen tyd hier geruyld hadden, de vryluyden *Pieter Janszoon, Kees Oorlam, Potje,* en *Karos op Zy.*

Een weinig van de tent gaande, om wat bollen-zaaden, enz. met *Hartog* op te zoeken, wiert ik van een hoogte weder de zee gewaar, en wyl die digt by scheen, resolveerden wy deze rivier, die voorby de Kraal loopt (en door de Hottentots *Tythouw*[41] genaamt wort) te volgen, en te zien, of zy zich misschien niet in die andere groote rivier *Quaecoma* ontlaste, en dus te zamen in zee haaren uitgang hadden.

40. Starrenburg se brief van 28/11 vanaf die Groene Kloof (DR 1/12) rapporteer hierdie optrede van Tous, en dat hy die pos verlate en die Kompanjie se toerusting onbewaak gevind het, aangesien Tous en die mans na die Kaap vertrek het. In antwoord daarop is hy beveel om Tous te arresteer. Sy brief van 3/12, ook daarvandaan (DR 5/12), rapporteer dat Tous as gevangene aangestuur word; dat hy self siek is; dat hulle nou 152 stuks vee het; en dat die soutpan deur onoordeelkundige winning geruïneer word. [RH]
41. Die Tythouw is Van der Stel se Olifantsjagrivier, vandag Langvlei. (Vgl. VRV II-2, bl. 250, voetnoot IV/86.) Die uitloop in 'n soutpan is onmiskenbaar. Van der Stel se naam was blykbaar 'n vertaling van Tythouw. [S]

Na aanleiding van die ‘2 uuren rydens’ na die monding moes Hannibal se kraal ongeveer gelê het waar die moderne Wolfhuis is. [RH]

the Hon. Company, which I so much recommended to them, and that in all circumstances they will befriend it most willingly. And truly I have found in the character, conduct and actions of these folk far more real good-heartedness than among other Hottentots.

They left us in the evening. That night it rained very heavily, with a strong North-West wind, so that we had difficulty in keeping our watch-fire alight and our tent standing. We were continually on the move all night, because the oxen and horses did not like to remain on the open flat, but wished to make for the bushes to shelter from the rain and wind; and in the tent we could not keep dry because it was timeworn, so that there was turmoil everywhere, which lasted until

Tuesday, October 27

When it calmed down somewhat about 8 a.m., and the rain ceased. The seven Captains came, bringing 6 animals and repeating the previous protestations of their indigence. However, after discoursing with them all this day, we got on

Wednesday, October 28

14 beasts, for which we handed over 18 bunches of copper beads, 18 pounds of tobacco, some glass beads, and some brandy. Here we received definite information regarding the above-mentioned waggon, that this had been sent hither by the Corporal at the Groene Kloof,[40] *Daniel Tous,* with the only man he still had there and a Freeman *Christoffel Lutje,* for barter, but that having learnt of our approach they had left after being there for one day, having bartered only 12 large elephant-tusks in haste, taking these with them. Also that during the previous dry season the Freemen *Pieter Janszoon, Kees Oorlam, Potje* and *Karos op Zy* had bartered there.

Going a little way from the tent with *Hartog* in search of some bulbs, I again saw the sea from a hill, and since it appeared near to us we decided to follow the river which runs past this kraal (and by the Hottentots is called *Tythouw*[41]) and see whether it did not join the other large river, the *Quaecoma* and then flow into the sea with it. After riding for 2 hours

Na 2 uuren rydens, quamen wy onder aan de zee, daar wy een bar strand, en zeer onstuimige zee, met vreesselyke brandingen, en gevaarlyke klippen vonden; wy reden een stuk weegs langs dat strand, en konden den uitgang van de groote *Quaecomas* rivier van verre even bekennen, maar het was ons te ver om daar heen te ryden.

Deze *Tythouw* rivier ontlast zich niet in zee, maar eindigt in een groote zoutpan, alwaarze zich verder onder de duinen verliezen moet, wyl wy geen uitgang, en niet als redelyke hooge duinen, vonden.

Noit heb ik meer Flamingos[42.] gezien, als hier, benevens een groote menigte ganzen, en allerlei endvogels, daar wy met schieten een goede provisie van opdeden, en quamen met den avont wederom aan de tent; het was dien ganschen dag een betrokke lugt geweest, en wiert op den avont zeer kout.

Donderdag den 29 dito

Was het mottig en regenagtig weer, dies wy tot den middag wagtten, eer weder op reis togen, en onzen cours ter regterhand na de Olifants-rivier insloegen. Na ontrent 2 mylen vorderens, namen wy aan een klein beekje (door de Namacquas, *Thie They,*[43.] en van ons Schilpadden-poel genaamt, ontrent een half myl agter den *Theima Koethama,* of Wolvenberg[44.]) weder ons verblyf.

Den ganschen weg, van de Kraal tot hier toe, bestont al in zoodanige ruggen, zonder gras, maar vol doornen, en zekere bosjes, waar uit een gom cyffert, in reuk, smaak, en couleur, den mastik zeer gelyk. De Namacquaaze Hottentots noemen die gom *Traap,* en bezigenze tot het vastzetten van assegaajen, messen, enz. gelyk wy den harpuis doen; wy hebben eenige van de jonge boomtjens, en gom mede gebragt.

Des middags was het mooi weer, en een heldere lugt; ik zont over al heen, om langs dit beekje wat watergras voor de paarden op te zoeken; want in dit geheele veld vint men niet een sier gras.[45.] Des avonts betrok de lugt weder, en

Vrydag den 30 dito

Was de hemel met zeer swaare wolken bezet. Toen wy des morgens vroeg opbraken, waaide het ook heftig uit den N.W., werwaarts onze cours ging.[46.] Wy hebben geen halve myl gevordert, of kregen een digten regen, die ons den ganschen dag by bleef.

42. *Phoenicopterus ruber.* [RH]
43. Waarskynlik die Jakkalsrivier, by die Kompanjiesdrif oorgesteek, soos deur Bergh in 1682. Die enigste ‘Schilpadden-poel’ wat gevind is, is op die Darlingkaart, veels te ver suid om hier van toepassing te kan wees. [RH]
44. Wolvenberg of Theima Koethama is blykbaar die Wolfberg van ons moderne kaarte, aangesien hier die eerste kampplek is na die kraal aan die Tythouw (Langvlei). [S]

    Die Wolfberg (ca. 32° 10′, 18° 27′) is die naamlose ‘zandige heuvel’ van bl. 60 by Valentyn (VRV II-2, bl. 252). [RH]
45. Hoegenaamd geen gras nie.
46. Van Wolfberg gaan die roete N.W. deur baie swaar sandveld met klippe en molsgate, sonder gras. [S]

we came down to the sea, where we found a barren shore, and a very turbulent sea with terrible breakers and dangerous rocks; and we could also see the mouth of the large *Quaecoma* River in the distance, but too far away for us to ride thither. This *Tythouw* River does not flow into the sea, but ends in a large saltern, in which it must lose itself under the dunes, since we could find no out-flow, and nothing but pretty high sand-hills.

I have never seen more flamingos[42] than here, together with a great quantity of geese and all sorts of ducks, of which we shot a good store, and returned to the tent in the evening. All this day was overcast, and the evening very cold.

Thursday, October 29

The weather was thick and rainy, so that we waited until noon before continuing our journey, making our way to the right towards the Olifants River. After going about 2 miles we halted at a little streamlet (called *Thie They*[43] by the Namacquaas and Schilpadden-poel by us, about half a mile behind the *Theima Koethama* or Wolvenberg.[44] All the way from the kraal to here consisted of ridges, without grass but full of thorn-bushes, and certain small bushes from which oozes a gum, in smell, taste and colour very like mastic. The Namacquaa Hottentots call this gum *Trap,* and use it for fixing assegais, knives etc. as we use resin: we brought with us some of the young bushes, and some of the gum.

In the afternoon the weather was fine, with a clear sky. I sent men everywhere along this streamlet to find some watercress for the horses, since on all this plain there is not a blade of grass to be found. In the evening the sky became cloudy again, and on

Friday, October 30

It was covered with very heavy clouds. When we set out early in the morning it was also blowing strongly from the N.W., in which direction we marched.[46] We had not covered half a mile when we had very heavy rain, which continued all day.

This plain is very irksome. All the track is nothing but sand, with hills

Dit is een zeer verdrietig veld; de geheele weg is niet dan zand; hoogtens, en laagtens, vol klippen en molgaten, daar de paarden en beesten tot de knien toe gestaadig invielen, vol bosjes, zonder het minste gras; wy reden eenigen tyd langs een berg, door de Hottentots *Thou* genoemt, na zekere Hottentottin (de redenen waarom zyn my bekent, maar al te natuurlyk, om hier plaats te hebben) het woord *Thou* betekent in de Gonnemasche taal,[47.] 't schaamt-deel van een vrouw.

Hier konden de wagens tegens een zandhoogte niet, dan na 2 uuren martelens, ende hulp van alle de manschap, opgekruit worden, en juist trof ons daar een felle regen aan, die ik, zoo lang myn mantel 't velen kon, deftig tegenstont, maar moest egter ten laatsten met de anderen onder de klippen kruipen.

Het bedaarde weer wat, en wy trokken weder voort, hier stond ons een Rhinocer in de weg, en maar ontrent 100 schreden van het pad, die wy bang waren, dat het met ons in de war zoude gooyen, maar hy ging op het geschreeuw der Hottentots berg op.

Dit was het eenigste groot wilt, dat wy op den ganschen tocht, tot hier toe gezien hadden; daar men voor dezen gantsche troupen Olifanten, in die oude gepasseerde velden plagt te ontmoeten.

De oorzaak daar van is, dat de hierom heen leggende Hottentots, op de (voorleden Maandag den 26 dezer) aangehaalde manier, tot de uytterste armoede vervallen, gedrongen zyn geweest, hunne toevlugt tot de Olifantsjagt te nemen, en deze beesten daar door te dooden of te verjagen; zy latenze tot nog toe geen rust, want zoo draa word 'er niet een door hunne Sonquaas (Soldaten) die dagelyks in 't velt kruyssen, om Dassen, Jakhalzen, en ander gedierte te vangen, vernomen, of daadelyk werd 'er na de Kraal gewaarschout, daar ze dan met alle de jonge manschap op uyt komen, en deze beesten zoo lang plagen, tot dat zy door onrust, en wonden van Assegaayen, pylen, &c. afgemat, hun laatsten adem uytblazen. Zoo 'er drinkwater voor vee ontrent is, daar 'er een valt, trekt 'er de gantsche Kraal, met al wat 'er is, heen. Dus gebeurt het, datze niet lang op eene plaats blyven en qualyk te vinden zyn.

Op den agtermiddag quamen wy, na vordering van ontrent 4 mylen, in een Kloof aan de voet van *Tho koe* aan *Olofs* Fonteyn,[48.] in den regen onze tent op te slaan, en nagt-rust te nemen.

Deze berg heeft zyn naam van zekeren Capitein *Tho,* die, voor eenige jaaren, na zyn Kraal (hierom heen leggende) willende gaan, in dezen berg door een Leeuw verslonden is, en daarom door de Hottentots *Tho koe,* dat is, *Tho's* berg[49.] genaamt.

47. Het hulle die ‘Gonnemasche taal’ hier aangetref? Of was dit net 'n woord daaruit vir geografiese naamverklaring gebruik? Die Gonnemase Hottentotte is deur Starrenburg oos van die Bergrivier by Riebeekkasteel gevind en daar ook deur Valentyn se kaart gelokaliseer, wat in die draai van die Olifantsrivier die Klein Grigriquas gee. [S]
48. Vernoem na Olof Bergh wat sy naam in 1682 daar uitgekap het en wie se roete Starrenburg, na dit voorkom, van die Wolfberg af gevolg het. Die Tho koeheuwel is derhalwe die moderne Klipfonteinberg, ca. 32° 01′, 18° 32′. [RH]
49. Skynbaar die ‘Uilenberg’ van Valentyn se bl. 60, die eintlike Roode Klipheuvel, ca. 32° 04′, 18° 30′. Vgl. VRV II-2, bl. 253 voetnoot IV/92. [RH]

and valleys full of rocks and mole-holes, into which the horses and oxen continually fell up to their knees, and overgrown with bushes, with no grass at all. For some time we rode along a hill, called by the Hottentots *Thou* after a certain Hottentot woman (the reason for which I know, but which is too gross to insert here): in the Gonnema language[47] the word *Thou* means the privy parts of a woman.

Here we could trundle the waggons up to the top of a sandy hill only after 2 hours of struggle and with the help of all the men, and just then a fierce rain attacked us, which I resisted with dignity as long as my cloak held out, but at last must creep under the rocks with the others.

It then calmed down somewhat, and we set out again. Here a rhinoceros stood in our path, only about 100 paces from the track, which we feared would throw us into disorder, but it went off uphill at the shouts of the Hottentots. This was the only large beast that we had seen thus far in all our journey, although in earlier days it was common to meet with whole herds of elephants on the plains we had traversed.

The cause of this is, that the Hottentots lying around here have fallen (as related for Monday the 26th) into the most extreme poverty, and are compelled to resort to elephant-hunting, and by this kill or drive away the animals. This they do unremittingly, since as soon as one is perceived by their Sonquas (or soldiers) who daily roam over the plains to catch dassies, jackals and other animals, they come out with all their young men, and tire these animals until they yield their last breath, worn out by fatigue and the wounds of assegais, arrows etc. If where it falls there is water drinkable by the cattle, the whole kraal moves to these with all its possessions. In this way it happens that they do not long remain in any one place, and are therefore difficult to find.

In the afternoon we reached Olofs Fontein,[48] in a pass at the foot of *Tho Koe,* and there pitched our tent for the night, in the rain. This mountain is named for a certain Captain *Tho,* who was eaten on it by a lion on the way to his kraal (lying near here), and it is therefore called *Tho Koe* by the Hottentots, that is *Tho's* hill.[49]

Saturdag den 31 dito

Maakten wy ons vroeg reisvaardig, en trokken met zonnen opgang, met mooi weer weder voort. Men kon nu merkelyk vernemen, dat paarden en beesten door schraale weiden en geduurig marcherens, begonden swak te worden, want daar wy te vooren met 8 beesten voor yder wagen alle hoogtens op konden, had men nu werk met 10 deze *Tho koe's* kloof, schoon de hoogste niet, te passeren.

Egter reden wy, langs een miserabel klippig zandpad, ontrent 4 mylen, en quamen toen aan de Olifants rivier, die hier, en verder na boven toe *Tharakkamâ*[50.] (dat is ruige rivier) genoemt wort. De gemelde rivier was door den regen hoog geswollen, daarom bleven wy aan deze kant, en sloegen daar onze tent op; hier haalden het vee met weiden, en wy met visschen, 't hart weder eens lustig op, tot dat de donker ons deed rusten.

Sondag den 1 November

Begonnen wy vroeg de oevers der rivier, die zeer styl waren, met pikken en graven, wat af te nemen, omme dus deze Drift[51.] passabel te maaken, gelyk zulks ontrent den middag wiert volbragt, en alle de bagagie door de manschap overgedragen zynde, kruiden eindelyk de beesten de ledige wagens mede door, zulks wy alle over raakten, en wyl het zeer heet was, bleven wy den overigen dag en volgenden nacht alhier; maar

Maandag den 2 dito

Waaren wy vroeg met pakken, inspannen en opzadelen bezig, en togen ontrent 8 uuren verder voort, den cours al langs de overkant van de Olifantsrivier vervolgende, tot ontrent den middag, dat wy die verlieten en ter regterhand insloegen, langs het mizerabelste velt, dat 'er bedagt kan worden. Het is al te maal rood zand, bosschen, en door de mollen t' eenemaal ondermynt; had het my mogelyk geweest, ik zoude myn paard gaarne gedragen hebben, want die arme beesten konden hunne pooten niet verzetten, of zaten byna tot den boeg in de molgaten, en daar by scheen de zon tot brandens toe, en nergens was water te krygen, in somma, noit heb ik verdrietiger agtermiddag gehad.

Eindelyk quamen wy, na 5 mylen vorderens, een Kraal te ontdekken,[52.] in een zeer aardig gat, tusschen hooge style klipruggen inleggende. In den

50. Tharakkama of Ruigerivier word hier Olifantsrivier genoem. Op pad daarheen vermeld Valentyn se kaart: Wolvenberg, Thouberg, Tho'sberg, Olofsfontein. [S]
Die naam Tharakkama is nie elders teëgekom nie. Die oortog was waarskynlik 'n paar myl suid van Klawer, soos in die geval van Bergh in 1682 en Van der Stel in 1685. [RH]
51. Van die drif af trek hulle weswaarts, want as hulle na die noorde afdraai, is dit *regs,* 'n miserabele sandveld, ondermyn deur molle en nêrens water nie. [S]
52. Blykens bl. 40 was dit 'n kraal van Grigriquas en Namacquas. [S]

Saturday, October 31

We made ready early to set off, and left at dawn in fine weather. It was now very noticeable how the horses and oxen began to be weakened by scanty pastures and continual marching, since whereas previously we could get up all the slopes with 8 oxen to each waggon, we now had hard work to traverse this *Tho's* pass with 10, although it is not one of the highest.

However, we went along a miserable sandy track for about 4 miles, then reaching the Olifants River, which here and higher up is called *Tharakamma*[50] (that is to say, the rugged river). It was swollen deep by the rain, and therefore we remained for the night on that side, camping there. Here the oxen could again rejoice their hearts with grazing, and we with fishing, until the dark put an end to it.

Sunday, November 1

We began early with pickaxe and spade somewhat to cut away the banks of the river, which were very steep, in order to make the ford usable.[51] This was completed about noon, and after all the baggage had been carried over by the men, the oxen could at last drag the empty waggons through, so that we all got across; and since it was very hot we remained here for the rest of that day and the following night; but on

Monday, November 2

We were early busied with packing, yoking and saddling, and set out about 8 a.m., following along the far bank of the Olifants River until about noon: then we left it, and struck inland to the right, over the most miserable plain that can be imagined. It is all red sand everywhere, shrubby and entirely undermined by the moles. Had it been possible, I would gladly have carried my horse, since the poor beast could not move its legs, and fell almost to the belly into the mole-holes, and in addition the sun shone burningly, and there was no water to be had. In short, I have never passed a more irksome afternoon.

At last, after covering 5 miles, we discovered a kraal[52] in a very pleasant hollow lying between steep stony ridges. In the rainy season it

regentyd is het een riviertje,[53.] dat zich in de Olifantsrivier ontlast, maar nu niet dan een dor, diep dal, met 3 of 4 zeer kleine brakke waterpoeltjes voorzien.

Wy waren regt boven de Kraal, eer zy het wisten, en daalden langs een zeer style klip rugwaarts tot hen te voet na beneden. Op het eerste gezigt wierdenze heel verbaast; een deel ging aan de andere kant den berg op, wyl een ander getal jonge gewapende manschap ons te gemoet trok. Eene der zelve was zoo voorbaarig, dat hy bereets een pyl op zyn boog gelegt had, omme die op my, de voorste zynde, cours te doen nemen, maar door het aanleggen van myn roer, en het toeroepen van den Hottentot, die ons den weg had gewezen, en verzelde, stak hy die weder op; en quamen toen met groote nieuwsgierigheid rondom ons, vraagende zonder ophouden aan onze Hottentots, wie wy waren, en tot wat einde wy zoo ver in 't land quamen, waar op geantwoord zynde, warenze wel in hun schik. Onze wagens, die een tour om moesten nemen, quamen eindelyk mede om laag, en wy sloegen onze tent ontrent een kleine schoot weegs van de Kraal ter neder, en gingen, na alles wel bezorgt te hebben, rusten, maar wy wierden wel haast weder gestoort, want ontrent middernacht begonden de beesten en paarden, die voor de tent, tusschen de wagens stonden, te schrikken en te lopen, en een der wagenryders, die buiten sliep, te schreeuwen, waar op alle man met geweer ter tent uitliep. Ontrent 30 treeden voor de tent stont een Leeuw, die, op het zien van ons, zeer zagtzinnig ontrent 30 treden verder, agter een doorne boschje ging, dragende iets met zich, dat ik meende een jong osje te zyn.

Wy deden over de 60 schoten op dat boschje, en doornagelden het dapper, zonder dat men eenig verder gewag vernam. De Z.O. wind waaide sterk, de lugt was zeer klaar, en de maan scheen op 't helderste, zoo dat wy alles op die distantie zien konden.

Na dat de beesten weder tot stilstant gebragt waren, en ik alles eens overzag, miste ik den schildwagt van voor de tent, zynde *Jan Smit van Antwerpen,* in de groene kloof bescheiden.

Men riep hem zoo luid als men konde, maar te vergeefs, wyl niemant antwoordde, waar uit ik besloot, dat de Leeuw hem had weggenomen; 3 of 4 mannen gingen op het voorzigtigste na dat bosje, dat regt tegen over de deur van de tent stont, om te zien, ofze niets van dien Man vernemen konden, maar quamen hals over kop weder te rug, wyl de Leeuw daar nog lag, zich ophefte, en begon te brullen. Zy vonden daar des schildwagts geweer, welkers haan gespannen was, en deszelfs muts en schoenen.

Wy deden weder wel hondert schoten op dat bosch, dat 60 treden van de tent, en maar 30 treden buiten de wagens stont, en waar op men als na een doel konde schieten, zonder den Leeuw te vernemen; waar uit wy pre-

53. Waarskynlik die Wiedouw-rivier, waarvan Van der Stel (20 September) meld dat dit gewoonlik droog is. Sien VRV II-2, bl. 260. [RH]

is a river,[53] which flows into the Olifans River, but now it was no more than a dry, deep glen, with 3 or 4 very small pools of brackish water.

We were right above the kraal before they became aware of us, and went on foot and backwards down a very steep slope to them below. At the first sight of us they were utterly astonished: one part of them went up the far side of the mountain, and another party of young men came to meet us. One of them was so rash, that he already had laid an arrow on his bow, aimed at me since I was in front, but at my aiming my gun at him, and the shout of a Hottentot who had shown us the way and accompanied us he set it back again. Then they came around us with great inquisitiveness, asking unceasingly of our Hottentots, who we were? and to what end we were come so far inland? and were well content with the replies they received. Our waggons, which must make a detour, at last came down to us, and we pitched our tent a short [musket-]shot below the kraal, and went to rest after we had well arranged everything. But soon we were again disturbed, since about midnight the oxen and horses, which stood in front of the tent between the waggons, began to take fright and to run, and one of the drivers who ran out began to shout, at which we all ran out of the tent with our arms. About 30 paces in front of the tent there stood a lion, which on seeing us went back very quietly about another 30 paces to the back of a thornbush, carrying with it something which I thought to be a young calf.

We fired more than 60 shots into the bush, and thoroughly raked it, without perceiving any further movement. There was a strong S.E. wind, the sky was very clear and the moon shone at its brightest, so that at that distance we could see everything.

After we had again quieted the animals and I looked over everything, I missed the sentry from in front of the tent, *Jan Smit van Antwerpen,* stationed at the Groene Kloof.

We called to him as loudly as we could, but in vain, since there was no reply, from which I concluded that the lion had carried him off. 3 or 4 men went as carefully as possible to the bush, which was right in front of the door of the tent, to see if they could discover any sign of this man, but came back helter-skelter, since the lion, which still lay there, rose up and began to roar. They found the sentry's musket, which was cocked, and his cap and shoes.

We fired fully a hundred shots at the bush, which lay 60 paces from the tent and only 30 beyond the waggons and at which we could shoot as

sumeerden, dat hy dood, of weg moest zyn. Dit deed den wildschut,[54.] *Jan Harmanszoon,* resolveren te gaan zien, of hy 'er nog in was, of niet, nemende een brandent hout in de eene hand; maar zoo ras naderde hy het bosje niet, of de Leeuw deed, onder een vreezelyk gebrul, een sprong na hem, dies hy het brandend hout na hem toe gooide, midlerwyl schoot het ander volk wel 10 schoten na hem, maar hy retireerde aanstonts weder op zyn oude plaats, agter dat boschje.

Dit brandhout, dat hy na den Leeuw gegooit hadde, was in 't midden van 't boschje gevallen, en door de sterke Z.O. wind aangeblazen, geraakte het in de lichte vlam, zoo dat men zeer klaar daar in-, en dit doorzien konde; men schoot 'er nog al geduurig in, ondertusschen verliep de nacht, en de dag begon aan te breken, dat yder een moed gaf, om hem alsdan regt te konnen treffen, wyl hy 'er niet van daan konde, of moest zich geheel bloot geven, alzoo het boschje regt tegen een style kloof aanstont. Zeven mannen, op de buitenste wagen zittende, pasten op, om hem, uitkomende, waar te nemen.

Eindelyk ging hy, eer het nog ter degen licht was, met de man in zyn bek, den berg opkuyeren, krygende wel 40 schoten na zyn huit, zonder dat hem eene trof, schoon hem veele zeer na quamen, gelyk wy naderhand bevonden hebben; als hem een kogel wat digt by quam, keerde hy hem al grynzende na de tent, en knorrende na ons toe, en ik ben van gedagten, had hem yemant getroffen, dat hy met een volle vaart, op tent en volk aangekomen zoude hebben.

Zoo ras het licht was, zag men aan het bloed en een stuk van den rok, die men daar vont, dat hy den man weggenomen, en mede gesleept hadde, ook vont men agter het boschje de plaats, daar hy gelegen, en den man bewaart hadde, en 't scheen onmogelyk, dat hem geene kogels hadden getroffen, wyl 'er op die zelfde plaats eenige plat geslagene gevonden wierden.

Wy besloten dan, dat hy gequetst, en niet verre van daar was; hier op verzogt my het volk, 't lichaam te mogen gaan opzoeken, om het te begraven, wyl zy geloofden, dat de Leeuw door het gestaadig schieten, niet veel tyd zoude gehad hebben, om daar van te eeten.

Ik stont eenigen van hen zulks toe, mits een goede party gewaapende Hottentots mede nemende, en onder belofte, datze zich niet in gevaar zouden begeven, maar gestaadig wel toezien, en voorzigtig zyn.

Daar op volgden zy met hun zevenen, geadsisteert van 43 Hottentots, het spoor, en vonden hem ontrent een halve myl van daar, by het lichaam, agter een klein boschje leggen; hy sprong door het geschreeuw van de Hottentots daadelyk op, en nam de vlugt, waar op zy hem alle naliepen; ten laatsten keerde het beest zich om, en quam vreezelyk brullende onder

54. 'n ‘Wildschut’ was 'n vryburger aan wie die monopolie verleen was om wild te skiet en te verkoop. Vgl. die Resolusies van 30/6/1657. [RH]

Incident of a Hottentot with a Lion
Geval van een Hottentot met een Leeuw

if at a target, but did not perceive the lion, from which we assumed that it was dead or had made off. This caused the hunter,[54] *Jan Harmanszoon,* to resolve to go and see if it were there or not, taking in his hand a burning stick from the fire; but no sooner did he near the bush than the lion made a leap at him with a terrible roar. He threw the firebrand at it, and at the same time the other men fired fully 10 shots at it, but it at once went back to its old position behind the bush.

The firebrand which he had thrown at the lion was fallen into the middle of the bush, and blown by the strong S.E. wind this now flamed up brightly, so that we would see very clearly into and through it. We continued firing into it, and meanwhile the night passed, and the day began to break, so that we all felt sure of being then able to hit it aright, since it could not go from there without fully exposing itself, the bush standing close beside a steep pass. Seven men sat on the outermost waggon and watched to see if it came out.

At last, before it was full daylight, it went off up the mountain with the man in its jaws, fully 40 shots coming near it without one hitting it, although several came very close to it as we discovered later. When one bullet came somewhat near it, it turned towards the tent showing its teeth and growling at us, and I think that if anyone had hit it, it would have come at full speed at tent and men.

As soon as it was light we saw by the blood and a piece of the coat we found there, that it had carried the man away, dragging him with it: also we found the place behind the bush where it had lain and guarded the man, and it seemed impossible that no bullets had hit it, since several flattened ones were found there.

We decided therefore that it must be wounded, and lay not far from there, and thereat the men requested me to be allowed to go and seek for the corpse in order to bury it, since they believed that because of the continual firing the lion would have had little time to eat it.

I allowed some of them to do this, taking with them a good party of armed Hottentots, and on their promise, that they would not run into danger but keep a constant watch and be careful.

Thereat seven of them followed up the trail, helped by 43 Hottentots, and about a short half-mile away found it lying next to the body behind a small bush. At the shouts of the Hottentots it at once leapt up and took to flight, at which all ran after it. Finally the beast turned round and made for

den hoop; het volk, 't welk door 't loopen vermoeit was, schoot mis, op welke hy daadelyk aanquam.

Den Baas, of opperste Capitein van de Kraal, deed hier een trouwe daad aan 2 van 't volk, daar de Leeuw het op toezette. Des eenen roer weigerde, en de ander schoot mis; daar op sprong hy tusschen den Leeuw en 't volk zoo na by, dat de Leeuw hem met de eene klaauw in de karos sloeg, en met den bek daar in beet, meenende den Hottentot te hebben, maar die was hem te gaauw, liet zyn karos glippen, en duuwde hem een assegaai in de ribben. Aanstonts sprongen de andere Hottentots ook toe, en verçierden hem met hunne werpspiessen, dat het wel een yzerverken geleek, evenwel hield hy nog niet op met springen en brullen, maar beet eenige der assegaaistokken af, tot dat hem de wildschut, *Jan Harmanszoon,* een schoot in 't oog gaf, die hem deed kenteren, waar op de anderen hem verder doodschoten.

Het was een vreezelyk groot beest, en hy had kort te vooren nog een Hottentot uit deze Kraal gehaalt, en opgepeuzelt.

Ik ben hier dus langwylig geweest, om dat my niet voorstaat oit diergelyke assurantie van een beest gehoort te hebben, en de kloekmoedigheid van dien Hottentot is mede aanmerkelyk.

Des mans lichaam was door hem van agteren met de linkerpoot, aan de linkerzyde van het hoofd geslagen, met den bek in de schouder gevat, en dus voortgedragen; beide de billen, en linker schouder, waren opgegeten.

Wy bragtenze alle beide aan de tent, en begroeven den man, daar hy gegrepen was, gelyk wy den Leeuw mede onder de aarde staken, op dat hem het vee niet ruiken zoude.

Het was dien ganschen dag brandent weêr, en de Hottentots waarschouwden ons, dat 'er nog 2 wyfjes hier ontrent waren, waarom ik des agtermiddags een Kraal van doorn liet maaken, en op drie plaatzen, of passagies, volk met geweer stellen, maar vernamen dien nacht geen onraad.

Woensdag den 4 dito

Maakten wy voortgang met de ruiling, daar wy de voorige 2 dagen over getalmt hadden, en quamen eindelyk, na een ontallyke menigte praatjes, en reden-martelingen, zoo verre, dat wy 33 Runderbeesten ruilden, voor 33 ponden Tabak, en 33 bossen kopere Kraalen, mitsgaders eenige Glazen dito, en Pypen; benevens 14 hamels voor 7 ponden tabak, en vereerden de Capiteins, en hun gevolg 4 bosjes kopere koraalen, en 2 ponden tabak.

De zonneschyn was hier by na onverdragelyk, en in de tent was het als in een oven.

Des avonts brulde het langs dit riviertje, of alle de Leeuwen van Africa by malkanderen waren. Ik presumeer, dat het de 2 wyfjes waren, omme het gedoode mannetje te zoeken, dies verwagtten wy niet anders dan hun

the party with terrible roars. The men, tired by walking, missed it, and it still came on.

Then the Chief, or principal Captain of the kraal, acted nobly for the sake of 2 of the men, whom the lion was approaching. One of their guns misfired, and the other one's bullet missed it: at that he leapt between the lion and the men, so close to the lion that one of its claws struck into his karos, and it bit into this thinking to have seized the Hottentot; but he was too quick for it, let slip his karos, and thrust an assegai into its ribs. At once the other Hottentots also leapt in, and so adorned it with their javelins that it looked like a porcupine: nevertheless it did not cease leaping and roaring, and bit off some of the assegai-shafts, until the hunter *Jan Harmanszoon* shot it in the eye and made it topple over, whereat the others shot it to death. It was a terribly large beast, and not long before had also dragged a Hottentot out from the kraal and chewed him up.

I have been thus prolix, since I cannot recollect ever to have heard of such boldness in an animal, and the bravery of the Hottentot is also noteworthy.

It had hit the dead man from behind with its left paw on the left side of his head, and gripped his shoulder with its teeth and so carried him off: both the buttocks and the left shoulder were gnawed off. We brought both to the tent, and buried the man where he had been seized: we also set the lion below ground, so that the animals should not get the scent of it.

It was burning hot all day, and the Hottentots warned us that there were also two lionesses hereabout, for which reason I had a thorn-corral made here, and set armed men at three places or passes; but that night we had no disturbance.

Wednesday, November 4

We went on with the bartering, which we had postponed for the previous two days, and at last, after an unspeakable amount of talk and argument, brought it so far that we bartered 33 oxen for 33 pounds of tobacco and 33 bunches of copper beads, together with some glass ones and pipes; also 14 wethers for 7 pounds of tobacco. Also we gave the Captains and their attendants 4 bunches of copper beads and 2 pounds of tobacco.

The sun was almost unbearable here, and the tent was as hot as an oven. In the evening we heard roaring along the river, as if all the lions of Africa were assembled. I suppose that this was from the 2 females in search of the dead male, so that we expected a visit that night, and prepared ourselves for it by raising our thorn-wall and setting spring-guns in the passages through which they must pass, as also lighting fires around us and posting double sentries; but they did not come.

bezoek dien nagt, hier tegens hadden wy ons door 't verhoogen onzer Doorne-kraal, en 't stellen van roers, op de passagien, langs welken zy hunne coers moesten nemen, mitsgaders het stoken van vuuren rondom ons, en 't houden van dubbele wagt, wel voorzien; maar zy quamen niet.

En wyl hier ontrent geen meer Kralen leggen, en voor ons niet te doen viel, rezolveerde ik weder te rug te keeren, om de Gonnemasche Kraalen[55.] op te zoeken.

Het verdroot my geweldig, in een tocht van 12 dagen, langs zoo een verdrietigen moeyelyken weg, niet meer dan 2 Kralen, en die (schoon uyt 10 Capiteyns bestonden) zoo slegt van vee voorzien waren, op te doen; hier door heb ik met leetwezen ondervonden, hoe door de laatste opengestelde vrye ruyling, en de gepleegde onhebbelykheden van die landloopers,[56.] het gantsche land bedorven is, want als de eene Kraal het vee door de Hollanderen ontnomen was, gingen die het weder anderen ontroven, en die dan verder hunne naastleggende, waar mede ze dan in 't gebergte liepen, en zoo lang gastereerden, tot het op was, zoekende dan al weder ander, en dus zynze van menschen, die hun in vrede, vernoegd, en onder hoofden en Kralen verdeelt, gerustelyk met den veeteelt erneerden, meest alle bosjesmans, jagers, en rovers geworden, en over al tusschen, en in gebergtens verstrooyt.

Ontrent den Koperberg leggen, volgens zeggen van deze Hottentots, eenige Kralen van de groote Namacquaas, maar dat was ons te verre, en ook de tyd van 't jaar niet, om derwaards te gaan, dies namen wy

Donderdag den 5 dito

Van deze Grigriquaas, en Namacquaas Capiteyns afscheyd,[57.] en verlieten dien ongeluks-hoek, werdende met wonderlyke, complimenten en tabeetjes-zeggingen, door de gemelde Capiteyns, die zeer voldaan schenen, nog een groot end weegs vergeselschapt, wy trokken dan te rug, en quamen op den agtermiddag weder aan de Olifants-rivier, die nu wel 4 voet hoger, als toen wy 'er doortrokken, gezwollen was, onze tent neder te slaan. De schrik voor ongedierte, schoon wy geen spoor vernamen, was in ons zoo groot geworden, dat wy aanstonts weder doornen kapten, een Kraal maakten, op 3 plaatzen cours stelden, en dus, na het eyndigen van een brandende dag, gingen rusten.

Vrydag den 6 dito

55. Blykbaar dié van Bootsman waar op die heenreis die ingeruilde vee agter gelaat is. Sien *supra,* voetnoot IV/24. [S]
56. Starrenburg gee hier die opvatting van W.A. van der Stel oor die wreedheid by die veeruil wat deur sommige vrybuiters gepleeg is, en wat deur hom as 'n algemene fout van sy teenstanders onder die burgers beskou is. Interessant is die gevreesde figuur van ‘Dronken Gerrit’ waarvan ons herhaaldelik hoor. Starrenburg gebruik vir die vryliede graag byname in plaas van hulle familiename. [S]
57. Sien *supra* voetnoot IV/52.

Was het water ontrent een voet gevallen, maar nog al te hoog, en sterk stroomende, om 'er door te waden; dies wy in ons campement bleven stil leggen; hier konde het vee zich weder dik eten, wyl langs de rivier schoon gras stond.

And since there lay no other kraals around here, and ahead of us there was not much to be done, I decided to return and make for the Gonnema kraals.[55] It greatly irked me, that in a 12-day journey along such a toilsome way I had found 2 kraals only, and these (although they included 10 Captains) so poorly provided with cattle. By this I have realised with regret how the whole country has been spoilt by the recent freedom of bartering, and the atrocities committed by the vagabonds,[56] since when the cattle of one kraal is carried off by the Dutch, they in turn go to rob others, and these again rob their neighbours, running off with the spoil into the mountains and feasting there until it is finished and then again seeking for more; and so from men who sustained themselves quietly by cattle-breeding, living in peace and contentment, divided under their chiefs and kraals, they have nearly all become Bushmen, hunters and brigands, dispersed everywhere between and in the mountains.

Around the Koperberg, according to the report of these Hottentots, there are some kraals of the Great Namacquaas, but that was too far distant for us, also this was not the time of year to go there: therefore on

Thursday, November 5

We bade farewell to these Grigriquaas and Namacquaa Captains,[57] and left this unlucky spot, being accompanied for a good distance with wonderful compliments and tabeetje-saying by the Captains, who seemed very contented. We went back, coming in the afternoon to the Olifants River again, which was now swollen fully 4 feet higher than when we forded it, and camping there. The fear of wild animals had become so great in us, that, although we had seen no tracks of them, we at once cut thorns and made a corral, and in 3 places set spring-guns, and so went to rest after a scorching day.

Friday, November 6

The water had fallen about a foot, but was still too deep and with too strong a current to be fordable, so that we remained in our camp. Here the

Op den agtermiddag quamen de voorgemelde Capiteyns ons in deze legerplaats nog eens bezoeken, zy waren na ons vertrek mede uyt dat ongedierts-gat opgebroken, en met hunne Kraal, ontrent een quart myl onder ons, aan de Olifants-rivier komen leggen. Des avonds stelden wy weder onze stelroers, en

Saterdag den 7 dito

Met het lumieren van den dageraat, ging een der stellen los; door een jakhals afgetrokken zynde, en kort daar na marcheerden wy van daar voort.

Ontrent den middag quamen wy ter plaatze, daar wy de rivier overgekomen waren, maar het water was nog te hoog, dierhalven namen wy hier weder ons kampement, en versleten het resterende van dien heeten dag, en volgende nacht alhier.

Sondag den 8 dito

Was het water tegens den middag wat gevallen, dies wy opbraken; en de revier passeerden; beneden strooms liet ik een touw dwers over de rivier spannen, alwaar 7 a 8 man langs stonden om het vee voor het wegdryven, wylze alle zwemmen moesten, te behouden, dat ons goeden dienst deed, alzoo 'er veel jong goed onder was, en de stroom sterk liep. Alles geraakte zonder ongemak over, en wy hielden ontrent een myl verder in een mooy graskloofje weder halte, sloegen de tent op, bezorgden het vee, maakten onze stellen gereedt, en gingen in Gods Naam rusten.

Maandag den 9 dito

Sloegen wy met het aanbreken van den dag weder op reys, onder faveur van een betrokkene lugt, nu en dan met regen-vlaagjes verzelt, en quamen op den namiddag aan Olofs-Fonteyn, daar wy onze leger-plaats weder formeerden, en nachtrust namen.

Dynsdag den 10 dito

Scheyden wy met zonnen opgang weder van de plaats onzer legering, en namen eenen anderen cours langs de Zuid-kant van den Tho-berg, regt op den Picquet-berg aan, door aanraaden van den Hottentot, die onze Gids was, op verzekering van een nader en beter pad, als wy op onzen heen-tocht gehad hadden, maar wy vonden ons bedrogen, want op de rustplaats komende, vernamen gras nog water, dierhalven moesten wy aan 't graven, en kregen zoo veel, dat even de keetel konde koken, drink-water hadden wy nog 3 of 4 flesschen vol, daar wy ons mede behielpen, tot

cattle could eat themselves fat again, since lovely grass stood beside the river.

In the afternoon the aforesaid Captains came to visit us at this camp. After our departure they had left that vermin-hole, and had come with their kraal to lie on the Olifants River about a quarter-mile below us. That evening we again set up our spring-guns, and on

Saturday, November 7

At dawn one of them went off, tripped by a jackal, and soon after we marched from there. About noon we came to the place where we had crossed the river, but the water was still too deep, so that we pitched camp again, and passed here the rest of this hot day, and the night following.

Sunday, November 8

About noon the water had gone down somewhat, so that we set out and crossed the river. Downstream I had a rope stretched across it, along which stood 7 or 8 men, to prevent the cattle from being carried away, since they all had to swim. This served us well, since there were many young ones among them, and the current was strong. All got across without mishap, and we halted about a mile further in a fine grassy pass, pitched the tent, saw to the cattle, set our spring-guns, and went to rest in God's Name.

Monday, November 9

We set out again at dawn, favoured by a cloudy sky, accompanied now and then with rain-showers, and at noon reached Olofs Fontein, where we again pitched camp and spent the night.

Tuesday, November 10

We left there at dawn, and took a different route, along the Southern side of the Thoberg, making straight for the Picquetberg, by the advice of the Hottentot who was our guide, who assured us that this was a shorter and better track than that which we had taken in our outward journey; but we were deceived, since on arriving at the halting-place we found neither grass nor water, so that we must dig, and got just enough to boil the kettle. Of drinking-water we still had 3 or 4 flasks full, with which we made do until on

Wednesday, November 11

Water had come into the pits which we had dug, enough to fill 3 or 4 small casks and to refresh the cattle, after doing which we set out. This day the scoundrelly Hottentot *Dikkop* led us continually to and fro on this sandy

Woensdag den 11 dito

Dat 'er in de gegravene kuylen, zoo veel gekomen was, om 3 of 4 kleyne vaatjes te vullen, en het vee even te verversschen, 't welk gedaan hebbende, togen wy weder voort, dezen dag leydde ons de schelmsche Hottentot *Dikkop,* in dit zandige veld, geduurig heen en weder, in een brandende zonneschyn, dat de beesten ten eenemaal magteloos wierden, op 't laatst kroop hy in de bosjes weg, latende ons in 't velt staan, wy gingen egter voort, en vonden op den agtermiddag water, daar wy ons verblyf namen.

Digt by onze rustplaats vielen 2 trekossen door gebrek van water onder de voet. Ik zont hen Hottentots, en volk, met putzen, en balytjes vol water, om ze te verquikken, maar 't mogt niet helpen, op den avond warenze beyde dood.

Donderdag den 12 dito

Moesten wy, om de zwakheyd van 't vee, in onze leger plaats, daar wy goed gras en water hadden, blyven rusten, en dezen heeten dag, en volgende nagt, alhier verslyten, tot

Vrydag den 13 dito

Als wanneer wy met zonnen-opgang weder aan 't marcheren gingen; de onmagt van trek-beesten noodzaakte ons, om die ontrent 9 uuren weder uyt te spannen, en de zelve aan een mooy Fonteintje, in een brave gras-vlakte gelegen, tot ontrent een uur na de middag te laten eten, vervorderende als doen onzen weg weder langs de zelve valley, tot ontrent ten 4 uuren, dat wy aan een helder water, in een brave gras-vlakte onze tent nedersloegen, en daar verbleven.

Saterdag den 14 dito

Trokken wy weder voort, en quamen, na het passeren van een zand-rug, in een schoone groene gras-valley,[58.] die wy volgden, en langs welke tegen den avond aan de Noord-hoek van den picquet-berg (ter plaatze daar wy den 23 October gelegerd hadden) quamen te kamperen.

Sondag den 15 dito

Ging ontrent ten agt uuren de marsch weder voort langs de Oostkant van den Picquet-berg. Hier quamen my weder aangename valleytjes en schoone grasruggen

58. Waarskynlik Simon van der Stel se St. Martyns-Valey. [S]

te vooren, die wy in dat verdrietige Grigriquaas-land,[59] daar het altemaal zand is, niet gezien hadden.

Langs dezen kant van den genoemden Picquet-berg, zyn schoone veeplaatzen; de grond zoude ook goed koorn draagen, als ze gemist was; het

59. Die hele Sandveld word Grigriquaasland genoem en ongunstig vergelyk met die landstreek by Piketberg. [S]

plain, in scorching sunshine, so that the animals were entirely powerless, and finally crept away into the bushes, leaving us on the open plain. We went on, however, and in the afternoon found water, and halted. Close before this halt 2 draught-oxen fell down from lack of water: I sent the Hottentots and the men with buckets and pails of water to revive them, but to no avail, both being dead by the evening.

Thursday, November 12

Because of the weakness of the cattle we were compelled to remain at this camp, where we had good grass and water, and pass here this hot day and the following night, until

Friday, November 13

When we set out again at sunrise. The weakness of the draught-animals forced us to unyoke them again at about 9 a.m., and let them graze until about 1 p.m. at a fine spring lying in a good grassy plain. We then continued along the same valley until about 4 p.m., when we camped by clear water in good grass.

Saturday, November 14

We set out again, and after crossing a sand-ridge reached a lovely grassy valley,[58] which we followed until we came to the North corner of the Picquetberg (the place where we had camped on October the 23rd) and camped there.

Sunday, November 15

About 8 a.m. our march continued along the East side of the Picquetberg. Here I again found pleasant valleys and lovely grassy ridges, such as we had not seen in the irksome land of the Grigriquaas,[59] where all is sand.

Along this side of the Picquetberg there are lovely cattle-pastures, and the soil should grow good corn if it were manured: it is for the most part a light loam, and the mountain is full of gullies, from each of which flows a little brooklet extending into the plain in its little valley, where they all join together and form the beginning of the river spoken of on October the 23rd, which runs from the North corner of this mountain, and after receiving on its way the water from several springs becomes the large *Quaecoma* River of which we saw the mouth on the shore.

is meest ligte kley, en de berg vol kloven, uyt yder van welke, een kleyn riviertje komt, en zig met een valleytje na de vlakte heen strekt, alwaar ze alle in malkanderen vereenigende, een begin maken van de op den 23 October gemelde rivier, die om den Noordhoek van dezen berg heenloopende, en onderwegen het water van eenige fonteynen nog ontfangende, die groote *Quaecomaas* rivier uyt maken, welkers uytgang wy aan strand zagen.

De zon scheen dezen dag weder zeer kragtig, zonder dat eenige wind ons koelde, dies wy genoodzaakt waren tegen den middag den beesten wat te laten rusten, en op den agtermiddag weder voort te slaan, komende op den avond aan een plaats, genaamd de groene Kraal,[60.] daar wy by een helder stromend riviertje, onze legerplaats formeerden; hier quam ons in de nacht een Rhinocer digt voor de tent staan, gaande de wagens rondom besnuffelen, maar kuyerde op het helder vuur stooken zagtjes voort.

Maandag den 16 dito

Lieten wy het vee eerst braaf dik eten, voor dat wy weder op weg sloegen, vervorderende ontrent ten 9 uuren onzen marsch, nog al langs den zelven berg, zynde de coers na de berg-rivier, alwaar ons gezegd wierd, dat 2 Gonnemaas Kralen lagen.[61.]

Wy hadden weder een zeer warmen dag, en quamen na 3 mylen vorderens op den agtermiddag by 2 of 3 fonteyntjes halte te houden, en te verblyven, tot

Dynsdag den 17 dito

Dat wy onzen weg des morgens vroeg in de koelte weder vervorderden, en tegen de middag aan een drift quamen,[62.] daar wy de berg-rivier passeerden; hier brak het voorwiel van eene der wagens 't eenemaal aan stukken, weshalven wy dien wagen met 5 man daar moesten laten, en met de andere voorttrekken, tot tegen den avond, dat wy ter plaatze quamen, daar de 2 Kralen gelegen hadden, die elders anders heen-getrokken waren, en wyl de tent op de agter geblevene wagens was, moesten wy hier in de klippen kruypen, en nachtrust nemen.

Woensdag den 18 dito

60. Moontlik die moderne Groene Vallei, ca. 32° 47′, 18° 48′. [RH]
61. Aan die Bergrivier sal hulle twee ‘Gonnemaas Kralen’ kry, volgens berig by Piketberg ontvang. [S]
62. Die afstand wat onder die volgende dag se inskrywing vanaf die Vierentwintigriviere gemeld word, dui daarop dat dit òf die Misverstand- òf die Voëlstruisdrif was. Die oortog het onnodig geblyk daar ‘de 2 Kralen ... elders anders heen-getrokken waren’, en hy moes dus weer êrens oorsteek om Waveren te bereik, hoewel hy dit nie vermeld nie. [RH]

Sont ik met lumieren van den dag den eenen wagen, dien wy gelost hadden, te rug, om des anderens vragt op te nemen, en die dan ledig met zyne 3 wielen te laten voortslepen; ontrent den middag quamen ze beyde by ons.

Insgelyks liet ik yemant te paard na de 24 rivieren ryden, (daar wy ontrent 3 mylen van daan waren) omme van de Weduwee *Elberts* post,[63.]

63. Noordelikste deur blankes bewoonde plaas. [S]

The sun shone very fiercely again this day, and there was no wind to cool us, so that we were compelled to give the animals some rest about noon. We went on in the afternoon, reaching in the evening a place called the Groene Kraal,[60] where we camped beside a clear flowing stream. During the night a rhinoceros came close in front of the tent, snuffling around the waggons, but on our making up the fire to a blaze it went away.

Monday, November 16

We let the cattle eat their fill before setting out at about 9 a.m., still marching beside the same mountain towards the Berg River, where we were told that 2 Gonnemaa kraals lay.[61] We again had a very hot day, and after covering 3 miles halted in the afternoon near 2 or 3 springs, and remained there until

Tuesday, November 17

When we continued our march in the coolness of the early morning, and about noon came to a ford[62] where we crossed the Berg River. Here a front wheel of one of our waggons broke entirely to pieces, for which reason we must leave it there with 5 men and go on with the others until the evening, when we reached the place where the 2 kraals had lain, which however had moved elsewhere; and since the tent was on the waggon left behind we must creep into the rocks for our night's rest.

Wednesday, November 18

At dawn I sent back one waggon which I had unloaded, to pick up the load of the other and then drag it along empty on 3 wheels, and about noon both rejoined us. Also I sent someone on horseback to the 24 Rivers (from which we were now about 3 miles distant) to borrow another waggon or a wheel from the farm of the widow *Elberts.*[63] So the next day came, being

een anderen wagen, of wiel, te leenen. Daar op quam des anderen daags, zynde

Donderdag den 19 dito[64.]

De uytgezonden man met een wagen van Juffr. *Elbertsz,* en haalde onze bagagie tot aan hun huys, daar wy nademiddag quamen, en het resterende van dien dag verbleven.

Vrydag den 20 dito

Reed ik met eenige manschap geheel vroeg na Bootsmans Kraal,[65.] zoo omme de geruylde beesten, die wy daar gelaten hadden, af te halen, als om te zien, of ik hem niet perzuaderen konde, ons met nog wat meerder te voorzien; maar alle myne redenen waren vrugteloos, en ik moest, niet tegenstaande hy een schoonen troep Ossen hadde, met de voorige negen vertrekken, en quam daar mede by de wagens.

Ik had gelegentheyd, door dien eenige wagens met hout passeerden, zommige bagagie voor uyt, na 't huys van *Harman Jansz van Noorthoorn* te zenden, en zoo by pozen met dien eenen wagen voort te talmen. Op den agtermiddag quamen wy mede daar, en vernamen dat 'er eenige Kraalen in 't land van Waveren lagen, werwaarts wy, na een kort vertoeven heen trokken met eenen wagen, latende den anderen gebroken, en 't resterende goed, benevens den Corporaal, met 4 man, om het gade te slaan, aldaar, en quamen met den donkeren avond over de kloof, en vervolgens ten mynen huize,[66.] alwaar wy dien nacht verbleven.

Hier hoorde ik van myne Hottentots, waar ontrent de Kraalen lagen, en trokken

Saterdag den 21 dito

Na de breede rivier, daar wy even aan deze kant 3 Kralen vonden,[67.] bestaande uyt de Capiteyns.

De eerste	*Koekezon.*
	Hoere Homa, en
	Thouza.

64. Sy brief onder dié datum (DR 28/11) meld die 48 stuks vee van die Namaquaas en die 9 van Bootsman; die leeu; die gebreekte wa ‘omdat die Schuur 'n oue gestuur het’. [RH]
65. Hy haal die agtergelate beeste by Bootsmans Kraal - kry alle 9 osse, maar kan niks verder kry om te ruil nie. [S]
66. Blykbaar besit Starrenburg self 'n plaas in die Land van Waveren - later 'n ‘post’ genoem. Hulle trek oor die Kloof om daar te kom, aangesien ‘eenige Kraalen in 't Land van Waveren lagen’. [S]
67. Drie krale kort daarvoor. [S]

De tweede	*Prins.*
	Houtebeen.
	Scipio, en
	Ruyters Vader.

Thursday, November 19[64]

He came back with a waggon from Juffr. *Elbertsz,* and took our baggage to her house, where we arrived in the afternoon and remained for the rest of the day.

Friday, November 20

I rode very early with a few men to Bootsmans kraal,[65] both to fetch the bartered animals which we had left there, and also to see if I could not persuade him to provide us with some more, but all my talk was in vain, and although he had a lovely herd of oxen I must set out with the previous nine only, and brought them to the waggons.

I had the opportunity to send some baggage ahead with some waggons that passed with wood, to the house of *Harman Jansz van Noorthoorn,* and so go slowly forward with stops with the one waggon. In the afternoon we arrived there, and were informed that some kraals lay in the land of Waveren, whither, after a short delay, we set out with one waggon, leaving there the broken one and the rest of the baggage, with the Corporal and 4 men to guard it; and at dusk arrived over the pass to my house,[66] where we spent the night.

Here I learnt from my Hottentots where the kraals lay, and set out on

Saturday, November 21

To the Breede River, where we found 3 kraals[67] just on this side, consisting of the following Captains:

The first

Koekezon,
Hoere Homa, and
Thouze.

The second

Prins,
Houtebeen,
Scipio, and
Ruyters Father.

De derde *Kuyper.*
Jan.
Harramoe.
Thorrobaeoe, en
Tambours Vader.

Aan die van *Koekezon,* namen wy ons verblyf, en zonden volk met tabeetjes Tabak na de andere Capiteyns, die daar op by ons quamen.

Wy gaven hen de oorzaak van onze komste te kennen, en beschonken hen met wat Brandewyn, Tabak, &c. daar op gingen zy, onder belofte van des anderen daags braaf te ruylen, na hunne Kralen.

Sondag den 22 dito

Bragtenze ons alle te zamen niet meer dan 26 stuks, dat ik hen te kennen gaf, veel te weinig te zyn voor 3 zulke groote Kraalen.

Zy zongen mede dat deuntje, dat de Bosjes mans hen 't vee ontnomen, en tot arme duyvels gemaakt hadden, maar ik toonde hen aan, datze niet ter goeder trouwe met ons omgingen, en hunne Ossen weg gezonden hadden, houdende eenlyk Koeyen by de Kraal, om datze wel gehoord hadden, dat ik die niet ruylde, gelyk aan de Kraal van *Scipio* duydelyk bleek, daar over de 200 Koeyen, en maar 10 jonge Ossen waren.

Eyndelyk na den ganschen dag pratens, kreeg ik 'er 38 stuks, waar voor hen gaven, 38 ponden Tabak, 38 bossen Kopere Koralen, eenige glaze dito, eenige Brandewyn, en spyzen.

Mitsgaders voor 8 Schapen tot provisie, 4 ponden Taback, en vereerden aan de Capiteyns, 5 ponden Tabak, en 6 bosjes Kopere Koralen.

Met welk vee wy dan tegen den avond vertrokken, en op myne post[68.] nacht-rust namen, tot des anderen daags, zynde

Maandag den 23 dito

Dat wy tegen den middag weder voorttogen, ik met den wagen na de Sonquaas drift,[69.] en *Hartog* na den agtergelaten gebroken wagen, en resterende bagagie.

Zoo dra ik aan de Sonquaas drift gekomen was, liet ik de tent opslaan, het goed aflossen, en zont den wagen aanstonds heen, om het andere te halen, en ging, zeer vermoeyt zynde, slaapen.

Dynsdag den 24 dito

68. Sien *supra* voetnoot IV/66.
69. Sien *supra* voetnoot IV/20.

Quam de weg-gezonden wagen met de bagagie, en 't andere volk by my; ik ging te paard zitten, omme te zien, of ik niet ergens langs de bergrivier een wiel konde leenen, wyl dat martelen met eenen wagen, en dubbeld heen en weer ryden, zeer moeyelyk en verdrietig viel; eyndelyk

The third *Kuyper,*
Jan,
Harramoe,
Thorrobaeoe, and
Tambours Father.

We halted near that of *Koekezon,* and sent men with tabeetjes of tobacco to the other Captains, who then came to us. We made known to them the reason of our coming, and gave them some brandy, tobacco, etc., and then they went off to their kraals, promising to do good barter the next day.

Sunday, November 22

They all together brought us 26 animals only, which I told them was far too little for 3 such large kraals. They sang the usual song of how the Bushmen had carried off their cattle and left them poor devils, but I showed them, that they were not dealing honestly with us, and had sent away their oxen, keeping at the kraal cows only because they had heard that I would not barter these: this was plainly to be seen at *Scipio's* kraal, where there were more than 200 cows and only 10 young oxen.

At last, after talking all day, I got 38, for which I gave 38 pounds of tobacco, 38 bunches of copper beads, some glass ones, brandy, and food; also for 8 sheep for our food 4 pounds of tobacco; and presented the Captains with 5 pounds of tobacco and 6 bunches of copper beads. With these we set out towards evening, and slept at my farm[68] until the next day, being

Monday, November 23

When we set out again about noon, I with the waggon to the Sonquas Drift,[69] and *Hartog* to the broken waggon and the rest of the baggage left behind. As soon as I reached the Sonquas Drift I had the tent pitched, the goods unloaded, and at once sent the waggon off to bring the other, and myself went to sleep, being very tired.

Tuesday, November 24

The waggon sent returned to me, with the baggage and the other men. I took horse here, to see if I could not borrow a wheel somewhere along the Berg River, since the difficulty with one waggon only and the double driving to and fro was very toilsome and annoying. Finally I got a wheel

kreeg ik by *Pieter Russouw*[70.] een wiel, en zont om den kreupelen wagen, die op den avond by my quam.

Woensdag den 25 dito

Maakten wy het wiel aan de wagen, en vertrokken na een Kraal, die wat hooger op ontrent de vleesch-bank lag.[71.] Hier ruylde ik 4 beesten, voor 4 ponden Tabak, en 4 bosschen Kopere Koralen, &c. En vereerde den Capitein een pond Tabak.

En reed zoo na 's Compagnies post aan Riebeeks Kasteel, daar ik *Hartog* tot onze byeenkomst bescheyden hadde, wyl hy een anderen weg was omgetogen, om nog een Kraaltje aan te doen. Op den avond quamen wy weder alle by malkanderen, hebbende hy geruyld 6 beesten, voor 6 ponden Tabak, en 6 bossen Kopere Koralen, &c. En vereerden een pond Tabak, en 2 bossen Kopere Koralen.

Donderdag den 26 dito[72.]

Vertrokken wy van 's Compagnies post, omme na de Saldanhabaay,[73.] en de groene kloof verder voort te gaan, en quamen op den agtermiddag aan de plaats van *Pieter Jurriaansz van der Heyden,*[74.], alwaar wy, vermits 'er goede weyde voor 't vee was, verbleven tot

Vrydag den 27 dito

70. Pieter (Pierre) Rousseau (Russouw, Russeau) was van Mer le Blois afkomstig Hy was die eienaar van die plaas L'Arc d'Orleans. Na die dood van sy eerste vrou, Anna Retief, is hy getroud met Geertruij du Toit. Hy was van 1711 af heemraad en kerkraadslid van Drakenstein. In 1715 word sy huis deur rowende Hottentotte verbrand.
71. Ca. 33° 26′, 18° 57½′ op die Riebeekkasteelkaart: 'Pieter Russouw' van die vorige dag het 'n plaas hier gehad. [RH]
72. Sy brief onder dié datum (DR 28/11) meld tans 104 stuks vee. [RH]
73. Die meeste van hierdie rivier- en pos-name is nog vandag op die kaart te kry, sodat die roete taamlik goed gevolg kan word. [S]
74. Pieter Jurgen von der Heyden was volgens Hoge afkomstig van Vierlanden by Hamburg en getroud met Maria Aelwyk van Rhenen. Hy het 'n 'post ofte plaats ... omtrent Riebeeks Casteel geleegen' gehad. Sien Resolusies 12/2/1712.

Dat wy van daar tot op de post van Monsr. *Huzing*[75.] aan de groene rivier[76.] avanceerden, en

Saterdag den 28 dito

Tot op 's Compagnies post agter den Hazenberg[77.] quamen, en alzoo hierom heen 2 of 3 Kraaltjes lagen, namen wy hier ons verblyf, en bragten

75. Henning Hüsing was die rykste vryburgerboer wat behalwe sy uitgebreide besittings op Stellenbosch en sy huis en verskeie erwe aan die Kaap ook weilisensies vir veeposte van die Kompanjie gekry het. Aangesien hy onderneem het om die garnisoen, die hospitaal en die verbygaande vlote van bees- en skaapvleis te voorsien, is hy toegelaat om die gebied van ‘de drie fonteijnen op deze zijde van de groene kloof’ en van daar af na die strand, suid van Dassenberg tot aan Saldanhabaai as weiveld te gebruik. Vgl. A. Böescken, *Simon van der Stel en sy kinders,* bl. 176-178. Sien ook VRV II-2, voetnoot II/63.
76. 'n Aantal klein riviertjies word op die Malmesbury-kaart aangegee, maar ongelukkig word geeneen benoem nie. Miskien die hoofstroom van die moderne suidvloeiende Groene Rivier, of - vir wat dit werd is - Valentyn se kaart het 'n ‘Groene Rivier’ wat weswaarts loop, noord van Groene Kloof, die moderne Modderrivier. [RH]
77. Nie op die moderne kaarte gevind nie, maar sy briewe van 28/11 en 3/12 (sien *supra* voetnoot IV/40) is vanaf die Groene Kloof gedateer, wat daarop dui dat die ‘post agter den Hazenberg’ 'n alternatiewe naam vir die afsendplek van hierdie brief was, of altans baie naby daaraan geleë was. [RH]

from *Pieter Russouw*[70] and sent for the crippled waggon, which joined me in the evening.

Wednesday, November 25

We fitted the wheel to the waggon and set out for a kraal which lay somewhat higher up on the Vleeschbank.[71] Here I got 4 oxen for 4 pounds of tobacco and 4 bunches of copper beads, &c., and gave the Captain a pound of tobacco; and rode on to the Company's post at Riebeeks Castle, which I had appointed with *Hartog* as our meeting-place, since he had gone by another route so as to visit another small kraal. In the evening we re-met, he having bartered 6 animals for 6 pounds of tobacco, 6 bunches of copper beads, &c., and given a pound of tobacco and 2 such bunches.

Thursday, November 26[72]

We left the Company's post to make for the Saldanha Bay[73] and the Groene Kloof, and in the afternoon reached the property of *Pieter Jurrianz van der Heyden,*[74] where because of the good grazing for the cattle we remained until

Friday, November 27

When we went on to the property of Monsr. *Huzing*[75] on the Green River;[76] and on

Saturday, November 28

Reached the Company's post behind the Hazenberg;[77] and since 2 or 3 kraals lay near there we remained there, passing

Sondag den 29 dito

Met ruylen door, bekomende 21 Osjes, voor 21 ponden Tabak, en 21 bossen Kopere Koralen, &c. En vereerden aan de Capiteyns en hun gevolg, 4 ponden Tabak, 4 bossen Koralen.

Maandag den 30 dito

Trokken wy verder voort om eenige Kraalen by de Saldanhabaay op te zoeken, en avanceerden dien dag tot aan 't zwarte water,[78.], daar ik halte hield.

Dynsdag den 1 December

Reed ik des morgens te paard na de zoute rivier,[79.] om *Bego,*[80.] en *Paardevanger,* die my onderrigt wierden daar te leggen, op te zoeken, van wien ik ruylde 27 Ossen, voor 27 ponden Tabak, en 27 bossen Kopere Koralen, &c. En vereerden aan de Capiteyns, 3 ponden Tabak, en 3 bossen Koralen, waar mede wy des anderen daags, zynde

Woensdag den 2 dito

Tegen den middag by de tent quamen, en het resterende van dien dag, alzoo het regende, en de paarden moede waren, bleven rusten tot

Donderdag den 3 dito

Dat ik tot de uytvoering van eenige bevelen van den Ed. Heer Gouverneur, na 's Compagnies post agter den Hazenberg toog, gaande *Hartog* na de baay, omme 2 daar leggende Kralen nog aan te doen, en alsdan Kaapwaarts te keeren.

Ik bleef aan 's Compagnies post, en zond na nog eene Kraal, waar van de Capiteyns by my quamen, en van wien ik

Vrydag den 4 dito

78. Ca. 33° 17′, 18° 16′ op die Darlingkaart, as 'n plek- en nie 'n riviernaam nie. [RH]
79. Een van die talle klein stroompies wat op die Darlingkaart aangegee word en wat saamvloei om hierdie rivier te vorm. [RH]
80. Oor kaptein Bego sien bl. 72, *infra* voetnoot V/47.

Ruilde 6 ossen, voor 6 ponden tabak, 6 bossen kopere koraalen, enz. En vereerde hun 1 pond tabak, en 1 bos koraalen.

Op den avont quam *Hartog* uit de baai, en bragt van daar 16 osjes, door hem aldaar geruilt, voor 16 ponden tabak, 16 bossen kopere koraalen. Hebbende aan de Capiteins vereert, 2 ponden tabak, 2 bossen koraalen.

Saterdag den 5 dito

Marcheerden wy Kaapwaarts, en quamen op den avont op de plaats van *Burchard Pieterszoon,* daar wy bleven tot

Sunday, November 29

The day in bartering, obtaining 21 oxen for 21 pounds of tobacco and 21 bunches of copper beads, &c., and giving the Captains and their following 4 pounds of tobacco and 4 bunches of beads.

Monday, November 30

We went on to seek for some kraals near the Saldanha Bay, this day reaching the Zwarte Water,[78] where I halted.

Tuesday, December 1

I rode to the Salt River[79] to seek for *Bego*[80] and *Paardevanger,* who I was told lay there, and from them bartered 27 oxen for 27 pounds of tobacco and 27 bunches of copper beads, &c., and gave the Captains 3 pounds of tobacco and 3 bunches of beads. With these animals, on the next day, being

Wednesday, December 2

We arrived at the tent about noon, and, because it was raining and the horses were tired, we remained there for the rest of this day, and until

Thursday, December 3

When I went to the Company's post behind the Hazenberg, to carry out certain orders of H.E. the Governor, while *Hartog* went to the Bay, to visit the 2 kraals lying there and then make for the Cape. I remained at the post, and from there sent advice to yet another kraal, from which the Captains came to me, and from whom on

Friday, December 4

I bartered 6 oxen for 6 pounds of tobacco, 6 bunches of copper beads, etc., giving them 1 pound of tobacco and 1 bunch of beads. *Hartog* arrived in the evening from the Bay, bringing 16 oxen bartered by him there for 16 pounds of tobacco and 16 bunches of copper beads, having given the Captains 2 pounds of tobacco and 2 bunches of beads.

Saturday, December 5

We set out for the Cape, and this evening reached the property of *Burchard Pieterszoon,* where we remained until

Sondag den 6 dito

Dat ik *Hartog* met alle de manschap, vee, en bagagie na Visschershoek[81.] cours liet nemen, wyl ik den weg over Stellenbosch nam, alwaar ik des avonts in den donkeren aanquam.

Maandag den 7 dito

Reed ik Kaapwaarts, ontmoetende *Hartog* aan de Zoute rivier,[82.] dewelke onderweeg nog geruilt had 5 osjes, voor 6 bossen koraalen, en 6 ponden tabak.

Zulks onze gansche troep ingeruilt vee, in een getal van 179 ossen[83.] bestont.

Op den middag quamen wy aan de Kaap, en daar mede had deze Commissie een einde.

Gecollationeert, accordeert
A. POULLEE *gesw. Clercq*

Onder deze togten, door deze en gene lieden van de Kaap na buiten toe gedaan, mag men wel rekenen den zeetogt, in 't jaar 1699 door den Burgerraad *Nicolaas Oortmans,*[84.] en *Philip Terkuys,*[85.] na de eilanden van Dina en Marsseveen,[86.] op 39 graaden Z. breedte gelegen, ondernomen; doch vrugteloos uitgevallen.

81. Aan die Dieprivier, ca. 33° 47′, 18° 33½′. [RH]
82. Die moderne Dieprivier/Soutrivier: uiteraard nie dié van *supra* voetnoot 79 nie. [RH]
83. DR 8/12/1705 gee sy aankoms met 174 osse aan. [RH]
84. Vgl. VRV II-2, voetnoot III/21.
85. Philip Terkuys word in 1696 van ‘darde waack tot onderstierman’ bevorder. In die Resolusies van 28/3/1699 word na hom verwys as gesaghebber van die galjoot *Weesel.*
86. Volgens die DR van 26/3/1699 is die *Wezel* beveel om dié eilande te gaan ondersoek, veral met die oog op die beskikbaarheid van hout aldaar. 'n Brief aan die Here XVII van 30/5/1699 doen verslag hiervan en meld dat die skip op 13 Mei teruggekeer het sonder om die eiland te vind; en een van 14/3/1701 het die log-boek ingesluit aangesien die Here XVII swak navigasie vermoed het ‘omdat die eilande op die kaarte aangegee word’. [RH]
Dit was een van die talryke vrugtelose soektogte na vroeëre gerapporteerde eilande. Dikwels was gebrekkige lengtebepaling die oorsaak waarom werklik bestaande eilande nie teruggevind is nie, maar soms ook is die eerste beriggewers mislei deur wolkbanke aan die horison, of selfs deur ysberge. Die breedte kom goed uit met Amsterdam en St. Paul, maar hierdie eilande was in 1699 al baie goed bekend. [S]

Sunday, December 6

When I sent *Hartog* with all the men, cattle and baggage to the Visschershoek,[81] while I made for Stellenbosch, arriving there in the evening at dusk.

Monday, December 7

I rode towards the Cape, meeting *Hartog* at the Salt River,[82] who on the way had bartered another 5 oxen for 6 bunches of beads and 6 pounds of tobacco, so that our whole herd of bartered cattle consisted of 79 oxen.[83] At noon we reached the Cape, and with this our Commission was completed.

Collated and checked
A. POULLEE, *Sworn Clerk*

Among the journeys made by various persons inland from the Cape may well be reckoned the sea-voyage undertaken in 1699 by the Town Councillor *Nicolaas Oortmans*[84] and *Philip Terkuys*[85] to the islands of Dina and Marsseveen[86] lying on 39 degrees of S. latitude, although without result.

Vyfde hoofdstuk

Van de Hottentots. *Hunne* Naamen, Gedaante *en* Gestalte. *Hunne* Kleederen. Cieraaden. Spyze. Drank. Snelheid *in 't loopen.* Wapenen, *en* Oorlogen. Hutten, *en* Speeltuigen. Rykdom *en* Handel. *Hun* Taal. Huwelyken. Hoerery. Overspel. Bloedschande. Doodslag *en* Dievery. *Wreedheid tegen* Tweelingen, *en andere* Kinderen, *en ontrent* Oude *en* Zieke Lieden. *Zeltzaame gewoonte by 't hertrouwen der* Weduwen. *Hunne* Geneesmiddelen. Begravenissen. *En* Erfenis. *Hun* Vrolykheden, *en* Danszeryen. *En hun goeden en weldaadigen* Aard. *Onderzoek na* Bergwerken *hier. Het* Zout, *hier vallende.*

Van de Hottentots. De oudste en eigentlyke Ingezetenen van de Kaap zyn de Hottentots, de vuilste menschen, die ik ergens ontmoet heb. Waar die naam van daan komt, weet ik niet, altoos niet van hen, alzoo zy zich zelven *T-hoekoe*[1.] noemen.

Dit is geen eene en de zelve Natie,[2.] maar men heeft 'er verscheidenerlei volkeren van, waar van zommigen van een geheel andere gedaante, veel blanker dan anderen, en van welke, daar de meeste maar wol op 't hoofd hebben (en die men alleen Kaffers noemt) eenige van zeer lang hair voorzien zyn, die daarom ook geen Kaffers van ons genaamt worden. Daar zyn 'er, die hier over Philosopherende, dit woord van *Kaffirs* van 't Arabisch woord *Kafir,* een ongeloovigen, willen afleiden;[3.] doch dit komt hier gansch niet te pas, alzoo zy aldus, niet na hunnen Godsdienst, maar alleen na hun gekroest hair, genaamt worden.[4.]

Zy zyn daarenboven door hunne byzondere naamen onderscheiden, en by de onzen zoo best bekent.

1. Vgl. Schapera ‘Khoikhoin’, ‘mense van alle mense’. Nêrens elders by vroeë skrywers aangetref nie. Dit is ongewoon om by Valentyn terselfdertyd oorspronklikheid en akkuraatheid aan te tref. Oor die algemeen is sy bronne hier Dapper en Kolbe; slegs 'n paar van die gegewens wat hy oorneem, word aangedui. Daar sal opgemerk word hoe dikwels die gegewens op Schreyer teruggevoer kan word, hoewel dit Valentyn waarskynlik via ander skrywers se werke bereik het. [RH]
2. Sien Dapper, *Kaffrarie of Lant der Kaffers,* VRV 14, bl. 6: Kaffers is mense wat sonder enige wette van godsdiens lewe, klein verdeelde stamme sonder sentrale regering. [S]
   Vgl. ook Hondius, *Klare Besgryving van Cabo de Bona Esperança,* 1652, bl. 28 en 32.
3. Dit is korrek. [RH]
4. Ongeregverdigde bestryding van 'n juiste opvatting. In die 17de eeu het egter nogal meningsverskil oor die regte betekenis van die term *Kaffer* voorgekom, en vir 'n lang tyd is die Hottentotte tot die Kaffers gereken. Vir die meeste outeurs beteken Kaffers dan klein, onbeskaafde stamme sonder hoër maatskaplike of politieke organisasie. Eers later het die rasverskil tussen Bantoe en Hottentotte vir die blanke goed duidelik geword, waardeur ook 'n skeiding in die woordgebruik ontstaan. [S]

Chapter five

Of the Hottentots. *Their* Names, Stature *and* Form. *Their* Clothing. Ornaments. Food. Drink. Quickness *of running.* Weapons *and* Wars. Huts *and* Musical Instruments. Riches *and* Trade. *Their* Language. Courtships. Whoremongery. Adultery. Incest. Murder *and* Theft. *Cruelty to* Twins *and other* Children *and as regards* Old *and* Sick Folk. *Strange customs when* Widows *remarry. Their* Medicines. Burials. *And* Inheritance. *Their* Amusement *and* Dances. *And their good and benevolent* Nature. *Investigation of* Mines *here. The* Salt *found here.*

Concerning the Hottentots. The oldest and real inhabitants of the Cape are the Hottentots, the dirtiest folk that I have ever met anywhere. I do not know from whence the name comes, since they call themselves *T-hoekoe.*[1]

They are not all one and the same Nation,[2] but consist of various tribes, of which some are of a quite different form from others, and much whiter. Some have very long hair, and therefore also are not called Kaffirs by us, while most have only wool on their heads, these alone being called Kaffirs. There are some who have philosophied regarding this, and seek to derive this word from the Arab word *Kafir,*[3] an unbeliever, but such is not at all the case here, since they are thus named only for their curly hair, and not from their religion.[4]

Their names and physical appearance. Moreover, they are distinguished by their various names, and best known to us by these. They are called

Hunne Naamen, gedaante en gestalte. Men noemt ze *Gorinhaykonas,* of Watermans;[5] *Goringhayquaas,* of de Kaapmans, en *Gorachoequaas,* of Tabaksdieven, die zich maar 5 of 6 mylen van 't Kasteel, met eenige Kraalen van Hottentots-huiskens by een, en met al hun vee daar ontrent, ophouden.

De *Cochoquaas* of *Saldanhaas,* die zich in de Saldanhabaai onthouden; de groote en kleine *Kariguriquaas,*[6] de *Heusaas,* of *Heusaquas, Chaynoequas,* de *Cobonas,* de kleine en groote *Namaquas,* (die wel 80 of 90 mylen van 't Fort leggen) de *Kobonas,*[7] die swart zyn, en zeer lang hair hebben, waarom zy van zommigen onder de Hottentots niet gerekent worden. Daar zyn ook *Sonquaas, Gonnemaas, Gauris, Grigriquaas,* en *Cawoequaas* of *Caboequaas,* die ongemeen kloek van gestalte, en meer anderen, die reets genoemt zyn, en die ons hier en daar nog zullen voorkomen.

Deze Hottentots zyn meest van een maatige lengte, doorgaans mager (schoon ik 'er gezien heb, die kloek, vet, en groot van buik waren) niet swart, maar meest van een bruine verw, die na den rossen trekt; ik heb 'er ook gezien, die na een bruine Misties wel wat geleken, en meer na den geelen, dan na den rossen, trokken.

Zy zyn zoo niet van natuure; maar zy veranderen zich, door hunne kinderen, die anders redelyk blank gebooren worden, van der jeugd aan swart te maaken, en hen met vet en vuiligheid zoodanig te besmeeren, dat zy de zelve niet gelyken. Dit doen zy alleen, om hunne gezondheid, en lichaamen, tegen alle ongemakken van buiten te bewaaren.

Ik heb in 't jaar 1705[8] onder de Namaquas (toen hier in 't Kasteel gekomen, om vrede met ons te maaken, en door anderen wel Amacquas genaamt) vrouwen en kinderen, die ongemeen blank waren,[9] en die voor meenig Europisch kind niet behoefden te wyken, gezien, en onder die zelve volkeren ook weer, die al vry bruin waren, dat alleen van 't besmeeren quam, ontmoet.

De meeste dezer Hottentots, en voor al der genen, die zich aan het Kasteel onthouden, hebben geen lang maar zeer kort hair, als schaapenwol; ook zyn zy swart van oogen, plat van wezen, en vooral zeer breedt van neus (hoewel de een meer dan de ander) dik van lippen, zeer wit van tanden, en lang van nagels aan de handen. Dus hebben zy doorgaans uitpuilende

5. Ook Strandlopers genoem. Hier word skynbaar Van Riebeeck se memorandum van 1662 nagevolg. [RH]
6. D.w.s. *Griquas. Heusaas* kom meer dikwels voor as *Hessequas; Cobonas* (Hottentots vir *Bantoe*) word herhaal as *Kobonas.* Gonnema was die opperhoof van ene *Cochoqua*-stam en dus is dit weer 'n herhaling wat ons hier het; so ook *Grigriquaas,* waar weer die *Griquas* bedoel word. Forbes identifiseer die *Cawoequaas* (van bl. 6) as ‘duidelik die *Chabobe,* destyds noord van die Karrasberge’. [RH]
7. Die berig oor die Kobonas, swart van natuurlike kleur en met lang hare, is oorgeneem van Dapper, bl. 632, (VRV 14, bl. 28) wat nadruklik sê dat geen blanke hulle ooit gesien het nie, en dat sy berig op mededelings van Kaapse Hottentotte berus. Dapper is een van Valentyn se vernaamste bronne vir hierdie hoofstuk. Daarna volg Kolbe, Grevenbroek en Bogaert (wat egter self dikwels Dapper naskryf). Merkwaardig genoeg 'n enkele maal ook Tachard. Slegs hier en daar gee Valentyn sy eie waarnemings of die resultaat van informasie wat hy self verkry het. [S]
8. Sien DR 13/10/1705 toe aan drie Kapteins van die Klein-Namaquas ampstawe gegee is. [RH]
9. 'n Juiste waarneming wat met oordrywing meegedeel is. [S] Vgl. Grevenbroek (VRV 14, bl. 175).

Gorinhaykonas or Watermen,[5] *Goringhayquaas* or Kaapmans, and *Gorachoequaas* or Tobacco-thieves, all of which live only 5 or 6 miles from the Castle, in kraals made up of Hottentot-houses set together with all their cattle around them. Then the *Cochoquaas* or *Saldanhars* who live at the Saldanha Bay, the greater and lesser *Kariguriquaas,*[6] *the Heusaas* or *Heusaquas, Chaynoequas,* the *Cobonas,* the greater and lesser *Namaquas* (who lie fully 80 or 90 miles from the Fort), the *Kobonas*[7] who are black and have very long hair, for which reason some do not reckon them among the Hottentots. There are also *Sonquaas, Gonnemaas, Gauris, Grigriquaas* and *Cawoequaas* or *Caboequaas* who are unusually well-built; and various others which have already been mentioned or will be mentioned later.

These Hottentots are for the most part of a moderate height, as a rule thin (although I have seen some that were well-made, fat and big-bellied), not black but for the most part of a brown colour tending to reddish: I have also seen some who indeed looked somewhat like a brown Mestizo, tending more to yellowish than to red.

They are not naturally thus [coloured], but alter themselves by making their children black from their youth up, who otherwise are born pretty white, by so smearing them with dirt that they change their looks. This they do only to protect their health and preserve their bodies from all infirmities coming from without.

In 1705[8] I saw among the Namaquas (who then came to the Castle to make a peace with us, and are also called Amacquas by some) women and children who were unusually white,[9] and could well be compared with many European children, and also met among the same people others who were pretty brown, which came only from this smearing.

Most of these Hottentots, and especially those who live near the Castle, do not have long hair but rather very short, like sheep's wool; also they are black-eyed, flat of face and above all very wide-nosed (although some more so that others), thick-lipped, with very white teeth, and long fingernails.

billen, kleine buiken,[10.] en alle de mans (die doorgaans zeer groot van manlykheid[11.] zyn) maar eene bal, alzoo zy van jongs af al de knegtkens,[12.] 8 of 9 jaaren oud zynde,[13.] van de linker bal berooven, oordeelende, dat dit hen niet alleen in 't loopen, maar in de voortteeling van zoonen merkelyk helpt, en die van 't vrouwelyk[14.] zaad merkelyk belet.

Doch andere, wat naauwkeuriger in 't navorschen van de reden van het afbinden van deze linker bal,[15.] meinen uitgevonden te hebben, dat het maar een gewoonte en plegtelykheid, deze Natie (gelyk den Mohhammedaanen en Jooden 't besnyden der voorhuid) eigen, en dat, gelyk 't by die twee Natien de gewoonte is, dat geen vrouw[16.] van hen by een onbesneden zou willen slaapen, of daar mede trouwen, alzoo ook geen Hottentottin een Hottentot, die twee ballen had, ten man zou willen nemen, weshalven een Hottentot, om met 'er tyd een vrouw onder zyne Natie te bekomen, noodzaakelyk de linker bal (alzoo deze gewoonte tot hun huwelyk vereischt wort) wel moet laaten wegnemen. Ik heb dit mede zeer naauw onderzogt, doch geen andere reden hier van, dan de voorige by my gegeven, bevonden waar, en deze laatste puur verdigt te zyn; alzoo ik daar noit van, onder die gene, die dit nagevorscht hebben, heb hooren spreken.

De vrouwen vallen doorgaans wel kleiner van gestalte, dan de mans; maar ik heb 'er ook gezien, die vry kloeker, dan zommige mans, waren; en men vint 'er jonge dochters onder, die, indien zy zich aldus niet met smeerzels en met verwen mismaakten, al niet onbillyk zouden wezen; maar gevraagt zynde, waarom zy haar aangezigt met zulke roode en geele streepen, en haare lichaamen met zulken stinkend smeer bestryken, geven zy tot antwoort, om de zelve reden, waarom zich de Hollandze vrouwen opschikken, te weten, om, of onze mannen, of anderen, te behagen, en om dat de manieren en zeden van ons land dit medebrengen, en vereisschen: want zoo wy dat niet deden, zouden onze mannen ons niet agten, en geen jonge dochter zou van ons manvolk begeert, nog gezogt worden.

Het is met geen penne te beschryven, hoe vuil zy overal aan haar lyf, hoe afschuwelyk zy besmeert zyn, en hoe afgrysselyk, onverdragelyk, en hoe verre zy hier door in de wind op stinken, voor al als het aangewind is. Zy geven daar ongemeene preuven van, als zy aan de schepen komen, daar zy den Koks-ketel,[17.] met alle het smeer, swartzel, en de vuiligheid 'er af te haalen, geheel schoon weten te maaken.

10. Vgl. Dapper, bl. 644 (VRV 14, bl. 44). [RH]
11. Uit Dapper, bl. 644 (VRV 14, bl. 44). [RH]
12. Seuntjies.
13. Uit Kolbe, bl. 420, 421. [RH]
14. Die bron hiervoor is nie opgespoor nie. [RH]
15. Uit Bogaert, bl. 108. [S]
16. Die ware rede is haar vrees vir tweelinge. Kolbe (bl. 424). [RH]
17. Dapper, bl. 646, 648. [RH]

As a rule they have protruding buttocks and small bellies;[10] and all the men (who usually have very large sexual organs[11]) have one testicle only, since they take away the left one from all the boys in their youth,[12] at 8 or 9 years of age,[13] considering that this helps them markedly, not only in running but also in the fathering of sons, and markedly hinders the engendering of females.[14]

But others, who have investigated somewhat more closely the reason for the tying-off of the left testicle,[15] think to have discovered, that it is merely a custom and ceremony proper to this Nation (as is for the Moslems and Jews the cutting-off of the foreskin), and that, just as in those two Nations it is the custom that none of their women[16] will lie with an uncircumcised man or marry him, so also no Hottentot woman will take for husband a Hottentot who has two testicles, so that a Hottentot, to get later a wife from his Nation, must necessarily let his left testicle be removed (since this custom demands it before his marriage). I have also investigated this very closely, but found no other reason than those which I have already given and [consider], that these last explanations were pure fantasy, since I have never heard anything thereof among those who have investigated it.

The women are as a rule considerably shorter than the men, although I have seen some who were indeed better built than some of the men; and young girls are found among them, who, if they did not disfigure themselves with smearings and paintings, would indeed be not unattractive; but when they are asked, why they paint their faces with such red and yellow stripes and smear their bodies with such stinking grease? they reply: For the same reasons why the Dutch women deck themselves out, to wit, in order to please either our men, or others, and because the manners and customs of our land entail and demand it, since if we did not do it, our men would not respect us, and no young girl would be desired by our menfolk, nor sought after.

It is impossible to describe how filthy their bodies are everywhere, how disgustingly they are smeared, and how horribly and unbearably they stink, and from what a distance down-wind, but especially if they are to windward. They give unusual proof of this when they come aboard the ships, where they can thoroughly clean the cook's kettle[17] by taking from it all the grease, soot and dirt.

Hunne Kleederen. Hun ordinair gewaad is een schaapenvel, dat zy in den kouden tyd met de wol na binnen, en in den warmen tyd met de wol na buiten dragen; doch de mans hebben nog een byzonder bont zakje[18.] voor hunne schaamelheid, en de vrouwen bedekken de haare met een byzonder kort vel, hoewel zy beide 'er geen swaarigheid in vinden, om, als men hen maar wat brood, tabak, of iets anders, dat zy gaarne hebben, geeft, alles bloot en zeer onbeschaamt te laaten zien. Onder de vermogende, landwaart in, ziet men wel dezen en genen, die of een leeuwen- of een tygers- of een luipaarts-huid, als een mantel van staat en aanzien, om 't lyf hebben, waar mede zy doorgaans van de minderen onderscheiden worden.

De vrouwen hebben doorgaans nog een vel om de billen, en een menigte darmen, of wel eenige riemen,[19.] om haare beenen, die daar droog aan worden, en 'er altyd om blyven, behalven dat die haar in tyden van grooten hongersnood wel voor spyze (als zy die maar wat op de koolen gebraaden hebben) doch in tyden van vreugde, om onder 't danszen geluid te geven,[20.] en ook tegen 't steken der doornen, dienen. Als zy nog vrysters[21.] zyn, dragen sy maar eenige roode en geele biezen om de beenen; en met 'er tyd veranderen zy die in riemen of darmen.

Veele der zelven, by 't baaren van haare kinderen niet wel behandelt zynde, hebben een ongemak, dat de binneste deelen der *Vulva* zich buiten uit, byna als de lelle[22.] van een kalkoenzen haan vertoonen, dat van de onkundigen als iets wonders aangemerkt wort. Ook teekenen zy daar op, even als de koejen aan de hoornen, by 't krygen van elk kind, met een schrap, of lid meer.[23.]

Zy hebben doorgaans een hoofddekzel, of een topmuts,[24.] van een vel van een das, rob, enz. dat boven spits oploopt, hoedanig eene men by *Tachart fol.* 66. zoo net, nevens een Hottentot (gelyk nog 2 anderen *fol.* 70. in een andere gestalte) afgebeeld ziet, dat men het niet zou konnen verbeteren.[25.]

Beider sloffen aan de voeten zyn gemeenelyk van de huid van een Rhinocer,[26.] of eenig ander dier, gemaakt; die zy met riemen aan de voeten vast maaken.

In hun hair ziet men stukjes rood Koper, Kraalen, Glas, Horenkens,

18. Kolbe, bl. 478, 479. [RH]
19. ‘Darmen’ kom uit Dapper (bl. 646), en dié weer uit Hondius (bl. 30). Kolbe (bl. 481, 482) en Schreyer (bl. 37) gee die korrekte ‘riemen’. [RH]
20. Sien Dapper (bl. 646), Kolbe (bl. 483) en Schreyer (bl. 37) vir die lawaai by hulle danse. [RH]
21. Dapper, bl. 644. [RH]
22. Hierdie vergelyking is miskien van Langhansz (bl. 117) afkomstig; maar die ‘voorskoot’ word reeds deur Schreyer (bl. 37) genoem. [RH]
23. Valentyn se verklaring is waarskynlik onjuis. Daar bestaan egter meningsverskil of die bekende verskynsel 'n natuurlike oorsprong het, of dat ons te doen het met 'n opsetlik veroorsaakte misvorming. Vgl. Schapera, *The Khoisan Peoples of South Africa,* (bl. 62-243). [S]
    Hierdie uiters seldsame opmerking is miskien uit De Neyn, bl. 230. [RH]
24. Sien Dapper (bl. 645) wat dit uit Hondius (bl. 30) het. Dit kom ook in Schreyer se eerstehandse berig voor (bl. 36). [RH]
25. Tachard, G., *Voyage de Siam,* Paris 1686.
26. Die onwaarskynlike ‘Rhinocer’ is uit Dapper, bl. 645. Schreyer (bl. 29) beskryf die sandale. [RH]

Their clothing. Their usual clothing is a sheepskin, which in the cold weather they wear with the wool inwards, in hot weather with the wool outwards, but the men have also a separate little fur bag[18] in front of their privities, and the women cover theirs with a separate short skin, although neither make any difficulties about letting everything be seen bare, and do so very shamelessly if they are merely given some bread or tobacco or anything else that they like. Among the richer folk inland various are indeed seen, who have around the body the skin of a lion or tiger or leopard, as a mantle of dignity and honour, by which they are usually distinguished from the lesser folk.

The women have as a rule also a skin around the buttocks, and a quantity of guts, or perhaps thongs,[19] around their legs, which dry there and remain there all the time, except that in times of great famine they indeed serve for food (after they have been somewhat roasted on the coals), but in times of rejoicing they serve both to make a noise in dancing[20] as also against the pricks of thorns. As long as they are still virgins[21] they wear some red and yellow rushes around their legs, and later change these for thongs or guts.

Many of them, if not well tended in child-birth, have the defect, that the inner parts of their *vulva* are seen outside, looking almost like the wattle of a turkey,[22] which by the ignorant is regarded as something special. Also they mark thereon, just as cows are marked on the horns, an additional scratch or joint[23] at the birth of each child.

They have as a rule a head-covering or cap,[24] made of the skin of a dassie, seal, etc., which is pointed on top, some of which are so neatly depicted in *Tachart, fol.* 66, together with a Hottentot (as also are 2 others on *fol.* 70 in another manner) that it could not be bettered.[25]

Both the slippers on the feet are usually made from the skin of a rhinoceros[26] or some other beast, which they tie to the feet with thongs.

They have pieces of red copper, beads, glass, sea-shells and other cheap shining ornaments hanging in their hair, or indeed plastered into the hair of their heads with grease or fat.

en andere blinkende slechte cieraden, hangen, of wel met smeer en vet aan 't hoofdhair geplakt. Ook versieren zy zich met kopere of met ivoore arm-ringen, die zy aan de handen en armen dragen.

Cieraaden. Hoe zy ryker[27.] van vee zyn, hoe vetter hunne Karossen of Schapen-vagten, en hoofd-dekzels besmeerd zyn; dat men voor al aan hunne Capiteyns bespeurd.

Onder de cieraaden der Vrouwen zyn haare ketens met Kopere en Glaze Koraalen, of van wortelkens,[28.] ook hebben zy wel Kopere en andere ringen, en dus al mede oorçierzels van geheele bosjens met koraalen.[29.]

Doorgaans voorzien zich de Wyven ook van een groote zak, van een beesten-vel gemaakt, die voor haren buyk gebonden is, waar in zy allerley snuysteryen bergen.

Haare neusdoek is de staart van een bosch-kat, die zy over een stokje halen, waar mede zy 't stof, zand, vliegen,[30.] en alle vuyligheyd, van haar aanzicht vegen.

Spyze. Hun gewoon voedzel bestaat zeer zelden in vleesch, alzoo zy voor zich zelven, al zyn zy nog zoo vee-ryk, zelden vee, ten waare ziek, te oud, of gelemd[31.] zynde, zullen dooden; maar zy eeten veeltyds 't ingewand der dieren, of van geslagte beesten, daar zy de vuyligheyd maar wat uytdouwen, waar na zy het wat op de koolen leggen, en na dit dat het vyer maar wat geroken heeft, dus half raauw maar binnen slaan.

By tyden van nood aazen zy zelf op doode Krengen, Zee-robben, en Noord-kapers; als 'er nu en dan een aan strand (gelyk wel eens gebeurd is) komen aandryven; ja de traan[32.] der zelve zullen zy ook indrinken. Ook zyn 'er wel tyden, dat zy, genoodzaakt zynde 2, 3 of 4 dagen honger te lyden, dan ook wel Alikruyken, doode visschen, stukken van hun schaapenvel, wat op de koolen gelegt, en zelfs ook wel hunne luyzen[33.] voor wildbraad, doch ten deelen ook uyt een bittere wraak tegen de zelve, op eeten. By gebrek van vee gaan zy ook wel op de Olifants-jacht, welker vleesch zy, na die gevangen te hebben, ook eeten.

Nu en dan graven sy ook wel eenige kleene wortelkens[34.] uyt de aarde, (by de Kruyd-kenners *Sisynrichium Africanum minus angustifolium, & flore minore variegato,* genaamd, en dus beter bekend) welke in gedaante wel wat na kleene Ajuyntjes, en in smaak, als zy gekookt of geroost zyn, wel wat na drooge aardnooten gelyken. Zy eeten ook geerne brood, en

27. By Dapper, bl. 646; maar ook by Schreyer, bl. 34, 35, die vroegste eerstehandse berig. [RH]
28. Dapper (bl. 646) verkeerd gelees. Die wortels is deur die mans gedra om gekou te word as magiese beskerming teen wilde beeste. [RH]
29. Dapper, bl. 645, 646. Volgens die meeste skrywers was dit onjuis. [RH]
30. Woord vir woord uit Dapper, bl. 647; dit kom ook by Schreyer (bl. 36) voor. [RH]
31. Verlam, vermink. (Vgl. Mnl. *lemen, lemmen,* Dt. *lähmen.*) [S]
Die beskrywing is feitlik woordeliks uit Dapper, bl. 647. [RH]
32. Miskien uit Nieuhoff, bl. 11, maar weerlê deur Kolbe, bl. 368. [RH]
33. Sien Kolbe, bl. 485, Schreyer, bl. 46 en vroeër skrywers. [RH]
34. Sien Kolbe, bl. 253, 488, 522. Die egte *Sisynrichium* kom nie in Suid-Afrika voor nie, maar in daardie dae is verskeie Iridaceae so genoem. [RH]

Ornaments. The richer they are in cattle,[27] the more they smear their karosses or sheep-fleeces and head-coverings, as is especially to be seen in their Captains.

Among the ornaments of the women are chains of copper or glass beads, or of little roots,[28] also they have copper and other rings, and also ear-ornaments of whole bunches of beads.[29]

As a rule the women also provide themselves with a large bag made of a beast-skin, which is tied in front of their belly, and in which they keep all sorts of trifles.

Their handkerchief is the tail of a bush-cat pulled over a little stick, with which they wipe away from their face the dust, sand, flies[30] and other dirt.

Food. Their usual food very seldom consists of meat, since they rarely kill cattle for themselves, however rich in them they may be, unless these are sick, old, or lamed;[31] but they often eat the intestines of animals, or of cattle slaughtered [by us], merely pushing out the dung somewhat from them, and then laying them on the coals, and after the fire has smoked it a little they gulp it down half raw.

In times of want they feed themselves with dead carrion, seals and whales when now and then these are washed ashore (as has often happened), and even drink the train-oil of these.[32] And there are even times when, if forced to suffer hunger for 2, 3 or 4 days, they indeed also eat periwinkles, dead fish, and scraps of their sheepskins, laid on the coals for a little; and indeed even also their lice[34] as if game, but also in part as a bitter revenge on these. If they lack cattle they also hunt elephants, the flesh of which they eat when they have caught them.

Sometimes they indeed also dig some small roots[34] from the ground (named by botanists *Sisynrichium Africanum minus angustifolium, & flore minore variegato* and thus better to be identified) which in form are somewhat like small onions, and in taste, when they are boiled or roasted, somewhat like dry peanuts. They also gladly eat bread and ships' biscuits, which

scheepsbischuyt, dat zy brokwa[35.] noemen. Op de vrage, of zy ook menschen-eeters[36.] zyn, zeggen wy ja, en men heeft maar de reyze van *Georg Andrieszen*[37.] na te zien, die fol. 6 zegt, dat de Hottentots 2 lieden van hun volk voor hunne oogen verscheurden, en op-aten.

Drank. Hun gemeene drank is water, ook wel melk van dieren; doch niets drinken zy liever, als Arak, Brandewyn, en Wyn, ja de allerdikste moer[38.] der zelve slingeren zy al mede na binnen, als een groote leckerny, en ik heb 'er gezien, die extract van Alzem by volle glaazen uytdronken, hoewel 't alles aanstonds 'er weer uyt moest, en dit heb ik den Koning der Namaquas ettelyke reyzen aan een zien doen, terwyl hy gedurig, onder 't overgeven, niet anders, dan 't is myn schurt niet (schuld wilde hy zeggen) zeer luyd uytriep.

Zeer sterk zyn zy, zoo mannen als vrouwen, ook op den Tabak, en op hunnen Dacha ('t geen Hennip[39.] is) gesteld, waar van zy een gansche pyp zullen uytrooken, zonder dat men eenige rook uyt hunnen mond ziet gaan, maar als de pyp ledig is, dan zullen zy al den rook te gelyk eerst uytblazen.

Ook is het verwonderens weerdig, en een groot bewys van hunne liefde onder malkanderen, dat zy, zoo wyven als mannen, met hun 4 a 5 by een zittende yder een schuyfje of een trek van zulk een pyp doen, en die zoo by een gedurige overgave over en weder zullen uytrooken.

Snelheid in 't loopen. Zy zyn zoo ongemeen rad[40.] ter been, dat zy een peerd in zyn volle loop zullen byhouden, en zoo wonderlyk gezwind (gelyk ik 1695 in een spiegel-gevecht[41.] van hen in 't Fort gezien heb) om de pylen van hunne vyanden te ontwyken, en zich met een draai op een been zoo geswind uit de plaats van gevaar te begeven, dat men het naauwlyks zou konnen gelooven.

Wapenen en Oorlogen. Zy gebruiken landwaart in doorgaans korte werppylen van 4 of 5 voeten lang, en met een yzer spits, tegen hunne vyanden, en tegen 't wild gedierte, en veeltyds pyl en boog, en by gebrek der zelve (gelyk ook al de strandloopers) nu en dan wel maar stokken, en steenen (daar mede zy zich ook al ongemeen wel weten te verdedigen) en ook hazagaayen; maar al hun oorlogen zyn meest om 't vee, dat zy malkanderen

35. Vgl. Dapper (bl. 648) wat dit van Hondius het (bl. 29); by Saar (bl. 178) berus dit op eie waarneming. [RH]
36. Geen goed bevestigde gevalle van kannibalisme skyn bekend te wees nie. Sien Dapper (bl. 632) se berig oor die Kobonas op grond van bewerings deur Kaapse Hottentotte. [S] Dit is egter nooit deur blankes gesien nie. [De K]
37. Nie opgespoor nie. [RH]
38. Vgl. Kolbe, bl. 497. [RH]
39. Dit lyk waarskynlik dat die term aanvanklik gebruik is vir die inheemse Wilde Dagga, *Leonotis leonurus,* wat ligtelik bedwelmend (indien hoegenaamd) is, en dat dit later uitgebrei is om die ingevoerde *Cannabis sativa,* ook ‘Canna’ genoem, in te sluit. Die inhalering is uit Kolbe, bl. 457, 497; die aangee van die pyp uit Kolbe, bl. 456. [RH]
40. Rats, vlug.
41. Deel Vyf, bl. 103; maar dit was in 1685, soos daar vermeld, en vanweë die verwysings na Slicher en De Man. Hulle ratsheid in die ontwyk van werptuie gaan terug op Schreyer (bl. 29). [RH]

they call Brokwa.[35] To the question as to whether they are also cannibals[36] we reply, Yes, since one needs only consult the journey of *Georg Andriessen,*[37] which says on fol. 6, that the Hottentots tore apart 2 of their folk before their eyes, and devoured them.

Drink. Their usual drink is water, and also the milk of animals, but they drink nothing more gladly than arrack, brandy and wine, and even gulp down the very thickest lees[38] thereof as a great delicacy; and I have seen some who drank whole glassfulls of extract of wormwood, even though it all must at once come out again. This I saw the King of the Namaquas do several times in succession, while (during the vomiting) he constantly called out very loudly nothing but, It is not my fort (by which he meant fault).

They are very fond, both men and women, of tobacco, and of their Dacha (which is *hemp*[39]), a pipeful of which they will smoke out without any smoke being seen to come from their mouths, and only when the pipe is emptied they will blow out all the smoke at once.

Also it is remarkable, and a good proof of their love for one another, that sitting 4 or 5 together, both men and women, each takes a puff or draw on such a pipe, and thus by continually passing it on they smoke it out.

Running speed. It is hardly to be believed how unusually fleet of foot they are, so that they can keep up with a horse at full gallop, and (as I saw in 1695 in a sham fight[41] done by them in the Fort) how wonderfully quick in avoiding the arrows of their opponents, and of evading danger by turning around on one leg.

Weapons and wars. Inland they generally use short throwing-spears 4 or 5 feet long, with iron points, against their enemies and against wild beasts, and often bows and arrows; and if these lack (as also in the case of all the Strandloopers) at times even sticks and stones (with which they are able to defend themselves uncommonly well), and also assegais. But all their wars

ontrooven, of anders tegen 't wild gedierte, als zy op de olifants- leeuwen- en tyger-jagt gaan; in al 't welke zy zich zeer dapper weten te dragen.

De huisjens, waar in zy woonen, stellen zy gemeenelyk in een ronden kring of kraal, om hunne koebeesten en vee 's avonts in 't midden der zelve tegen leeuwen, luipaards, tygers, en ander wild gedierte, te bergen; om 't welk te zekerder te doen, zy groote vuuren[42.] daarontrent stooken, die hen (voor al in den regentyd) niet beletten daar op egter wel eenen aanval te doen, om dat 'er dan gebrek van klein vee voor hen is, gelyk zy zich in dien tyd wel niet ontzien hebben tot aan 't Kasteel te komen, en paarden, bokken, en schaapen ofte koeyen, van daar uit de stallen en Kraalen te haalen.

Hutten, en Speeltuigen. Wat nu 't fatsoen van hunne huisjens betreft, 't zyn maar zeer ligte, lage en boven ronde hutjens, van takken van boomen, die zy in de grond steken, en krom buigen, en die zy met de huiden van dieren of oude bieze-matten bedekken. Deze zyn zoo laag, dat men 'er gekromt en gebogen in staan moet; ook is de deur, of liever 't gat, waar door men in dit droevig hol kruipt, zoo laag, en die hut van binnen zoo donker van zich zelven, en door den rook van 't vuur, dat zy 'er midden in stooken, dat men moeite heeft om de deur, en om 'er een goede plaats in te konnen vinden, alzoo zy gewoon zyn rondom 't vuur te slaapen, mannen en vrouwen onder malkanderen, en dus met 3, 4, of 5 huisgezinnen[43.] by een zich in zoo eene hutte te onthouden, daar men hen doorgaans in een dikken rookdamp met een pyp van hunne Dacha (ofte hennip) in den mond, tegen de grond voor 't vuur ziet leggen smooken, of zomtyds op een speeltuig met eene snaar, als een kleine trompet maryn,[44.] of op een fluit, ofte tromp, al welke speeltuigen ik onder hen gezien heb, ziet spelen. Ook spannen zy wel een dikke snaar aan een langen krommen boog, aan welkers einde een veertje is, waar op zy al aardig spelen. Van hunnen huisraad, die maar in een slegte pot of pan, of in een mosselschelp (die hen voor een lepel dient) bestaat, valt zeer weinig te zeggen.

Erneering. Wat de mans belangt, die zyn, op hun zelven aangemerkt, de luiste schepzels, die men zich verbeelden kan, alzoo zy gewoon zyn niets, of zeer weinig, te doen; en dit is 't leven van de regte vrye Heeren en bezit-

42. Vogel (bl. 33) weerlê deur Kolbe (bl. 503). [RH]
43. Tachard 1686 (bl. 101) word weerlê deur Kolbe (bl. 500). Volgens Kolbe was daar nooit meer as een gesin nie, maar dikwels baie besoekers. [RH]
44. Die eensnarige instrument wat bespeel word deur die snaar te tik (Kirby, bl. 210 vlg.). Rietfluite (flageolette, om meer presies te wees) is slegs deur die Namaquas gebruik (Kirby, bl. 135 vlg.), soos op bl. 71 by Valentyn (VRV II-2, bl. 292). Hulle is aanvanklik in 1661 deur Van Meerhoff beskryf (DR 10/3) en kom voor in Dapper (bl. 634) en Schreyer (bl. 38). Trompette is skynbaar nooit deur die Hottentotte gebruik nie, tensy die 'Trombas', *Ecklonia buccinalis,* as sodanig gebruik is (Kirby, bl. 82 vgl.). Die snaar met veer, 'Gora' (Kirby, bl. 171 vlg.), kom voor in Dapper (bl. 653); Schreyer het die vroegste (en tegelyk uitstekende) beskrywing van hierdie besonder interessante instrument. [RH]

chiefly concern the cattle which they rob from one another, or else are against the wild beasts in their huntings of elephants, lions and tigers, in all which they can behave very courageously.

The huts in which they live are usually set in a circle or kraal, so as to keep in the evening their cows and animals in the middle of this, against lions, leopards, tigers and other wild beasts; and to do this the more securely they light large fires[42] around it, which however do not prevent these from attacking it, especially in the rainy season, because then there is a lack of small prey for them; as also in that season they have not shrunk from coming to the Castle and carrying off horses, goats, sheep or cows from out of the stables and kraals there.

Huts and musical instruments. As regards the form of their little houses, these are only very light, low huts, rounded above, made of branches of trees thrust into the ground and bent crooked, which they cover with the skins of beasts or with old rush-mats. They are so low, that one can stand in them only crouched or stooping: also the door, or better said the hole through which one creeps into this miserable hovel, is so low, and the inside of the hut so dark in itself and from the smoke of the fire which they light in the centre of it, that it is difficult to find the door or any good place in it, since they are accustomed to sleep around the fire, men and women together. Thus they dwell with 3, 4 or 5 families[43] in one such hut, where they are usually to be seen in a thick fog of smoke, with a pipe of their Dacha (or hemp) in the mouth, lying on the ground smoking by the fire, or sometimes playing on an instrument with one string like a small 'Trompet maryn',[44] or on a flute, or a trumpet, all of which instruments I have seen among them. Also they may stretch a thick string on a long and crooked bow, at the end of which is a quill, on which they play pleasingly.

Little needs be said of their household gear, which consists only of a poor pot or pan, or a mussel-shell (which serves them for a spoon).

Sustenance. As regards the men, these are in themselves the laziest creatures that can be imagined, since their custom is to do nothing, or very little; and this is the life of the truly free Hottentots, the owners of the land as they

ters der aarde, hoedanig zy zich zelve noemen, daar zy ons als de grootste slaaven der wereld, met onze zoo net bepaalde en reine wyze van leven, aanmerken. Zoo 'er wat te werken valt, dat laaten zy hunne vrouwen doen.

Ik heb 'er gezien, die 15 of 16 jaaren, en langer, by de Hollanders gewoont, zich geheel en al reets op zyn Hollands gekleed, ja zelf met ons, en de Engelschen, togten na Indiën, en na Holland gedaan, en die Taalen al vry wel geleert hadden; maar die, aan de Kaap weder gekomen zynde, zich aanstonts weer tot de Hottentots, en tot die oude vrye wyze van leven begeven hebben, verklaarende daar in vry beter, dan in onze bepaalde en ongemakkelyke wyze van leven, vergenoegt te zyn.

Dus heb ik een oude Hottentottin in 't jaar 1705 gesproken, *Cornelia*[45.] genaamt, welke lange jaaren by den eersten Kaapzen Commandeur, den Heer *van Riebeek,* gewoont hebbende, naderhand weer tot haar Natie, daar zy zich nu nog onder hielt, gekeert was. Zy sprak zeer goed Duitsch,[46.] en was, buiten haare Hottentotze kleederen van beestenvellen, zoo zedig, en gemaniert, dat men 'er over verwondert moest staan. Zy scheen my toen tusschen de 80 en 90 jaaren, en wist alle de Gouverneurs van de Kaap te noemen.

Ik heb 'er gezien, die, in de 20 jaaren by Hollanders gedient hebbende, toen nog weer na hun oud geslagt en volk geloopen zyn.

Capitein *Bego,*[47.] na zoo lang by den Heer *van Rheede* gewoont te hebben, heb ik in 't jaar 1695, en later, in zyn Hottentots gewaad, en met zynen halsband met letters, en met zynen houwer met een zilvere scheede, die hy van dien Heer gekregen had, gezien, en gesproken. Hy was bevoorens soldaat in dienst der E. Maatschappy geweest, en met dien Heer uit Holland gekomen; doch heeft naderhand zynen houwer weder overgegeven (die in 't jaar 1714 nog ten huize van de Heer *Helot* was) maar den halsband behouden, en zyn soldaatenkleed en rang voor een karos (zoo noemen sy hun mantel van een schaapenvel) venuilt. Hy sprak goed Nederduitsch, Portugees, Cingalees, en Maleits.

45. Valentyn kon nie vir Eva ontmoet het nie, want sy is in 1674 oorlede. As hierdie Cornelia 'n dogter van Eva was, kon sy nie ‘lange jaaren’ by Van Riebeeck gewoon het nie; bowendien is Eva se kinders na Mauritius gebring. [S]
Toe Van Riebeeck se kleindogter Johanna Maria in 1710 aan die Kaap was, skryf sy aan haar ouers ‘van een swarte vrouw, genaamt Swarte Maria, die seght dat zij een dochter is van een vrouw of mijd die wel eer in 't huijs van grootvader zal. heeft geweest ... Het scheijnt dat in die menschen noch een groote genegenthijt tot onse familie is, en buijte dese noch twee à drie hebbe ontmoet, als oock noch een heele ouwe blinde Hottentotin, genaamt Cornelia, en twee Hottentots, een hiet Dobbeltje en de andere Vogelstruijs, die mij veel van die tijd wiste te vertellen.’ (D.B. Bosman, *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeekiana,* bl. 88.)
46. D.w.s. Nederlands.
47. *Bego* - by Kolbe *Pegu.* Valentyn het die man self gesien. Dit is een van die gevalle waar hy dieselfde informasie het as Kolbe, maar duidelik uit onafhanklike waarneming, waardeur ook die afwykende spelling volkome begryplik is. [S]
Volgens Kolbe (bl. 388) het Bego in 1685 saam met Van Rheede na Oos-Indië gegaan. Na dié se dood het hy teruggekeer en 'n Cochoqua-kaptein geword (Kolbe, bl. 386, 518, 549), vgl. bl. 102. Bego was nooit ‘soldaat’ nie en hy het ook nie met Van Rheede ‘uit Holland’ gekom nie. [RH]

Dus heb ik in 't jaar 1685 een Hottentottin in 't huis van den Kaapzen Borgermeester, *Jan Dirkszoon de Beer*,[48] daar ik toen t'huis lag, gekent,

48. Die stamvader Jan Dircksz de Beer, afkomstig van Wageningen, was getroud met Anna van Velthuysen. As luitenant en later kaptein van die burgerraad, verder as burgerraad het hy diens gedoen aan die Kaap. Hy is in 1701 oorlede.

call themselves, regarding us as the greatest slaves in the world, with our so exactly fixed and precise way of life. If there is anything to be done, they let their women do it.

I have seen some who dwelt for 15 or 16 years or more with the Dutch, dressed themselves entirely and in all respects like Dutchmen, and had even made voyages with us and the English to the Indies and Holland, and indeed had learned the languages pretty well; but, being come again to the Cape, at once went back to the Hottentots and to the old free way of life, explaining themselves to be indeed better contented therein than in our circumscribed and uncomfortable manner of living.

Thus in 1705 I spoke with an old Hottentot woman named *Cornelia,*[45] who, after living for many years with the first Commandeur of the Cape, Heer *van Riebeek,* then returned to her Nation, where she then still dwelt. She spoke very good Dutch, and was, but for her Hottentot clothing of beast-skins, so modest and well-mannered that one must marvel at her. She seemed to me then to be between 80 and 90 years old, and could name all the Governors of the Cape.

I have seen some who after having served for some 20 years with the Dutch, then ran off again to their old race and people. Captain *Bego,*[47] after living thus long with Heer *van Rheede,* I saw and spoke with in 1695 and later, in his Hottentot clothing, and with his inscribed neck-band and his broadsword with a silver scabbard, given him by that gentleman. He was previously a soldier in the service of the Hon. Company, and came with this employer from Holland, but later gave back his sword (which in 1714 was still in the house of Heer *Helot*) but kept the neck-band, and changed his uniform and rank for a caross (as they call their sheepskin cloak). He spoke good Dutch, Portuguese, Sinhalese, and Malay.

So also in 1685 I knew a Hottentot woman in the house of the Mayor of the Cape, *Jan Dirkszoon de Beer,*[48] when I then stayed at that house, who

die zeer fatsoenlyk op zyn Hollands gekleed was, en toen wel 16 jaaren by hem gewoont had; maar deze is naderhand weer na de Hottentots geloopen; hoedanigen men 'er veel aan de Kaap zou konnen aanwyzen.

Zy erneeren zich meest met hun vee van runderen en schaapen, welke men zoo zeer niet vint by de strandloopers, die zich aan 't Kasteel onthouden, als wel by de volkeren, die dieper landwaart in zyn, onder de welke 'er gevonden worden, die zeer veel groot en klein vee, hun voornaamste rykdom (gelyk ook van de oude wereld) bezitten.

Zommigen onder hen weten egter nog wat van de yzere spitzen van hunne hazagaayen zelfs te smeden.[49.]

Die geen vee hebben, en voor al de Kaapmans en strandloopers, die zich ontrent het Kasteel onthielden, plagten, eer hier de kinderpokjens[50.] in 't jaar 1713 zoo sterk heerschten, zeer groote diensten aan de borgers in hunne koorn- en wyn-oesten te doen, en hunne wyven in hun huishouding met al het tin, koper, enz. voor een stuk brood, en een gering loon, te schuuren, en veel andere zaaken voor hen te verrigten; maar daar van zyn zy ten grootsten deelen na dien tyd versteken geweest; hoewel ik hier en daar in 't jaar 1714 nog al Hottentots en Hottentottinnen gezien hebbe, welke laatste zich veeltyds met het graven der voornoemde wortelkens[51.] bezig hielden, zynde meest met een klein kind op den rug in eenige lappen en vellen beladen, dat zy, wanneer het schreit, maar een van haare lange borsten[52.] over den ruggewoon zyn toe te werpen.

Die zich van hen in dienst van een Hollander begeven, om hem een jaar te dienen, genieten hier voor alle week een stuk tabak, mitsgaders spys en drank (hoewel zommige van hen vreezelyk veel konnen eeten) en, na verloop van 't jaar, krygen zy nog een keten van kopere koraalen, en een speenlam. En in 't houden van die verbintenis, gelyk doorgaans in 't nakomen van hunne beloften, zyn zy weergadeloos trouw.[53.]

Het is iets zeldzaams, dat ik alleen by deze Hottentots bespeurt heb, dat een Hottentot, wanneer een ander een koe melken zal, en daar mede bezig is, gemeenelyk dit beest van agteren inblaast,[54.] oordeelende dat de melk dan veel eer, en sterker, als anders, na de uyers toeschieten zal. Men ziet dit, gelyk mede hunne hutten, in de reize van *A. Bogaart*[55.] zeer wel *fol. 99,* nevens 't uitkloppen van hunne luizige vellen, en meer andere zaaken, zeer net afgebeeld.

Van deze vond, die haar opmerking verdient, vind ik eenige voetstappen

49. Dapper (bl. 647); 'n eerstehandse berig reeds by Schreyer (bl. 41). [RH]
50. Volgens DR 6/5/1713 is die Hottentotte daardeur byna uitgewis. [RH]
51. Vgl. *supra* voetnoot V/34.
52. Vgl. Dapper (bl. 644). [RH]
53. Valentyn is sterk beïnvloed deur die menings van Willem Adriaan en sy aanhangers oor die verhouding tussen die burgers en die Hottentotte. Sien ook Starrenburg se reisverhaal hieroor. [S]
54. Vgl. Kolbe (bl. 468), maar die beskrywing is van Schreyer (bl. 46) afkomstig. [RH]
55. A. Bogaert, *Historische Reizen ...*, Amsterdam 1711, bl. 112 en plaat. [RH]

was very correctly dressed in the Dutch manner and had lived with him for fully 16 years, but afterwards ran off to the Hottentots; as also many such could be pointed out at the Cape.

They live for the most part from their herds of cattle and sheep, these being less found among the Strandloopers who dwell near the Castle than among the people further inland, among whom are to be found men who own very many large and small beasts, their principal richness (as was the case in antiquity).

Some among them however know how to forge for themselves the iron heads of the assegais.[49]

Those who have no herds, and especially the Kaapmans and the Strandloopers who live near the Castle, were accustomed, before the smallpox[50] ruled so strongly in 1713, to do very great service to the Burghers in their corn- and grape-harvests, and to their wives in the households by cleaning all the tin, copper, etc. for a piece of bread and a small payment, and do also much else for them, but since then they have for the most part disappeared, although in 1714 I still saw Hottentot men and women here and there, the latter often busying themselves with the digging out of the aforesaid little roots,[51] most having a small child loaded on their back in some cloths or skins, to which, when it cried, they were accustomed just to throw one of their long breasts[52] over their shoulder.

Those who take service with a Dutchman, to serve him for a year, gain from this a piece of tobacco a week, together with food and drink (although some of them eat terribly much), and, at the end of the year, they get also a chain of copper beads and a sucking-lamb. And in the keeping of this obligation, as also in general in the fulfilling of their promises, they are incomparably faithful.[53]

It is an unusual thing, which I have noticed only among the Hottentots, that when one of them will milk a cow and is busied therewith, another Hottentot usually blows into the beast from behind,[54] judging that thus the milk will flow to the udders much sooner and more abundantly than otherwise. This is very clearly to be seen, as also their huts, in the Journey of *A. Bogaart*[55] on *fol.* 99, together with the beating-out of their lousy skins, and other things more.

by *Herodoot,* die in 't begin van zyn *Melpomene,* zegt, dat de aloude Scythen de gewoonte hadden, om een beene blaaspyp in de teelleden der merrien te zetten, en met den mond daar sterk in te blaazen, om de melk uit de aderen te eer na de uyers te doen afzakken. By geen andere volkeren heb daar oit iets van gevonden, gehoort, of gelezen.

Rykdom en Handel. In dit vee van runderen en schaapen bestaat hun grootste rykdom, die zy nu en dan aan de onzen (die daarom togten van 5 of 6 weeken landwaart in doen) tegen tabak, kopere of glaze koraalen, kopere ringen, brandewyn, en andere snuisteryen, die zy onder hunne waardigste schatten rekenen, zeer opregt verruilen, zonder yemant te verongelyken; hoewel zy door onze Kaapze ingezetenen zeer dikwils verongelykt en barbaarisch van deze Naamchristenen gehandelt zyn; die zich niet ontzien hebben, hen van al hun vee (gelyk ons bevoorens reets gebleken is) te berooven, hen in 't bosch, van alles ontbloot zynde, te jagen, en hunne onnoozele vrouwen en kinderen nog zeer vuil en schandaleus te mishandelen.

Hun Taal. Wat hun landstaal belangt, die spreken zy met een soort van een geklok, als de kalkoenen,[56.] zoo reutelagtig uit, dat men werk heeft om de woorden te verstaan. Ook klokken zy voor af eerst, byna voor yder woord, dat zy zullen uitspreken.

Ik heb een Latynsch Tractaat van den Secretaris *Grevenbroek*[57.] gezien, die de moeite genomen had, om zeer breed en fraai niet alleen over hunne zeden en gewoonten, maar ook over hunne taal te schryven, gelyk hy my dat op Stellenbosch in 't jaar 1705 heeft laaten doorlezen. Ook is 'er groot onderscheid tusschen de taal aan 't Kasteel, en landwaart in.

56. Die gebruiklike vergelyking: Dapper (bl. 652) uit Hondius (bl. 29). [RH]
57. Dis duidelik dat Valentyn by sy lys van Hottentotse woorde uit dieselfde bron geput het as Kolbe. Ons mag wel aanneem dat dit vir albei Grevenbroek was; deur Valentyn word hy uitdruklik genoem. Die rangskikking is verskillend; by Valentyn sistematies, by Kolbe alfabeties volgens die Latynse vertaling van die woorde. Alleen die kort lysie van telwoorde vind ons terug in Grevenbroek se teks wat deur Schapera en Farringdon gepubliseer is; soos in die Inleiding vermeld, is dit ongelukkig nie die teks wat Valentyn en Kolbe gebruik het nie, en dit is heeltemal moontlik dat die uitgebreider woordelys uit hierdie later vorm van die geskrif afkomstig is. [S]

I find some traces of this noteworthy discovery in *Herodotus,* who at the beginning of his *Melpomene* says, that the ancient Scythians had the custom of setting bone blowpipes into the vaginas of the mares, and blowing strongly with the mouth into these, to make the milk from the veins come down to the udders more quickly. I have never found, heard or read anything thereof as regards any other peoples.

Wealth and trade. Their greatest riches consist of these herds of cattle and sheep, which they very honestly barter now and then to our folks (who make journeys of 5 or 6 weeks inland for this), against tobacco, copper or glass beads, copper rings, brandy and other trifles, which they count among their chiefest treasures, without wronging anyone, although they are very often wronged by our Cape inhabitants, and barbarously treated by these so-called Christians, who have not scrupled to rob them of all their animals (as we have already seen) and drive them into the forests stripped of everything, and also very foully and scandalously ill-treat their innocent wives and children.

Their language. As regards their language, they speak with a sort of clucking like turkeys,[56] with such a rattling, that it is difficult to understand the words. Also they cluck before almost every word that they will speak.

I have seen a Latin treatise by the Secretary *Grevenbroek,*[57] who took the pains to write, not only of their manners and customs, but also of their language, and allowed me to read through it in 1705 at Stellenbosch. Also there is a great difference between the speech at the Castle and that inland.

Ik zag daar in, dat deze woorden hunne verscheiderlei getallen[59.] (na dat zy diep in 't land, of wel aan 't Kasteel woonen) uitdrukken:

Landwaart in.[60.]	Aan 't Kasteel.[61.]
Mainje, een.	*Kchui.*[62.]
Mabule, twee.	*K-ham.*[63.]
Matáto, drie.	*Nhona,* of *Kouno.*[64.]
Mane van Seine, vier.	*Hoka,* of *Hokka.*[65.]
Meslána, vyf.	*Kourou,* of *Ko-o.*[66.]
Mestandáto, zes.	*Nanni.*[67.]
Noinje, zeven.	*Hounke,* of *Honku.*[68.]
Ulnáne, agt.	*Kheyssi.*[69.]
Peto, negen.	*Ghesi,* of *Khessi.*[70.]
Chiumi, tien.	*Gyssi,* of *Gissi.*[71.]
Chiumi Mabule, elf.	*Kham Gissi.*[72.]

Ook hebbe verder, om een beter denkbeeld van deze wonderlyke Taal der Hottentots te geven, deze navolgende woorden van hen aangeteekent.

Naamen der Dieren.

59. Nie by Dapper of Bogaert nie. Sien Grevenbroek, bl. 283, met klein wysigings. [S]
61. Al die Hottentotse woorde is uitvoerig bespreek in G.S. Nienaber, *Hottentots,* Pretoria 1963, met variante van ander skrywers. In die aantekeninge by onderstaande woorde wat deur prof. G.S. Nienaber gemaak is, beteken 'Ou-Kaaps' die taal van die Hottentotte in die omgewing van Kaapstad teen die tyd van Valentyn. Waar vir vergelyking 'n woord sonder meer genoem is, kom dit uit Nama van vandag, en soms is dit aanvullend vergelyk met Kora(na) en Griekwa uit die laat 19de eeu of vroeë 20ste eeu, wat dan as sodanig vermeld word. Waar geen duidelike verband met Nama, Korana of Griekwa gelê kon word nie, word die geval beskryf as bv. argaïsties, verouderd, in onbruik of soortgelyk. In die transliterasie is die x te lees soos 'n Griekse *chi,* klankwaarde soos Afr. *g-* in bv. *gaan.* Die kappie bo 'n klinker is die teken van 'n nasale uitspraak. Vir die verwysings soos Wandres, Tindall ens. moet bogenoemde werk geraadpleeg word.
60. Volgens inligting van prof. G.S. Nienaber is die woorde van hierdie kolom Xhosa en nie Hottentots nie.
62. /*gui.*
63. /*gam.*
64. *!nona.*
65. *haga.*
66. *goro.*
67. *!nani.*
68. *hû* (Kora: *haû-kx'û;* Griekwa: *hû-k'û*).
69. //*khaisa.*
70. *khoise* (Kora: *guesi*).
71. *disi* (Kora: *tjisi*).
72. /*gam disi* is twintig (lett. twee-tiene), nie elf nie; Valentyn het hier verkeerd geïnterpreteer.

Horri,[73.] Beesten, in 't gemeen.
Choa, of *Twoba,*[74.] een Olifant.
Tquassouw, of *Tkuussomo,*[75.] een Tyger.
Tuabba, of *Nabba,*[76.] een Rhinocer.
Chamma,[77.] een Leeuw.

73. Verwant aan Nama: /*honati,* rundvee (Wandres).
74. *≠koa-b* en *≠koa-b-a,* lg. met objeks-a.
75. In Griekwa *xoasao-b,* in Nama: /*garu-b;* uitspraak blykbaar onvas.
76. *!naba-* of *!nawa-*.
77. *xami.*

From it I saw, that the following words express their numbers[59] (according to whether they live inland or at the Castle):

Inland.[60]	At the Castle.[61]
Mainje, one.	*Kchui.*[62]
Mabule, two.	*K-ham.*[63]
Matáto, three.	*Nhona,* or *Kouno.*[64]
Mane van Seine, four.	*Hoka,* or *Hokka.*[65]
Meslána, five.	*Kourou,* or *Ko-o.*[66]
Mestandáto, six.	*Nanni.*[67]
Noinje, seven.	*Hounke,* or *Honku.*[68]
Ulnáne, eight.	*Kheyssi.*[69]
Peto, nine.	*Ghesi,* or *Khessi.*[70]
Chiumi, ten.	*Gyssi,* or *Gissi.*[71]
Chiumi Mabule, eleven.	*Kham Gissi.*[72]

Also I have further noted down the following of their words, to give a better idea of this strange Hottentot language:

Names of Animals.
Horri,[73] animals in general.
Choa, or *Twoba,*[74] an elephant.
Tquassouw, or *Tkuussomo,*[75] a tiger.
Tuabba, or *Nabba,*[76] a rhinoceros.
Chamma,[77] a lion.

Qua-rabò,[78.] een Buffel.
Durie-sa, of *Buba-a,*[79.] een Os.
Thona, of *Nonna,*[80.] een Kalf.
Taoewo,[81.] een Vecht-Os.
Hekkao,[82.] een Lastdragende Os.
Gojes,[83.] een Koe.
Choa Kamma,[84.] een Aap.
Likhanée,[85.] een Hond.
Tchoe,[86.] een Bok.
Saà,[87.] een Rheebok.
Quoequa,[88.] wilde Bokken.
Troegos,[89.] een gevlekte Bok.
Kaoeda, of *Schocho Kdema,*[90.] een Steenbokje.
Quayha,[91.] een Ezel.
Hacqua,[92.] een Peerd.
Tkensie,[93.] een Jakhals.
Channa,[94.] een Lam.
Ghoedie,[95.] een Schaap.
Habba,[96.] een Mol.
Tkanna,[97.] een Eland.
Kgoyes,[98.] een Das.
To-qua,[99.] een Wolf.
Tkamma,[100.] een Hert.

78. *≠ kara- ≠ ho-b* of *≠ kara-//go-b.*
79. Telkens is a-objectivi aangeheg; *buba-* is klanknabootsend vir os, en *durie-sa* is 'n wisselvorm van *dwiessa* wat Wandres as 'n omvorming van Ndl. ‘de osse(n)’ voorstel; albei is handelsterme.
80. /*nôa-b; thona* verteenwoordig poging om suigkonsonant te skryf.
81. Verbande onseker, ook by die volgende woord.
82. Pakos tans in Nama: *!garu-b.*
83. Soos by 79 hierbo net 'n aanpassing van 'n Ndl. woord, nl. *koe(i).*
84. By Witsen en Kolbe is dit die naam vir bobbejaan, nie vir aap nie; die woord het in onbruik geraak. Wandres meen dat dit klanknabootsend in oorsprong is.
85. Verbande onseker.
86. Waarskynlik vir //*gû-b,* springbok, maar onseker.
87. *sâ-b,* Kora: *zâ-s.*
88. //*gû-gu-a,* eintlik springbokke (mv.).
89. Verbande onseker, ook by die volgende woord.
90. Steenbok tans: *!ari-b.*
91. Woord het oorgegaan in Afr. as *kwagga,* boots geluid na; tans: /*goa-xa-b.*
92. *ha-b,* mv. (soos hier): *ha-gu-a* = perde.
93. In onbruik geraak.
94. In Kora: //*xaura-*, wisselvorm //*xauna-* (ekv.), Nama: //*kau-b.*
95. Eintlik skaapooie, *gu-t*i (mv.), by *gu-s.*
96. *hawa-b* of *habba-b.*
97. *!kani* of *!khani.*
98. *!aû-s* of *!oû-s,* ooreenstemmend in Ou-Kaaps *!xau-s,* met vr. suffiks.
99. Spellingvariante by ander lei tot Kora: /*hû-ga-b,* hiëna.
100. //*kama-b,* hartebees.

Toa, of *Koa,*[101.] een Haas.
Kehoe,[102.] een *Miereneeter.*
Ghoekoe,[103.] een Egel, of Yzer Verken.
Hakoe,[104.] een Verken.

101. *!ôa-s.*
102. */kuwu-b.*
103. Voorgestel: *!kou-/khu(wu)-.*
104. *hagu-b.*

Qua-rahò,[78] a buffalo.
Durie-sa,[79] *or Buba-a,* an ox.
Thona, or *Nonna,*[80] a calf.
Taoewo,[81] a war-ox.
Hekkao,[82] a pack-ox.
Gojes,[83] a cow.
Choa Kamma,[84] an ape.
Likhanée,[85] a dog.
Tchoe,[86] a buck.
Saà,[87] a roebuck.
Quoequa,[88] wild bucks.
Troegos,[89] a spotted buck.
Kaoeda,[90] or *Schocho Kdema,* a steenbok.
Quayha,[91] an ass.
Hacqua,[92] a horse.
Tkensie,[93] a jackal.
Channa,[94] a lamb.
Ghoedie,[95] a sheep.
Habba,[96] a mole.
Tkanna,[97] an eland.
Kgoyes,[98] a dassie.
To-qua,[99] a wolf.
Tkamma,[100] a deer.
Toa, or *Koa,*[101] a hare.
Kehoe,[102] an anteater.
Ghoekoe,[103] a hedgehog or Iron Pig [Porcupine].
Hakoe,[104] a pig.

Choa-a,[105.] een Kat.
Koewó-o,[106.] een Civet-Kat.
Kha,[107.] een roode wilde Kat.
Tkloe, of *Tkaroe,*[108.] een Tyger-bosch-kat.
Toeto-oghi,[109.] een Rot.
Hoeri,[110.] een Muys.
Keulee,[111.] een Vos.
Cheytée,[112.] een Sprinkhaan.
Bilara, een Vlieg.
Heythle, of *Hyqua,*[113.] een Vloo.

Naamen van eenige Vogels.
Kaoniqaa,[114.] Vogels, in 't gemeen.
Koekekerey,[115.] een Henne.
Ammi,[116.] een Struysvogel.
Naukalle,[117.] een Flamingos-vogel.
Khamgri, een Patrys.
Quaqua,[118.] een Fayzant.
Kehoe,[119.] een Paauw.
Sozóbo,[120.] een Swaluwe.
Ducatore,[121.] een Endvogel.
Kgauw,[122.] een Gans.
Koequil,[123.] een Duyve.

Naamen van eenige Visschen.
Tkaum,[124.] een Visch.

105. /*hôa-b.*
106. /*kuwu-b,* onvoldoende onderskei van 102.
107. *!ha-b.*
108. Wisseluitspraak; /*garu-b* of *!aru-b.*
109. Tans in onbruik.
110. *!uru-s* (Schultze); gewone muis: *duru-*.
111. In onbruik geraak, kyk 93.
112. Die woord het in Afr. oorgegaan as *huidjiehu,* die blaasopsprinkaan wat veral in Wes-Kaapland aangetref word (WAT); in *chey-* skuil die Nama *xéi* = blaas; die woord het origens in onbruik geraak, soos ook die volgende woord.
113. Die name hou verband met *!àida-b,* Kora: *!'aita-b,* = ‘springer’.
114. *ani-gu-a,* Kora: *xani-gu-a,* Ou-Kaaps: *kani-gu-a,* almal mv.
115. Kora: *kukuru-s,* klanknabootsend.
116. /*ami-s,* of manl. /*ami-b.*
117. Nou in onbruik, ook die volgende woord.
118. Klank van die roep nageboots; vandag *!noa-!noa-s.*
119. Skryffout vir *kchoe,* volgens Wandres roepnabootsend, tans *!hui-b.*
120. *sosowo-b.*
121. Verouderd.
122. *gâ-s,* aan Ndl. ontleen, vir 'n mak gans.
123. Verouderd, waarskynlik roepnabootsend.
124. //*ou-b,* Kora: //*au-b,* Ou-Kaaps: //*kou-b* of //*xou-b.*

Thaka,[125.] een Walvisch.
Acomma,[126.] een Zee-Leeuw.
Hoetée, een Zee-Rob.

125. Vandag onbekend.
126. *a-!homi,* gerekonstrueer, origens verouderd, soos ook die volgende woord, verwant aan //*hu-s,* geblaf.

Choa-a,[105] a cat.
Koewó-o,[106] a civet-cat.
Kha,[107] a red wildcat.
Tkloe, or *Tkaroe,*[108] a tiger-bushcat.
Toeto-oghi,[109] a rat.
Hoeri,[110] a mouse.
Keulee,[111] a fox.
Cheytée,[112] a locust.
Bilara, a fly.
Heythle, or *Hyqua,*[113] a flea.

Names of some Birds.
Kaoniqaa,[114] birds in general.
Koekekerey,[115] a hen.
Ammi,[116] an ostrich.
Naukalle,[117] a flamingo.
Khamgri, a partridge.
Quaqua,[118] a pheasant.
Kehoe,[119] a peacock.
Sozóbo,[120] a swallow.
Ducatore,[121] a duck.
Kgauw,[122] a goose.
Koequil,[123] a dove.

Names of some Fish.
Tkaum,[124] a fish.
Thaka,[125] a whale.
Acomma,[126] a sea-lion.
Hoetée, a seal.

Tkouw, of *Cha-khouw,*[127.] een Zee-Koe.[128.]
Tcheregoe,[129.] de groote Land-schildpadde.

De deelen van een Mensch.
Tikkamma,[130.] een Mensch.
Bik-kwa,[131.] 't hoofd.
Nuqua-an,[132.] 't hoofd-hair.
Nouw,[133.] een oor.
Mu,[134.] het oog.
Thure, of *Quoy,*[135.] de neus.
Khoamqua,[136.] de mond.
Koe,[137.] een tand.
Nombha,[138.] de baard.
Channa,[139.] de kin.
Tamma,[140.] de tong.
Quao,[141.] de hals.
Domma,[142.] de strot.
Oekuwa,[143.] de borst.
Hoi-iw,[144.] 't middelrif.
Samme,[145.] de borsten.
Chanon,[146.], de long.
Oewa, of *Oenequa,*[147.] de armen.
Omma,[148.] een hand.

127. *!kao-s,* in Kora ook nog *!xau-s.*
128. *Zeekoe* - deur Valentyn gerangskik onder die Visse, sodat hy moet gedink het aan die *doejong* of die *lamantyn.* Maar Kolbe vertaal in sy woordelys (bl. 363) dieselfde Hottentotwoord met *See-Kuh* - en blykens sy beskrywing (bl. 168) en afbeelding (bl. 172 Tab. VI) beteken by hom *See-Kuh* die hippopotamus. [S]
129. Die eerste lid soos Nama: //*kxuri-*, skildpad.
130. Die samestelling beteken ongeveer: 'my medemens', 'my gelyke'; vgl. 249.
131. Daarnaas *bi-cham,* Kora: *bi-am* of *bi-!'â-;* kyk verder 136.
132. /*û-gu-a* (mv.).
133. //*nôú-b.*
134. *mû-s.*
135. ≠ *gui-* (ook in Kora).
136. Kora: *kx'amma* of *xam-s,* Griekwa *kx'ammi.*
137. //*gû-b.*
138. Kora: /*numma* (Wuras), in Nama /*nom-gu,* snorbaard (Wandres).
139. *!gàn-s* of *!gàn-i,* Kora: *!kann* (Wuras), Griekwa: //*ganni.*
140. Kora: *tam-ma,* in Nama allofonies *nam-i* of *nam-s.*
141. *!áu-b,* Kora: *!kx'au-b,* Ou-Kaaps: *!kau-b* of *!xau-b.*
142. *domi* (ook in Kora).
143. /*u-b* en //*kèi-b.*
144. Nie met sekerheid te identifiseer nie.
145. *sam-s* of *sam-i.*
146. Verouderd maar tog bewaar in *xan-s* of *xan-//o-b* vir asma en longsiekte.
147. //*ôa-b-a* (ekv.), //*ôa-gu-a* (mv.), of beter: //*ôa-kha* (tweevoud).
148. *!óm-i* (in Kora ook *!umma*).

Kloy,[149.] de Nagels, of Klaauwen.
Qua-oe,[150.] 't hart.
Quinqua,[151.] de darmen, of ingewanden.
Que-in,[152.] de lever.

149. Met wisseling van *r* vir *l* soos Nama //*koro*- (Tindall) of //*goro*-.
150. ≠ *gáo-b* (ook Kora).
151. /*gûi-gu* (mv.).
152. *âi-,* in Kora nog met velaar as *xâi-b.*

Tkouw, or *Cha-khouw,*[127] a hippopotamus,128
Tcheregoe,[129] large land-tortoises.

The Parts of the Body.
Tikkamma,[130] a human being.
Bik-kwa,[131] the head.
Nuqua-an,[132] the hair of the head.
Nouw,[133] an ear.
Mu,[134] the eye.
Thure, or *Quoy,*[135] the nose.
Khoamqua,[136] the mouth.
Koe,[137] a tooth.
Nombha,[138] the beard.
Channa,[139] the chin.
Tamma,[140] the tongue.
Quao,[141] the neck.
Domma,[142] the throat.
Oekuwa,[143] the chest.
Hoi-iw,[144] the midriff.
Samme,[145] the breasts.
Chanon,[146] the lung.
Oewa, or *Oenequa,*[147] the arms.
Omma,[148] a hand.
Kloy,[149] the nails, or claws.
Qua-oe,[150] the heart.
Quinqua,[151] the bowels, or intestines.
Que-in,[152] the liver.

Chomma,[153.] de buyk.
Tya,[154.] de schamelheyd.
Cha,[155.] de Mannelykheyd.
Khra,[156.] de ballen.
Qua,[157.] de knie.
Toya, of *Saun,*[158.] de billen.
Nonqua,[159.] de Schenkel.
Tqua of *yi,*[160.] de voet.
Thietsa,[161.] de beenen.
Qu-aoé,[162.] de vrouwelykheyd.
Tkhoe,[163.] de baarmoeder.
Didaque,[164.] een oud Man.
Didaquis,[165.] een oude Vrouw.
Kò-o,[166.] een Zoon.
Gonà,[167.] een jongen.
Ko,[168.] een dochter.
Góis,[169.] een meysken.
Kamkoen,[170.] een eerstgeboorne.
Bo,[171.] een Vader.
Zobee, of *Kquiquis,*[172.] een Vrouw, Mulier.
Tiebeis,[173.] een getrouwde Vrouw, Uxor.
Kehom Kquiquis,[174.] een swangere Vrouw.
Quoique,[175.] een Man, Vir.
Quiébes,[176.] een getrouwd man, Maritus.

153. //*khóm-i* of //*khóm-s,* in Kora: //*xom-m-a.*
154. *tao-b.*
155. *xâ-b.*
156. *!gara-b,* of ≠ *karà-b.*
157. //*goá-b,* ook //*kwa-b* (Bleek).
158. *tsoa-s; sau-* word in die comm. pl. *sau-n, sau-* en *to(y)a-* is wisseluitsprake.
159. /*nu-b,* dualis /*nu-kha,* gewoonlik 'been' (liggaamsdeel).
160. ≠ *ei-s* of ≠ *ei-b* by *yi, tqua* is skryffout vir *iqua* soos by Witsen en dus gewoon net mv. of tweevoud, soos Nama ≠ *ei-kha,* twee voete.
161. ≠ *geitsâ-b; g-* en *th-* is verwisselbaar.
162. /*gôu-s.*
163. /*gôu-s.*
164. Eintlik 'grysaard', *geira-khoi-b, dida* wisseluitspraak van *geira.*
165. *geira-khói-s,* verder soos 164.
166. /*go-b.*
167. /*go-b,* comm. pl. plus *a*-objektivi /*go-n-a.*
168. /*go-s.*
169. *khói-s,* eintlik 'vrou'.
170. ≠ *kam-/go-n,* letterlik 'jong kinders'.
171. Geprokopeerde vorm van *abo-b,* 'voorvader', 'stamvader'.
172. Eerste woord miskien verwant aan *sàu-s* plus *bi-s,* tweede is die ou *khoi-khoi-s.*
173. *bi-s,* soos in 172, met *ti-,* 'my', eintlik 'my vrou'; *bi-s* nou ongebruiklik.
174. *kehom* skryffout vir *kchom; !góm* = swanger plus *khoi-khoi-s,* soos 172.
175. *khoi-khoi-b* (ook so in Kora en Griekwa).
176. *khoi-bi-b.*

Thóekoe,[177.] een Hottentot.
Quena,[178.] een Swart, of een Indiaan.
Chobona,[179.] een Hollander.

177. *!khu-khoi-b,* lett. ‘groot, magtige mens’, vgl. 226.
178. *khoi-n-a,* lett. ‘mense’, by *khoi-b;* Valentyn het sleg afgeskryf, die vertaling hier is ‘Hollander’ en nie ‘een Swart’ ens. nie, wat by volgende woord moes gestaan het.
179. *khawó-b,* slaaf, daarby *khawó-n-a,* comm. pl. plus objeks-*a*; dit vertaal ‘een Swart, of een Indiaan’ en nie, soos foutief hier, ‘Hollander’ nie.

Chomma,[153] the belly.
Tya,[154] the privities.
Cha,[155] the male organ.
Khra,[156] the testicles.
Qua,[157] the knee.
Toya, or *Saun,*[158] the buttocks.
Nonqua,[159] the calf.
Tqua or *yi,*[160] the foot.
Thietsa,[161] the legs.
Qu-aoé,[162] the female organ.
Tkhoe,[163] the womb.
Didaque,[164] an old man.
Didaquis,[165] an old woman.
Kò-o,[166] a son.
Gonà,[167] a youth.
Ko,[168] a daughter.
Góis,[169] a girl.
Kamkoen,[170] a firstborn.
Bo,[171] a father.
Zobee, or *Kquiquis,*[172] a woman, Mulier.
Tiebeis,[173] a wife, Uxor.
Kehom Kquiquis,[174] a pregnant woman.
Quoique,[175] A man. Vir.
Quiébes,[176] a husband, Maritus.
Thóekoe,[177] a Hottentot.
Quena,[178] a Black, or an Indian.
Chobona,[179] a Dutchman.

Koetsrie,[180.] een deugeniet.
Andre,[181.] zaaken in 't gemeyn.
Komma,[182.] een Huys.
Kamma,[183.] water, of allerley vocht.
Kamma Komma,[184.] een Schip, of Water-huis.
Nonnaquas,[185.] een schikker, of bereider van iets.
Thoekòe,[186.] de donkere nacht.
Nomma,[187.] een Kleed.
Caròs,[188.] een Mantel.
Söu,[189.] een Kom, of Kop; *olla.*
Tkoeme,[190.] Ryst.
Driefbi,[191.] Wyn.
Kirri,[192.] een Stok.
Onkui,[193.] Regen.
Quaouw,[194.] Donder.
Tkoy,[195.] Sneeuw, of Hagel.
Mehy-an,[196.] Blixem.
Toya,[197.] Wind.
Nonnemoe,[198.] Koper.
Koekuri,[199.] Yzer.
Blee,[200.] Koorn.
Bree, of *Brokwa,*[201.] Brood.
K-hu,[202.] een Berg.

180. Obsene term, by Thunberg /*koutere,* vir ‘glans penis’.
181. Foutiewe setwerk, *Andre* is geen Hott. woord nie maar beginwoord van die opskrif: ‘Andre zaaken in 't gemeyn’.
182. *omi-, om-s,* in Kora nog *kx'om-i,* in Griekwa *k'um-mi.*
183. //*gami.*
184. //*gami-(k)omi,* kyk 182.
185. Valentyn het verkeerd afgeskryf vir ‘vaartuig’, vgl. Kolbe se lys.
186. *tsuxu-b.*
187. ≠ *nám-i* of ≠ *nám-s,* eintlik 'n kleed van vel, karos.
188. Verkleinwoordsvorm by *kho-b,* d.w.s. *kha-ro-s,* lett. ‘velletjie’; naam het oorgegaan in Afr. en Eng.
189. *su-s,* Kora: *su-b*; ander naam verouderd.
190. Hou verband met ≠ *û-n-a,* ‘saadkorrels’, in Ou-Kaaps: ≠ *koe-n-a* (gerekonstrueer).
191. Waarskynlik 'n hibridiese woord, uit Ndl. *druif* en Ou-Kaaps *bi-b,* melk/vog.
192. ≠ *giri-s* (Schultze), waarnaas dan ≠ *kiri-s;* die woord het in Afr. en Eng. oorgegaan.
193. *-kui* is soos Nama /*awi-b,* in Ou-Kaaps /*kawi-* (ook so in Kora).
194. //*háo-b,* in Ou-Kaaps (wat velariseer) dan //*káo-b.*
195. Hou waarskynlik verband met *!kéi-b.*
196. In onbruik geraak.
197. ≠ *oá-b,* Kora: ≠ *'oa-b-i*; die *t-* by Valentyn is wel vir suigkonsonant.
198. *!huni-mû-s* (Wandres), lett. ‘geel-oog/sien’.
199. ≠ *nu -/uri-b* (Wandres), lett. ‘swart metaal’; die ≠ *nu* is egter onseker.
200. Wisselvorm van *beri-b,* ‘brood’.
201. *beri-b,* leenwoord uit Ndl. of Eng.; tweede woord onseker.
202. /*ui-b,* Ou-Kaaps (wat velariseer): /*(k)ui-b.*

Tkäa,[203.] een Valey.
Heyqua,[204.] een Steenrots.
Camkamma,[205.] de Aarde.
Aoeob,[206.] een Berg-klove.

203. ≠ *ga-b* of ≠ *ka-p* (Tindall).
204. Hier soos /*ui-b,* mv. /*ui-gu-a,* ‘klippe’, wisseluitspraak by 202.
205. *am-!gâ-b,* die *am-* in Ou-Kaaps gevelariseer tot *(k)am-*.
206. //*ha-b.*

Koetsrie,[180] a wastrel.
Andre,[181] things in general.
Komma,[182] a house.
Kamma,[183] water, or any sort of wetness.
Kamma Komma,[184] a ship, or water-house.
Nonnaquas,[185] an arranger, or preparer of anything.
Thoekòe,[186] the dark, or night.
Nomma,[187] a dress.
Caròs,[188] a cloak.
Söu,[189] a bowl, or cup; *olla.*
Tkoeme,[190] rice.
Driefbi,[191] wine.
Kirri,[192] a stick.
Onkui,[193] rain.
Quaouw,[194] thunder.
Tkoy,[195] snow, or hail.
Mehy-an,[196] lightning.
Toya,[197] wind.
Nonnemoe,[198] copper.
Koekuri,[199] iron.
Blee,[200] corn.
Bree, or *Brokwa,*[201] bread.
K-hu,[202] a mountain.
Tkäa,[203] a valley.
Heyqua,[204] a rock.
Camkamma,[205] the earth.
Aoeob,[206] a pass.

Kammo,[207.] een Rivier.
K-akarroe,[208.] een Beek.
Agoe,[209.] een slag.
Kayquaboe,[210.] een Kanon, een stuk Geschut.
Tukwa, of *Thik-wa,*[211.] God.
Dangoh, ok Damoh, of *Chaua-oena,*[212.] de Duyvel.
Khourrou,[213.] de opperste God.
Somsoma,[214.] spook.
Sorri, of *Sorre,*[215.] de Son.
Tcha,[216.] de Maan.
Kuanéhoe, of *Tgeuhouw,*[217.] een Sterre.
Burri,[218.] de Zee.
Tika,[219.] Gras.
Punqua-a, of *Ay,*[220.] een Boom.
Hequa,[221.] een Hout.
Knaboe,[222.] een Snaphaan.
Khaboekori,[223.] een Kogel.
Tkauwokloe,[224.] Kruyt.
Quóe,[225.] een Landschap.
K-oeque,[226.] een Vorst, of Bestierder van een Landstreek.
Hoequequa,[227.] een Kapiteyn.
Oenwie,[228.] Boter.

207. //*gám-i,* 'water'.
208. /*ga-!aro-b,* lett. 'klein riviertjie'.
209. Waarskynlik ≠ *a-//gâu-s.*
210. *gei-!awu-s,* lett. 'groot geweer'.
211. Baie variante, o.a. *Tsu-//goá-b,* Kora: *Thuy-//Goa-b,* en by Hahn: *Tsuni-//Goa-b;* die woord het oorgegaan in ander Bantoetale.
212. Baie wisselvorme, reeds in Valentyn se tyd, bv. naas *Damo-* ook *Gamo-;* die derde vorm in Ou-Nama //*Gauna-b,* saamgetrek tot //*Gaua-b* later.
213. *Gúru-b, Gúru-áo-b,* 'Skepper'.
214. *som-som-* plus *a-*objectivi, by *som-i* of *som-s,* 'skaduwee'.
215. *sóre-s* of *sóri-s* (ook in Kora).
216. //*khâ-b.*
217. //*khaunu-s,* eintlik 'morester', anders //*kauni-s,* 'ster' (Tindall), die tweede naam klaarblyklik wisselvorm.
218. *Burri* is 'n oorskryffout vir *Hurri,* in Nama *huri-b.* (Kol. Gordon deel mee dat die 'oude Hottentotten' Kaapstad genoem het *Hoeri-kwaggo,* letterlik 'Zeeberg'.)
219. *ti-/gâ-b,* ook -/*kâ-* (Tindall).
220. Eerste naam argaïsties; tweede *hei-b* of *-s* (ook in Kora).
221. *hei-b,* in mv. *hei-gu-a,* eintlik 'bome'.
222. Klanknabootsende eieskepping, *!awu-s,* in Ou-Kaaps gevelariseer tot *!(k)awu-s.*
223. *!(k)awu-/(k)uri-b,* lett. 'geweer-yster', (gevelariseer).
224. *!(k)awu-xuru-b,* lett. 'geweerpoeier' (gevelariseer).
225. *!hu-b* of *!ou-b,* in Kora: *!gu-b.*
226. *!khu-khoi-b.*
227. Soos 226 met mv. *!khu-khoi-gu-a,* 'kapteins'.
228. Hou verband met *ôu-b,* miskien uit *ôu-b-i,* 'harde vet', anders //*nui-b.*

Bi, of *Pro,*[229.] Melk.
Rhos Ghibi,[230.] Boter-melk.
Rho-o,[231.] de dood.
Schjoe,[232.] een Neusdoek.

229. *dei-b,* wisselvorm *bei-b;* tweede naam argaïsties.
230. Die eerste lid nie geïdentifiseer nie, die tweede wel: //*géi-* plus *bi-* soos 229.
231. Soos 261, nou in onbruik.
232. Soos Kora: *sau-b,* gebruik om sand en vlieë uit neus en oë weg te hou.

Kammo,[207] a river.
K-akarroe,[208] a brook.
Agoe,[209] a hit.
Kayquaboe[210] cannon, or piece of ordnance.
Tukwa, or *Thik-wa,*[211] God.
Dangoh, ok Damoh, or *Chaua-oena,*[212] the devil.
Khourrou,[213] the highest God.
Somsoma,[214] a ghost.
Sorri, or *Sorre,*[215] the sun.
Tcha,[216] the moon.
Kuanéhoe, or *Tgeuhouw,*[217] a star.
Burri,[218] the sea.
Tika,[219] grass.
Punqua-a, or *Ay,*[220] a tree.
Hequa,[221] a piece of wood.
Knaboe,[222] a musket.
Khaboekori,[223] a bullet.
Tkauwokloe,[224] powder.
Quóe,[225] a landscape.
K-oeque,[226] a prince, or ruler of a country.
Hoequequa,[227] a captain,
Oenwie,[228] butter.
Bi, or *Pro,*[229] milk.
Rhos Ghibi,[230] buttermilk.
Rho-o,[231] the death.
Schjoe,[232] a handkerchief.

Bakkerie,[233.] een Kanne.
Kroy,[234.] een Wagen.
Kabba,[235.] een Hoed.
Xtfui,[236.] een Medebroeder, Medgezel.
Tykan,[237.] een mede stryder.
Hethuri,[238.] heden.
Anthuri,[239.] morgen.
Hebba,[240.] hier.

Hunne Verba.
Vere coje,[241.] loopen.
Oege,[242.] eeten.
Oejo,[243.] yemant wonden.
Kta,[244.] yemant genezen.
Kchey,[245.] ontwaken.
Komquee,[246.] slapen.
Kquoe,[247.] uytgaan.
Kohi, of *k-que,*[248.] legen.
Tikkamma,[249.] yemant geluk wenschen.
Quekqua chei,[250.] een Vrouw beslapen.
Oechoegoe samsam,[251.] vrede maken.
Kayze,[252.] groeyen, wasschen.
Koe,[253.] gaan.
Kouw,[254.] vegten.
Mutze,[255.] groeten.

233. Ontleen aan Ndl. ‘beker’, *beker-i* nog in Nama (Wandres).
234. Ontleen aan Ndl. ‘krui(wagen)’, volgens Wandres.
235. /*gawá-s*.
236. Verouderd.
237. *ti-!kam(-ao-b)*.
238. Waarskynlik *hē-,* ‘hierdie’, en *sóre-s,* ‘son’, soos *ne-tse,* ‘hierdie dag’.
239. Waarskynlik uit 'n ou /*(g)am-sóre-,* ‘tweede son’, vgl. 238.
240. *neba* (met wisseling *he/ne*), vgl. 238.
241. *Vere* miskien weer 'n skryffout, *coje* soos *!gû;* kyk ook 253.
242. ≠ *û* (ook in Kora).
243. /*au,* ‘bloei’.
244. In onbruik geraak.
245. ≠ *kei.*
246. ≠ *(k)om-hî* (gevelariseer).
247. ≠ *oá,* Kora: ≠ *kx'oa.*
248. //*gui.*
249. Vertaling misleidend; dit is dieselfde woord as 130, ‘my gelyke’, waarmee by manbaarwording die ingewyde verwelkom en gelukgewens word.
250. *khoi-khoi-s xái.*
251. ≠ *ou-* ≠ *ou,* gevelariseer ongeveer ≠ *(x)ou-* ≠ *(x)ou;* en *tsám-tsám.*
252. *gei,* adv. *geitsi,* is die grondslag, die struktuurelemente onseker.
253. *!gû,* kyk ook 241.
254. Wandres dink aan ≠ *nóu* (met wisseling van *k-* en *n-*).
255. *mû-tse,* lett. ‘(ek) sien jou’, vgl. ook Bantoetale.

Mutze atze,[256.] zyt gegroet.
Quienoha,[257.] vallen.
K'äa,[258.] drinken.

256. Soos 255, lett. '(ek) sien jou, jy hier'; *atze; ha-tse.*
257. //*gona ha.*
258. *ā*, in Kora nog gevelariseer: *xā* of *kx'ā.*

Bakkerie,[233] a can.
Kroy,[234] a waggon.
Kabba,[235] a hat.
Xtsui,[236] a comrade.
Tykan,[237] a fellow fighter.
Hethuri,[238] today.
Anthuri,[239] tomorrow.
Hebba,[240] here.

Their Verbs.
Vere coje,[241] to run.
Oege,[242] to eat.
Oejo,[243] to wound someone.
Kta,[244] to heal someone.
Kchey,[245] to wake.
Komquee,[246] to sleep.
Kquoe,[247] to go out.
Kohi, or *k-que,*[248] to lie.
Tikkamma,[249] to wish someone luck.
Quekqua chei,[250] to have intercourse with a woman.
Oechoegoe samsam,[251] to make peace.
Kayze,[252] to grow.
Koe,[253] to go.
Kouw,[254] to fight.
Mutze,[255] to greet.
Mutze atze,[256] greetings!
Quienoha,[257] to fall.
K'äa,[258] to drink.

Quamaba,[259.] leven.
Doecham,[260.] dooden.
Khro,[261.] sterven.
Oewa,[262.] baaren.
Nouw,[263.] zitten.
Ma-à,[264.] staan.
Tuats dacha,[265.] zot zyn, gek worden.
Doessi,[266.] slaan.
Ha,[267.] konnen.
Hebba ha,[268.] komt hier.
Kmoe, of *Mu,*[269.] zien.
Mu atze,[270.] ziet hier.

Ik heb van Capiteyn *Claas,*[271.] en meer anderen, gehoord, dat zy God in hun taal niet alleen den grooten Capiteyn noemen,[272.] zeggende als het donderd, de groote Capiteyn is moeske,[273.] of quaad, op ons; maar zy noemen God doorgaans in hun taal *Thukwa,* of *Thik-qua,*[274.] dog den oppersten noemen sy *Khourrou,*[275.] den Duyvel *Dangoh,* en *Damoh,*[276.] en *Spook,* (daar zy zeer bang voor zyn) *Somsoma.*[277.] Van hunnen Godsdienst zal ik hier na, in 't byzonder handelen.[278.]

Huwelyken. Zy vryen[279.] al mede op hunne wyze onder malkanderen, en na dat zy een fraaye deern in hun oog gezien hebben, geeft de Jongeling (want de Meysjens weten daar van geen vryen; maar wel van zich over dat stuk aan de Vrouwen en Dochters der Hollanders, in welkers huyzen zy verkeeren, nu en dan eens te verklaren)

259. Die eerste deel hou verband met (gevelariseer) *(x)ûi,* origens onseker.
260. 'n Saamgestelde woord: ≠ *nou* en *!gam,* lett.: slaan dood - ≠ *nou* verwisselbaar met Ou-Kaaps ≠ *dou,* hier *doe-*.
261. Vgl. 231.
262. *ôa* (plat).
263. ≠ *nû.*
264. *mâ* (ook in Kora en Griekwa).
265. Die ww. *tu-* nie met sekerheid te verbind nie; die *-ts* is 'jy', en *dacha* is ons dagga ontleen aan Hott.
266. *tsû-di* of *tsûi* (Wandres).
267. 'konnen' is skryf- of setfout vir 'komen', Nama *ha.*
268. *neba ha* (*n-* en *h-* in Ou-Kaaps soms verwisselbaar).
269. *mû.*
270. Kyk 256.
271. Nie uit Bogaert (bl. 113/114) nie; dit berus op eie waarneming. [S]
272. Van Grevenbroek. [RH]
273. *mûhesa, mûsa,* albei beteken 'sigbaar', dus 'sigbaar kwaad'.
274. Vgl. *supra* voetnoot 211.
275. Vgl. *supra* voetnoot 213.
276. Vgl. *supra* voetnoot 212.
277. Vgl. *supra* voetnoot 214.
278. By Valentyn bl. 158, 159. In hierdie uitgawe bl. 260-264.
279. Feitlik woord vir woord uit Dapper (bl. 649), selfs die trougeskenk, maar lg. word deur Kolbe weerlê (bl. 455). [RH]

hier van kennis aan zyn Ouders, en daar na aan die van de Dochter, die dat verzoek aannemen, of afslaan.[280.] Nemen sy 't aan, zoo mag de Dochter daar niet tegen hebben; dog zy geeft dan haaren Bruydegom een vetten Koedarm (een heerlyk onderpand van haare liefde) op trouw, die zy hem om den hals slingerd, en die daar (hoe zeer die ook metter tyd stinkt) om blyven moet, tot dat hy verrot, en versleten is. Men slagt dan, ten teeken van hunne vreugd, en om hier over

280. Sien Bogaert (bl. 114), Dapper (bl. 649). [S]

Quamaba,[259] to live.
Doecham,[260] to kill.
Khro,[261] to die.
Oewa,[262] to give birth.
Nouw,[263] to sit.
Ma-à,[264] to stand.
Tuats dacha,[265] to be foolish. To go mad.
Doessi,[266] to hit.
Ha,[267] to come.
Hebba ha,[268] come here!
Kmoe, or *Mu,*[269] to see.
Mu atze,[270] see here!

I heard from Captain *Claas*[271] and others, that not only do they call God 'the Great Captain' in their tongue,[272] saying when it thunders, that the Great Captain grumbles or is angry[273] with us; but also, that in their language they usually call God *Thukwa* or *Thik-qua,*[274] but the Highest God they call *Khourrou,*[275] the Devil *Dangoh* and *Damoh,*[276] and a ghost (of which they are very afraid) *Somsoma.*[277] I will treat separately later of their religion.[278]

Marriages. They court[279] one another in their fashion, although the girls know nothing of courtships (unless indeed something is told them of such by the wives and daughters of the Dutch whose houses they frequent). Thus when a lad sees a pretty girl, he tells his parents, and then those of the girl, who accept or refuse his request.[280] If they accept, the girl may not object, but she then gives her suitor a greasy cow-gut (a noble pledge of her love),

eens vrolyk te zyn, wel een vet Schaap of twee,[281.] welker vleesch niet alleen, maar zelf ook 't ingewand en de huyd, gezoden en gebraden wierd; maar van die heerlyke spys mogen geen anderen, dan deze twee nieuw-gehuwden, en beyder Ouders, eeten.[282.] Is hy met eene vrouw niet te vrede, hy kan 'er, zoo zyn vermogen dat toelaat, nog een,[283.] en zoo veel meer, als hy voeden kan, by nemen; dog zelden ziet men 'er ook zelf onder hunne Capiteynen[284.] en de vermogenste lieden, die der meer dan drie hebben, voor welke zy dan in hunne hutten wel eenige afsonderingen laaten maaken.

Als hunne vrouwen een kind krygen, noemen[285.] zy dat niet na de Ouders, of Voor-Ouders, maar na eenige beesten, of na Ossen, Schapen, Bocken, enz. en dan is 't bestier dezer kinderen verder meest aan de moeder, en van de zoonen niet langer, dan tot zy hun mannelyke jaaren krygen. Ook eeten de vrouwen niet by de mans; maar alleen.[286.]

Hoerery, Overspel en Bloedschande. Van hoerery, of overspel, hoord men (tot verwondering) zeer zelden onder hen, hoewel zy 't eerste zoo streng niet straffen, maar zoo men yemand ontdekt, die zich aan 't laatste schuldig gemaakt heeft, die is een man des doods.[287.] Zoo de man een overspeelder op de daad betrapt, en ze beide dood slaat, word hem dat ten goede genoemen; anderzins straft het de Overheid, het zy dat zy hem, na een etmaal zonder voedzel gelegen te hebben, in 't bywezen der Capiteynen, met stokken allengskens dood-slaan, of ook wel met steenen dood werpen; maar zoo zich yemant onder hen aan bloedschande[288.] heeft schuldig gemaakt, word de man aan een spring-tak gebonden, van lid tot lid geknot, en dan eindelyk met dien tak los gelaaten, daar hy dan elendig in de lucht blyft hangen; maar de vrouw, die zich aan zulken grouwel schuldig maakt, word verbrand.

Doodslag en Dievery. Doodslag[289.] straffen zy met de dood, waar toe zulk een door de oudsten des volks, en door hunne Capiteinen (die hen oppermagtig regeeren,[290.] hoewel zy dat zelden alleen doen, maar 'er altyd nog eenige bynemen) verwezen wort, om, of in 't water versmoort, of om verworgt, of doodgeslagen te worden, indien men hem op de daad betrapt, of kort daar aan krygt; maar zoo hy 't ontvlugt, en een jaar lang verborgen blyft, dan wort 'er niet meer na getaalt, en dan is hy volkomen vry.[291.] Als

281. Sien Bogaert (bl. 114). [S]
282. Sien Dapper (bl. 649). [RH]
283. Kolbe (bl. 454, 544); ook by Schreyer (bl. 32, 39). [RH]
284. Bogaert (bl. 114). [S]
285. Kolbe (bl. 448). [RH]
286. Kolbe (bl. 423, 461). [RH]
287. Dapper (bl. 649), Bogaert (bl. 115). [RH & S]
288. Woordeliks uit Dapper (bl. 651). [RH]
289. Dapper (bl. 652). [RH]
290. Kolbe (bl. 401); en Schreyer (bl. 21) al eerder. [RH]
291. Nie elders teëgekom nie. [RH]

which she throws around his neck, and which must remain there (however much it comes to stink) until it rots and falls away. Then, in sign of their joy, and in order to make merry together, a fat sheep or two are killed,[281] of which not only the flesh but even the guts and the skin are boiled and roasted, but of this noble food no one may eat except the newly-married couple and their parents.[282] If he is not satisfied with one wife he can also take another,[283] if his means allow, and as many more as he can feed; but one seldom sees, even among their Captains[284] and the richest folk, any who have more than three, for whom they then indeed have some separation made in their huts.

When their wives bear a child they do not name it for the parents or grand-parents,[285] but for some animals, such as oxen, sheep, goats, etc., and the governance of these children is by the mother for the most part, though of the sons only until they reach puberty. Also the women do not eat with the men, but alone.[286]

Prostitution, adultery and incest. Of whoremongery and adultery one hears (surprisingly) very seldom among them, although they do not heavily punish the former, but if anyone is discovered to be guilty of the latter, he is doomed to death.[287] If a husband surprises an adulterer in the act, and kills them both, it is to his credit: otherwise the authorities punish it, either by beating him to death with sticks in the presence of the Captains (after they have left him for 24 hours without food), or by stoning him to death. But if any among them is guilty of incest,[288] the man is tied to a supple branch, and limb after limb are cut away, and then at last he is let loose with this branch, so that he remains hanging miserably in the air; but the woman who is guilty of such grossness is burned.

Manslaughter and theft. They punish murder[289] with death, and the culprit is sentenced by the elders of the people, and by their Captains (who have the supreme rule,[290] although they seldom exercise it alone, but always with the help of others) either to be drowned, or strangled, or beaten to death, if he is caught in the act or soon after; but if he flees, and remains hid for a year, then it is no longer counted against him, and he is entirely free.[291] When they stone a murderer to death, the great crowd that stands around

zy een doodschuldigen nu dood zullen werpen, begint de groote trop, die 'er rond staat, langzaam, en met kleine takjes of steentjes,[292.] maar als 't wat verder komt, dan raaken zy hem hoe langer hoe digter, en hoe langer hoe sterker, tot dat zy eindelyk met alle man gelyk op hem aanvallen, en hem dan doodslaan, of onder een hagelbui van swaare steenen dood werpen.

Het steelen van hun vee, waar in hun voornaamste schat bestaat, wort by hen zeer streng, en naar maate van de misdaad, doch niet met de dood, gestraft; want een veedief[293.] wort zeer streng gebonden en geknevelt aan handen en voeten, hoedanig zy hem, als ware hy een beest, een geheel etmaal op de grond, zonder eenige spys of drank, laaten leggen. Daar na komen de Capiteins, en verdere Grooten, zynde een soort van oudsten, te zaamen, om over de misdaad van dezen dief te spreken. Zoo 't gestolene weinig waardig is, raakt hy met eenige swaare *kirri-,* of stok-slagen vry;[294.] maar wort hy op een grove diefstal betrapt, zoo wort hy naakt zeer streng gegeesselt, en dan met ziedende hars overgoten, waar na zy hem wel eenige spys geven; maar hy wort dan nog eenige dagen sterk, als bevoorens, gebonden, zonder de allerminste spyze te genieten, en dan wort hy voor schelm en als onwaardig, om langer onder hen te verkeeren, weggejaagt, en uit de Kraal gebannen.[295.]

Als hunne vrouwen baaren,[296.] en in de kraam leggen, hebben zy mede vroedvrouwen, die haar helpen, en oppassen, en zal de man in die byzondere plaats, dan voor de vrouw gemaakt, niet komen, ter tyd toe dat haare kraam, die ontrent 14 dagen duurd, uit is.

Wreedheid tegen Tweelingen, en andere Kinderen, en ontrent Oude en Zieke Lieden. Zoo een vrouw, tweelingen[297.] krygt, dat beyde dochters zyn, laten zy 't oudste kind alleen in 't leven; maar zoo 't een zoon en een dochter is, zoo houden zy den zoon; maar brengen de dochter, in een velletjie gewonden, in 't veld, of leggen dat kind in een bosje neder, daar het van koude en gebrek (zoo 't al van geen wild gedierte verscheurd werd) ten eersten sterft. Zoo nu de moeder in de kraam[298.] komt te sterven, begraven zy dat levend kind by de doode moeder in een en 't zelve graf, bindende het zelve op haaren schoot, werpen 'er maar wat aarde over heenen, en trappen die nog wel wat toe, waar na zy die met steenen tegen 't wild gedierte bedekken; daar van geen andre reden gevende, dan dat, als de moeder dood is, niemand dat kind zou konnen opbrengen. Ontrent 1680 wierd zulk een kind nog levend uyt 't graf door eenige Hollandsche Vrouwen gehaald, en opgevoed, waar onder de Vrouw[299.] van *Diemer,*

292. Nie elders teëgekom nie. [RH]
293. Woordeliks uit Dapper (bl. 650, 651). [RH]
294. Dapper (bl. 650). [S]
295. Bogaert (bl. 115). [S]
296. Kolbe (bl. 441-443). [RH]
297. Grevenbroek (bl. 181); Schreyer (bl. 39) skryf algemeen oor die doding van tweelinge. [RH]
298. Grevenbroek (bl. 183), Schreyer (bl. 39). [RH]
299. Lees ‘Vrouwen’. Op bl. 262 word twee persone genoem. [RH]

begins with small branches or pebbles,[292] but come continuously closer and closer to him, and throw harder and harder, until at last all fall on him and beat him or stone him to death under a hailstorm of heavy stones.

The theft of their animals, which constitute their principal wealth, is punished very severely by them according to the measure of the offence, but not by death. A cattle thief[293] is very tightly bound and pinioned by hands and feet, and so left for 24 hours as if he were an animal, lying on the ground without any food or drink. After this the Captains come together with the other seniors, being a sort of elders, to discuss the crime of this thief. If what was stolen is of little value, he gets off with some heavy blows of a *kirri* or stick;[294] but if he is caught in a major theft he is very severely whipped, and then boiling resin is poured over him, after which they indeed give him something to eat; but then he is left for some days more, tightly bound as before, without the least food, and finally is chased away as a rascal unworthy to consort further with them, and banished from the kraal.[295]

When their women give birth,[296] and lie in childbed, they have midwives who help them, and keep watch, and the husband may not come near the special place then prepared for his wife, until her childbed is over, which lasts about 14 days.

Cruelty towards twins and other children, and concerning the aged and infirm. If a woman bears twin girls,[297] they let only the first-born live, but if they are a son and a daughter they keep the son, but take the daughter wrapped in a little skin out into the open plain or lay her down in a bush, where she soon dies of cold and hunger (unless a wild beast first devours her). And if the mother dies in childbirth,[298] they bury the living child with the dead mother in one and the same grave, binding it on her lap, and throw some earth over them and trample it well down, after which they cover them with large stones against the wild beasts. For this they give no other reason than, that since the mother is dead, no one can rear the child. About 1680 such a child was taken from the grave still alive by some Dutch women, and brought up, among whom were the wife[299] [sic] of *Diemer, Mostaart,* and

Mostaart, en andere waren. Geen meer barmhertigheyd[300.] hebben zy met stok-oude lieden, die zig niet meer redden, of met dood-kranke, die zy niet genezen konnen: want die steken zy (om van alle moete met hen bevryd te zyn) maar zoo levend in een yzer-verkens-gat, stoppend dat met aarde, en helpen hen zoo ten eersten aan een korte dood. Ook zyn zy zomtyds wel gewoon de zelve, als zy niet meer voortkonnen, maar in een hutjen te zetten, hen daar aan een stok gebonden met spys voor eenige dagen te laten, en hen zoo verder van honger te laten sterven, of aan 't wild gedierte over te geven.

Sy hebben ook doorgaans voor de oude lieden weynig agting; maar zoo zy nogtans een moeder of grootmoeder zien, die tot zulken armoede en gebrek gekomen is, dat zy haar kind, of kinds kind een lid van de pink byten,[301.] (dat by hen een teeken van 't uytterste gebrek is) zullen alle de vrienden haar daar over geenzins bestraffen, of dit qualyk nemen; maar aanstonds een van de beste beesten slagten, en met haare ende verdere vrienden dan zeer vrolyk zyn, en haar ook bystand doen; maar al zwoer zulk een vrouw anders in ettelyke dagen niets gegeten hebben, niemand van alle hare bloed vrienden zou haar gelooven, of helpen.

Zeltzaame gewoonte by 't hertrouwen der Weduwen. Indien nu een vrouw haaren man verloren heeft, en zy weder met een ander komt te trouwen,[302.] moet zy zich 't eerste lid van de pink laaten afsnyden, en zoo menigmaal zy naderhand met andere trouwt, zoo menig lid moet zy van haar pink, of de volgende vinger, missen; zoo dat men daar aan altyd zien kan, hoe veel mans zy gehad hebben.

Hunne Geneesmiddelen. By aldien yemand onder hen iets schort, zoo weten zy van geen Artzen of wondheelers;[303.] maar hebben onder hunne ouden wel eenige ervarene lieden, die deze en gene goede kruyden kennen; ook weten zy yemand het quaad bloed, met hem in de huyd te prikken (by na als by ons 't koppen[304.]) af te tappen, en hem zoo nu en dan wat te verlichten, hoedanig zy ook voor deze en gene wonden nog al redelyke goede pleysters weten te maken; indien nu de zelve en alle hunne kruyden niet helpen, en de ziekte merkelyk toeneemd, helpen zy den lyder maar kort, op de voornoemde wyze, uyt de wereld; en ik heb 'er gesproken, die dat gezien hebben, en als zy daar over naderhand van de zelve aangesproken wierden, toonden zy op hunne wyze, dat dit een werk van groote barmhertigheyd ontrent deze lyders was, alzoo zy die dog niet tot hunne vorige gesondheyd wisten te brengen, en dit dan 't kortste middel was, om hen uyt alle die elende, die zy leden, te helpen.

300. Vgl. Kolbe (bl. 544, 545); die vroegste verwysing is waarskynlik dié van Grevenbroek (bl. 251). [RH]
301. Nie elders teengekom nie. [RH]
302. Dapper (bl. 650) en by baie skrywers van Schouten (bl. 184) af. [RH]
303. By Dapper (bl. 650) en meer volledig by Kolbe (bl. 567-574); ook by Schreyer (bl. 30). [RH]
304. Aarlating (bloedtapping as geneeswyse). Vgl. Dapper (bl. 650). [S]

others. They have no pity[300] on very old folk who can no longer look after themselves, or on those sick to death whom they cannot cure, but (to be freed of all trouble with them) they put them alive into a porcupine-hole, block it up with earth, and thus help them to a speedy death. Also at times their custom is to put such, when they cannot go further, into a hut, and there leave them tied to a stake, with food for a few days, and so let them die of hunger, or give them over to the wild beasts.

They also as a rule have little respect for the aged, but nevertheless if they see a mother or grandmother who is come to such poverty and want that she bites off a joint[301] of the little-finger of her child or grandchild (which is for them a token of the utmost want) all her relations will in no wise punish her for this, nor take it amiss, but will at once kill one of their best animals and make very merry with her and other relations, and also help her; but should such a woman swear, that she had not eaten anything for some days, none of her blood-relations would believe her, or help her.

Singular custom when widows remarry. If a woman has lost her husband, and comes to marry another,[302] she must let the first joint of her little finger be cut away, and so often as she afterwards re-marries, she must lack that many joints of her little finger, or of the next one, so that by this it is always to be seen how many husbands she has had.

Their medicines. If any of them ails, they know of no doctors or surgeons,[303] though indeed there are among their elders some experienced persons, who know of various useful herbs, and know also how to tap off the bad blood from anyone by pricking his skin (almost like our cupping[304]) and thus at times somewhat to relieve him, and though they also can make pretty good plasters for various wounds. If now these do not avail, nor all their herbs, and the sickness markedly increases, they help the sufferer out of the world in the aforesaid manner; and I have spoken with some who saw this, who, when they were spoken with later concerning it, showed in their fashion that this was an act of great pity towards such sufferers, since they did not know

Geenerley jicht[305.] is hier te lande eenigzins by yemand bekend, en van de steen zyn weynig voorbeelden.

Begravenissen en Erfenis. Ontrent 't begraven van hunne dooden maken zy geen andere ceremonien nog plegtlykheden, dan dat zy, zoo ras yemand gestorven is, een zeer naar gehuyl, maken, en den zelven bitter beweenen; maar ten eersten zyn zy ook gewoon hem maar in een gat moedernaakt,[306.] in malkanderen gebogen, en zoo vast gebonden zynde, al zittende te steken, die kuyl met aarde, en verder met zwaare steenen tegen 't wild gedierte (die 'er egter nog al menig op den reuk opgraven) te bedekken. Doch het is iets zonderlings onder hen, en by geen ander volk bekend, dat, wanneer yemand de eerste in eenig huys, 't zy man, of vrouw, al was 't maar een kind van een vierendeel jaars, komt te sterven, zoo moet ider van de vrienden, tot in het derde gelid, een lid[307.] van zyn linker pink missen, 't geen nevens den dooden moet begraven werden.

Hunne goederen gaan over tot die genen, die in de natuure en van bloeds wegen 'er de naaste toe zyn. De Kinderen erven van de Ouders, de broeders en zusters, by gebrek van kinderen, van malkanderen; dog met dit onderscheyd, dat alle, die van 't manlyk oor zyn, hunne portien zonder eenige bezwaring na zig nemen; maar alle die van 't vrouwelyk geslagt zyn, niet het minst,[308.] 't zy van vee, of iet anders, of zy moeten eerst een lid van haar pink missen.

Hun Vrolykheden, en Danszeryen en hun goeden en weldaadigen Aard. Wanneer zy met malkanderen willen vrolyk zyn,[309.] klappen de vrouwen niet weynig in haare handen, en zingen 'er onder, terwyl de mannen even, als of zy turf trapten, danssen; hoewel zy 'er nu en dan ook wel eens een fluyt van riet onder gebruyken. Ook danssen zy wel te zamen een ronden dans, keerende de mans ter rechter en vrouwen ter linker hand van malkanderen; ook gaat alles by hen op een vaste muzicale maat toe, die doorgaans door een oud man, in 't midden van die kring staande, met een stok geslagen werd; hoedanige danszen en handgeklappen men onder hen doorgaans by volle maan[310.] verneemt.

Dat 'er onder hen ook verscheyden van een zeer goeden en behulpzamen aard zyn, kan niet beter bewezen werden, dan met een zeker geval, 't geen de zeylmaker op ons schip (toen ik 1695 't huys voer) by hen gehad heeft.

Deze man, had in zyn gryzen ouderdom 't ongeluk gehad, om zyn

305. Blykbaar uit Kolbe (bl. 339), maar hy het oor die blankes geskryf. [RH]
306. Dit moet 'n fout wees. Valentyn volg hier Dapper (bl. 650); feitlik al die ander skrywers sê hy was opgekrul in 'n fetale houding (soos hier) maar in sy mantel. [RH]
307. Dapper (bl. 650); ook by Schreyer (bl. 48) as 'n teken van rou, maar nie in so 'n belaglike mate nie. Dit sou mos veroorsaak het dat binne 'n kort tyd geen Hottentot iets van sy pinkie sou oorgehou het nie. [RH]
308. Dapper (bl. 650); baie skrywers meld egter dat vroue nooit iets kon erf nie. [RH]
309. Vgl. Dapper (bl. 630, 631) en Schreyer (bl. 37, 38). Die fluit is net by die Namakwas bekend; dieselfde geld vir die ‘dirigent’ (‘een oud man’). Sien bl. 71 in die oorspronklike uitgawe; VRV II-2, bl. 292. [RH]
310. Die meeste skrywers het ‘nuwemaan’; Kolbe (bl. 410, 411) het ‘nuwe- en vollemaan’, Schreyer (bl. 37, 38) net ‘maanlig’. [RH]

Hottentots at the Cape
Hottentotten aan de Kaap

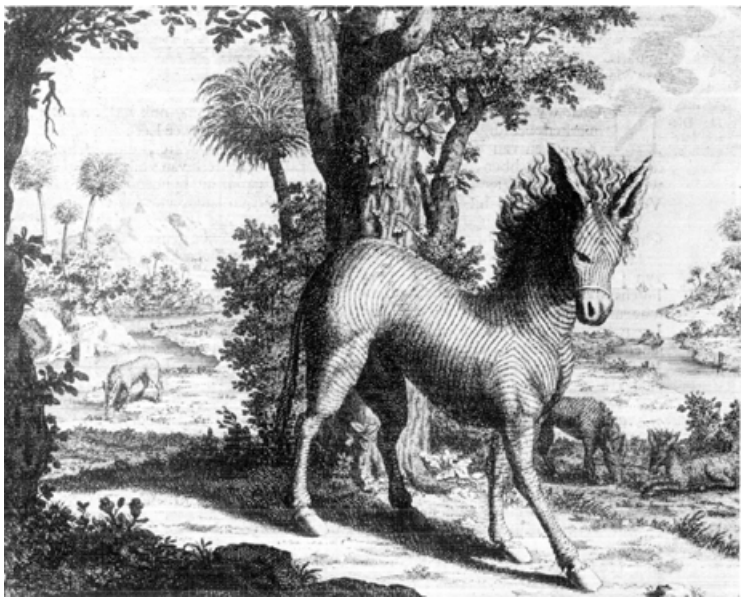

Wild striped Asses
Wilde gestreepte Ezels

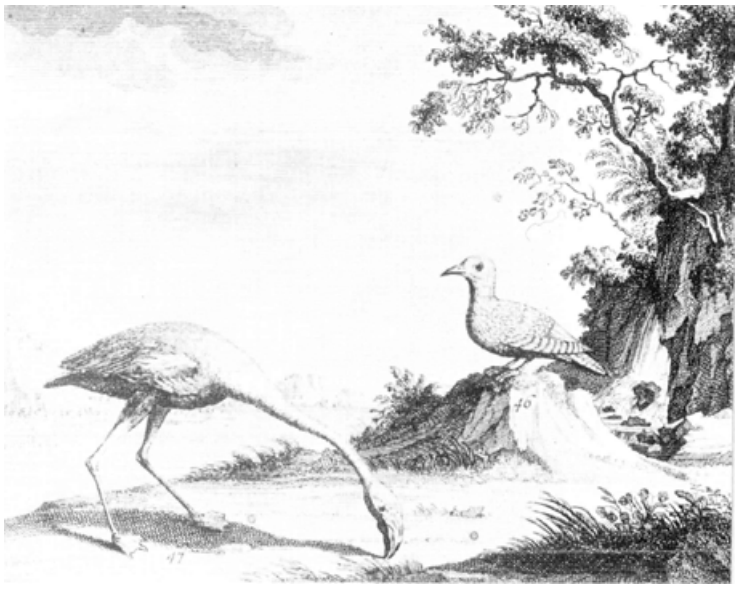

Cape Birds
Kaapsche Vogels

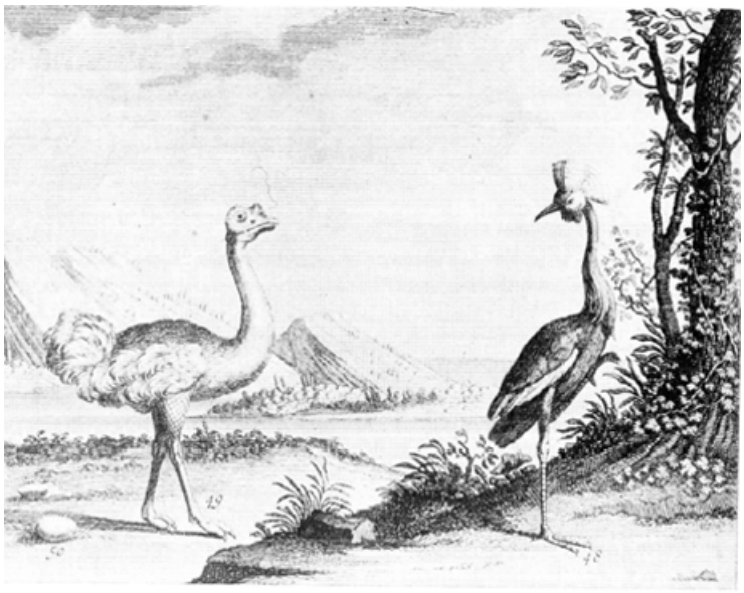

Cape Birds
Kaapsche Vogels

how to bring them to their previous health, and this was the quickest means to help them out of all the misery they suffered.

No form of gout[305] is known here, and there are few cases of stone.

Burials and inheritance. As regards the burial of their dead, they make no other ceremonies or observances, than that, so soon as anyone dies, they set up a very dismal howling and bitterly lament him, but they are accustomed soon to put him into a hole, stark naked,[306] bent up together as if sitting and thus tied fast, and cover the hole with earth and then with heavy stones against the wild beasts (which however dig up very many by the stink). But it is something exceptional among them, and a thing not known in any other Nation, that when the first person dies in any house, be it man or woman or even only a child of some four years, then all of the relations as far as the third generation must lose a joint[307] of their left little finger, which must be buried with the dead person.

Their property passes to whoever is by nature and blood the nearest. The children inherit from their parents, the brothers and sisters, if children lack, from one another; but with this difference, that all who are of the male sex take their share to them without any difficulty, but the females receive nothing,[308] whether of cattle or anything else, without first losing a joint of their little fingers.

Their amusements and dances and their kindness and charitable nature. When they wish to make merry together,[309] the women clap their hands no little, and sing therewith, while the men dance as if they trod peat, although at times a reed-flute is also used with this. Also they dance a round dance together, the men circling to the right and the women to the left, all to a fixed musical measure, which usually is beaten with a stick by an old man standing in the centre of the ring; although such dancing and hand-clapping are usually seen among them at full moon.[310]

That there are also among them many of a very good and helpful nature cannot be better shown than by a certain occurrence which happened with

schip, Stavenis[311.] genaamt, en uit Bengale den 18den December 1685 komende, den 16den Februari 1686 te verliezen. Dit quam door enkel verwaarloozing[312.] van den Stuurman, die de wagt had, en die tot twee-maal toe van de sterke branding voor uit door de man op den uitkyk, en door 't volk op de bak,[313.] gewaarschouwt wiert, maar die dit volk nog dreigde voor hun gat te geven, alzoo men nog wel 200 mylen van de wal was. Deze bleven dus met hun schip op 't land van de Kaap; doch waren nog zeer verre van de Tafelbaai. Al 't volk was aan land gekomen, uitgenomen 13 man, die in de swaare branding gebleven of verdronken waren. De schipper, *Willem Knyf,* was zoo ras niet aan de wal, of eenige Hottentots quamen by hem, en waarschouwden den zelven, dat een weinig Noordelyker nog een schip met blanke menschen gebleven was, dat men bevont een Engelsman te zyn. Met deze besloot men een vaartuig van de stukken en stollen te maaken, en daar mede na de Kaap te zeilen. Dit nu klaar geraakt zynde, is de schipper *Knyf* met het zelve, nevens 10 matroozen, en eenige Engelschen, na de Kaap gezeild, en in 't begin van Maart daar aangeland; doch de overige van zyn volk, ontrent 48 man sterk, die 't met dit vaartuig over zee niet dorsten waagen (onder welke deze zeilmaaker mede was) zyn landwaart in gegaan, om te zien, of zy zoo aan de Kaap konden geraaken.

Zoo ras zy wat dieper landwaart in gekomen waren, ontmoetten zy eenige veeryke Hottentots, die hen niet alleen zeer minnelyk en vriendelyk ontfingen, en 2 jaaren lang van hun vee met vleesch en melk gespysigt, maar ook alle bedenkelyke vriendschap en genegentheid na hun vermogen bewezen, en hen eindelyk aan 't Kasteel behouden gebragt hebben.

Door hun lang verblyf onder deze Hottentots hadden zy meest hun taal al geleert, en daar waren 'er ook eenige, die zich met eenige Hottentottinnen (by gebrek van beter) zoo verre vermengt hadden, dat zy 'er eenige kinderen by hadden overgewonnen, 't welk zommigen, uit aanmerking van de liefde en trouw, hen 2 jaaren lang bewezen, bewogen had, om deze Hottentottinnen (gelyk hunne makkers deden) niet te verlaaten, maar liever altyd, om de kinderen, die zy reets by haar hadden, by de zelve te blyven, gelyk zy altyd daar by gebleven zyn.

Dus bragten de Hottentots in 't jaar 1714 den 26sten Februari ook een

311. Die *Stavenisse* het op 16/2/1686 ongeveer 100 myl suid van die hedendaagse Durban gestrand. Saam met die oorlewendes van die Engelse *Good Hope* en *Bonaventure* is 'n boot gebou waarin Knyff en tien man op 1/3/1687 aangekom het (DR en Verklarings in aanhangsel), 47 ander mans het oor land gereis. Die boot is deur die V.O.C. oorgeneem en dit is uitgestuur om ander oorlewendes op te pik (DR 24/10/1687). Hulle het met 21 oorlewendes op 19/2/1688 teruggekom (Brief aan Here XVII 26/4/1688). Die *Noord* het later nog 'n paar gevind (Briewe aan Here XVII 15/4/1689, 24/5/1690), o.a. ‘bos 'n Jans’ (Langhansz, bl. 115). [RH]

312. Nalatigheid.

313. Verhoogde voordek waaronder die laer skeepsvolk gehuisves was; dit was die gewone plek waar hulle rondgesit het, as hulle geen spesiale taak gehad het nie. [S]

them to the sail-maker in our ship, when in 1695 I journeyed homewards.

He as an old man had the misfortune to lose his ship, named Stavenis,[311] on the 16th of February 1686, having sailed from Bengal on the 18th of December 1685. This was due to mere carelessness of the Mate, who was on watch and was twice warned of heavy breakers ahead by the look-out and by the people on the forecastle-head,[313] but who threatened to kick their backsides since they were fully 200 miles from the coast. Thus they were wrecked on the mainland of the Cape, but still very far from the Table Bay. All the crew got ashore except for 13 who were lost or drowned in the heavy surf. The Master, *Willem Knyf,* was no sooner ashore than some Hottentots came to him, and informed him that somewhat further North a ship had been wrecked, with white men aboard, which they took to be English. With these they resolved to build a vessel from the pieces and scraps, and sail her to the Cape. This being done, the Master, *Knyf,* sailed with 10 sailors and some Englishmen, reaching the Cape at the beginning of March; but the rest of his crew, about 48 in number (among whom was this sail-maker) did not dare to sail in this vessel, and went inland, to see if they could thus reach the Cape.

As soon as they were come somewhat inland they met some cattle-owning Hottentots, who not only received them in a very amiable and friendly manner, and fed them for 2 years with the meat and milk of their beasts, but also showed them all imaginable friendship and affection to the best of their ability, and at last brought them safe to the Castle.

By their long stay among these Hottentots most of them had learnt their language, and there were also some, who (for lack of better) had so far become intimate with some Hottentot women, that they had fathered some children on them, and some of these, in acknowledgment of the love and trust shown them for 2 years, had been moved not to abandon these Hottentot women (as did their comrades) but rather to remain with them for the sake of the children they had already had by them, as also they indeed did thus remain.

Again, in 1714, on February the 26th, the Hottentots brought a Malabar

Malabaarschen slaaf[314.] aan 't Kasteel, die zy ontrent 20 mylen boven Stellenbosch gekregen hadden; maar die in 't jaar 1713 met 't schip Bennebroek op *Terra di Natal* gestrand, en maar met 30 of 40 persoonen aan land gekomen was, van welke van tyd tot tyd de meeste door gebrek gestorven, en niet meer dan 2 overgebleven waren. Van deze was hy 'er een, en de anderen door eenige Hottentots landwaart in vervoert, waar tegen hy in handen van lieden, die zeekoejen[315.] gingen schieten, niet verre van strand geraakt, en dus, na lang omswerven, nog behouden hier aangekomen was. Deze jongen nu, tot rust gekomen, en in plaats van 't raauw voedzel, dat hy nu zoo lang aan een gebruikt had, van versch voorzien zynde, wiert ten eersten doodkrank, hoewel hy naderhand geheel herstelt is.

Het is wonder, dat zulke zaaken niet meer voorvallen, alzoo 'er nu en dan al een schip van de eene en andere Natie op 't land van de Kaap gebleven is, gelyk dat Portugeesch schip met de Siamze Gezanten[316.] aan den koning van Vrankryk met veel kostelyke geschenken, in 't jaar 1686 ontrent de Struisbaai; en *Bersande,*[317.] een van onze schepen van 145 voeten, in 't jaar 1711 ontrent het rif voor de rivier *das Bossinas,* waar van de schipper *Henrik Steen,* en de onderkoopman *Gerard Verpoorte,* op hun togt na Mosambike, daar zy zeer quaalyk gehandelt wierden, dood bleven.

Doch van alle zulke ongelukkig op 't land van de Kaap vervallene schepen en menschen, door Hottentots nog te regt gebragt, komt my 'er geen verwonderens waardiger voor, dan die van 't schip de Goude Buis,[318.] waar van maar 2 menschen, door Gods zonderlinge genade, van eenige Hottentots, yder door eenen byzonderen weg, na lang omswerven, aan 't 't Kasteel der Goede Hoope gebragt zyn.

Uit alle welke wonderlyke gebeurtenissen, by 't vervallen der schepen op 't land van de Kaap, wy middagklaar zien, dat de Hottentots alles, wat in hun vermogen was, bygebragt hebben, om hen te helpen, en te regt te brengen; een klaar bewys van hun goeden aard, en weldaadigen imborst, waar over zy in allen deelen te pryzen zyn.

Zy zyn jegenwoordig met ons wel in een goed verstand; maar plagten in voorige tyden dikwils met ons overhoop te leggen, gelyk ons in 't vervolg nog wel voorkomen zal, en waar by zy ons goede blyken geven zullen, dat zy hun regt zoo wel, als wy, verstaan, en dat men hen geenzins voor zoo gek, als zy van zommigen wel gehouden worden, verslyten moet.

314. DR 26/2/1714, sonder besonderhede, maar die skipbreuk word in die Resolusies van 4/9/1714 gemeld toe nog 4 oorlewendes oor see Kaap toe gebring is. Dit het daarvolgens sowat 31° suid (omgewing Margate) plaasgevind op 16/2/1713. [RH]

315. Met *Zeekoejen* bedoel Valentyn hier die Hippopotamus; dit was naamlik in 'n rivier ‘niet verre van strand’, waar die doejong nie sal kom nie. [S]

316. Sien DR 7/5/1686, Resolusies 8/5/86 e.v.; en 14/7/1687 vir die arrestasie van Bergh weens beskuldiginge van plundering aldaar. Vir die verslag van 'n oorlewende, sien Tachard 1689 (bl. 282 e.v.). [RH]

317. Resolusies 12/3/1712 meld die *Barsande* ‘in 'n baie slegte toestand in die monding van die Dos Boscina-rivier of die Zeringe’, skynbaar die Zambesi. [RH]

318. Sien Silleman en Thysz; *Ongeluckig of Droevig Verhaal,* Amsterdam 1728. Die ‘2 menschen’ was die skrywers. [RH]

slave[314] to the Castle, whom they had taken about 20 miles above Stellenbosch, but who in 1713 had been wrecked in the ship Bennebroek on the *Terra di Natal,* and had got ashore with only 30 or 40 others, of whom in time most died of want, 2 only remaining alive. He was one of these 2, and the other one was carried off inland by some Hottentots, whereas on the other hand he fell, not far from the shore, into the hands of some who had gone to shoot sea-cows,[315] and thus after long wandering reached here safely. This lad, having come to safety and being given fresh food instead of the raw food to which he had so long been accustomed, was at first deadly sick, although later he quite recovered.

It is strange that such cases do not occur more often, since indeed now and then a ship of our or another Nation is wrecked on the coast of the Cape, as was that Portuguese ship with the Siamese Envoys[316] to the King of France with many valuable gifts, in 1686 near the Struisbay; and *Bersande,*[317] one of our ships of 145 feet, in 1711 near the reef off the River *das Bossinas,* of which died the Master *Henrik Steen* and the Under-Merchant *Gerard Verpoorte* in their journey to Mosambique, where they had been very badly treated.

But among all such mishaps of the wrecks of ships on the coast of the Cape, and of men saved by the Hottentots, none appears to me more worthy of marvel than that of the ship Goude Buis,[318] of which 2 men only, by God's especial mercy, were brought by the Hottentots, each by a separate route and after long wandering, to the Castle of Good Hope.

From all such wonderful happenings in shipwrecks on the coast of the Cape, we see as clear as noonday that the Hottentots did all in their power to help them and bring them to safety, a clear proof of their good nature and inclination to well-doing, for which they are to be praised in all respects.

They are at present in good understanding with us, but formerly were at times at variance with us, as also may well happen in the future, when they will show us clearly that they understand their rights as well as we do ours, and that they are in no way to be dismissed as so foolish as some hold them to be.

Afbeelding der Hottentots. Eer wy van de zelve afscheiden, moeten wy hier eerst een afbeelding der Hottentots na 't leven, zoo als wy die hier No. 39. zien, byvoegen.

Onderzoek na Bergwerken hier. Of 'er landwaart in goud- of zilvermynen zyn, weet men niet. Koperbergen heeft men 'er gevonden, en ook groote kopere ringen by verscheide Hottentots diep landwaart in; doch 't was bleeker koper, dan 't onze; ook heeft men eenige gebergten gevonden, die met Spaansgroen bedekt waren, waar uit men vaststelde, dat daar ook koper, en mogelyk wel eenig ander Mineraal, vallen kon; doch gebrek van hout,[319.] enz,. is de meeste reden, dat geduurig is agter gebleven, het nader te ontdekken.

Om dit te onderzoeken, heeft men nu en dan wel Bergwerkers[320.] landwaart in gezonden; maar deze hebben niets, dan nu en dan wel eenig koper van weinig belang, gevonden, weshalven men het daar by gelaaten, hoewel men my berigt heeft, dat de Heer *Nieuhof,* gewezen Koopman in 't kleederen-pakhuis op Batavia, na geruimen tyd te Amsterdam gewoont te hebben, nu eenige jaaren geleden weer aangenomen was, om als Hoofd van diergelyke onderneming met eenige Bergwerkers na de Kaap te gaan; doch heb tot nog toe niet konnen vernemen, van wat uitslag die togt geweest zy.

Dat hier ook schoone warme Baden,[321.] en heerlyke Staalwaters zyn, heeft men ondervonden, en goede uitwerkingen 'er van gezien.

De bergwerken, hier vallende, zyn rood, en wit kryt, verscheide soorten van mengel-,[322.] ook goede turf-aarde, steenkoolen, weinig goud-erts, tripel,[323.] marmer van allerlei verwe, slypsteenen, moolensteenen, vuursteenen, in 't zand ook arentssteenen,[324.] zilver-erts, kalksteen; en men zegt, dat hier ook kleine paerlen, amber, en meer andere fraaje dingen, vallen.[325.]

Het Zout, hier vallende. Het is verwonderens-waardigs, dat al het zout, 't geen men hier heeft, in eenige valleyen landwaart in, 't zy ontrent de

319. Vir die smelt van metaal. [RH]
320. Sien DR 25/8/1669, 19/9/69 vir hulle aankoms. Dan verskillende negatiewe verslae, soos dié van Valentyn op bl. 174, en DR 3/6/1671. Pogings is gestaak, die mynwerkers na Batavia gestuur. Mynwerkers was in 1685 saam met S.v.d. Stel, soos in Hoofstuk IV gemeld, en het vervolgens by Witte Boomen, naby Constantia, geprospekteer, maar ook dit is laat vaar (DR 8/6/1686 e.v.) en die mynwerkers is na Sumatra gestuur. Prospekteerdery onder Nieuhoff is nie elders gevind nie. Vogel (1716-uitgawe, bl. 519-521) beskryf vrugtelose prospekteerdery te ‘Steenbergen’ in 1688, ook gemeld in Van Rheede se Instruksies van 1685. [RH]
321. Sien Valentyn, bl. 37; VRV II-2, bl. 166. [RH]
322. Blykbaar 'n verskrywing vir ‘mergel-aarde’. (Kolbe, bl. 230, het ‘Märgel’). [S]
323. Fyn polysaarde. [S]
324. Bolvormige leemkonkresie. [S]
325. Hoewel Valentyn volkome tereg gewys het op die negatiewe resultaat van byna alle Kaapse prospekteerwerk, durf hy tog nie goed sy eie oordeel teenoor dié van Kolbe te stel nie. Maar laasgenoemde begin sy hoofstuk oor minerale met die nadruklike verklaring dat hy in sulke sake volkome onkundig was, wat hom intussen nie verhinder om 'n wydlopige en kritieklose opsomming van allerlei bewerings en gerugte oor gevonde delfstowwe te gee nie. En uit daardie swak mengelmoes maak Valentyn dan hier 'n kort uittreksel, in stryd met sy eie voorafgaande verklaring; die passasie is waardeloos en misleidend. [S]

Illustration of Hottentots. Before we leave this, we must first add a picture of the Hottentots made from life, as is seen in No. 39.

Investigation of mining activities here. Whether there are gold or silver-mines further inland is not known. Hills with copper have been found, and also large copper rings are worn by certain Hottentots far inland, but it is a paler copper than ours: also some mountains have been found which were covered with verdigris, from which it was established that copper, and very possibly some other minerals also may occur there; but the lack of wood,[319] etc., are the principal reasons why closer investigation has been continually postponed.

To inquire into this, miners[320] have now and then been sent inland, but these have found nothing but some copper of little account, for which reason it has been left, although I have been informed that Heer *Nieuhoff,* formerly Merchant in the Clothing-Store at Batavia, was come again some years ago, after having lived for a considerable time in Amsterdam, to go with some miners to the Cape as the head of such an undertaking; but I have been unable to learn what result came from his journey.

It has been discovered that there are also excellent warm baths[321] here, and very good chalybeate waters, and good results have been observed from these.

The workings here are of red and white chalk, various sorts of mixed earths,[322] as also good peat, coal, a little gold-ore, tripoli-powder,[323] marbles of all colours, grindstones, millstones, flints, also in the sand eaglestones,[324] silver-ore, limestone; and it is said, that there are also small pearls, amber and other valuable things here.[325]

Salt found here. It is noteworthy, that all the salt found in certain valleys inland, whether around the Tigerbergen, in the Tigervalley and 3 miles from the Castle, at the Groene Kloof, or elsewhere, is formed only from rain-water by the strong sun, and found in such quantity, that it is brought

Tygerbergen, in de Tygervalei, 3 mylen van 't Kasteel, in de Groene kloof, of wel elders vallende, alleen van 't water des hemels, door de kragtige werking der zonne gevormt, en in zulke menigte gevonden word, dat zy 't met geheele wagenvragten van daar haalen, behalven dat de borgers, op verkregene passen, in dat water (dat metter tyd in zout verandert) zeer veel harders[326.] gaan visschen; hoewel (zoo men zegt) 'er geen zeewater bykomt, of ontrent is. Hoe sterker nu de regen valt, hoe meer zout men hier van krygt, dewyl dat water in die dalen tot zout stolt, en in October een zoute smaak, en een andere couleur krygt. Daar zyn ook zoute bronnen, doch die worden beter als 't regend.

326. *Liza ramada.* [RH]

from there by entire waggon-loads. Also the Burghers go, after getting permission, to catch very many harders[326] in that water (which in time turns into salt), although (it is said) no sea-water reaches there or is found near there. The more heavy the rains, the more salt is got there, since that water solidifies to salt in those valleys, and in October takes on a different taste and a different colour. There are also salt springs, but they flow more abundantly when it rains.

Zesde hoofdstuk

De Dieren *hier vallende.* Wilde *Dieren. Wilde gestreepte* Ezels *afgebeeld. Het* Tam *Vee. Mitsgaders de* Vogels, Insecta's, *en* Visschen. *Verdere* Zaaken *van* de Kaap. Wanneer *en door* wie *de zelve eerst ontdekt* is. Vasco Gama *zeild 'er in 't jaar* 1497 *eerst voorby.* D'Almeydas *droevig einde op dit land in 't jaar* 1509. Manuël de Sousa de Sepulveda's *deerlyk einde.* Engelschen *en* Franschen *hier.* Komst *der* Nederlanders *hier in 't jaar* 1595. Van Caarden *in 't jaar* 1601. *En* Spilbergen. *Oude zeltzaame wyze van de* Brieven *en* Berigten *hier te laaten. In 't jaar* 1652 *de* Kaap *en* Tafelbaai *tot een verversch-plaats voor onze Vlooten in bezit genomen door de Heer* van Riebeek. *De Heer* Wagenaar *in 't jaar* 1662. *De Heer* van Quaalberg *in 't jaar* 1666. *De Heer* Bronchorst *in 't jaar* 1668. *De Ed. Heer* van den Brouke *als* Commissaris *hier in 't jaar* 1669. *Zyn* Ed. *verrigting aldaar. De Heer* Hackius *in 't jaar* 1670. *De Heer* Godsken *in 't jaar* 1672. *De Heer* Simon van der Stel *in 't jaar* 1679. *De Heer* Willem Adriaan van der Stel *in 't jaar* 1699. *De Heer* van Assenburg *in 't jaar* 1708. *De Heer* Simons *hier* Commissaris, *en wat* redres *hy by zyne* Memorie *gemaakt heeft.* Extract *uit de* Memorie *van dien* Heer *aan de Heer* van Assenburg *gelaaten. Zyn Edelh.* van Hoorn *in 't jaar* 1710 *hier als* Commissaris. *De Heer* Chavonnes, Landvoogt *in 't jaar* 1714.

De Dieren hier vallende. Na dat wy nu dus verre van 't aan merkensweerdigste, hier aan de Kaap, en van des zelfs Ingezetenen gesproken hebben, zal 't ook eens tyd werden om te zien, wat Dieren, Vogels, en Visschen,[1.] hier al vallen.[2.]

Wat de Dieren belangd, die onderscheyd men in wilde, of tamme.

Wilde Dieren. De wilde dieren, die men hier heeft, zyn Olifanten,[3.] Rhinocers[4.] (met twee horens op de neus, daar anders de Indische maar eenen hoorn 'er op hebben), Leeuwen,[5.] Tygers,[6.] Luypaarden,[7.] Loschen,[8.] de

1. Weinig moeite is gedoen om visse te identifiseer waar Valentyn hulle slegs noem. [RH]
2. Valentyn vermeld vir die dierelewe net mondelinge mededelings as bronne; self het hy prakties geen kans gehad om die wilde diere in hulle natuurlike omgewing waar te neem nie. Hy moet baie uit die bestaande publikasies geput het, en dis duidelik dat hy daarby af en toe sy gegewens verwar het. [S]
3. *Loxodonta africana.* [RH]
4. *Rhinoceros bicornis capensis.* [RH]
5. *Leo leo melanochaitus,* nou uitgesterf. [RH]
6. *Panthera pardus melanotica,* ‘tygers’ by die meeste vroeë skrywers, hoewel Schreyer (bl. 62) meer korrek is met ‘panters’, maar hy is 'n uitsondering. [RH]
7. *Acinonyx jubatus.* [RH]
8. *Caracal caracal.* [RH]

Chapter six

The Animals *found here. Wild* Beasts. *Striped Wild* Asses depicted. *The* Tame *animals. Together with the* Birds, Insects *and* Fish. *Other* Matters *concerning the* Cape. When *and by whom it was first discovered.* Vasco Gama *sailed past it in* 1497 *for the first time.* D'Almeyda's *pitiful end on this coast in* 1509. Manuel de Sousa de Sepulveda's *unhappy end.* English *and* French *here.* Arrival *of the* Dutch *here in* 1595. Van Caarden *in* 1601. *And* Spilbergen. *Unusual manner of leaving* Letters *and* Reports. *In* 1652 *the* Cape *and* Table Bay *occupied as a place of refreshment for our fleets by Heer* van Riebeek. *Heer* Wagenaar *in* 1662. *Heer* van Quaalberg *in* 1666. *Heer* Bronchorst *in* 1668. *H.E.* van den Brouke *in* 1669 *as* Commissioner. *His actions here. Heer* Hackius *in* 1670. *Heer* Godsken *in* 1672. *Heer* Simon van der Stel *in* 1679. *Heer* Willem Adriaan van der Stel *in* 1699. *Heer* van Assenburg *in* 1708. *Heer* Simons *as* Commissioner *here, and what* Redress *he made by his* Memorial. Extract *from the* Memorial left by him for *Heer* van Assenburg. *H.E.* van Hoorn *in* 1710 *as* Commissioner. *Heer* Chavonnes *as* Administrator *in* 1714.

The animals found here. Now that we have thus far spoken of what is most noteworthy at the Cape, and of its inhabitants, it is time to see what animals, birds and fishes[1] are found there.[2]

As regards the animals, these are divided into wild and tame.

Wild animals. The wild animals here are elephants,[3] rhinoceroses[4] (with two horns on the nose, whereas those of India have one only), lions,[5] tigers,[6]

Ichneumon,[9.] Wolven,[10.] Tyger-Wolven,[11.] Tyger-boschkatten,[12.] mooye gevlekte wilde Honden,[13.] die by na als een Wind-hond van gedaante, en wel zoo stout zyn, dat zy met een troep van 200 a 300 op een Schaaps-kooy durven aanvallen, en 't meeste vee der zelve verscheuren; ook zyn 'er groote en kleene Landschildpadden. Wolven en Tyger-Wolven zullen ook menschen, en zelf wel een man te peerd, aandoen. Ook is de Heer *Henrik Bouman,*[14.] eens met een Tyger, uit welkers klaauwen hy zich redde, doende geweest, doch hy was deerlik 'er van geteekent.

Zoo lang een Leeuw klein vee krygen kan, zal hy zelden menschen aandoen. Egter weet ik, dat hy verscheide menschen by myn tyd aangetast, en dat zekere *Jan Grof*[15.] eenen Leeuw, die op een anderen borger, zynen makker, zat, boven van den zelven afgeschoten heeft. Ook is my bekent, dat zeker borger zynen makker, terwyl hy de Leeuw by zyn tong had, door een gelukkige schoot redde. Als een paard 'er den reuk af heeft, is 't onmogelyk om 't zelve in toom te houden. Men wort hem by nacht ten eersten aan zyn brandende oogen gewaar, en wanneer hy yemant, of een dier, aandoet, zoo slaat hy dat in eenen slag dood, torssende een os op zyne schoften, als niet met allen, weg.

Daar zyn voorbeelden van, dat zy Hollanders uit 't midden van een gansche troep Hottentots gehaalt, en die voor hunne oogen verscheurt hebben.

De Heer Gouverneur *Willem Adriaan van der Stel* heeft een jongen gehad, die, in Hottentots-Holland zyn knapzak over zyn hoofd willende haalen, van agteren door een Leeuw besprongen wiert, welken hy by de maanen zoo styf na vooren trok, dat hy weer van hem afsprong, en na de schaapen liep; hoewel hy door des zelfs klaauwen zoo gewond was, dat hy 'er wel een half jaar ziek van te bed lag.

Deze Heer heeft my ook verhaalt, dat hy op zekeren tyd twee Leeuwen op een zandige vlakte ontdekte, die, schoon zyn Ed. al vry sterk van volk was, geen voetstap daarom uit hunnen tred, maar zeer bedaart en langzaam al vooruit gingen; ook merkte zyn Ed. dat zy 't spoor met hunne klaauwen gemaakt, met hunne staarten geheel toehaalden, en weer bedekten.

Van den Heer *van Loon,*[16.] in 't jaar 1695 Predikant alhier, verstond ik, dat nu en dan wel wagens met volk na Stellenbosch of Draakestein gaande, door Leeuwen aangedaan, en door de zelve wel menschen uit zulk een hoop gehaalt zyn; en dat, als men op zulk een Leeuw te dier tyd schoot, hy dan doorgaans, zyn prooi verlaatende, op dien genen, die na hem geschoten had, aanviel, zonder dien troep, hoe groot ook, eenigzins te ontzien.

9. *Herpestes ichneumon cafer.* [RH]
10. *Hyaena brunnea.* [RH]
11. *Crocuta crocuta,* ook 'n hiëna. [RH]
12. *Leptailurus serval.* [RH]
13. *Lycaon pictus.* [RH]
14. Vgl. VRV II-2, voetnoot III/23.
15. Uit die Resolusies van 26/3/1677 en 3/5/1680 blyk dat ‘Jan Grof’ die bynaam was van Jan Coenraet Visscher. Sy huis in Tafelvallei word herhaaldelik as grensbaken genoem vir die terrein waar die ‘tap van d'coele wijnen, uijtheemse bieren in de limite van de Taaffelvalleij oost en zuijdwaerts tot aen de huijsinge van Jan Coenraadt Visscher alias Jan Groff’ deur pagters geoorloof was. (Vgl. *Resolusies* II, bl. 178, 282, 329-330.)
16. Sien VRV II-2, voetnoot II/136.

leopards,[7] lynxes,[8] ichneumons,[9] wolves,[10] tiger-wolves,[11] tiger bush-cats,[12] lovely spotted wild dogs,[13] almost like greyhounds in shape and so bold that they dare to attack a sheepfold in a band of 200 to 300 and mangle most of the beasts in it. There are also large and small land-tortoises.

Wolves and tiger-wolves will also attack men, and even a man on horseback. Also Heer *Henrik Bouman*[14] once had to do with a tiger, from the claws of which he saved himself, but was pitifully scarred by them.

So long as a lion can get small game he will seldom attack men. I know, however, that in my time they have attacked various men, and that a certain *Jan Grof*[15] once shot a lion which was on the back of another Burgher, his comrade. I also know how a certain Burgher saved his comrade by a lucky shot while he held the lion by its tongue. When a horse gets wind of one, it is impossible to keep it in control. By night one is first aware of him by his burning eyes, and when he attacks a man or an animal he kills with one blow, throwing an ox on his back as if it were nothing at all.

There are examples where they have dragged out Dutchmen from among a whole troop of Hottentots, and torn them to pieces before their eyes.

The Governor *Willem Adriaan van der Stel* had a lad, who once in Hottentots-Holland was about to pull his knapsack over his head when a lion sprung at him from behind, which he dragged forward by its mane so strongly, that it leapt off him again and made for the sheep, although he was so wounded by its claws, that he lay sick in bed a full half year.

H.E. also told me, that on a certain occasion he saw two lions on a sandy flat, which, although he had a pretty large party with him, did not give way a step, but went forward very calmly and slowly; also he noticed, that they swept together with their tails the tracks left by their claws, and entirely hid them.

In 1695 I heard from Heer *van Loon,*[16] a Preacher here, that even the waggons with people on their way to Stellenbosch and Draakestein are sometimes attacked by lions, and men dragged out from such a party; and

Capitein *Olof Berg* heeft my verhaalt, dat hy eens een grooten Leeuw vlak in zyn hert trof,[17.] die egter nog ettelyke uuren daar na geleeft, en zich van de plaats, daar hy eerst getroffen was, wel 2 of 400 treden verder begeven, en daar eerst 't leven gelaaten, gelyk die Heer 't spoor, zoo veel mogelyk was, volgende, naderhand met hem op te snyden, ontdekt heeft. Der zelver vet is een heerlyk geneesmiddel, en men zegt dat hun vleesch, en van veel andere wilde dieren (als dat van Tygers, Luipaarden, enz.) zeer lekker smaakt.[18.] In de poort van 't Fort hangt het vel van een swaaren Leeuw, door een egel met 5 pennen[19.] doorregen.

Hier zyn ook veel andere dieren, die groote schaade onder de schaapen doen; gelyk de aapen[20.] (die hier in menigte zyn) in de thuinen aan de vrugten, en in de wynbergen.

Men ontmoet hier ook een dier, de *Paepoagus*[21.] genaamt, zynde de helft grooter als een paard, waar van 'er Capitein *Berg* een geschoten heeft in December 1705 doch hy was wat kleiner als de gemeene die hier vallen, en hy heeft dit dier laaten afteekenen.

Men heeft 'er ook veel yzere verkens[22.] of egels, die met hunne scherpe pennen, waar van men hier allerlei nette koyen maakt, menigen Leeuw, Tyger, enz., om 't leven brengen.

Daar zyn ook wilde ezels,[23.] en paarden,[24.] die zich diep landwaart in houden, en welke laatste wonderlyk fraai, swart en wit gestreept van huid, welke streepen ontrent 2 en ook wel 4 vingeren breed zyn; en doorgaans van boven, of van den rug na den buik loopen, ook zyn de ezels schoon gestreept, met een groote blaauwe streep, die hen over de rug loopt, en verder 't lyf met streepen van allerlei verwen, groen, wit, swart, en blaauw zoo overdwars, even eens als die der paarden, getekent.

Wilde gestreepte Ezels afgebeeld. Wy beelden de zelve hier, volgens een teekening van d'Ed. Heer *Constantyn Ranst,* na 't leven af.

Haazen[25.] heeft men 'er driederlei soort, de eene wat grooter, de andere wat kleiner, als de onzen, en de derde soort heeft een hoog-rooden staart,

17. Soos op bl. 10 by Valentyn; VRV II-2, bl. 66. [RH]
18. Uit Kolbe, bl. 536. [RH]
19. Sien DR 19/8/1656, ook Nieuhoff (bl. 9), Saar (bl. 179, 180). [RH]
20. Blykbaar bobbejane. [S]
21. Die *Paepoagus* van Valentyn is 'n verskrywing of drukfout vir *Paephagus,* oorgeneem van Kolbe, bl. 163 (Gras-eter). Geen beskrywing of vermelding van lewenswyse nie. Die afmetings (helfte groter as 'n perd) laat aan 'n seekoei (*hippopotamus*) dink. Kaptein Bergh het die dier juis *nie* kon skiet nie, maar het hom laat afteken. Vergelyk die seeperd van *infra* voetnoot VI/55 (Ndl. *Nijlpaard*) en die seekalf wat in VRV II-2, bl. 108 en voetnoot II/20 bespreek word. Dit lyk asof daar tussen Bergh se mededeling en Kolbe se sitate 'n verwarring ontstaan het waarby sowel die hippopotamus as die wildebees in die spel is, terwyl Valentyn dan weer glad nie begryp watter soort dier bespreek word nie. [S]
22. *Hystrix africae-australis.* [RH]
23. Sebras, *Equus burchellii.* [RH]
24. Kwaggas, *equus quagga.* [RH]
25. Uit Kolbe (bl. 151). *Lepus capensis, L. Saxatilis* en *Pronolagus sp.* (waarskynlik *P. crassicadatus*) respektiewelik. [RH]

that, if one fires at a lion on such an occasion, he then as a rule attacks whoever fired at him, leaving his prey and without any fear of the others, however many they may be.

Captain *Olof Berg* told me, that he once hit a large lion right in the heart,[17] which nevertheless lived for several hours longer and went fully 2 or 400 paces from the place where it was first hit, and not until then gave up the ghost, as he discovered by following up its track as far as it was possible, and later cutting it open.

The fat of the lion is an excellent remedy, and it is said, that the flesh, and that of many other wild animals (such as tigers, leopards, etc.) is very tasty.[18] In the gate of the Fort there hangs the skin of a black lion, pierced by 5 porcupine-quills.[19]

There are also many other animals here that do great damage to the sheep, even as the apes[20] (which are here in great numbers) do to the fruits in the gardens and in the vineyards.

There is also found here an animal called the *Paepoagus,*[21] half as large again as a horse, one of which Captain *Berg* shot in December 1705, though it was somewhat smaller than those usually seen, and he had a drawing made of it.

There are also many porcupines[22] here, which kill many lions, tigers, etc. with their sharp quills, from which all sort of pretty cages are made.

There are also wild asses[23] and wild horses,[24] dwelling far inland, the latter of which are wonderfully pretty, the skin having black and white stripes 2 or even 4 fingers in width and as a rule running down from above, that is from the back to the belly. The asses are also beautifully striped, a wide blue stripe running along the spine, and in addition the body striped with all sorts of colours, green, white, black and blue, crosswise like those of the horses.

Wild, striped Asses illustrated. We show one here from life, according to a drawing made by H.E. *Constantyn Rast.*

There are three kinds of hares,[25] one somewhat larger and another somewhat smaller than ours, and the third sort with a bright red tail; also the two

ook zyn de 2 laatste van een andere smaak. Landwaart in zyn vry meer soorten van de zelve.

Men heeft 'er mede zeer veel elanden[26.] (een soort van wilde ossen) die, jong geschoten zynde, een lekker wildbraad uitleveren. Wanneer ik van de Kaap in 't jaar 1705[27.] na Batavia vertrok, wierd 'er my een venezoen van in een steene korst vereerd, welkers vleesch zeer heerlyk smaakte, en waar van wy een groote maand daar na nog gegeten hebben.

Harten,[28.] die horens als bokken hebben, zyn 'er in een groote menigte, ook buffels,[29.] wilde koejen, en kalveren, als mede gemsen[30.] (een dier met een swarten zeer cierlyk geslingerden hoorn voor de kop,[31.] en 't geen waarschynelyk wel de regte eenhoorn is) rheen,[32.] wilde bokken met 2 lange style en scherpe horens, met drie witte breede regtopgaande voor de kop,[33.] als ook steenbokken, steendassen,[34.] konynen,[35.] chamelions, hagedissen van verscheide soorten, en meer andere dieren, die ons nu niet te binnen komen.

Ook heeft men 'er de aspis,[36.] de hoornslang, de prester, de *cobra di capello,* en meer anderen.

Het Tam Vee. Het tam vee,[37.] bestaat in ossen, koejen, kalveren, paarden, schaapen (welke laatste hier door de Engelschen[38.] en door *Matelief,*[39.] gelyk wy in zyn reize *fol.* 136. zien, ontrent 't jaar 1607 gezet, hoedanig 'er ook in 't jaar 1659[40.] twee paarden met yder schip der Retourvloot onder de Heer *Sterthemius* van Batavia herwaarts gevoert zyn) van welke zommige ongemeene vette staarten hebben, en 't voornaamste vleesch, dat hier gegeten wort, is schaapenvleesch, dat hier ongemeen goed en vet valt; maar behalven dat hier zeer weinig ossen geslagt worden, vallen zy hier, schoon vleezig, en kloeker, dan in Holland, egter noit vet, en meest aan de magere kant. Reden, waarom men die hier weinig slagt, is, om dat zy meest tot trekossen (waar

26. *Taurotragus oryx.* [RH]
27. Volgens Deel Vyf, bl. 145 (hierdie uitgawe bl. 284, was dit op 7 November 1705. Dit word bevestig deur die DR. [RH]
28. *Alcelaphus caama.* [RH]
29. *Syncerus caffer.* [RH]
30. *Oxyx gazella;* maar dit het natuurlik twee horings. Vgl. *infra* voetnoot 33. [RH]
31. Dis duidelik dat die beskrywing ook hier weer glad nie op persoonlike waarneming berus nie. Baie is ontleen aan Dapper en Kolbe. Persoonlike informasie lewer veral die anekdotiese element. [S]
32. *Pelea capreolus.* [RH]
33. Volgens die strepe waarskynlik die gemsbok, soos in *supra* voetnoot 30. [RH]
34. *Procavia capensis.* [RH]
35. Ingevoer. [RH]
36. ‘Aspis’ is uit Kolbe (bl. 212) geneem, ook ‘hoornslang’ (bl. 388), ‘cobra’ (bl. 532), met hierdie spelfout. Die ‘prester’ is nie opgespoor nie. [RH]
37. Die Engelse vertaling is hier ter wille van groter duidelikheid enigsins aangepas. [RH]
38. Deur Lancaster in September 1601 (HS 1940, bl. 123). Vgl. ook Valentyn se bl. 122, in hierdie uitgawe bl. 146. [RH]
39. Sy *Journaal ...,* bl. 139; maar in 1608 soos by Valentyn op bl. 123 aangegee word. [RH]
40. Hulle het op 2/3/1660 (DR) aangekom; die perde word nie genoem nie, maar sien Saar (bl. 153) ‘elke skip moes twee perde van Batavia af saambring.’ [RH]

van men 'er 3, 4, en 5 paaren voor een wagen van nooden heeft[41]) en voor de ploeg nog meer gebruikt worden. De koejen geven hier, tweemaal daags gemelkt, ontrent een halven emmer melk. Waar benewens men hier ook bokken, geiten, verkens, enz. heeft.

41. Die aantal osse voor 'n wa is laer as in die 19de eeu; dit laat vermoed dat die gebruiklike wa ligter was. [S]

last taste differently. There are a considerable number of other kinds also, inland.

There are also very many elands[26] (a sort of wild ox) which yield a tasty venison if shot young. When I left the Cape for Batavia in 1705,[27] I was given a meat-pie of this in a stone jar, which tasted excellently and of which we ate for fully a month after sailing.

Harts,[28] which have horns like goats, are found here in great numbers, as also buffaloes,[29] wild cows and calves, and gemsbok[30] (an animal with a very ornamental spiral black horn in front of the head,[31] which is apparently the true unicorn), roebuck,[32] wild goats with 2 long vertical sharp horns, and with three broad vertical stripes on the forehead,[33] also dassies,[34], rabbits,[35] chameleons, lizards of various kinds, and other animals which I do not now remember.

There are also asps,[36] the horned viper, the prester, the *cobra di capello,* and others more.

Tame Animals. The tame animals[37] include oxen, cows, calves, horses (of which two were brought here from Batavia in each ship of the return-fleet under Heer *Sterthemius* in 1659[40]), sheep (which were set here by the English[38] and by *Matelief*[39] about 1607, as we see in his Journey, *fol.* 136). Of these some have unusually fat tails; and the principal meat that is eaten here is mutton, which is unusually good and fat. Very few oxen are slaughtered here: they are tolerably fleshy, and better made than those in Holland although never fat and for the most part on the lean side. The reason why they are little slaughtered here is that they are chiefly used as draught-oxen (of which one needs 3, 4 and 5 yoke to a waggon[41]) and even

Mitsgaders de Vogels. Men ziet hier ook veelerlei soorten van gevogelte, als de struisvogels,[42] No. 49 afgebeeld, die hier met menigte in 't wild zyn, en welker eyeren, hier No. 50 afgebeeld, de Hottentots in menigte aan 't Kasteel te koop brengen. Zeker Arabisch schryver[43] teekent in zyn Manuscript aan, dat de struisvogels hunne eyeren, door daar geduurig op te staroogen uitbroeijen, en dat 't manneken en wyfken malkanderen daar in, als zy om aas uit moeten gaan, verpoozen. Ik heb daar na hier vernomen, doch de Hottentots zeiden zulks noit gezien nog gehoort te hebben.

Verscheide soorten van arenden, groote kroonvogels[44] (die men No. 48 afgebeeld ziet) paauwen (doch met geen fraaje staarten) kraanvogels in menigte, havikken, raavens, kraajen, exters, meeuwen van allerlei soorten, kropganzen,[45] pinquyns,[46] Korhoenders[47] (die in 't opvliegen een sterk geluid van zich geven, en No. 46 afgebeeld zyn), kalkoenen, honigpikkers[48] (een kleine vogel, die doorgaans de Hottentots aanwyst, waar de honig in de rotzen is) de roodbek, en vierderlei soort van vinken.

Men heeft 'er Jan van Genten,[49] of een vogel, de Mallegaas genaamt, dat meer een zee- dan een landvogel, en die sterk op visch gezet is. Hy is van grootte als een groote gans, wit en swart van vederen, voornamelyk aan de einden zyner vleugelen, daar zy zeer glad zyn, en waar na zy fluweele mouwen van de Portugeezen genaamt worden. Verder zyn zy over 't gansch lyf graauw gespikkelt, en hebben een bek, die wat smaller als een endenbek, en aan wederzyden scherp is; als men die ziet, dan is men digt by de Kaap. Daar zyn ook papegaaijen met lange staarten.

Ook zyn 'er strandloopers,[50] aschgraauw van kop en vederen; maar de Flamingos-vogel[51] doet een fraaje vertooning, gelyk men No. 47 de zelve afgebeeld ziet. Hy gelykt van lyf wel een ojevaar, doch is wel eens zoo groot, zeer hoog van pooten, met een ongemeen langen en in verscheide bogten gebogen swaanenhals, en is wit en swart van vederen.

Daar zyn ook verscheidenerlei reigers, bosduiven, quikstaarten, vleermuizen, verscheide soorten van meezen, putters, swaluwen, spreeuwen, dominees[52] (zynde zekere swarte vogels, die een spierwitte kring om den hals hebben, en die zich zeer veel in de Tabelbaai onthouden, faizanten,

42. *Struthio camelus.* [RH]
43. Nie opgespoor nie. [RH]
44. Valentyn se illustrasie hiervan is skynbaar gekopiëer van Kolbe se illustrasie van die Indiese ‘Pfau’; Valentyn se ‘paauw’, die *Ardea sp.,* is waarskynlik *A. purpurea.* [RH]
45. *Pelecanus onocrotalus.* [RH]
46. *Spheniscus demersus.* [RH]
47. *Afrotis afer.* [RH]
48. *Indicator sp.* [RH]
49. Die naam word losweg deur vroeë skrywers gebruik, maar in die reël skyn dit te slaan op die *Sula bassana capensis,* wat dieselfde is as die ‘fluweele mouwen’ maar nie die Malgas, *Morus capensis,* is nie. Op bl. 2 by hom. (VRV II-2, bl. 34) lyk dit of Valentyn laasgenoemde, die Jan van Gent en die ‘malle meeuwen’ (‘Boobies’, *Sula sp.*) almal as dieselfde soort voël beskou, maar hy verwys na die ‘fluweele mouwen’ afsonderlik. En as 'n verdere verwarring skyn dit of sy ‘gespikkelt’ hier na die Kaapse Duif, *Daption Capensis,* verwys. [RH]
50. *Charadrius sp.,* waarskynlik *Ch. marginatus.* [RH]
51. *Phoenicopterus ruber.* [RH]
52. Waarskynlik *Corvultor albicollis.* [RH]

more so for ploughing. The cows here give about half a pail of milk twice a day. In addition there are also he-goats, nanny-goats, swine, etc.

Also the birds. There are also many kinds of birds here, such as ostriches,[42] shown in No. 49, which are abundant in the wild parts, and the eggs of which, shown in No. 50, are brought for sale in quantities to the Castle by the Hottentots. A certain Arab writer[43] states in his manuscript, that the ostriches incubate their eggs by continually staring at them, and that the cocks and hens relieve one another in this when they must go to feed. I have enquired into this here, but the Hottentots said, that they had never seen or heard of such.

There are various kinds of eagles, large Kroonvogels[44] (shown in No. 48), peacocks (but with no pretty tails), cranes in abundance, hawks, ravens, crows, magpies, seagulls of all kinds, pelicans,[45] penguins,[46] Korhoenders[47] (which utter a loud cry when flying up and are shown in No. 46), turkeys, honey-pickers[48] (small birds which usually show the Hottentots where there is honey in the rocks), the red-beak, and many kinds of finches.

There are Jan van Genten,[49] a bird also called Mallegaas, which is more a sea-bird than a land-bird, and is very fond of fish: it is as big as a large goose, white and black of feathers especially at the end of the wings which are very smooth there, and from which they were called Velvet-Sleeves by the Portuguese. Also they are speckled with grey over the whole body, and the beak is somewhat narrower than that of a duck, and sharp on both sides: when they are seen, the Cape is near. There are also parrots with long tails.

There are also shore-runners,[50] ash-grey of head and plumage; but the flamingo[51] makes a fine show, as is to be seen in No. 47. In body it much resembles a stork, but is fully twice as large, very long-legged, with an unusually long and multicurved neck, and is black and white of plumage.

There are also various kinds of herons, wood-doves, wagtails, bats, various kinds of titmouse, bitterns, goldfinches, starlings, Dominees[52] (being certain black birds which have a snow-white ring around the neck, and are very common at the Cape), pheasants, red geese, ducks, teal, various kinds of

rotganzen, endvogels, talingen, verscheiden soorten van pylstaarten, bergenden, quartels, tortelduiven, houtsnippen, watersnippen, leeuwerken, en veelerlei soort van kanarivogels, waar van 'er na Holland eenige gezonden zyn, voor welker wyfkens men yder 120 gulden betaalt heeft. Hier zyn ook verscheiden soorten van musschen, lepelaars,[53.] die hagelwit zyn, en veel andere zeer fraaje vogels, waar onder ik 'er een zelf gevangen heb, 't geen klein, als een swaluw, doch schoon hemelsblaauw en uitmuntend sterk van die couleur, rood van bek, en zoo fraai was, dat het verdiende om opgezet te worden. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hier nachtegaalen vallen; doch zoo dit al waar is, zyn 'er die weinig, en ik geloove naast, dat dit een andere vogel is, die men 'er voor genomen heeft, om dat hy 'er wat na gelykt.

Insecta's en Visschen. By aldien ook hier liefhebbers van *Insecta's* en ingekorvene dierkens, of van kapellen, flinders, torren, enz. waren, ik geloove, dat men die hier menigvuldig en zoo schoon, als ergens, vinden zou; doch myn zaaken lieten my, hier zynde, niet toe, om daar van een verzameling (hoe zeer ik ook daar voor was) te maaken. Men heeft hier veel luizen, weegluizen, muggen, oneindig veel vliegen, sprinkhaanen, byen, rupzen, en vloyen, kakkerlakken, duizendbeenen, scorpioenen, spinnekoppen, die yemant konnen doodsteken, ook groene vliegen als Spaansche vliegen, en van 't zelve gebruik; mitsgaders wespen, de hout- en koornworm, of kalanders.

Wat ou de Visschen belangt, die men hier heeft, deze zyn verscheidenerlei.

Nu en dan komen 'er wel groote walvisschen, of Noordkapers[54.] zelf tot in de Baai aandryven; doch deze ziet men meest buiten de zelve.

Onder de zeedieren telt men de zeekoejen,[55.] die hier zeer veel, en ongemeen swaar vallen, alzoo men 'er zommige van 4 of 5000 ponden (hoewel zy doorgaans vry ligter zyn) gezien heeft. Ik bezit een zeer fraaje schildery, na 't wezen van myn zalige huisvrouw op den tand van zoo een zeekoe, even eens als in yvoir, uitgehouwen.

In Westindien noemt men dit dier *Manati* by de Indiaanen, en anderen noemen het wel een *Lamantin;* hoewel 'er zyn die beide deze dieren nog eenigzins onderscheiden.

Diergelyke zwaare zeepaarden[55a.] heeft men 'er ook, hoewel wat verder van de Kaap af, gezien. Zy vallen doorgaans kastaniebruin.

53. *Platalea alba.* [RH]
54. *Physeter macrocephalus.* [RH]
55. *Hippopotamus amphibius capensis.* [RH]
Valentyn het voortdurend moeite met die term ‘zeekoe’. Soms dink hy aan die walvisagtige soogdiere uit die familie van die Sirenia, soos hier waar hy die lamatyn of manati noem en 'n maksimum gewig van 5 000 lb. Nog beter moet hy die doejong van die tropiese Indiese Oseaan geken het. Die teenswoordige verbreiding daarvan gaan suidwaarts tot Delagoabaai, maar verdwaalde eksemplare kom nog altyd aan ons kuste voor, en aangesien die dier aan die uitsterf is, mag ons aanneem dat die aantal in die 18de eeu hoër was as nou. Elders dink Valentyn by die woord Zeekoe aan die hippopotamus. Dat gebruik in dié sin al bekend was, blyk uit Kolbe, bl. 168 (afbeelding by bl. 172). Sien ook die *Zeepaard* hieronder (*infra* voetnoot 55) en die *zeekalf* van bl. 20 in Valentyn se uitgawe (VRV II-2, bl. 108-9, voetnoot 20). Beide is blykbaar die hippopotamus. [S]

55a. Vermoedelik ons seekoeie, Ndl. *Nijlpaard.* [S]

pintail, hill-ducks, turtledoves, wood-snipes, water-snipes, larks, and many kinds of canaries, of which some are sent to Holland, where the hen-birds have fetched 120 guilders each. There are also various kinds of sparrows, spoonbills,[53] which are snow-white; and many other very pretty birds, among which I myself caught one which was as small as a swallow but of a lovely sky-blue and exceptionally bright of colour, red-beaked, and so pretty that it was worth mounting. Some say, that there are nightingales here, but if this is true they are few, and I almost believe that it is some other bird which has been mistaken for them, in that it somewhat resembles them.

Insects and fishes. If there were amateurs of *Insectas* and insects here, or of butterflies, moths, beetles, etc., I believe, that these would be found here in abundance, and as lovely as anywhere else; but my affairs did not permit me to make a collection of them, much as I was inclined thereto. There are also many lice, bedbugs, midges, flies without end, grass-hoppers, bees, caterpillars, and fleas, cockroaches, millipedes, scorpions, spiders which can kill a man; also green flies like Spanish flies and used in the same way, and also wasps, woodworms, and corn-worms or weevils.

As regards the fish here, these are of many kinds.

Now and then even large whales, or Noord-kapers,[54] are driven into the Bay, but these are for the most part seen outside it.

Among the sea-animals are reckoned the sea-cows,[55] which are here very common and unusually heavy, in that some have been seen that weighed 4 or 5000 pounds, although as a rule they are considerably smaller than this. I have a very lovely picture of my late wife, carved from the life on the tusk of such a sea-cow, just as if on ivory.

In the West Indies this beast is called *Manati* by the Indians, and others also call it *Lamantin,* although some make a distinction between these two beasts.

Equally large sea-horses[55a] are also seen, but somewhat further from the Cape. They are as a rule chestnut-brown in colour.

Verder heeft men hier zeeleeuwen, die zeer groot zyn, en veel traan geven, en die men met de zeerobben niet voor een en de zelve soort moet nemen, alzoo zy een grooten leeuwenkop, en een zeer lang groot lyf, voor 2 groote pooten, met 5 klaauwen, en onder ten midden van 't lyf een groote vinne, en een zeer swaaren staart hebben; hoedaanig eene in 't jaar 1707[56.] door de Heer *van der Stel* in de Tafelbaai doodgeschoten is. Men heeft hier ook veel harder,[57.] Hottentots-visch[58.] (die slap valt) doch by den steenberg, en ontrent de baai van Kaap Falso, heeft men stompneus,[59.] vette steenbraassem;[60.] elft,[61.] van smaak als de vaderlandze, doch, op den rooster gebraaden, zeer lekker. Zy valt vry breeder, als de elft in Holland.

Daar is mede roch, tong,[62.] van een voet lang, kleine spiering,[63.] en een visch, die een soort van zalm,[64.] en byna van gedaante als de konings-visch, doch die wat zagt, niet hairig, gebraaden zeer schoon is, en die men ook Kaapze zalm noemt.

Ik heb 'er de Pampusvisch, springer,[65.] zeer fraaje klipvisch,[66.] wonderlyk schoon geteekent, en van allerlei verwen, Kaapze kabbeljaauw,[67.] die ongemeen goed was, doch niet schilferde, gezien. Ook vallen 'er mosselen, en kreeften, groote en kleine, en een soort van oesters in de Tafelbaai, waar in ook nu en dan paerlen vallen.

In de rivieren heeft men ook zeer goede grundels,[68.] en wel paaling,[69.] doch zeer weinig. Daar vallen ook *Torpedo's,* of krampvisschen,[70.] zeerobben,[71.] Kaapze pekelhaaring,[72.], en meer andere visschen.

By den Heer Gouverneur heb ik daar ook Japansche goud- en zilvervischjens in een tank[73.] of water-bak gezien, die daar zeer wel tierden.

Daar is ook nog een andere zoort van goud-visch, en zilver-visch, zynde een soort van schoone braassem, als ook Karper,[74.] Kreeften, Krabben, en ook een zoort van Mosselen, waar in kleene en gemeene peerlen vallen, dog die van weynig weerde zyn.

56. Vermeld in DR 1/2/1707, maar nie deur S. van der Stel doodgeskiet nie. Uit Kolbe (bl. 203 en plaat). [RH]
57. *Liza ramada.* [RH]
58. Gebruik vir sowel *Raia sp.* wat deur hulle gevang is, as vir *Pachymetopon blochii,* wat daarop gelyk het. [RH]
59. *Rhabdosargus sp.* [RH]
60. *Lithognatus lithognatus.* [RH]
61. 'Elft' hier, later as 'Springer' herhaal, is *Pomatomus saltator.* [RH]
62. *Austroglossus pectoralis.* [RH]
63. Daar is geen egte spierings aan die Kaap nie. [RH]
64. *Johnius hololepidotus.* Die 'konings-visch'. (Vir wat dit werd is, Kolbe se Koningvis is 'lier', sê hy.) [RH]
65. Sien *supra* voetnoot 61.
66. *Clinus superciliosus.* [RH]
67. *Merluccius capensis.* [RH]
68. Geen egte grondels word hier gevind nie: waarskynlik *Barbus sp.,* omdat dié nogal daarop lyk. [RH]
69. *Muraena mosambica.* [RH]
70. *Narke capensis.* [RH]
71. *Arctocephalus pussilus.* [RH]
72. *Sardinops ocellata.* [RH]
73. Sien VRV II-2, voetnoot I/175.
74. Weer eens waarskynlik *Barbus sp.,* aangesien daar geen egte karpers is nie. [RH]

Men heeft 'er ook Zand-knypers,[75.] dog zy worden niet, dan van de Slaven, gegeten.
De Zee-Robben geven hier ook veel Traan, en daar zyn ook Zee-Egels,

75. Uit Kolbe (bl. 208), waar Valentyn die Erratum misgekyk het, nl. Sandkryper: *Rhinobatis rhinobatis.* [RH]

There are also sea-lions here, very large and yielding much oil, which must not be regarded as the same as seals, since they have a large lion-like head and a very long and large body, with in front 2 great feet with 5 claws, and below the centre of the body a large fin, and a very heavy tail, of which sort one was shot in the Table Bay by Heer *van der Stel* in 1707.[56] There are also many harder[57] here, Hottentots-fish[58] (which are flabby); and near the Steenbergen and around the bay of the False Cape there are stumpnose,[59] fat steenbrassem,[60] shad[61] tasting like those of Holland and very tasty if grilled. They are somewhat broader than the Dutch shad.

There are also rays, soles[62] a foot long, small smelts,[63] and a fish which is a sort of salmon,[64] in shape almost like the king-fish but somewhat soft and not ropy, and very good when roasted, which also is called the Cape salmon.

I saw there the Pampusvisch, skipjacks,[65] very fine Klipvisch,[66] most beautifully marked and of all sorts of colours, and Cape cod,[67] which was unusually good though not scaly. There are also large and small crayfish and a kind of oyster in the Table Bay, in which pearls are found now and then.

There are also in the rivers very good gudgeon,[68] and even eels,[69] although very few. There are also *Torpedos* or cramp-fish,[70] seals,[71] Cape pickle-herrings,[72] and other fish.

In the Governor's house I saw Japanese goldfish and silverfish in a tank[73] or cistern, which thrived very well there. There is also yet another kind of gold- and silver-fish, being a sort of lovely bream; as also carps,[74] lobsters, crabs, and a kind of mussel in which small and poor pearls occur, but of little value. There are also Zand-knypers,[75] but these are eaten by the slaves only.

The seals here yield much oil, and there are also sea-urchins, river-crabs,

Rivier-Krabben, Loots-Mannekens,[76] Jacob Evertzen,[77] en meer andre zoorten van Visch, ook Zee-sterren, Rivier Mosselen by de Mosselbank, Zee-Peerdekens,[78] &c.

En dit is wel 't voornaamste, dat ik van de Kaapse waterdieren weet te zeggen.

Egter moet ik hier nog byvoegen, dat hier, op deze en gene stranden, fraaje zeehorenkens vallen, waar van ik 'er ettelyke zelfs in de duinen gevonden en opgeraapt hebbe.

Dit waren verscheiderlei patellas, witte caracollen, Kaapze groote en fraai geteekende alikruiken.

Ook heb ik 'er by een vriend een *Nautilus* gezien, die daar op 't strand geslagen, van zyn volk gevonden, en waardig was, om in 't beste kabinet, dat ik kenne, bewaart te worden, alzoo ik diergelyken stuk van grootte noit gezien heb. Het was een grooten anderhalven voet lang, en van agteren (daar hy anders pas een vinger breed dik valt) wel twee groote duimen breed; doch hy was van agteren tegen de klippen (dat jammer was) in stukken geslagen. If stont verbaast over des zelfs grootte, alzoo de grootste, die ik ergens zag, zeer klein daar by geleken zou hebben. Ik had wel groote zin in dit stuk, schoon zoo gebroken; doch de bezitter wilde dat niet missen; weshalven ik 'er van afkyken moest. Daar nu zulke stukken vallen, daar zyn ook zekerlyk andere van die soort; doch hier zyn geen liefhebbers, als van geld.

Verdere zaken van de Kaap

Na dat wy nu byna alles, dat 'er van dezen Zuyd-hoek van Africa te zeggen valt, voor zoo verre ons bekend is, aangehaald hebben, zullen wy nu de zaaken, hier voorgevallen, zoo verre ons mogelyk is, van de grond af opbaggeren, voornamentlyk, om eens na te speuren, wat Volkeren hier nu en dan al geweest, of wanneer zy dezen Stormhoek eerst ontdekt hebben.

Dezen en genen hebben, zoo al op hunne wyze, over de Kaap der Goede Hoope geschreven, dog niemand beter, dan de Heer *Pieter Colben,*[79] Rector tot Nieustad, aan der Aysch, die 'er van 1705 tot 1713 gelegen heeft; hoewel hy over zommige onnoodige zaaken wat te wydloopig, waar door 'er een Foliant van gegroeit is, en over zommige noodige vry wat te bekrompen, en in een andere ordre handelt, als men hier ontmoet.

Wanneer en door wie de zelve eerst ontdekt is. Onder de ouden is 'er groot geschil geweest, wanneer deze Zuydelyke uythoek van Africa eerst ontdekt,

76. *Naucrates ductor.* [RH]
77. *Sebastosemus capensis.* [RH]
78. Hier *Hippocampus sp.* [RH]
79. P. Kolbe, *Caput Bonae Spei Hodiernum* (1719). Sien prof. Serton se inleiding tot VRV II-2, i.v.m. Valentyn se gebruikmaking van gegewens uit Kolbe se boek.

pilot-fish,[76] Jacob Evertzen,[77] and other kinds of fish, also starfish, river-mussels near the Mosselbanks River, seahorses,[78] etc.

And this is indeed the principal things that I can say regarding the water-animals of the Cape.

I must however add, that here and there on those shores there are pretty sea-shells, some of which I found and collected even in the dunes. There were various kinds of patellas, white snail-shells, and large and finely-marked Cape periwinkles.

I also saw a *Nautilus* in the house of a friend, which was found by his men washed up on the shore there, worthy of a place in the finest collection I know of, since I have never seen another of such a size. It was fully a foot and a half across, and at the back (where as a rule such are barely a finger's-breadth thick) fully the width of two large thumbs, but here it had been broken in pieces against the rocks (which was a pity). I was astonished at its size, since the largest I had seen anywhere would have appeared very small in comparison. I had a great desire for it, although broken, but the owner would not give it up, so that I must forego it. Where now such occurs there are doubtless others of the same kind, but no one here is interested in anything but money.

Further matters concerning the Cape

Now that we have set forth almost all that there is to be said of this South cape of Africa, as far as it is known to me, we will now dredge up from the ground the things which have occurred here, as far as we can, especially to investigate what Nations have already been here from time to time, and when they first discovered this Cape of Storms.

Various authors have written concerning the Cape of Good Hope, each in his own manner, but no one better than Heer *Pieter Colben,*[79] Rector at Nieustad on the Aysch, who was here from 1705 to 1713, although he is somewhat too prolix concerning some unimportant matters, so that a Folio grew out of it, and indeed somewhat too concise concerning some important ones, and has also dealt with them in a different order from that found here.

When first discovered and by whom. There is a great divergence of opinion among the Ancients as to when this southern promontory of Africa was first

mitsgaders door wie, en wanneer, die door de ouden rond gereysd is; over welken twistappel het de geleerden van deze eeuw nog geenzins eens zyn.

Dat Pharao Necho, en ook Xerxes (wanneer hy Sataspes over zyne Vrouwen-schending straffen wilde) last gegeven hebben, om Africa van uyt het Roode Meir rond te reyzen, lees ik by *Herodoot;* maar schoon die schryver dat daar zegt, daarom gaat dit by my al zoo weynig door, als een groote menigte van grollen, en openbaare verdigtzelen, die hy voor waarheden verhaald, en daar niet het allerminste van waar bevonden werd. Die man heeft zich veel fabelen laten op de mouw spellen, en hy heeft ze ook zoo, als hy die kreeg, aan anderen overgeleverd.

Ik heb in 't eerste deel van dit werk daar eenige staaltjes van gegeven,[80.] en zou 'er, zoo 't my luste; een groote menigte hier konnen byvoegen; dog meyne, dat ik reeds klaar genoeg getoond heb, dat men zonder Compas, dat de ouden noit gekend hebben, al zoo weynig na de Kaap, of na Oost-Indiën, als na America, zeylen, of dat ontdekken kan, en alles, wat men de wereld daar van tracht wys te maken, is een stelling van menschen, die nog geen begrip van de miswyzing van 't Compas, nog van de gronden der zeevaart, hebben: want schoon de ouden 't Compas al gekend, en gehad hadden, zou 't hen egter onmogelyk geweest zyn America, de Kaap, of Oost-Indiën, te vinden, en om daar van verzekert te zyn, heeft men hier over maar met een ervaren Schipper, die in Oost-Indiën geweest is, te spreken, en die zal moeten bekennen, dat, zoo men maar blootelyk na 't Compas wilde zeylen, men noit de Kaap vinden, en op een geheel ander gewest te land komen zoude.

Willen nu anderen egter styfhoofdig hier in zyn, en tegen de reden aan gelooven, dat de ouden de Kaap der Goede Hoope gekend, en omgezeyld hebben (gelyk ook de geleerde, maar myns oordeels, daar in zeer misleyde Heer *Huet*[81.] aangenomen had te bewyzen, ja dat de Kaap al in Koning *Salomons* tyd bekent geweest zy) ik laat hen dat, zoo lang 't hen behaagt, gelooven; maar ik zeg, dat ik het niet geloove, om dat het tegen de reden, en de dagelykze ondervinding van alle hedensdaagze zee-verstandigen, als een onmogelyke zaak, aanloopt.

De Heer *Vossius*[82.] heeft dit mede geloochend, en hoewel hy daar in groot gelyk had, geloove ik egter niet, dat hy het op de zelve gronden en reden, die ik 'er tegen hebbe, staande gehouden heeft behalven dat 'er ook (als het al waar was, dat men van 't Roode Meir tot aan de Colommen van *Hercules,* en dus rondom Africa gezeyld had) geenzins uyt deze omreyzing van Africa volgd, dat daarom die uythoek den ouden zy bekend geweest, of ook ooit door yemand aangedaan zy: want was dit door yemand geschied, zy zouden ons daar wel iets van opgegeven hebben, 't geen 'er na geleek, dat egter nooit geschied is.

80. Deel I, hfst. I-VI. [RH]
81. Pierre Daniel Huet (1630-1721), biskop van Arranches: *Commentarium de Navigationibus Salomis.* Die oorspronklike uitgawe is nie opgespoor nie, maar die werk word genoem in J. Pearson, *Critici Sacri,* Londen 1660. (Inligting van die British Museum.) [RH]
82. Gerardus Johannes Vossius, *De metu maris et ventorum liber,* Hagae-Comitis, 1663. (Inligting van die British Museum.) [RH]

discovered, as also by whom, and when it was first rounded by the Ancients, concerning which apple of discord the learned of this century are still in no wise agreed.

I read in *Herodoot,* that Pharao Necho, and also Xerxes (when he wished to punish Sataspes for rape) gave orders for a voyage around Africa from the Red Sea; but although this writer says this, it counts with me as little as the many fantasies and obvious imaginings which he related as truth, but in which not the least truth is to be found. That writer let himself be gulled by many fables, passing them on to others just as he received them. In the first part of this work I have given some examples of this,[80] and if I felt like it could add a great number here; but I consider, that I have already shown clearly enough, that without the compass, which the Ancients never knew, it was no more possible to sail to the Cape or to the East Indies than to America and discover it, and that everything concerning this with which some may seek to delude the world, is an hypothesis made by people who have no conception of the variation of the compass or of the art of navigation. Even if the Ancients had known of and possessed the compass, it would nevertheless have been impossible for them to find America, the Cape, or the East Indies; and to be convinced of this one needs only to discuss it with an experienced Skipper who has been in the East Indies, and who would be compelled to admit, that if one were to sail merely by the compass, one would never find the Cape but would land in an entirely different region.

However, if others wish to be obstinate in this, and believe against all reason, that the Ancients knew the Cape of Good Hope and sailed around it (as also the learned, but as regards this in my judgement the very misled Heer *Huet*[81] took upon himself to show, that the Cape was indeed already known in the days of King *Salomon*) I leave them to believe it as long as it please them; but I say, that I do not believe it, since it runs contrary to reason and to the daily experience of all present-day sea-going experts.

Heer *Vossius*[82] has also denied it, and although he was entirely in the right in so doing, I do not however believe, that he took his stand on the same grounds which I have against it. And furthermore (even if it were true, that men had sailed from the Red Sea to the Pillars of *Hercules,* and

Ik weet wel, dat men hier tegen in brengen zal, dat het by de ouden immers 't *Prazum promontorium,* □ τ□υ πρ□δου, van wegen zyn zeewier, of zee-kroos, (zoo men zegt, en dat men voorgeeft hier zeer veel te vallen) genaamd wierd; doch 't zee-kroos valt daar niet, maar wel van de 19 of 20 tot de 38 of 39 graaden, N. breedte, en 't geen men hier ontrent de Kaap, als een merk-teeken van dat men die naderd, ontmoet, zyn zekere groote zee-buyzen, rieten of trompetten,[83] met lange bladeren, die men ook met menigte in de Tafel-baay ziet; welke men geen πρ□δος nog *Alga Marina,* noemen moet, (dat men, als ware het een en 't zelve, zeer onkundig onder een mengt, daar 't nogtans oneyndig veel van den anderen verschild) maar een geheel andere naam geven, dewyl ook de zee-lieden beyde deze dingen, en de zeën, daar in zich die opdoen, zeer klaar in de dag-registers van hunne reyzen, in opzigt der breedte daar zy vallen, onderscheyden. Behalven dat ook 't zee-kroos niet groen, maar geel van verwe is, gelyk ik in een fles toonen kan.

Maar genomen, dat wy dit nu al toestonden, dat deze trompetten een zoort van πρ□δος waren, blykt dan daar by klaar, dat het *Prasum promontorium* een en 't zelve met de Kaap der Goede Hoope is; geenzins. Wil men zeggen, dat *Ptolomeus* libri 4. cap. 9. nevens *Marcianus Heracleota,* zegt, dat het ontrent 't Eyland Menuthias legt. Men is 't immers tot nog toe niet eens, wat dit voor een Eyland zy, en dat egter zeker geleerd schryver, al mede maar op zeer losse gronden, vaststeld 't Eyland Madagascar te zyn; dog hoe kan dat Madagascar, en hoe kan 't *Prazum promontorium,* de Kaap der Goede Hoope zyn, daar *Ptolomeus* dit *promontorium* zegt op 15 graaden te leggen, en daar de Kaap op 34½ graaden Z. breedte legt.

Wil men hier op al wederom zeggen, dat men *Ptolomeus* niet al te veel in 't opstellen van de lengte en breedte der plaatzen (gelyk zommigen zich hier door zeer kreupel redden) gelooven moet; ik zal 'er op antwoorden: het is zoo; maar daarom geloove ik ook, dat hy na al de rest, als een blinde na de kouleuren, maar slaat, en dat men 'er zich geenzins op kan, nog mag verlaten.

Ik laat dan alle die betwisters van dit gevoelen der ouden in zyn geheel, gevende hen vryheyd, om daar van te denken, en te stellen; 't geen hen welgevalt, dog blyve nogmaals by myn gevoelen, dat ik uyt al het duyster schryven der ouden niet zien kan, wat zy door hun *prasum promontorium* (by zommige geleerden voor Mozambike, en by andre maar voor een Eyland nevens 't Americaans gebergte gehouden) en door hun Menuthias, verstaan, gelyk my daar uyt ook niet het allerminste kenteeken, dat dit de Kaap der Goede Hoope wezen zoude, voorkomt.

Het is een klaare waarheyd, uyt 't geene wy over die stoffe in ons eerste

83. *Ecklonia buccinalis.*

thus around Africa) it does not at all follow from this circumnavigation of Africa, that this promontory was therefore known to the Ancients, or was ever touched at by any, since had any one done this, he would assuredly have told us something of what it looked like, which however never occurred.

I indeed know, that to this it will be objected, that it was always named the *Prazum promontorium,* □π□ τ□υ πρ□δου, because of its seaweed or sargasso (as is said, and it is asserted also, that of this there is very much here); but no sargasso is found here, but rather between 19 or 20 and 38 or 39 degrees of north latitude. What are indeed met with here around the Cape as a sign one is nearing it, are certain large pipe-shaped reeds or trumpets[83] with long leaves, of which many are seen in the Table Bay; but these must not be named πρ□δος nor *Alga Marina* (which are very ignorantly confused, as if they were one and the same, whereas one is entirely different from the other) but should be given a completely different name in the way that in their logs the mariners very clearly distinguish between the two things, and between the latitudes of the waters in which they occur. Further, the sargasso-weed is not green, but yellow, as I can show [from some preserved] in a flask.

But even assuming, that we admit these trumpets to be a sort of πρ□δος it is in no wise evident that the *Prasum promontorium* is the same as the Cape of Good Hope. Should it be said, that *Ptolemeus,* Book 4, Chapter 9, concerning *Marcianus Heracleota* writes, that it lies near the island Menuthias, [I will reply, that] up to now it is not agreed what island this may have been, and that although certain scholars state, although on very flimsy grounds, that it is proved to be the island of Madagascar, how can this be the case, and how can the *Prazum promontorium* be the Cape of Good Hope, when *Ptolemeus* says, that this *promontorium* lies on 15 degrees whereas the Cape lies on 34½ degrees South?

If again it is said, that *Ptolemeus* must not be too greatly believed in his statements of the longitudes and latitudes of places (as some very clumsily extricate themselves here), I shall reply, that this is so, and therefore I believe also, that he also made wild guesses at everything else, as a blind man might guess at colours, and that one neither can, nor should, trust him at all.

So I now leave altogether those who wrangle concerning the opinions of the Ancients, giving them leave to think and suppose as they think fit, and still hold to my opinion, that from the obscure writings of the Ancients I cannot see, what they understood by their *Prasum promontorium* (held

deel[84.] aanhalen, dat 'er verscheyde Venetianen, Genueezen, en Portugeezen, by hunne reyzen over AEgypten en door 't roode Meir genomen, lang van te voren, eer de Kaap recht ontdekt is, in Indiën geweest zyn, zonder dat die daarom de allerminste kennis nog van dezen Zuydelyken uythoek van Africa gehad hebben. Wist men dat toen nog niet, doen men 'er reeds zoo na by was, wat schyn van waarheyd is 'er, dat men dat in Salomo's tyd al geweten, dat Land zoo dikwils bevaren, en omvaren, en dat 'er niet een mensch nog geen een gedenkteeken, ofte eenige aanteekening daar af voor de nakomelingen, zou overgegeven zyn.

Alles derhalven, 't geen men daarvan opgeeft, kan de proeve van ons onderzoek niet uytstaan, en ik ben van oordeel, dat allen, die dit stellen, door zuyvere onkunde het spoor byster zyn, en elendig mistasten, hoewel ik zeer geerne beter bewyzen dien aangaande, dan my tot nog toe voorgekomen zyn, hooren, en overwegen wil, om, zoo zy my beter konnen leeren, myne gedagten dan tegen de hunne te verwisselen, alzoo myn stelling alleen op de klaare bevinding der ervarenste zee-verstandigen, en niet op myn bloot zeggen, of op eenige losse gissingen van deze en gene misleyde schryvers onder de ouden, of hedensdaagze navorschers van deze duystre zaak, gegrond is.

De eerste, die dezen barren hoek ontdekte, was een Portugees, *Bartholomeus Dias*[85.] genaamd, die 1493 dit Land,[86.] na zeer veel tegenspoeden, eerst opgedaan hebbende, en weer in Portugal by Koning *Johan* de Tweede gekomen zynde, verklaarde noit diergelyke zware stormen en bulderende winden, als ontrent dezen hoek, gehad te hebben, waarom hy den zelven ook den Storm-hoek genoemd had; dog deze Koning, nu dit Land zoo verre ontdekt was, hoope hebbende, dat het dan ook verder wel gaan zoude, was van oordeel, dat men den zelven liever den Hoek of 't Hoofd der Goede Hoope zou mogen noemen, alzoo hy nu vaststelde, dat 'er wel middel wezen zou, om dien eens te boven te komen; gelyk de volgende tyd dit ook klaar geleerd heeft.

Vasco Gama zeild 'er in 't jaar 1497 *eerst voorby.* De eerste, die voorby dezen Hoek na 't Oosten gezeyld heeft, is de dappere Portugeesche Zeeheld, *Vasco Gama,*[87.] geweest, die 1497 den 20sten November daar voorby liep,

84. Deel I, van Valentyn se volledige werk, bl. 79, 80. [RH]
85. Uit Kolbe, bl. 50. [RH]
86. Daar bestaan 'n merkwaardige mate van onsekerheid in die chronologie van die oudste Portugese ontdekkings. Dit skyn egter vas te staan dat Dias die Kaap ontdek het (op sy terugreis) in 1488. Ook sy eerste omseiling op die heenreis, (buite gesig van die kus) moet alreeds in 1488 gestel word. Die maande kan egter slegs deur indirekte redenering afgelei word. Sien Theal, Deel I, bl. 28-38 (waar Dias se reis egter nog 'n jaar vroeër gestel word as wat ons vandag aanneem) en E.G. Ravenstein, *Geog. Journal,* Des. 1900. [S]
Volgens E. Axelson het Dias die Kaap op 22 Junie 1488 ontdek. (*South-East Africa 1488-1530,* Londen 1940, bl. 167).
87. Die eerste wat *om* die Kaap geseil het was natuurlik Dias. [S]
Vasco da Gama het die Kaap op 18 November 1497 die eerste keer gesien, maar eers op 22 November het hy om die Kaap geseil. Valentyn se datum vir die omseiling is dus nie korrek nie. Sien E. Axelson, *South African explorers,* 1954, bl. 36.

by some to be Mozambike, by others an island near the mountains of America), and by their Menuthias, since from them there seems to be not the least evidence that this could be the Cape of Good Hope.

It is certainly true, as we stated in our Part One,[84] that various Venetians, Genoese and Portuguese reached India by journeying across Egypt and through the Red Sea, long before the Cape had been discovered, and without having the least knowledge therefore of this southern point of Africa. If this was still unknown to those who had thus come so near to it, what shadow of truth can there be in the statements that it was already known in Salomo's times, that the coast had repeatedly been touched and circumnavigated; and yet that not one man should have left any record for posterity, nor any description of it.

All that is alleged in this respect cannot stand the test of our examination, and I consider that all who set it forward have gone astray from pure ignorance and pitiful blundering, although I will gladly hear and consider better proofs regarding it than those which have as yet come to me, so that, if they can teach me better, I may change my opinions for theirs, since my convictions are based on the definite experience of the most well-informed mariners, and not merely on my assertions or on some vague guesses of certain misled writers among the Ancients or of present-day enquirers into this obscure subject.

The first to discover this barren cape was a Portuguese named *Bartholomeus Dias,*[85] who, after many hardships, reached this land in 1493,[86] and being come again to King *Johan* the Second in Portugal declared, that he had never met with such heavy storms and blustering winds as around this cape, for which reason he had named it the Cape of Storms; but this King, hoping, now that this land had been thus far discovered, that further journeys should also go well, judged that it should rather be called the foreland or Cape of Good Hope, since he now felt sure, that it would indeed be possible to go beyond it, as was also clearly evident later.

Vasco da Gama first passes it in the year 1497. The first who sailed past this cape to the eastward was the bold Portuguese hero of the seas, *Vasco Gama,*[87] who passed it on November the 20th, 1497, and came first[88] to

en eerst[88] aan St. Blazius Water-plaats, en daar na den 25sten December voor Zanzibar quam, door hem Terra di Natal genaamd, om dat hy dit Land op Kersdag ontdekte.

Hoe hy St. Heleens-baay, en des zelfs Rivier St. Jacob toen al mede ontdekt, en die beyde zoo genaamt, en wat moeyelykheden hy met zyn volk, eer hy dezen hoek te boven geraakte, gehad heeft, hebben wy in ons eerste deel[89] breed genoeg aangewezen.

Na dezen tyd plagten de Portugeesen, uyt Indiën gekomen, en dezen hoek te boven of voorby geraakt zynde, malkanderen met de reyze, die zy dan voor zeker hielden, en zoo ook als zy uyt Portugal daar boven stevenden, geluk te wenschen; waar van de reden was, om dat men die reyze, zoo uit Indiën, als uit 't Vaderland, wel menigmaal had ondernomen, maar altyd vrugteloos te rug gekeerd was; waar voor zy nu, zedert men daar eens voorby zeylde, niet meer bekommerd waren, zoo dat het ook dan in die beyde opzigten, zoo ten aanzien van de tochten uyt Portugal na Indiën, als uyt Indiën na Portugal, zeer wel 't Hoofd der Goede Hope mogt genaamd werden.

Het is zeer waarschynelyk, dat in de volgende tyd nu en dan wel Portugeezen hier aan land geweest zyn. Dog vind daar van in hunne schriften (behalven dat *Antoni Saldanha,* die 1503 uytzeylde, aan de Zaldanha-baay haaren naam[90] schynd gegeven te hebben) maar twee zeer merk-weerdige en ongelukkige gevallen aangeteekend.

Het eerste is van den Onderkoning *Francisco d'Almeyda,*[91] en 't ander van *Manuël de Souza de Sepulveda.*

D'Almeydas droevig einde op dit land in 't jaar 1509. De Onderkoning *d'Almeyda* 1509 zyn bestier van Indiën aan *Alfonsus Albukerk* overgegeven hebbende, vertrok weer na Portugal, dog gierde aan 't Land van de Kaap der Goede Hoope, ontrent d'Agoada di Saldanha, of in de Saldanha-baay,[92] aan, om daar water (dat 'er egter niet valt) te halen, en zyn volk wat te ververschen. *Osorius*[93] zegt dat een van zyn volk, die te

88. D.w.s. die eerste landing nadat hy verby die Kaap was; hy het voordien St. Helenabaai aangedoen, soos in Deel I, bl. 88 vermeld. [RH]
Valentyn gebruik die naam 'Zanzibar' in sy ou betekenis. In die Middeleeue is met dié woord die hele Oos-Afrikaanse kus bedoel. Vgl. Freeman-Grenville, *Documents of the East African coast.* Die benaming 'Terra di Natal' slaan nie op die hedendaagse Natal nie maar op Pondoland en Transkei. (Inligting van prof. E. Axelson.)
89. Deel I, bl. 88; die rivier (die Groot Bergrivier) is egter nie daar nie maar (volgens Velho, sien Axelson, *S.A. Explorers,* bl. 3) 'vier seemyle na die suid-ooste toe'. [RH]
90. Hy was nooit dáár nie, maar wel (sien Barros 1/7/4) in Tafelbaai in 1503, en het Tafelberg uitgeklim. Tafelberg het sy naam gedra totdat Spilbergen dit in 1601 hernoem het; en selfs dáárna het die Engelse voortgegaan om dit 'Saldanha-' (of 'Sardaigne-', 'Sardinia-') baai te noem met gevolglike verwarring onder vroeë skrywers (en selfs sommige modernes). En volgens Hondius (bl. 15 en kaart) is die naam 'Sardanje' in 1652 nog steeds gebruik vir die inham oos van Tafelbaai (die hedendaagse Milnerton) waar die *Haarlem* in 1647 gestrand het. [RH en De K]
91. Ook Deel I, bl. 97. Barros (2/3/9) het 'n ander weergawe, en daar is verskillende weergawes in Sostanheda, Correa, Faria y Sousa, ens. [RH]
92. Die dood van Almeyda het plaasgevind in Tafelbaai, deur die Portugese Saldanhabaai genoem. Valentyn het met die later oordrag van die ou naam op 'n noordeliker baai geen rekening gehou nie. Vgl. *supra* voetnoot 90 i.v.m. die verwarring. [S, RH]
93. J. Osorie de Fonseca (Biskop van Silves), *De rebus Emanuelis Regis Lusitaniae ... virtute et auspicio gestis libri duodecim,* Olysippens 1571. (Inligting van die British Museum.) [RH]

the watering-place of St. Blazius, and after that on December the 25th to the land off Zanzibar, called by him Terra di Natal since he discovered it on Christmas Day. We have already told fully enough in Part One[89] how he also discovered the St. Heleens Bay and the River of St. Jacob there, and named them thus, and what difficulties he had with his crew before he passed this cape.

After this time the Portuguese who came from India were accustomed, when they came beyond this cape, to congratulate one another on the voyage, which they now felt was certain to succeed; and similarly when from Portugal they came beyond it, the reason of this was that this journey, whether from India or from the fatherland, had often been unsuccessfully undertaken. Therefore, once it had been passed, they were no longer uneasy, so that both as regards the passages from Portugal to India and those from India to Portugal, it could very well be called the Cape of Good Hope.

It is very probable that after this Portuguese may indeed have landed here now and then. But in their writings (except that *Antoni Saldanha* who sailed out in 1503 seems to have given the name[90] to the Zaldanha [sic] Bay) only two very noteworthy and unfortunate occurrences are recorded.

The first is that concerning the Viceroy *Francisco d'Almeyda,*[91] and the second that of *Manual de Souza de Sepulveda.*

D'Almeida's unhappy death on this land in the year 1509. The Viceroy *d'Almeyda,* having handed over his rule in India to *Alfonsus Albukerk,* set out for Portugal, but turned aside to the land of the Cape of Good Hope about the Agoada di Saldanha or Saldanha Bay,[92] to get water there (though there is none there) and somewhat to refresh his crew. *Osorius*[93]

land getreden, en met de inwoonders reeds in eenige kennis geraakt was, alle vreeze te zyden stellende, na hunne stad, 4000 schreden van daar leggende, gegaan is, daar zy hem zeer minnelyk onthaald, en met een grooten ram, ten teeken van vriendschap, te rug gezonden hebben.

Hy, by de zynen weer gekomen zynde, sprak van deze volkeren met veel lof, beschreef die als zeer beleeft en eenvoudig, en getuygde verder van hen, dat zy ontelbare kudden vee bezaten.

Derhalven zond *Almeyda* met nog 12 mannen weer na die plaats, om Schapen en Ossen, voor de vloot te koopen, met last, om deze Barbarische Volkeren met giften, by hen van weerde gehouden, te meer tot hen te lokken.

Deze inlanders noodigden hen ter maaltyd, onthaalden hen na vermogen met de vrugten hunnes lands, en lieten hen daar op met 't vee, dat zy gekogt hadden, onder 't geleyde van eenige van hun volk, vertrekken.

Ondertusschen deden sy een Inlander, die hen met eenige rammen ontmoette, geweld aan, voorgenomen hebbende hem in weerwil na *Almeyda* te voeren, om hem (zoo men voorgaf) cierlyk uyt te dossen, en dan weer tot de zynen te laten gaan, in hoope dat hy daar over zeer zou te vrede zyn.

Deze man, niet wetende, wat zy met hem voorhadden, schreeuwde, alzoo zy hem met geweld aanpakten, luydkeels, waar op ten eerste eenige tot zyn hulp toeschoten, hem uyt hun handen rukten, hen met steenen wierpen, en hen, na al hun vee weggeroofd te hebben, op de vlugt dreven.

Sy, by *Almeyda* gekomen zynde, verhaalden hem de zaak geheel anders, als zy voorgevallen was, en wel zoodanig, dat deze Hottentots hen het uyterste geweld aangedaan, hem van al hun vee beroofd, en hen weg gejaagd hadden.

Indien zy de waare reden hier by gevoegd hadden, zekerlyk zou 'er een ander besluyt opgevolgd hebben; doch nu oordeelden veelen der voornaamste Portugeezen, dat men dit niet ongestraft behoorde te laten, zoo men niet hebben wilde, dat alle de scheepen, die daar aangieren mogten, dit zelve geweld zouden te wagten hebben, en dat zy ook van alle verversching daar zouden versteken zyn.

Anderen egter waren van geheel ander oordeel, zagen het voor gevaarlyk aan, over zoo een gering voorval met die Wilden in een openbaren oorlog te treden, die zaak als een geval, dat meer veragting, als wraak, verdiende, aanziende.

De andere hoofden, wat heeter dan deze, wisten *Almeyda,* nu reeds een man van 60 jaaren, zoo verre tot hunne gedagten over te haalen, dat hy goed vond met 150 Soldaaten aan land te gaan, en deze Hottentots vyandig aan te tasten.

Pieter, en *Georgius Barret,* die de eerste flagordre voerden, quamen voor

says that one of his crew, who had gone ashore and had already somewhat made the acquaintance of the natives, now set all fear aside and went to their town, 4000 paces distant, where they received him in a very friendly fashion and sent him back with a large ram in token of friendship.

Being come back again he spoke of these people with much praise, and described them as very polite and guileless, and bore witness, that they owned innumerable herds of cattle.

For this reason *Almeyda* sent him back there with another 12 men, to buy sheep and oxen for the fleet, sending gifts to make this savage people more favourable to them.

These inhabitants invited them to a meal, entertained them as well as they could with the fruits of their country, and then let them go off with the cattle they had bought, guided by some of their folk. But on the way they used force on a native who met them with some rams, intending to take him against his will to *Almeyda,* in order (they asserted) to dress him up finely and then let him go back to his people, in the hope that by this he should be greatly pleased.

This man, not knowing what they intended for him, shrieked loudly when they took him by force, at which some at once ran up to his help, tore him out of their hands, threw stones at them, and put them to flight after taking away all their cattle.

When they came to *Almeyda* they related the affair to him quite otherwise from how it had really happened, saying indeed, that these Hottentots had used the utmost force on them, and stolen the cattle, and chased them away. If they had added the real reasons to this, no doubt a different decision would have been made, but as it was, many of the leading Portuguese considered that this should not be left unpunished unless it were desired, that all ships that might touch there should have to expect the same violence, and that they should thus be deprived of all refreshment there.

Others were however of an entirely different opinion, seeing it as dangerous to enter into open war with the savages over so small a matter, and considering it rather something which better merited contempt than revenge.

The other leaders, somewhat more fiery than these, succeeded in bringing *Almeyda,* now already 60 years old, so far to their opinion, that he thought good to land with 150 soldiers, to treat these savages as enemies.

Pieter and *Georgius Barret,* who led the advance-guard, reached the town before dawn (he means the kraal of these Hottentots, since no towns were ever known here, nor are found to this day) and by falling on them suddenly caused them great alarm, whereat at once a great number appeared with hide

den dageraad aan de stadt (hy wil zeggen aan de Kraal dezer Hottentots, alzoo hier geen steden oit bekend geweest, of tot nog toe te vinden zyn) en joeg hen, alzoo zy hen zeer schielyk op den hals quamen, een groote schrik aan; dog zy riepen luydkeels om hulp, waar op zich daar ten eersten een groote menigte met zakken van huyden, vol steenen geraapt, en met hunne korte werp-schichten[94.] met weerhaaken, en met hun gekruld gezengd hair, en leelyke aangezichten (klaare merkteekenen, dat het Hottentots geweest zyn) vertoonden, gelyk zy de Portugeezen daar op verder door hunne verschrikkelyke gebeerden en ongestuymig getier ten eerste ook op de vlugt dreven, daar zy by *Almeyda,* die hen met de Koninklyke standaard na die stadt tegentrok, quamen.

Dit hielp hen egter zeer weynig, alzoo de Hottentots, op hen los brekende, hunne slag-order ten eerste van een scheurden, en *Almeyda* met alle de zynen in de engte bragten, dat hy zich genoodzaakt vond, om den Koninklyken standaard aan *Georgius Melo* over te geven, gelyk hy ook kort daarna door een Hottentot met een Hazagaay of worp-schicht door de keel geschoten, en zoo gevaarlyk getroffen is, dat hy schielyk van pyn, en door verlies van kragten, quam te sterven, latende daar in 't geheel 65 Portugeezen (waar onder elf oversten) het leven. De rest nam de vlugt.

De dooden wierden daar na alle naakt uytgetrokken gevonden, en door een nieuw ontzet van Portugeezen begraven.

Dit was 't beklaaglyk lot van dien grooten *Almeyda,* die een beter eynde en graf, dan hy hier kreeg, verdient had.

Manuël de Sousa de Sepulveda's deerlyk einde. Het tweede geval was van *Manuël de Sousa de Sepulveda,*[95.] gewezen Gouverneur van 't Casteel van *Diu,* een ongemeen ryk heer, die met *Eleonora Sala,* Dochter van *Don Garzias Sala,* of *De Saa,* Onderkoning van Goa, getrouwd was.

Deze ontrent 1559 met zyn Gemalin en twee kleene kinderen, benevens *Pantaleon Sala,* en eenige Edellieden, huysgenooten, en slaven, te zamen 600 zielen sterk, van Coetsjien na Portugal vertrokken, en ontrent het land van de Kaap gekomen zynde, wierd daar van een zwaaren storm, waar onder donder, blixem, en zware regen vermengt was, zoodanig aangetast, dat hy eerst alle zyn masten, en daar na ook zyn schip verloor, rakende hy met zyn Vrouw, Kinderen, en eenige der voornaamste egter nog zeer gelukkig in de schuyt met hunne dierbaarste goederen aan Land.

Verscheyde Portugeezen lieten daar 't leven; dog ook veele geraakten op kisten, planken, enz. nog aan de wal.

Sy dagten in 't eerst van de Stukken en stollen van dit schip wel een klein vaartuyg te maken; dog wanneer zy hun schip tegen de klippen tot kleene spaanderen zagen slaan, viel daar niet meer na te denken.

94. Die gebruik van ‘werp-schichten’ hier en 'n paar reëls verderop is van belang insoverre ‘schicht’ ook as ‘pyl’ opgevat (en vertaal) kan word, wat gelei het tot die bewering dat die vroeë Hottentotte pyl en boog gebruik het, wat byna sonder enige twyfel foutief is. Dieselfde dubbelsinnigheid kom in die Portugees voor, met dieselfde gevolg. [RH]
95. Hierdie verhaal is in sy geheel geneem uit Do Couto (6/9/21). [RH]

sacks full of stones and their short barbed throwing-darts,[94] their frizzly singed hair and ugly faces (a clear indication that they were Hottentots); and moreover at once put the Portuguese to flight by their terrifying gestures and tumultuous noise, so that they fell back on *Almeyda,* who was moving towards the town with the Royal standard.

This however helped them little, since the Hottentots fell on them, at once broke their battle-order, and reduced *Almeyda* and his men to such straits, that he found himself compelled to hand over the Royal standard to *Georgius Melo;* and soon ofterwards he was shot through the neck by a Hottentot with an assegai or throwing-dart, and so dangerously wounded that he soon died from pain and loss of blood, 65 Portuguese (including twelve Colonels) also losing their life there, while the rest took to flight. Afterwards all the dead were found stripped naked, and were buried by a new reinforcement of Portuguese.

Such then was the lamentable fate of the great *Almeyda,* who had deserved a better end and a better grave than he found here.

Manuël de Sousa de Sepulveda's pityful end. The second case was that of *Manuël de Sousa de Sepulveda,*[95] lately Governor of the Castle of Diu, an exceptionally rich nobleman, who was married to *Eleonora Sala,* daughter of *Don Garzias Sala* or *de Saa,* Viceroy at Goa.

He set out about 1559 from Coetsjen for Portugal, with his wife and two small children, together with *Panaleon Sala,* some noblemen, families, and slaves, 600 souls in all; and being come near the coast of the Cape, was so assailed by a heavy storm mingled with thunder, lightning and heavy rain, that he first lost all his masts and then also his ship, but very luckily got ashore in the skiff with his wife and children, and some of the principal of the folk with their most valuable possessions. Many of the Portuguese lost their lives there, but many reached the shore on chests, planks, etc.

Their first thought was indeed to build a small vessel from the pieces and fragments of the ship, but when they saw how this was broken into splinters against the rocks, they must abandon this idea entirely.

It would seem that he had been wrecked somewhere to the East of the Cape, since he had this intention of sending men from the place of his shipwreck to Mozambike, and also he later tried to make his own way thither.

Hy schynt Beoosten de Kaap nog vervallen te zyn, alzoo by voornemens was van de plaats zyner schipbreuk volk met een klein vaartuig na Mozambike te zenden, gelyk daar na ook zynen weg derwaarts genomen heeft.

Zy waren hier by eenige Hottentots, die hen wel geen quaad deden; maar die hen, alzoo zy malkanderen niet verstaan konden, ook geen hulp konden toebrengen, en tegen de welken, alzoo zy voor hen vreesden, zy zich in 't eerst, voor al 's nachts, zoo veel mogelyk was, beschansten.

Daar na zyn zy langs strand gegaan, in hoope van dat zy, na een togt van ontrent 200 mylen O. aan, de rivier van den H. Geest ontmoeten, en daar Portugeezen van Mozambike vinden zouden.

Hoe veel redenen nu *de Sousa,* en voor al zyn swakke gemaalin, hadden, om zich over dit beklagelyk ongeval te bedroeven, hielden zy egter beiden zich hier in zeer kloekmoedig, te meer, om andere kleinmoedigen, welker hulp zy naderhand konden van nooden hebben, hier door een hert onder den riem te steken. Zy waren toen ontrent nog 200 zielen sterk, van welke zommige de kinderen, en andere de gemaalin van *Sepulveda* in een draagbaar, doch by beurten, droegen.

Alles ging nog wel, zoo lang zy eenigen voorraad en spyze by zich hadden, maar toen die begon te ontbreken, en zy door den honger en de wilde dieren te gelyk besprongen wierden, zoo waren zy genoodzaakt zich eerst eenigen tyd met mosselen, en daar na met eenige wilde vrugten, te behelpen. Eindelyk dwong hen de honger de doode lichaamen van wilde beesten, die zy onder weeg vonden, op te eeten. Hier by quam groot gebrek van drinkwater, en meer andere ongemakken van den weg, waar door zy in korten tyd zoo veel volk verlooren, dat *Sepulveda's* gemaalin niet meer gedragen kon worden; en zy daar en boven nog genoodzaakt was by beurten haare kinderen mede te helpen dragen, dat zy met een wonderlyke kloekmoedigheid, tot aanmoediging van veel anderen, volbragt, en zoo lang uithardde tot dat zy, na verloop van vier maanden, aan de rivier van den H. Geest quamen, zonder egter nog eens te weten, dat zy by de zelve waren, alzoo zy geen goede tolken hadden, die in staat waren, om hen net berigt daar af te geven.

Zy meinden, dat het een zeer groote rivier zou wezen, en zy bevonden dit maar een kleine, die in drie takken verdeelt was, te zyn.

Hy vont hier een landheer, die nu en dan wel met *Laurens Marchese, Antonio Caldeira,* en meer andere Portugeezen, gehandelt had, en die hem raadde, om daar te blyven, tot dat 'er eenig Factoor van hen van Sofala komen mogt; en voor al raadde hy hem af van niet verder landwaart in te gaan, alzoo hy daar menschen ontmoeten zou, die hem bedriegen en van alles berooven zouden; al 't welke hy hem egter meer met teekenen en door wyzen, als wel door klaare woorden, te kennen gaf; doch al zyn raaden was

There were some Hottentots near by, who indeed did them no harm, but also could give them no help because they could not understand one another, and against whom they at first fortified themselves as far as was possible, especially by night, since they were afraid of them.

After this they went along the shore, in the hopes that, after a journey of about 200 miles to the East, they might reach the River of the Holy Ghost and find there Portuguese from Mozambike.

Although now *de Sousa,* and especially his weak wife, had many reasons to be distressed by their lamentable misfortune, they nevertheless behaved very courageously, the more so in order by so doing to keep up the spirits of the other more timorous ones, whose help they might need later. They were still some 200 strong, some of whom in turn carried the children, and others *Sepulveda's* wife in a litter.

All went well so long as they still had some supplies and food with them, but now this began to lack, and they were assailed both by hunger and by the wild beasts, so that they must make do, first with mussels and latter with wild fruits, until at last hunger compelled them to eat the dead bodies of the wild beasts which they found on the way. To this was added a great lack of drinking-water, and other hardships more, by which in a short time they lost so many men that it became impossible to carry *Sepulveda's* wife any further; and in addition she must by turns help to carry the children, which task she performed with wonderful courage, to the heartening of many of the others. And this they endured until, after four months had gone by, they reached the River of the Holy Ghost, although without realising that they had done so, since they had no good interpreters who could give them clear information of this. Also they had expected it to be a very large river, and found it only a small one, divided into three branches.

Here he found a land-owner, who had at times done business with *Laurens Marchese, Antonio Caldeira,* and other Portuguese; he counselled him to remain there until one of the Factors should come from Sofala; and above all advised him not to go further inland, since there he would meet with men who would be a menace to him and would rob him of everything, all which he however made known more by signs and gestures than in plain words. But his advice was in vain, since he [*Sepulveda*] did not clearly understand him, and in addition greatly mistrusted this land-owner, although he showed him nothing but kindness, lending him some skiffs with which to go further up the river.

At last he realised that he was now 300 miles from the place of the wreck, and that this was indeed the River of the Holy Ghost. They were now only 120 in number, all of them very feeble; and on the day of their leaving this courteous land-owner, who had so well advised them, they fell in with a

vrugteloos, alzoo hy hem niet wel begrepen had, en daar beneven dezen landheer zeer mistrouwde, hoewel hem die niet dan alles goeds dede, en hem nog eenige schuiten, om de rivier verder op te raaken, leende.

Hy vernam eindelyk, dat hy nu 300 mylen van de plaats, daar hy schipbreuk leed, en dat dit de regte rivier van de H. Geest was.

Nu waren zy nog maar 120 zielen sterk, die alle zeer zwak waren, en bevonden daags na hun vertrek van dien beleefden landheer, die hen zoo wel geraaden had, dat zy onder een troep van 200 swarten vervallen waren, tegen welke zy vreesden te zullen moeten vegten, en waar toe zy zeer weinig in staat waren.

Deze swarten verzogten zy, na hen hun wedervaaren door tolken verhaalt te hebben, om eenige levensmiddelen, die zy, zich tot hen genegen veinzende, zeiden niet by hen, maar wel in hun stadt, niet verre van daar gelegen, te hebben.

Weshalven zy, hoe vermoeit ook, besluiten moesten om derwaarts te gaan; doch de Prins dezer swarten wilde hen in de zelve niet ontfangen, maar wees hen een plaats daar buiten aan, daar hy hen vleesch, en andere levens-middelen toe zont, 't geen zy tegen spykers, en andere snuisteryen, inruilden.

Sy verzogten dezen Prins naderhand om beter wooning, die hen zeyde, dat hen niet te konnen toestaan, voor en al eer zy hunne wapenen aan hem overgaven, alzoo zyn ingezetenen daar voor anders te bevreest zouden zyn.

Hoe hard dezen eysch voor de Portugeezen was, zy moesten egter eyndelyk of hier toe komen, of zich zelven de keel toebinden. Het eerste was zeer gevaarlyk, dog 't laatste doodelyk.

Eleonora, die zoo grooten belang als yemant hier in had, raadde dit eerste egter haaren man af, met alle de beweegredenen en klaare aantooning van hun aller uyterste gevaar; doch tegen dezen goeden raad van zyne verstandige en kloekmoedige Gemalin, en van zoo veel anderen van zyne goede vrienden, vond *Manuël de Sousa de Sepulveda* egter goed, om alle hunne wapenen aan dezen loozen bedrieger over te geven, waar op deze barbaaren hen wel in hunne stadt lieten komen; maar 't geschiede alleen, om hen eerst zeker en wis van alle het weerdige, dat zy nog bezaten, te berooven, en hen toen naakt en van alles ontbloot met stokken van daar te slaan, en na 't bosch te jagen.

Dus zag *Sepulveda* nu te laat zyne onbedagtzaamheyd, en dat hy veel beter gedaan zou hebben, met de goede raad van zyne Gemalin, en goede vrienden, te volgen, en 't uyterste te leyden; dog dit lach 'er nu toe, en was niet te herdoen.

Het bleef hier niet by; maar zy, van daar nu voortgetrokken, en onder

troop of 200 blacks, against whom they were afraid to fight, being too few in number.

After they had told of their adventures through interpreters, they asked these blacks for some supplies: these, pretending affection for them, said that they had none with them, but only in their town lying not far from there. For this reason they were compelled to resolve, however tired they were, to go thither; but the Prince of these blacks would not allow them to enter it, but showed them a place outside it, to which he sent to them the meat and supplies for which they had bartered nails and other trifles.

After this they asked this Prince for a better dwelling, who then said, that he could not grant them this until they first and before all else should hand over their weapons to him, since otherwise his people would be too greatly afraid of these.

However grievous for the Portuguese this demand might be, they must either agree to it, or starve: the former was dangerous but the latter fatal.

Eleonora, who had as much at stake as anyone, discounselled her husband from this first alternative, with all the arguments and clear demonstration of its most extreme danger to them all, but *Manuël de Sousa de Sepulveda* however thought good, against this good advice of his intelligent and courageous wife and of so many of his good friends, to hand over all their weapons to this cunning traitor. At this these savages indeed allowed them to enter their town; but this was done only so as to rob them well and truly of all of value that they still possessed, and then with sticks drive them, into the forest.

Thus *Sepulveda* now saw his rashness too late, and that he had done much better to follow the good advice of his wife and his good friends, but now this was done and not to be undone.

It did not stop with this, since going from there they fell into the hands of further robbers, who treated them very hostilely and outrageously, not even sparing the women and children. There *Sepulveda* saw the chastity of his modest and courageous wife suffer the utmost violence, she no little defending herself against her ravishers with her fists.

After these robbers had left them, they went on in the greatest misery for some time more, with an unspeakable lack of everything; but when this brave woman saw, that she could go no further, she let dig a grave in the sand and dragged her body into it, and before her end made a noble speech of thanks to those who had thus far lent her protection and companionship, begging them, if any should come alive to Portugal, that he should give the King and all their friends news of this disaster, which they had justly brought on themselves by their sins.

She remained thus for some time further, covering her face with the

de handen van nieuwe roovers geraakt zynde, wierden van hen zeer vyandig en oneerlyk aangetast, zonder zelf ook de Vrouwen en Kinderen eenigzins te verschoonen.

Daar zag toen *Sepulveda* de eerbaarheyd van zyn kuische en dappre Gemalin, die zich tegen haare Schenders, niet weynig met haare vuysten verweerde, het uyterste lyden.

Na dat nu deze roovers hen verlaten hadden, trokken zy nog eenigen tyd in de grootste armoede, en met een onuytdrukkelyk gebrek van alles, voort; maar toen deze kloekmoedige Vrouw zag, dat zy 't niet verder brengen kon, liet zy voor zich een graf in 't zand graven kroop daar in met haar lichaam, deed voor haar eynde een deftige aanspraak van dankbaarheyd tot allen, die haar tot dus verre geleyd en gezelschap gehouden hadden, biddende, dat, zoo yemand van hen levend in Portugal komen mogt, hy aan den Koning, en aan alle haare vrienden, kennis van hun ongeval, 't geen zy door haare zonden regtveerdig op zich gehaald hadden, geven wilde.

Sy bleef zoo nog eenigen tyd, dekkende haar hoofd met de losse hairvlegten, terwyl zy met de traanen in de oogen, en met een bitter zugten en snikken nu en dan haar lieve kinderen, die zy nu niet meer helpen kon, en welke zy wel haast verlaaten zou, van ter zyden aanzag.

Dus hield het die grootmoedige Vrouwe nog 3 dagen zonder eenig voedzel gaande, waar na haar man, doodelyk bedroefd om zyn vrouw en kinderen, uyt het bosch by haar quam, zonder dat hy haar iets tot verquikking had konnen medebrengen, zoo dat zy, door den honger ten uytersten geperst, en door de dood van haar kleenste kind tot aan 't herte geraakt, maar voor al nu door 't gezicht van haar man, die niets mede bragt, ten uytersten getroffen zynde, in traanen hoe grootmoedig en kloekhertig zy ook tot nu toe geweest was, als wegsmolt.

Sepulveda, die door alle deze doodelyke voorwerpen als van den donder geslagen was, en eenigen tyd als zonder beweging stok-stil op zyn elendige gemalin en dood kind had staan steroogen, wierd eyndelyk uyt die zwaare bedwelming als wakker, begroef zyn kind zelf, en keerde weer na 't bosch, in hoope, dat hy wel iets, 't geen zyne zieltogende gemalin, en zyn byna reeds stervend ander kind zou mogen verquikken, hier of daar vinden zou. Dog na dat hy nu wedergekomen was, vond hy zyn weergadeloos getrouwe gezellinne in alle zyne elenden, en ook zyn zoonken, beyden dood, terwyl zyne dienstmaagden de smertelyke dood van haare vriendelyke meesteresse, en van dit kleen kind, 't geen zy zoo lang opgequeekt hadden, met bittere traanen beweenden.

Hy belastte in 'n eerst, dat de dienstmaagden wat ter zyden zouden gaan, wierp zig daar op ter aarde by 't lyk van zyn gemalin, en rustte voor een korten tyd met zyn hoofd op de rechterhand van de zelve; dog eyndelyk

loosened plaits of her hair, while with tears in her eyes and a bitter sobbing and lamenting she now and then looked aside at the children, whom she now could no longer help and whom she would soon leave.

Thus this gallant woman held out for 3 more days without any food, after which her husband, afflicted to death for his wife and children, came from the forest to her without being able to bring her any nourishment, so that she as if melted away in tears, gallant and courageous as she had been until now, oppressed to the utmost by hunger, and wounded to the heart by the death of her smaller child, but above all moved by the sight of her husband who had brought nothing.

Sepulveda was as if thunderstruck by all these signs of death, and for a time stood stock-still and motionless, gazing at his suffering wife and the dead child. At last he woke from his heavy stupor, and himself buried his child, and went again to the forest in the hope of finding somewhere there something that could revive his dying wife and his other child, now also almost dead. But when he returned he found them both dead, his wife who had been incomparably true in all his miseries and his little son, while the servant-maids wept bitter tears over the grievous deaths of their friendly mistress and of this little child whom they had so long nursed.

He first ordered, that they should go somewhat apart, and then threw himself on the ground beside his wife's body, and remained for a short time with his head resting on her right hand; but at last, realising that she was dead, and that nothing remained to be done but to protect her body from the wild beasts, he courageously set to work, called back the servants to him, and with their help buried both wife and child as deeply in the sand as they were able, without uttering a word, and with such fury in his face, that he could not be expected to live much longer.

When this task was completed he went back alone to the forest, refusing to take anyone with him, and since then no word nor sign of him was perceived, from which it was decided that he was eaten by some wild beast, unless from sorrow he helped himself to his end in some other manner.

overwegende, dat zy dood, en dat hier in niet anders te doen was, dan dat hy haar lyk tegen 't wild gedierte verzorgde, sloeg hy kloekmoedig handen aan 't werk, riep zyne dienstmaagden weer by zich, en begroef toen, van haar geholpen zynde, beyde zyne gemalin, en kind, zoo diep hen mogelyk was, in 't zand, zonder dat men hem egter eenig woord hoorde uyten; maar men zag de dood, de droefheyd, en de woede zoodanig in zyn wezen, dat men geen staat maakte, dat hy lang daar na leven zou.

Zoo als dit werk nu verricht was, ging hy alleen, zonder dat hy yemand met zich hebben wilde, weer na 't bsoch, en men heeft zedert taal nog teeken van hem vernomen; weshalven men vassteld, dat hy door eenig wild gedierte verslonden is, zoo hy van droefheyd zich zelven niet op een andre wyze aan zyn eynde geholpen heeft.

Na lang omzwerven in dit bosch zyn 'er van dien grooten hoop nog 28 afgekomen, die, eyndelyk gevangen genomen, en door een Portugees schipper gerandzoeneerd[96.] zynde, na Portugal zyn gevoerd, en aldaar onder een verhaal van hunne aaneengeschakelde rampen, een omstandig bericht van 't beklaaglyk eynde van *Sepulveda,* en zyne onvergelykelyke brave gemalin, gegeven hebben.

Van andre gevalle der Portugeezen op dit Land, of van dat zy zich op het zelve hier of daar zouden vast gemaakt hebben, komt my niets van belang voor,[97.] dan alleen, dat men daar na hier en daar wel eenige overblyfzelen van Reduyten en Vestingen gevonden heeft, waar uyt men eenigzins vast zou mogen stellen, dat zy zich daar in tegen de Hottentots versterkt hebben.

De naam der Saldanha-baay, is een van de voornaamste overblyfzelen der Portugeesche natie alhier, en buyten de zelve vind men van hen ook geen andre gedenkteekenen[98.] op dit land.

Engelschen en Franschen hier. Dat de Engelschen en Franschen hier eenigen tyd voor ons aangeweest zyn, om water, en verversching te zoeken, wort by de onzen vastgestelt, hoewel 'er weinig andere blyken van zyn, dan dat de eersten hier al voor de komst van den Heer *Matelief* eenige schaapen, om voort te teelen, op dit land gezet hadden.[99.]

In 't jaar 1706 in Januari verhaalde[100.] my de Heer *Adriaan van der Stel,* Landvoogt van Amboina, dat zyn Ed. in zeer oude schriften van zyn Heer vader gelezen had, dat de Kaap allereerst door de Franschen, en wel door een *Ridder,*[101.] die daar met een vloot quam, ingenomen zy. Het jaar van des zelfs komst daar was zyn Ed. ontgaan; doch stont hem nog zeer wel voor gelezen te hebben, dat die *Ridder* de Hottentots vyandig gehandelt, en op hen geschoten had, waar over zy, de kragt van 't kruit nog niet kennende, in 't eerst wel zeer verschrikt, maar daar na 'er met alle man op ingevallen

96. Losgekoop.
97. Hiermee weerlê hy Kolbe se verhaal (bl. 587) van die Portugese wraak van die d'Almeida-slagting. [RH]
98. Hiermee weerspreek hy sy stelling (bl. 4 by hom; VRV II-2, bl. 44) i.v.m. die ‘Portugese’ grot op Robbeneiland. [RH]
99. Deur Lancaster in September 1601 (HS 1940, bl. 123). [RH]
100. Nie in sy Deel I nie, en ook nie elders opgespoor nie. [RH]
101. Verskillende landings van ander nasies het plaasgevind. [S]

After long wandering in this forest only 28 survived of this great party, who, being at last taken prisoners but ransomed[96] by a Portuguese Skipper, were taken to Portugal, and there gave a circumstantial report of the lamentable ends of *Sepulveda* and his incomparably courageous wife, together with the story of their successive misfortunes.

As regards other doings of the Portuguese in this land I remember nothing of importance,[97] nor of any settlement on it by them, except indeed, that some remains of breastworks and forts are found here and there, from which it may be somewhat supposed, that they fortified themselves in these against the Hottentots.

The name of Saldanha Bay is one of the principal relics of the Portuguese Nation here, and except for this no other memorials[98] of them are found on this land.

English and French here. It is considered by our folk, that the English and the French were here some time before us, to seek for water and refreshment, although of this there are few tokens except, that the former set some sheep on this land to breed,[99] already before the coming of Heer *Matelief.*

In January of the year 1706 I was told[100] by Heer *Adriaan van der Stel,* the Governor of Amboina, that he had read in a very old document belonging to his father, how the Cape was first occupied by the French, and indeed by a *Knight*[101] who came there with a fleet. H.E. had forgotten the year of this coming, but he well recalled to have read, that the *Knight* acted with hostility towards the Hottentots, and fired on them. At this they were indeed frightened at first, not knowing the efficacy of powder, but afterwards fell on them with all their force, killing this *Knight* and putting the other French to flight. An occurrence which I have heard related elsewhere, but which happened about 20 years before we settled here, since

waren, dien *Ridder* zelf omgebragt, en de verdere Franschen op de vlugt gejaagt hadden. Een geval, dat ik meer heb hooren verhaalen, maar dat ontrent 20 jaaren te vooren, eer wy ons hier vast maakten, is voorgevallen, na welken tyd deze plaats door de Engelschen[102.] weer aangedaan; doch, alzoo zy die toen niet al te gelegen bevonden, van hen weer verlaaten is.

Komst der Nederlanders hier in 't jaar 1595. De eerste Nederlanders, die hier te land traden, zyn die van de 4 eerste uitgezondene schepen na Indiën, of de metgezellen van *Cornelis Houtman*[103.] geweest, die den 2den Augusti 1595 's avonts ten 4 uuren de vaste wal ontrent *Cabo d' Aguilhas,* 5 mylen N.O. 'er af, ontdekten, en den 4den dito in de *Agoada de Sambras,* of in de St. Heleens-baai,[104.] ontrent 45 mylen van de Tafelbaai, ten anker quamen, alwaar zy den 5den dito met hun agten, en daar na sterker, na land voeren, en by eenige Hottentots quamen, die hen voor yzer beloofden vee te geven.

Naderhand, en byzonder den 7den dito, wilden de onzen voor een staaf yzer, en nog eenig geld, 6 schaapen ruilen; doch kregen hier over geschil met de Hottentots, om dat men die staaf niet verdeelen kon; hoewel zy daar na weer vrienden wierden, en beloofden meer vee te haalen. Ondertusschen ontdekten de onzen hier, ontrent de waterplaats, een steene schans, waar uit hen toescheen, dat die door Europeers gemaakt was, om zich daar in tegen de Hottentots zeker te stellen. Zy vischten daar eenige oesters, waar in sy paerlen vonden, en ondertusschen quamen de Hottentots met hun vee aan, van welke zy voor een quaad houwmes, of een ouden dissel, een schoonen os, en dus vervolgens veel vee inruilden, 't geen zy nog veel meer zouden gedaan hebben, zoo zy maar meer yzer (daar zy zeer op gezet waren) by zich gehad hadden. Zy verzeilden den 11den Augusti hier van daan, zonder dat ik zien kan, dat hen hier eenig leed geschied is.

Van Caarden in 't jaar 1601. *Paulus van Caarden*[105.] quam den 8sten Juli 1601 hier met de schepen Nederland, en de Vereenigde Landen, in een baai, ettelyke mylen Beoosten de Tafelbaai, die hy, om dat hy 'er geen andere verversching, dan mosselen, vont, de Mosselbaai noemde. Hy vont daar 7 Hottentots en 1 Hottentottin, die hem beesten beloofden te brengen, doch hun woord niet hielden. Hy zag hier 2 zeepaarden[106.] verscheide maalen op 't strand komen, die zeer groot, en van een vreezelyke gedaante waren. Den 14den dito vertrok hy van daar, en quam in een andere baai ten anker, daar hy veel ossen, kalveren, en schaapen kreeg, die hy daarom de Vleeschbaai (gelyk men die op 34¼ graaden Beoosten Kaap d'Aguilhas leggen ziet) noemde.

102. Shilling en Fitzherbert. [S]
103. Uit Commelin (bl. 5, 6). [RH]
104. In sy Deel I, bl. 173 begaan hy nie die fout van ‘St. Heleens-baai’ i.p.v. ‘Mosselbaai’ te skryf nie, maar daar het hy ‘Julij’ i.p.v. die korrekte ‘Augusti’ soos hier. [RH]
105. Uit Commelin s.v. Both (bl. 16), maar die skeepsname word daar gegee as *Nederland* en *Vereenigde Provintien.* [RH]
106. D.w.s. Seekoeie. Sien VRV II-2, bl. 20, en *supra* voetnote V/128 en VI/55.

when this place was indeed again touched at by the English,[102] but was again abandoned by them, since they did not find it any too suitable.

Arrival of the Dutch in the year 1595. The first Dutch who landed here were those of the 4 first ships sent out to the Indies with *Cornelis Houtman,*[103] who at about 4 p.m. of August the 2nd, 1595, sighted the mainland near *Cabo d'Aguilhas,* 5 miles N.E. [sic] of this place, and on the 4th anchored in the *Aguada de Sambras,* that is the St. Heleens Bay,[104] about 45 miles from the Table Bay. There eight of them landed on the 5th, and later more of them, meeting some Hottentots who promised to give them some beasts for iron.

After that, and especially on the 7th, our folk wished to barter 6 sheep for a bar of iron and some money, but in this fell into a dispute with the Hottentots because the bar could not be divided up; although afterwards they were friendly again, and promised to bring more beasts. Meanwhile our folk discovered near the watering-place a stone field-work, which it appeared had been made by Europeans in order to be safer from the Hottentots therein. They fished up some oysters there, in which they found pearls; and meanwhile the Hottentots came with their beasts, bartering a fine ox for a poor hatchet or an old adze, and thus continued to barter many beasts, and would have bartered even more if more iron had been available (for which they were very eager). They sailed on August the 11th from there, without any harm having been done to them, so far as I can see.

Van Caarden in the year 1601. *Paulus van Caarden*[105] arrived here on July the 8th, 1601 with the ships Nederland and Vereenigde Lande, at a bay a few miles East of the Table Bay, which, because he found no refreshment there other than mussels, he named Mossel Bay. He found there 7 Hottentot men and 1 woman, who promised to bring beasts, but dit not keep their word. Here he saw 2 sea-horses[106] come on to the shore on several occasions, which were very large and of a terrible appearance. On the 14th he left there, and anchored in another bay, where he got many

Hy vertrok van daar den 21sten dito, en quam toen in een andere baai, op 34⅔ graaden gelegen, bleef 'er tot den 30sten, vertrok toen, en quam den 2den Augusti in de Vischbaai, daar hy groote zeepaarden in de rivier zag, verruilde 5 schapen voor een klein stukje yzer, ving hier veel schoone visch, en gaf daarom dezen naam aan deze baai, uit welke hy den 24sten vertrok.[107.]

En Spilbergen. In 't jaar 1601 quam onze zeevoogt, *Joris van Spilbergen,*[108.] den 15den November in de St. Heleens-baai ten anker; doch keerde, na verscheide maalen van hier verzeilt te zyn, hier weder; ging 'er aan land, ving 'er veel visch, en zy zagen 'er eenige dieren, en veel vuuren, maar geen volk.

Den 20sten dito van daar verzeilt, en den 28sten dito de Saldanha-baai voorby geraakt zynde, quamen op dien zelven dag voor een eilandje ten anker, dat hy Elisabeths-eiland noemde, nu met den naam van het Dassen-eiland bekent. Zy vonden daar veel steendassen, zeerobben, pinguyns, en meer andere zeevogels.

Hy verzeilde den 29sten dito van hier, quam den 2den December voor 't Robben-eiland (dat hy 't eiland Cornelia noemde) in de mond der Tafelbaai ten anker, daar hy aan land ging, en eenige pinguyns van daan bragt; doch, wel ziende, dat het hem hier niet geleek, verzeilde hy nog dien zelven dag 's avonds, en quam den 3den dito tegen den middag wat dieper in deze baai ten anker.

Hy vont daar 't jagt de *Pinas,*[109.] dat 'er 2 dagen voor hem al gekomen was; ging daar op zelf na land, gaf last om hier een tent op te slaan, en de zieken van beide de schepen aan de wal te brengen, en droeg verder, door 't stellen van eenige stukken en wagten, voor de zelve zorg, dat zy van geen Hottentots iets te vreezen hadden.

Den 5den dito quam zyn onderzeevoogt[110.] hier by hem, die zedert den 20sten November, dat zy uit St. Heleens-baai vertrokken, van hem afgedwaalt was.

Hy zont ook eenig volk landwaart in om vee; doch zy vonden geen menschen, weshalven hy eenig volk na 't Dassen-eiland met eenig zout zont, om daar dassen, pinguyns, en andere vogels te vangen, en die in te zouten.

Hy noemde deze baai (die op 34 graaden en 30 min., en ontrent 15 mylen,[111.] hoewel andere dit maar op 6 stellen, Benoorden den regten Zuid-

107. Eintlik 3 Augustus (vgl. Commelin, bl. 17). [RH]
108. Uit Commelin (bl. 8 vlg). Teenwinde het hom twee maal gedwing om na die baai terug te keer. [RH]
109. Commelin (bl. 10) het dit korrek as 'ons jag of pinas'; die naam was die *Lam.* [RH]
110. In die *Schaep,* sien Commelin (bl. 10). [RH]
111. Die foutiewe '15 mylen' is uit Commelin (bl. 10); in werklikheid ca. 29 myl (ongeveer 6½ Nederlandse myle). [RH]

oxen, calves and sheep, and for this reason named it the Vleesch Bay (which lies on 34¼ degrees East of Cape d'Aguilhas).

He left there on the 21st, and then came into another bay lying on 34⅔ degrees; and left there, and on the 2nd of August came into the Visch Bay, where he saw large sea-horses in the river, and bartered 5 sheep for a small piece of iron, and caught lovely fish, for which reason he thus named this bay, which he left on the 24th.[107]

And Spilbergen. In the year 1601 our Admiral *Joris van Spilbergen*[108] anchored on November the 15th in the St. Heleens Bay, and after having sailed away various times from here he again returned here and landed, and caught much fish: they also saw some animals and many fires, but no people.

Sailing from there on the 20th, and passing the Saldanha Bay on the 28th, he anchored on that same day off an island, which he named Elizabeth Island, now known by the name of Dassen Island. They found many dassies there, also seals, penguins, and other sea-birds.

He sailed from there on the 29th, and on December the 2nd anchored off the Robben Island (which he named Cornelia Island), lying in the mouth of the Table Bay, where he landed, taking some penguins from there; but, seeing clearly that it did not suit him there, he sailed from here in the evening of that same day, and about noon of the 3rd anchored somewhat further within this bay.

He found there the yacht the *Pinas,*[109] which had arrived there 2 days before him; and himself landed and ordered a tent to be pitched there and the sick from both the ships to be brought ashore, and by setting some cannon and sentries before it took care that they should have nothing to fear from any Hottentots.

On the 5th he was joined here by his Vice-Admiral,[110] who had lost touch with him since they left St. Heleens Bay on November the 20th.

He sent some men inland for cattle, but they found no one, for which reason he sent some men to the Dassen Island with salt, to catch some dassies, penguins and other birds there, and salt them down.

He named this bay Table Bay (which lies on 34 degrees and 30 minutes, and is about 15 miles,[111] or some say only 6 miles, North of the true

hoek legt) de Tafelbaai, na den berg daar ontrent, die hy, om dat zy boven heel plat is, en zeer wel na een tafel gelykt, die ook zomtyds met wolken al eens gedekt wiert, den Tafelberg noemde. Hy vont hier in zekere rivier landwaart in, *Rio de Jaquelina* genaamt (welken naam al mede nog een overblyfzel van de Portugeezen, en dat waarschynelyk een zoete rivier[112.] is) veel visch, als karper, die zeer goed van smaak was.

Hy vertrok van hier den 23sten dito, ging toen weer voor 't Robben-eiland ten anker leggen, stelde hier op een staak den naam van beide deze eilanden, zette daar op 1 koppel dassen van 't Dassen-eiland, ving 'er veel pinguyns, en 7 of 8 schapen,[113.] die 'er door de Engelschen opgezet waren, om voort te teelen; doch die hem nu byzonder wel quamen.

Daar na zeilde hy den 24sten dito[114.] weer de Tafelbaai in, quam den 27sten op de rheede, en vont 'er toen 2 Fransche scheepen van St. Malo, van welke Monsr. *le Berdeliere* zeevoogt, de Connestabel *de Vitre* onderzeevoogt, en welker piloot majoor *Wouter Willekens,* een Nederlander, was. Zy bezogten malkanderen eenige reizen over en weder, waar na hy den 1sten Januari 1602 van hier vertrok.

In 't jaar 1604[115.] den 24sten Augusti zyn de schepen Zierikzee, de Hollandsche Thuin, en de Gans hier mede in St. Heleens-baai aangeweest, daar zy van de Hottentots veel vriendschap genoten, en hun onderzeevoogt, *Jacob Pieterszoon van Enkhuizen,* verlooren, en begroeven. Zy bleven 'er tot den 7den September, en zyn toen na Indiën voortgezeilt.

In 't jaar 1607[116.] is *van Caarden* den 2den Februari in een baai op 35 graaden en 10 min, gelegen, doch daar (gelyk men in zyn reize zien kan) gansch niet wel geweest.

De zeevoogt, *Cornelis Matelief de jonge,*[117.] quam den 12den April 1608 hier in de Tafelbaai ten anker, daar hy 2 Hottentots aan boord kreeg, welke hy alle vriendschap bewees, en aan welke hy biscuit, arak, koraalen, en bellen om den hals gaf.

Aan land gekomen zynde by den Opperkoopman, dien zy daar vonden, klaagden zy niets aan boord gekregen te hebben, waar op hy hen eenige stukken kattoene lywaad gaf.

112. Nee, die Soutrivier, soos in Hondius (bl. 15) korrek aangegee. [RH]
113. Vgl. Valentyn, bl. 114 en 122; hierdie uitgawe bl. 118, 146. [RH]
114. Commelin is hier foutief gelees of geïgnoreer. Volgens hom het hy van 24 tot 26 Desember naby Robbeneiland versuim, in die hoop dat hy die *Schaep* wat op 24 Desember uit die oog verloor is, weer sou opmerk; op 26 Desember het hy om die Kaap die Goeie Hoop gevaar; en oos daarvan (nie in Tafelbaai nie) het hy die volgende dag die Franse skepe teëgekom en in hulle geselskap tot 1 Januarie gevaar. [RH]
115. Uit Commelin s.v. Waerwijck (bl. 52), wat uit Holland met 15 skepe onder hom geseil het, met inbegrip van dié hier genoem; maar weer foutief gelees - die landing was by ‘San Bras’, Mosselbaai (soos Valentyn tereg in Deel I, bl. 192 meld), en hulle was op die tuisreis, nie onderweg ‘na Indiën’ nie. Waerwijck se vloot het in twee verdeel nadat hulle by die Kaap verby was. De Weert het die bevel gevoer oor dié deel wat op pad na Ceylon was, en Pieterszoon van Enkhuizen het die bevel oorgeneem na De Weert se dood aldaar. [RH]
116. Maar Commelin (bl. 3) meld hom as synde ‘omtrent 3 myl van land’ op dié datum. [RH]
117. Uit Commelin (bl. 134-137). [RH]

Southern cape), for a mountain near it, which he named the Table Mountain because it is quite flat on top, and truly looks like a table, and also at times is entirely covered with clouds. Here he found much fish, like carps and very tasty, inland in a certain river called the *Rio de Jaquelina* (which name again is a relic of the Portuguese, and probably is the Sweet River[112]).

He left here on the 23rd, and again anchored off Robben Island, and put here on a stake the names of both the islands, setting there also a pair of dassies from the Dassen Island, and taking many penguins and 7 or 8 sheep[113] which the English had set there to breed, but which now served him exceptionally well.

After that on the 24th[114] he again sailed into the Table Bay, and on the 27th came to the roads, finding there 2 French ships from St. Malo, of which Monsr. *le Berdeliere* was the Admiral and Constable *de Vitre* the Vice-Admiral, their chief pilot being *Wouter Willekens,* a Dutchman. They visited each other on various occasions, after which he left on January the 1st, 1602.

On August the 24th of the year 1604[115] the ships Zierikzee, Hollandsche Thuin, and Gans were also in St. Heleens Bay, where they enjoyed much friendship with the Hottentots, and where their Vice-Admiral, *Jacob Pieterszoon van Enkhuisen,* died and was buried. They remained there until September the 7th, when they sailed for the Indies.

On February the 2nd of the year 1607[116] *van Caarden* lay in a bay on 35 degrees and 10 minutes [sic], but (as can be seen from his account) did not find conditions at all good.

On April the 12th, 1608 the Admiral *Cornelis Matelief the younger*[117] anchored here in the Table Bay, where he persuaded two Hottentots to come aboard, showing them all friendship and giving them biscuit, arrack, beads, and bells around their necks. When they returned ashore they complained to the Upper-Merchant, whom they found there, that they had been given nothing on board, whereat he gave them some pieces of cotton cloth.

Hy dede ettelyke landtogten (gelyk men dat in zyne beschreven reize kan nazien) ook den 16den dito een togt na 't Robben-eiland, waar op hy 6 schaapen, of 4 oyen, en 2 rammen, om voort te teelen, bragt. Hy vont 'er een schaap, diens staart wel 25 duim dik, 29 pond swaar, en enkel smeer was, zynde ook 't vleesch zoo vet, dat men het niet eeten kon.

Hy zette den 19den dito nog 14 andere op dit eiland, zoo dat 'er nu 20 in 't geheel, te weten, 3 rammen, en 17 oyen, op waren. Daar na spykerde hy een tinneplaat aan een Noordkapers been, en graveerde daar op deze woorden: *Matelief heeft hier gezet den* 19*den April* 1608 *twintig schaapen.*

Hy leed hier aan de wal groote schaade, alzoo de Hottentots hem alles, wat zy maar konden, ontstalen.

Hy vont hier veel naamen van Engelschen uitgehouwen, die hier in 't jaar 1604 en den 27sten December 1607 geweest waren, en vertrok den 22sten Juni van hier.

Paulus van Caarden[118.] quam hier den 14den Maart 1609 by zyne te rugreize met 4 schepen weer aan.

In de jaaren 1610 en 1611 zyn hier eenige van onze schepen,[119.] en in dat laatste jaar ook Engelschen onder eenen *David Middelton*[120.] geweest; alle welke toen meest om water, verversching van schaapen, en kruiden, en om eenig berigt van de schepen, die hier pas te vooren geweest waren, aangierden.

Oude zeltzaame wyze van de Brieven en Berigten hier te laaten. In die eerste tyden was men gewoon de brieven in een steenen kas, die by de onzen bekent was, te leggen; doch na dat men gemerkt had, dat andere vreemde Natien, die hier aanquamen, daar lugt van hadden, en hier door kennis van onze geheimen kregen, plagt men die naderhand ook wel aan eenige vertrouwde Hottentots te geven, om die aan onze schepen te bestellen.

Naderhand heeft men ook wel in deze of gene steenen, of groote zarken, de naamen der voornaamste hoofden van een schip, met de tyd van des zelfs aankomst en vertrek, doen uithouwen.

Zulken steen heb ik (op 't berigt van den Soldy-boekhouder *Jacobus Cruse*) in 't jaar 1710, niet verre van 't huis van Capitein *Berg,* en van dezen *Cruse,* in de grond, of op de openbaare straat zien leggen, waar in dit navolgende berigt uitgehouwen stont:

118. Uit Commelin (bl. 47). [RH]
119. In 1610 was Both en Craen daar, en in 1611 Verhoeven; moontlik ook ander, in albei jare. [RH]
120. In Februarie 1611 (Purchas III, bl. 90 vlg.). [RH]

He made a few trips on land (as can be seen in the account of the voyage), and also on the 16th a trip to the Robben Island, where he set 6 sheep to breed there, being 4 ewes and 2 rams. Here he found a sheep of which the tail was fully 25 inches thick and weighed 29 pounds, being nothing but fat, as also the meat was so fat that it could not be eaten.

On the 19th he set another 14 on this island, so that there were now 20 in all, being 3 rams and 17 ewes. After this he nailed a pewter plate to a whale's bone, and engraved on it these words: *Matelief set twenty sheep here on April the* 19*th,* 1608.

On the mainland here he lost much, the Hottentots stealing from him all that they could.

He found here many names of Englishmen carved, who had been here in the year 1604, and on December the 17th, 1607, and left here on June the 22nd.

Paulus van Caarden[118] came here on March the 14th, 1609, in his return-journey, with 4 ships.

In the years 1610 and 1611 some of our ships[119] were here, also in the latter year English ships under *David Middleton,*[120] most of which touched here for water and refreshment of sheep and greenstuffs, and to have some news of the ships which had been here soon before them.

Old and singular manner of leaving letters and reports here. In the earliest days it was the custom to lay the letters in a stone case which was known to us, but when it was perceived that other foreign Nations that came here had wind of this and thus gained knowledge of our secrets, it became customary later to give them to certain trusted Hottentots, to have them delivered to our ships.

Later the names of the principal persons in a ship were cut in some stone or large slab or other, together with the dates of arrival and departure.

In 1710 I saw such a stone (being informed of it by the Soldy-boekhouder *Jacobus Cruse*), lying on the ground in the public street, not far from Captain *Berg's* house, on which was carved the following:

JACOB DEDEL, COUNCILLOR OF THE INDIES, D. MARTINUS SONCK, FISCUS,
JACOB LODESTEIN, SKIPPER, ARRIVED IN THE SHIP AMSTERDAM MAY 20,
LEFT FOR BATAVIA JUNE 14

JACOB DEDEL RAAD VAN INDYN, D. MARTINUS SONCK, FISCUS, JACOB LODESTEIN, SCHIPPER, GEARRIVEERT MET SCHIP AMSTERDAM DEN 20 MEY VERTROCKEN NA BATAVIA 14 JUNY

Dat nu dit een zeer oud gedenk-stuk is, blykt, zoo uyt de Batavische Kerkelyke papieren, daar deze Heer *Dedel* 1620 al voorkomt, als ook uyt andre schriften, waar uyt zyn Ed. my klaar toeschynd 1619 uytgekomen, en waarschynelyk ook in dat zelve jaar hier aan geweest te zyn. Dit jaar zal 'er ook wel zekerlyk by uytgehouwen geweest zyn; dog door de lengte van tyd en by verwaarloozing van de steen (die men als een zeldsaam stuk wel had mogen bewaren) zal 'er dat afgeraakt zyn.

Indien hy niet te zwaar had geweest, zou ik hem zekerlyk hebben mede genomen, om den zelven als een Kaapze antiquiteyt te bewaren.

1624. Is hier de Engelsche Ridder *Thomas Roe,*[121.] en 1626 de vermaarde Engelsche Reyziger, *Thomas Herbert*[122.] in de Saldanha-baay, 1630 den 17den Februari; De Heer *Pieter van den Broek,* 1633. De Generaal van Indiën, de Heer *Specx,*[123.] nevens verscheyde Engelsche Schepen, 1638 den 17den Maart de Heer *Hagenaar*[124.] in de Tafel-baay aan geweest, aan welken laatsten Heer een Hottentot, op zyn Hollands gekleed, en die hem in 't Engels verwelkomde, een pak met brieven, in geteerd zeyldoek gewonden, overleverde, waar uyt zyn E. bleek, dat de Heer Gouverneur *Gyzels* den 20sten Februarii daar aan geweest, en met de Schepen Wezel, Haarlem, Nassau, 't Hof van Holland, en Hollandia, den 15 Maart 1638 na Holland vertrokken was.

In 't jaar 1652 *de Kaap en Tafelbaai tot een verversch plaats voor onze Vlooten in bezit genomen door de Heer van Riebeek.* Dit schokte zoo al op dien ouden trant, van de brieven daar in handen der Hottentots te laten, henen, tot dat eyndelyk de Heeren XVII een vast besluyt namen, om dezen uythoek, en wel deze Tafelbaay, in bezit te nemen, en de zelve tot een verversch-plaats voor hunne gaande en komende vlooten te houden.

Wanneer onze retourvloot 1648 aan de Kaap quam, was 'er op de zelve (zoo my hier aan de Kaap meer dan eens verhaald, en hier by alle oude lieden bekend is) een zeer bequaam Chirurgyn, *Johan Antoni van Riebeek* genaamd, die wat dieper landwaart ingegaan zynde, en zeer goede kennis van de kruidkunde hebbende, de gesteltenis van dit Land wat naauwer, dan tot nog toe by yemand van de onzen gedaan was, navorschte, en bevond, dat het in zich zelven zeer goed en vrugtbaar van grond, en dat deze baay

121. In werklikheid in 1615 (HS 1899); teen 1619 was hy in Engeland terug en het nie weer die Ooste besoek nie. [RH]
122. Volgens Herbert se boeke is die datum korrek; maar dit was in Tafelbaai, nie Saldanhabaai nie; sien *supra* voetnoot VI/90). [RH]
123. Deel I, bl. 210 gee die datums tereg as 24 Junie tot 4 Julie 1629, wat deur Rechteren, wat saam met dié vloot gereis het, bevestig word. Die ‘Engelsche schepen’ het die ‘Admiral Iems’ (Rechteren bl. 24) ingesluit en moontlik Stodart en Pynn. [RH]
124. Uit Commelin (bl. 130). [RH]

That this was a very old monument can be seen from the Batavian Church-Records, where this Heer *Dedel* is found in 1620, as also from other documents in which it appears to me that H.E. came out in 1619, and presumably was here in that same year. Evidently it was carved in that year also, but with the passing of time and by neglect this stone (which should have been preserved as a rarity) became lost. Had it not been too heavy I would certainly have taken it with me, to keep as a Cape antique.

In 1624 the English Knight *Thomas Roe*[121] was here; in 1627 the famous English traveller *Thomas Herbert*[122] was in the Saldanha Bay; in 1630 on February the 17th. Heer *Specx,*[123] Governor-General of the Indies together with various English ships; on March the 17th, 1638. Heer *Hagenaar*[124] was in the Table Bay, being welcomed in English by a Hottentot dressed as a Dutchman, who gave him a packet of letters wrapped up in tarred sail cloth, from which he learnt, that Governor *Gyzels* had been there on February the 20th, and on March the 15th had left for Holland with the ships Wezel, Haarlem, Nassau, Hof van Holland, and Hollandia.

In the year 1652 *the Cape and Table Bay taken possession of by Mr. Van Riebeek as a place of refresh for our fleets.* This old procedure, of leaving the letters in the hands of the Hottentots, continued until at last the Lords XVII took the firm resolve to take possession of the Cape, and especially of this Table Bay, and hold it as a place of refresh for their outward and return fleets.

When our return-fleet arrived at the Cape in 1648, there was in it (as was more than once told me at the Cape, and as is well known by all the old folk there) a very capable Surgeon named *Johan Antoni van Riebeek,* who, going somewhat further inland and possessing a very good knowledge of botany, examined the nature of the land more fully than this had been done by any of our people until then; and found, that the soil was in itself very good and fertile, and that this bay was therefore one of the most convenient places thereabouts to serve as a place of refresh for our ships.

Of this he gave verbal and written report to the Lords XVII, who, after

dierhalven een van de bequaamste daar om streeks was, om tot een verversch-plaats van onze vlooten te dienen.

Hy gaf hier van mondeling en schriftelyk berigt aan de Heeren XVII, die dit stuk rypelyk overwogen hebbende, op 't naaukeurig en net bericht van dezen van *Riebeek,* (een eere, die hem alleen toekomt[125.]) niet alleen goed vonden deze plaats tot een verversch-plaats voor hunne schepen en vlotelingen te verkiezen, maar om ook dezen Heer met eenige schepen en volk, ten eynde hier een nieuwe volkplanting aan te leggen, (na dat hy bevorens al tot opper Koopman gevorderd was) te zenden.

Dit viel voor in 't laatste van 1651 wanneer hy met 4 scheepen, en veel voorraad, herwaards gezonden, en den 6den April[126.] met het schip de Drommedaris, als Commandeur in dienst der E. Maatschappy, en als eerste oppergebieder van de Kaap der Goede Hoope, hier aangeland is, en dit land voor onze Maatschappy in bezit genomen heeft, om (zoo Monsr. *du Quesne*[127.] in zyne reyze na Oost-Indiën zegt) daar een begin van die formidable magt der Hollanders te maken.

Na dat die Heer zig hier nu in 't eerst eenigzins geredderd had, bouwde hy een schans van hout en aarde, en daar in bequame wooningen en pakhuyzen voor menschen, en goederen, by de zoute Rivier[128.], welke 4 bolwerken had, en die hy *Keerdekoe* noemde. Hier by bestede hy ook alles tot 't maken van een ziekenhuys voor de zieke vlotelingen, benevens een groote Ruyterstal,[129.] een half uur van de schans gelegen, om daar door de Boeren van Koeyen, Ossen, en Schapen, van de Hottentots in geruyld, te helpen, en hen gelegenheyd tot het voorttelen der zelven te geven, als mede om te beletten, dat zy door deze en gene roofzieke Hottentots niet mogten overvallen, en van 't hunne beroofd werden, behalven dat die beesten anders van zelf wel weer na haare Kraalen konden loopen, al 't welke nu door een ruyterwacht van 150 man, die van goede Perziaansche peerden verzien waren, en in deze ruyme stal hun verblyf hadden, zeer ligt kon belet, en door voetknegten noit zou hebben konnen uytgevoerd werden, alzoo geen Hollander tegen een Hottentot loopen kan. Weshalven, zoo 'er nu al eenig vee weggeroofd was, men hen straks onderhalen kon, om dat het hen ommogelyk was zoo ras over de zoute Rivier[130.] met dat vee te geraken.

Dog na 't verder uytzetten dezer Colonie is deze schans, dewyl 'er naderhand een kleen Kasteel gemaakt wierd, vervallen, en men heeft 'er zelfs geen overblyfsels meer van, gelyk naderhand nog lang van de Ruyterstal, zelf toen ik 'er de laatste reyze was, te vinden waren, wanneer 'er eenige gebanne Indische Grooten hun verblyf in hadden.[131.]

125. Die ‘eere’ kom eerder Jansz. en Proot toe met hulle remonstrantie. [S, RH]
126. Die vloot het op 5/6 April aangekom en Van Riebeeck het op die 9de aan land gegaan. Sien DR. [RH]
127. A. du Quesne-Guiton, *Journal d'un Voyage* ..., Rouen 1721.
128. Woord vir woord uit Kolbe (bl. 62) geneem, sodat die ‘zoute rivier’ die Liesbeek is (sien VRV II-2, bl. 71, voetnoot I/125); en in elk geval het hy eers die eintlike Fort gebou. Daarmee is onmiddellik na hul aankoms 'n begin gemaak, *Keerdekoe* is pas sewe jaar later begin. Kolbe bevat nie die fout nie en die ‘4 bolwerken’ is 'n foutiewe lesing van sy ‘viereckige’, op bl. 52, wat slegs ‘reghoekig’, ‘vierkantig’ beteken. [RH]
129. Dit is ook in 1659 gedoen. Kolbe (bl. 62) word woord vir woord gevolg, maar sy ‘in welchen 100 bisz 150 Mann mit ihren Pferden wohnen konnten’ is foutief gelees: op daardie datum was daar slegs 8 perde, nie 150 nie. [RH]
130. Weer eens Kolbe, en dus duidend op die Liesbeek. [RH]
131. Kolbe, bl. 62. [RH]

fully considering the information contained in this exact and clear report of this van *Riebeek* (an honour due to him alone[125]), not only thought good to select this bay as a place of refresh for their fleets and mariners, but also to send him, having first promoted him to Upper-Merchant, with ships and men, to set up a new Colony here.

This was done at the end of 1651, when he was sent here with 4 ships and much stores, arriving here on April the 6th[126] in the ship Dromedaris as Commandeur in the service of the Hon. Company and as the first head of the Cape of Good Hope, and taking possession of this land for our Company, in order (as Monsr. *du Quesne*[127] says in his Journey to the East Indies) to make a beginning there of the formidable might of the Dutch.

After he had first somewhat put things in order, he built a redoubt of wood and earth near the Salt River,[128] containing convenient quarters for men and storehouses for goods: this had 4 bastions and by him was named *Keerdekoe.* With this he also gave full attention to the building of a hospital for the sick sailors, as also of a large cavalry-post,[129] lying an hour from the redoubt, in order to help the farmers to barter cows, oxen and sheep from the Hottentots, and give them opportunity for the breeding of the game as also to prevent their being overrun by some rapacious Hottentots and robbed of their cattle, or that these should of their own accord run back to their kraals. All this could readily be hindered by a mounted guard of 150 men, provided with good Persian horses and posted at their stables, as could never be done by infantrymen, since no Dutchman can compete in running with a Hottentot. Thus, if now any cattle were stolen, they could at once be overtaken, since it was impossible to get animals rapidly across the Salt River.[130]

But with the further extension of the Colony, and since later a small Castle was built, this redoubt became ruined, and there are now no remains of it to be found, although a little of the cavalry-post was still there, even when I was there for the last time and some banished Indian princes lived there.[131]

Om nu aan vee te geraken, handelde hy met de Capiteyns van deze en gene Hottentots, zoo over Schapen en Ossen, als over een stuk Lands, in en ontrent de Tafelbaay, al 't welke hy, om te deugdelyker recht hier toe te hebben, van hen voor zekere waaren kogt.[132.]

Om de weg hier toe te baanen, schonk hy hen eenige Kopere en andre Koraalen, mitsgaders Tabak, Brandewyn, en andre van hen gewilde kleenigheden.

Na dat hy nu meester van dit land geworden was, begon hy aan ider boer 60 Mergen land, uyt te deelen, om 't zelve te bebouwen, waar toe hy hen van alles, tot den landbouw noodig, te weten, van Ossen, Peerden, Ploegen, Eggen, Zaad, &c. by leening, voor reekening der E. Maatschappy, tegen den inkoop, verzag, om dat na 3 of 4 jaaren, of wel by zekere paayen, weer af te leggen, een werk, waar aan de E. Maatschappy groote zommen in 't eerst heeft moeten verschieten.

Om deze boeren hier toe nu nog meer aan te moedigen, ley hy 2 uuren van de Vesting ook een stuk lands[133.] voor zich zelve aan, ter plaatze daar nu de boschheuvel, en des zelfs dal is, en gaf ze dezen zelven naam, die deze plaats tot nog toe behouden heeft.

Hy maakte daar een lust-plaats tot vermaak, een wyn-berg en een moesthuyn, waar by dan hy, en ook alle andren, bevonden, dat alles hier zeer gewenscht groeyde, en dat het een uytnemend vrugtbaar land was.

Hier van gaf zyn Ed. kennis[134.] na 't Vaderland, en toen vonden de Heeren XVII nog nader goed, om hier een grooter colonie aan te leggen.

Dat nu in 't eerst maar aan zeer weynig lieden, om een proeve van de vrugt- of onvrugtbaarheyd van dit land te nemen, geschied was, wierd nu vry sterker onder veel vrylieden voortgezet, en daar op wierden meer Landeryen op dien voornoemden grond aan veel perzoonen uytgedeeld, en hen van die landen erfbrieven verleend, met last om die in 3 jaaren te bebouwen, en die hy dan, des langer ongenegen zynde, aan een ander weer verkoopen kon.

Hier door wierd deze Colonie ten eersten merkelyk uytgebreyd, en alles was hier wonder wel; maar daar waren geen vrouwen, die hen geleken, waar op men goed vond ettelyke dochters[135.] uyt het Weeshuys van Amsterdam, en meer andere, derwaards te zenden; waar door dit eerst recht na een colonie begon te zweemen; en toen dit land te kleen begon te werden, heeft men 'er daar na nog een schoon stuk land in Terra di Natal[136.] (tusschen Mozambike en de Kaap, beoosten dien Zuydhoek, gelegen) van eenige andre Hottentots by gekogt.

132. Die vroegste pseudo-aankoop wat opgespoor is, was in 1672; moontlik verwar Valentyn dit met die ‘verdrag’ van 1658 met die Goringhaiquas. [RH]
133. Kolbe, bl. 56. [RH]
134. Kolbe, bl. 56. [RH]
135. Kolbe, bl. 53 en 62. [RH]
136. Woord vir woord uit Kolbe (bl. 54) geneem. Dit verwys skynbaar na die ‘aankoop’ deur Noord op 5/12/1689 (Brief aan die Here XVII van 24/5/90). [RH]

To obtain beasts *van Riebeek* now traded with various Hottentots, both for sheep and oxen, and also for a stretch of land near the Table Bay, which he bought[132] from them for certain goods in order to have a more valid right to it; and to further this he gave them copper and other beads, also tobacco, brandy and other such trifles which they liked.

Now that he was become the owner of the land, he began to give out to each farmer 60 mergen of it for cultivation, and provided them with everything necessary to agriculture, as oxen, horses, ploughs, harrows, seed, etc. on loan, at the cost price and on account of the Hon. Company, to be repaid in 3 or 4 years by certain instalments, a matter for which the Hon. Company must expend large amounts at this beginning.

In order more to encourage the farmers, he also laid out a piece of land[133] for himself, 2 hours from the Fort at the place which is now called the Boschheuvel, lying in the valley of this, giving it this same name which it still bears. There he made a pleasure-ground, and planted a vineyard and a vegetable garden, then finding, as did all the others, that everything grew here as desired, and that the soil was exceptionally fertile.

H.E. advised[134] the Fatherland of this, and the Lords XVII then found it good to set a larger Colony here. Whereas at first land had been given to very few only, to test whether the soil were fertile or otherwise, now this was set forward more briskly with more freemen, and more properties were given out to many on the aforesaid terms, and title-deeds given for the estates, on condition of cultivating them for 3 years, after which the holder could sell them to someone else if he were disinclined to continue there.

By this means the Colony was at once markedly increased, and everything there went wonderfully well; but there were no women there of their race, for which reason it was thought good to send thither some girls[135] from the Orphanage at Amsterdam and elsewhere, so that now it began really to look like a Colony; and when now the region began to be too small, another piece of land was bought from other Hottentots in Terra di Natal[136] (between Mozambike and the Cape, to the east of this southern headland).

How and where it was extended later when the region again became too small for us, we have already set out fully enough in describing the Cape.

Hoe, en waar men zich naderhand, toen dit land al weer te kleen voor ons wierd, verder uytgebreid heeft, hebben wy bevorens, in 't beschryven van de Kaap, reeds breed genoeg aangehaald.

Ondertusschen[137.] bevond men dat de schans, ten aanzien van de volgende uitbreyding, veel te klein begrepen was, en daar op kreeg men last, om een klein Kasteel met 4 punten aan te leggen, waar aan men ettelyke jaaren bezig was, en waar mede men ontrent 1664 of 1665 in de tyd van de Heer *Wagenaar* eerst klaar raakte; hoewel dat ook naderhand mede afgekeurd, en een ander, dat men nog heden hier ziet, in de plaats gebouwt is.

Dit oud Kasteel bleef egter nog in wezen, tot dat 'er 1672 met de komst van de Heer *Gotsken,* last quam, om een ander te bouwen; en 't heugd my, dat ik 1685 de oude *Rudera* van dit kleen Casteel gezien heb ter plaatze, daar nu het Touw of Equipagie-Pakhuys, ontrent de huyzen van de Heer *Henning Husing* gebouwd is, van waar ik de aard om 't land effen te maken, zag wegkruyen.

Deze Heer *van Riebeek* heeft in de eerste tyden de meeste moeite gehad met het ys (om zoo te spreken) hier eerst te breken. Ook heeft hy verscheide togten landwaart[138.] in gedaan, zoo om dit land verder te ontdekken, als om de Colonie verder uit te breiden, waar van die landstreek of berg, *Riebeeks-Kasteel* genaamt (daar nu verscheide fraaje hofsteden zyn, die men onder de beste landeryen hier telt) nog een gedenkteeken is.

Vreezelyk voornemen om 't volk van 't schip Erasmus om te brengen. In 't jaar 1659 viel hier iets voor,[139.] dat by na 't verderf van deze gansche volkplanting zou geweest zyn.

Het schip d'Erasmus[140.] was hier, na een zwaaren storm uitgestaan te hebben, in een zeer slegten staat op de rheede gekomen, 't welk zoo ras niet van de soldaaten, hier toen in bezetting leggende, vernomen wiert, of eenige der zelven, meest Engelzen, Schotten, en Yeren,[141.] maakten een zamensweering, om het swak en afgemat volk van dit schip, als zy aan land zouden komen, om brandhout te kappen, te dooden. Na dat zy dit voor af zouden hebben uitgevoert, was hun voornemen, na de vesting te gaan, en den Heer Commandeur, en alle de verdere Hollanders en Vrylieden, mede om hals te brengen; doch de vrouwen, die zy voor zich houden wilden, in 't leven te laaten. Daar na zouden zy een schoot met grof geschut doen, en de vlag aan land ter halver steng laaten waajen, ten teeken, dat 't verder volk van dit schip ook aan de wal komen moest. Zoo hen dit gelukte, wilden zy die van kant helpen, en dan met het schip na Angola gaan, om het aan de Portugeezen te verkoopen, en, zoo dit niet gelukte, waren zy van voornemen daar mede na Portugal te zeilen.

137. Dit impliseer weer eens dat *Keerdekoe* voor die Fort gebou is; vgl. *supra* voetnoot VI/128. [RH]
138. Hy het nooit sodanige togte onderneem nie; die enigste plek waarheen hy wel gegaan het, was Saldanhabaai, en dit het oor see geskied (Resolusies 23/12/1660). [RH]
139. Vgl. *Daghregister* III, bl. 138-192; sien ook bl. 461. [S]
140. Hierdie passasie is woord vir woord uit Saar geneem, maar met weglating van die werklik interessante punt: die gerug dat Sterthemius Van Riebeeck betig het oor die manier waarop hy die soldate behandel het, en beloof het om dit aan die Here XVII te rapporteer. [RH]
141. Hierdie vreemdelinge was soldate wat van die *Orangie* aan wal gekom het (Resolusies 3/7/59) in ruil vir matrose. Almal van hulle wat onskuldig bevind is, is nietemin na Batavia verwyder (Resolusies 23/12/59). [RH]

Dit was hun toeleg, doch 't quam nog tydig door den barbier uit, die

Meanwhile[137] it was found, that the redoubt had been designed on far too small a scale in view of the later increase, and orders were given to build a small Castle with 4 bastions, work on which was busily continued for several years, and was completed only in the time of Heer *Wagenaar,* although this also was later condemned and in its stead another was built, which is to be seen today.

The old Castle however still remained in existence until, with the coming of Heer *Gotsken* in 1672, orders were received to build the other; and I remember that I saw the ruins of this little Castle, at the place where now stands the stores for ropes and other ships' gear, near the houses of Heer *Henning Husing,* from where I saw the earth carried away in order to level the ground.

This Heer *van Riebeek* had in the earliest days the greatest toil in (so to speak) breaking the ice here. Also he made various journeys inland,[138] both to discover more regarding the country, and to extend the Colony further, of which the region or hill called *Riebeeks Castle* is a memorial (where now there are various fine farms, which are reckoned among the best properties here).

Terrible plan to massacre the men of the ship Erasmus. In the year 1659 there was an occurrence here[139] which might readily have been the ruin of this whole Colony.

The ship Erasmus[140] had arrived in the roads here in a very bad condition, after having endured a heavy storm. No sooner was she perceived by the soldiers of the garrison, than some of them, for the most part English, Scots, and Irish,[141] made a plot to kill the weak and worn-out crew of this ship when they should come ashore to cut firewood. After doing this, their plan was to go to the Castle and kill off the Commandeur and all the Dutch and Freemen, but leaving alive the women, whom they wished to keep for

'er den Heer Commandeur ten eersten kennis van gaf, welke aanstonts te paard sprong, en na deze houthakkers te viervoet reed, om hen van hun naakent gevaar te waarschouwen, terwyl hy voor af bezorgt had, dat die van 't schip Erasmus, nevens alle de Kaapze Vrylieden, en de Hoofden der bezetting, mede van dezen vuilen aanslag kennis gegeven en ook belast wiert, om zich yder in staat van tegenweer, of het 'er op aanquaam, te stellen.

Hy kreeg ten eersten 't hoofd van deze zamensweerders, en de voornaamste medestanders, gevangen, die alle in 't Fort, tot de komst der vloot van de Heer *Sterthemius* uit Indiën, in banden en boejen wel bewaart wierden.

Zoo haast die Heer, met zynen onderzeevoogt, den Heer *Justinus Weyns,* hier verscheenen was; bekenden deze zamensweerders hunne misdaad; maar zy gaven aan deze Heeren een smeekschrift over, waar in zy zeer veel tot laste van den Heer *van Riebeek* zeiden, onder andere zaaken zyn Ed. voornamentlyk hier van beschuldigende, dat hy hen by dag liet hout in 't bosch kappen, en by nacht egter hunne wagten waarnemen, 't geen hen onmogelyk was langer uit te harden, en hen dit wanhoopig besluit, om hier van verlost te zyn, had doen nemen, alzoo zy hier ontrent geen andere uitkomst zagen. Zy zeiden, dat zy zich voor soldaaten, en niet voor slaaven, en erger, in Holland verhuurt hadden, en hoopten, dat haar Ed. op deze hunne mishandeling een oog van mededoogen zouden slaan.

De Heer Commandeur *van Riebeek* had gaarne gezien, dat men die belhamels hier aan de Kaap gestraft had; doch de Heer *Sterthemius,* en de Vloots-raad vonden best, dezelve na Batavia met hunne stukken en bewyzen te zenden.

Men zegt ook, dat de Heer *van Riebeek* een Thuyn voor de E. Maatschappy in de Tafel-baay, dog in 't eerst zeer klein, heeft aangelegt, 't geen men wil dat deze zelve Thuyn, die 'er nu nog is, geweest, en dat die naderhand van deze en gene Commandeurs en Gouverneurs, en voor al 1668[142.] wel 15 Mergen, grooter gemaakt zy.

In de eerste tyden heeft deze Heer ook (gelyk wy zagen) eenige landeryen of landstreeken voor de E. Maatschappy gekogt, dog na dat wy ondertusschen met de Hottentots moeite kregen, hebben de onzen zich aan dat eerste accoord niet gehouden, en naderhand de Hottentots, toen onze vyanden, gedwongen, deze en gene andre landen, daar wy hen uitdreven, aan ons over te geven, dat egter, gelyk wy zien zullen, zoo gemakkelyk niet toeging.

Als hy nu in 't jaar 1659 eenige landeryen aan deze en gene Vrylieden volgens de ordres van zyn Heeren en Meesters, uitgedeelt, en deze schoone veeweiden, bevoorens van deze en gene Hottentots bezeten, zonder dat

142. Geen verwysing na hierdie uitbreiding is opgespoor nie. Die datum laat vermoed dat dit gedeeltelik kon gebeur het deur tuine wat deur Dienare besit is, oor te neem. Volgens bevele van 26/4/1688, (vgl. *infra* voetnoot 234) moes hulle daarvan ontslae raak. [RH]

themselves. After this a cannon-shot was to be fired and the flag half-masted, as a signal that more men should come ashore from this ship. As soon as this succeeded, they would get rid of these, and then go with the ship to Angola to sell her to the Portuguese, or if this did not succeed, their intent was to sail to Portugal with her.

Such was their design, but it came to be known in time through the Under-Surgeon, who at once gave information of it to the Commandeur. He at once took horse and rode to the wood-cutters, to warn them of their imminent danger, after he had first seen to it that those on board the ship Erasmus, as also all the Cape Freemen and the Officials of the Garrison were also informed of this foul attempt, and each ordered to put himself in a state of defence should it come to that.

He at once had the leader of these conspirators taken prisoner, and the chief accomplices, who were all kept in the Fort bound and fettered, until the arrival of the fleet of Heer *Sterthemius* from the Indies.

As soon as he appeared here, with his Vice-Admiral Heer *Justinus Weyns,* these conspirators confessed their crimes, but presented a petition to him, in which they made many complaints against Heer *van Riebeek,* among other things especially accusing H.E., that by day he made them cut wood in the forest, but nevertheless stand their watches by night, which they could endure no longer, and had made them take this desparate resolve in order to be delivered from here, since they could see no other way. They said, that they had signed on in Holland as soldiers, and not as slaves or worse, and hoped that H.E. would cast a pitying eye on their crime.

Commandeur *van Riebeek* would have wished, that the ringleaders should be punished here at the Cape, but Heer *Sterthemius* and the Fleet-Council decided to send them to Batavia with the documents and testimonies.

It is said also, that Heer *van Riebeek* laid out a garden for the Hon. Company at the Cape, though at first a very small one, and it is thought, that this became the Garden which now lies there, and that it was later enlarged by various Commandeurs and Governors, and especially in 1668[142] by [the addition of] 15 mergen.

In the earliest days Heer *van Riebeek* also bought (as we have said) some estates or lands for the Hon. Company, but later, after we had trouble with the Hottentots, our folk no longer observed this first treaty, and forced

hen eens te vraagen, omgeploegt, en hen verder landwaart in verdreven had, konden de Kaapmans, of de Goringhayquaas (welker landen dit waren) dit zoo ongewroken niet laaten doorschieten; maar vonden in dit zelve jaar met hunne bondgenooten, of de Tabaks-dieven, goed, de onzen hier over den oorlog aan te doen, tot reden van dien ons bekent maakende, dat dit van over veele eeuwen hun eigen land, en dat het de uiterste onredelykheid der wereld was, dat men hen daar van beroofde. Ook vraagde zeker gevangen *Eykamma*[143.] wel stout, wat wy zouden zeggen, indien zy eens zoo in ons land vielen, en dat tegen ons wil en dank omploegden, en ons daar uit wegjoegen. Hy bekende wel, dat zy de onzen daar als vrienden eerst toegelaaten, maar zei ook, dat zy hen noit diergelyken magt gegeven hadden, om hun land tegen hun wil om te ploegen, of om een vesting daar te maaken, en hun dus de voet op den nek te zetten.

Zy deden ons te dier tyd grooten afbreuk, niet alleen van volk, dat zy zeer behendig nu en dan van kant hielpen, maar ook van veel vee, dat zy de onzen, voor al by sterke regentyden, zeer listig ontjaagden, wel wetende, dat de onzen dan zoo niet schieten konden.

Na dat dit eenigen tyd geduurt, en men hen vertoont had, dat hen geen ongelyk geschiedde, alzoo zy dit land al lang bevoorens door tusschen-gekomene oorlogen verlooren, en wy dierhalven regt hadden, om aldus met hen te handelen, wiert, na ontrent 11 maanden oorlogens, de vrede in Januari 1660 door eenen *Khamcemoa* (doch by de onzen *Henrik*[144.] *de Hottentot* genaamt, en die lang op 't Robben-eiland als bandiet gezeten, doch zich door de vlugt gered had) op deze voorwaarden gemaakt, dat de onzen 't land hier 3 mylen gaans in 't rond zouden mogen omploegen, en met koorn bezaajen; 't welk wederzyds goedgevonden en belooft zynde, wierden zy van den Heer Commandeur deftig onthaalt, en quamen zedert met hunne vrouwen, kinderen, en verderen smallen omslag, weder aan de vesting, alwaar hunne Grooten met eenige stukken tabak, koraalen, brandewyn, enz. beschonken wierden; na welken tyd zy met ons zeer lang in vrede geleeft hebben.

In 't jaar 1661 zont[145.] deze Heer 13 Nederlanders, en 4 trek-ossen na de Namaquas, een volk wel 80 of 90 mylen van 't Fort gelegen, om te zien,

143. Volgens die DR van 19/7/59 was hy ‘een van de gauste ende snoetste schelmen’, en is verwond na die Fort gebring waar hy op 12/8 (DR) oorlede is. Dié woorde (hoewel nie spesifiek aan hom toegeskryf nie) staan in die DR by 6/4/60: ‘Vragende oock, als sij in Hollant quamen, off men haer sulcx wel soude toelaten, ende vorder segghende ... gij comt heel in't landt 't beste voor u uytkiesen ...’ [RH]

144. ‘Herrij’, wat in 1629 deur Pynn na Bantam geneem is en die volgende jaar teruggebring is (as ons aanneem dat die ‘Hadda’ van Mundy (bl. 327) en die ‘Hadah’ van Milward (Kaapse Argief VC 58 item 42) dié persoon is). Herrij word voortdurend in die DR van 10/4/1652 af vermeld. Hy is in 1658 na Robbeneiland gestuur (DR 10/7) maar het ontsnap (DR 8/12/59); vir die onderhandelinge sien DR 10/3 tot 5/5/1660. [RH]

145. Die tog is deur Cruythoff gelei (DR 30/1-10/3/1661) en het met die Namakwas kontak gemaak. [RH]

the Hottentots, now our enemies, to hand over various lands to us, from which we drove them out: which, however, was not done too easily, as we shall see.

When in the year 1659 he distributed some lands to various freemen in accordance with the orders of the Lords and Masters, and these lovely pastures, previously occupied by various Hottentots, were ploughed up without even asking their leave, and they were driven further inland, the Kaapmans and the Goringhayquaas (whose lands these were) could not let this pass unavenged, but thought good in this same year to wage war on us with their allies, the Tobacco-Thieves, advising us that their reason for this was, that this land had been theirs for many centuries, and that to rob them of it was the greatest injustice in the world. Also a certain *Eykamma*[143] when taken prisoner asked pretty boldly, what we would say if they invaded our land, and ploughed it up against our will, and hunted us out from it? He indeed admitted, that they had at first let our folk come here as friends; but said also, that they had never given us the right to plough up their land against their will, or to build a fort there, and thus set our foot on their neck.

At that time they did us great damage, not only by very cleverly killing many men, but also by skilfully driving off our cattle, especially in the rainy season, well knowing that then we could not use our guns.

After this had continued for some time, and after it had been shown them, that an injustice had been done, since they had long before lost [the right to] this land by the intervening wars, and we therefore had the right to deal thus with them, peace was made after about 11 months of war in January 1660 by a certain *Khamcemoa* (but by us called *Henrik*[144] *the Hottentot,* who had been banished to Robben Island, but saved himself by flight) on the conditions, that we might plough the land for 3 miles around, and sow it with corn. This being agreed on and sworn to by both parties, they were nobly entertained by the Commandeur, and after that came back to the Fort with their wives and children and further small retinue, where their Chiefs were presented with some pieces of tobacco, beads, brandy, etc., after which they lived for a long time in peace with us.

In the year 1661 Heer *van Riebeek* sent 13 Dutch and 4 draught-oxen to the Namaquaas,[145] a people lying fully 80 or 90 miles from the Fort, to

of hier ook goud viel. Zy vonden wel dit volk, maar geen goud, en wierden zeer wel van de zelve ontfangen, en na hun vermogen zeer wel onthaalt.

In dit zelve jaar gingen 'er den 14den November weer 13 waaghalzen[146.] heenen, die ontrent 2 maanden uit waren, en met hun 12 toen wederom quamen, alzoo zy een van hunne makkers, die van een olifant jammerlyk getrapt was, verlooren hadden. Zy waren toen over de 100 mylen landwaart ingeweest, ende hadden de Namaquaas toen niet, maar wel eenige andere Hottentots, Karuguriquaas genaamt, gevonden, die hen berigt gaven, dat zy de Namaquas nu niet zouden vinden, alzoo zy te diep landwaart in getogen waren.

Men heeft my bevoorens altyd wysgemaakt, dat deze Namaquas byzondere kloeke lieden, ja wel halve reuzen, waren; doch ik heb 'er in 't jaar 1705[147.] wel 100 van gezien, ook hunnen koning toen gesproken, en de zelve maar van de gemeene Hottentots gestalte, hoewel eenige wel wat kloeker en vetter, maar alle de zelve, en voor al de vrouwen en kinderen, ongelyk blanker, dan eenige andere Hottentots, bevonden.

In 't jaar 1662 bragten de Sonquaas de huid van een wild paard[148.] aan 't Fort, waar van men de billen ongemeen schoon ge-appeld, en zeer heerlyk langs 't lyf met geele, swarte, hemelsblaauwe en roode streepen geteekent bevont, en die men daarom als iet zeldzaams in de voorzaal van 't Kasteel ophing.

De Heer *van Riebeek* nam hier de zaaken een groot jaar alleen waar, en kreeg in 't jaar 1653 den 19den Augusti den onder koopman *Jacob Reynierszoon,*[149.] die hier met de Phaenix uit 't Vaderland quam, en door zyn Ed. van dien bodem geligt wiert, tot zyn Tweeden persoon, die 'er ook maar tot den 31sten December bleef, met 't schip de Vrede na Batavia vertrok, en 't volgende jaar door den onderkoopman *Frederik Verburg*[150.] (die hier met de Salamander uit Indiën quam) vervangen wiert; maar die hier in 't jaar 1657 overleden, en in wiens plaats, den 15den Maart 1658, de onderkoopman *Roelof de Man*[151.] (die hier met 't schip Naarden in 't jaar 1653 al aangeland was) gevolgt, en die den 6den Maart 1663 hier al mede overleden is.

146. Onder Van Meerhoff (DR 21/3-23/4/61) en weer onder Everard (DR 14/11/61-13/2/62). Albei ekspedisies het met die Griekwas in aanraking gekom, maar nie met die Namakwas nie. [RH]
147. Sien bl. 60 en voetnoot V/9.
148. Kwagga, *E. Quagga.* Uit Dapper (bl. 633). Die insident is nie elders opgespoor nie; miskien is dit 'n misgissing i.v.m. die drie koppe wat in 1660 deur hulle gebring is (DR 8/11). [RH]
149. Die skip het op 16/8/53 (DR) aangekom. Hy was die onderkoopman in bevel daarvan, maar het op Van Riebeeck se versoek agtergebly, aangesien al die Kaapse amptenare van 'n te lae rang en ouderdom was om sy plek in geval van siekte of dood in te neem. Hy het in bevel van die *Vrede* op 24/1/54 (DR) weer vertrek, nie soos in Valentyn aangegee word nie. [RH]
150. Assistent (onderkoopman) Verburg het as verstekeling op 18/4/52 (DR) aangekom en is dadelik deur Van Riebeeck in die werk gesteek, asook twee seuns wat op dié wyse aangekom het. Hy is in 1656 (DR 31/3/57) op Madagaskar oorlede waarheen hy gestuur is om rys te verkry vir die hongerige Kaap (Resolusies van 18/6/54, 15/8/55). [RH]
151. Roeloff de Man was van April 1654 tot Oktober 1656 Sekretaris en daarna lid van die Politieke Raad. Van 1658 af tot aan sy dood op 5 Maart 1663 was hy Sekunde. Vgl. VRV II-2, bl. 176 en 226.

see if there was any gold there. They indeed found this people, though no gold, and were very well received by them to the best of their ability.

In the same year on November the 14th another 13 dare-devils[146] went thither and were absent for about 2 months, 12 of them returning again, since they had lost one of their comrades, who was piteously trampled by an elephant. They had gone more than 100 miles inland, but had not found the Namaquaas, but instead some other Hottentots called Kariguriquaas, who informed them, that they would now not find the Namaquaas, since they had moved too far inland.

I had always been misinformed, that these Namaquaas were especially well-made people, in fact almost giants; but in the year 1705[147] I saw fully 100 of them, and spoke with their King, and found them of the usual size of the Hottentots, although some indeed were somewhat taller and fatter, and all of them, especially the women and children, considerably whiter than any other Hottentots.

In the year 1662 the Sonquas brought the hide of a wild horse[148] to the Fort, of which the rump was exceptionally beautifully dappled, and painted very finely along the body with stripes of red, black, sky-blue and yellow, which was hung up in the front hall of the Castle as a rarity.

Heer *van Riebeek* directed affairs here for a long year alone, but in 1653 received the Under-Merchant *Jacob Reynierszoon*[149] as his Secunde, who on August the 19th arrived here with the ship Phenix from Holland and was taken from that ship by H.E.; but he remained only until December the 31st, when he left for Batavia with the ship Vrede, being replaced in the following year by the Under-Merchant *Fredrik Verburg,*[150] who arrived from the Indies in the ship Salamander. He died here in 1657, and was followed in this post on March the 15th, 1658 by the Under-Merchant *Roelof de Man*[151] (who had landed here in the year 1653 from the ship Naarden), who in his turn died here on March the 6th, 1663.

Mr. Wagenaar in the year 1662. After Heer *van Riebeek* had now administered this Colony with great success for 10 years and 1 month, until May

De Heer Wagenaar in 't jaar 1662. Na dat nu de Heer *van Riebeek* deze Colonie tot veel genoegen 10 jaaren en ontrent 1 maand tot den 4den Mey 1662 bestiert had, is hy door den E. Heer *Zacharias Wagenaar,*[152.] als Commandeur, op dien zelven dag vervangen, en toen met 't jagt de Maas[153.] van hier na Batavia gezeilt.

Onder dezen Heer eigentlyk quam de Tweede persoon, *de Man,*[154.] te sterven, die in 't jaar 1663 door den onderkoopman, *Abraham Gabbema,* (die in 't jaar 1656 hier als Adelborst met de Vogelenzang aangeland was) als Tweede[155.] van de Kaap vervangen, hier tot den 15den April 1666 gebleven, en toen na Batavia, gelyk deze Heer Commandeur, na 4 jaaren regeerens, zeer weinig van belang hier verrigt hebbende, in dit zelve jaar den 15den September mede derwaarts vertrokken is.

De Heer van Quaalberg in 't jaar 1666. Op den dag van zyn vertrek, wierd hy door den Commandeur, den Heer *Cornelis van Quaalberg,*[156.] die toen uyt 't Vaderland quam, vervangen, by wiens tyd de onderkoopman, *Henrik Lacus*[157.] (1659 met 't schip Orangie hier als Adelborst aangekomen) in de plaats van *Gabbema* tot tweede hier aangesteld is.

Beyde deze Heeren hebben 't hier niet lang, en slecht gemaakt: want *Lacus* wierd den 5den September 1667 voor een tyd uit zyn dienst gestelt, en den 12 Maart 1670 over het te kort komen van 6865-8-12 op zyne Pakhuys-goederen, die hy te verantwoorden had, volslagen afgezet, en als Soldaat met 9 guld. ter maand na Indiën gezonden; en de Heer *van Quaalberg*[158.] is, na 2 jaaren regeerens, mede ter ordre der Heeren XVII den 31 Juli 1668 afgezet, en toen na Batavia vertrokken.

152. Zacharias Wagenaar het Van Riebeeck op 6 Mei as Kommandeur opgevolg, nie 4 Mei soos Valentyn vermeld nie (sien DR). Wagenaar het op 2 April 1662 uit Batavia aan die Kaap aangekom. Hy was reeds van 1643 af in die Ooste waar hy o.a. lid van die Raad van Justisie te Batavia en Sekunde in Canton was.
153. By sy vertrek word dié skip in die DR by 7/5/62 as die *Mars* vermeld. Wagenaar het op 2/4/62 (DR) aangekom. [RH]
154. De Man se bevordering self is nie gevind nie, maar vanaf 30/9/1656 toe hy sy plek in die Raad ingeneem het, teken hy as Herwarden se junior en vanaf 20/6/57 as sy senior. Die Naarden het op 21/12/52 (DR) aangekom. Sy dood word in die DR op 5 en 6/3/63 vermeld. [RH]
155. DR 7/3/1663. Die *Vogelsang* het op 3/12/56 (DR) aangekom. Gabbema het op 16/4/66 (DR) na Batavia vertrek, en Wagenaar op 1/10/66 (DR), nie soos in Valentyn aangegee word nie. Hy het in Augustus die gesag oorgedra. [RH]
156. Aangekom op 26/8/66 (DR) en nie soos in Valentyn aangegee nie. [RH]
157. Die *Orangie* het op 28/6/1659 (DR) aangekom. Lacus word vir die eerste maal in die DR onder 29/7/59 vermeld, as adelbors, dan word hy op 1/3/66 (DR) Fiskaal en op 29/5/66 Secunde. Sy ontheffing is in die Resolusies van 5/9/67, sy ontslag en vonnis in dié van 12/3/70. [RH]
158. Vir sy ontslag sien die brief van die Here XVII gedateer 20/11/1667. Nadat hy sy gesag aan Borchorst by die eerste die beste geleentheid oorgedra het, moes hy na Indië gaan om hom as vryburger daar te onderhou of huis toe kom, na gelang hy verkies het. Sien DR 18/6/68 en vir sy vertrek 12/8/68. Maar 'n ander (geheime) brief, ook van die Here XVII onder dieselfde datum sê dat sy ontslag te wyte was aan sy oormatige vriendelikheid t.o.v. die Franse ‘deur hulle te voorsien, ... 'n groot aantal van hulle in die fort te huisves’, en veral aan die feit dat hy die Franse Onderkoning aan boord sy skip besoek het. Die NNBW voeg by dat hy homself met sukses in Batavia verdedig het en in sy rang herstel is, en uiteindelik volle Lid van die Raad van Indië geword het. [RH]

Voor zyn vertrek egter heeft hy in *Lacus* plaats 1667 den onder koopman, *Cornelis de Cretser*[159.] (hier 1661 als Adelborst met 't wapen van Holland aangekomen) als Tweede aangesteld, die nog eenigen tyd na de Heer *van Quaalbergs* vertrek in deze bediening gebleven, dog door zeker

159. Maar in die Resolusies kom hy tot 5/9/1667 net as Fiskaal voor en selfs tot 16/7/68 teken hy as junior van Lt. Schut. Die datum van sy bevordering tot Secunde is nie gevind nie, maar dit moes later as Valentyn se '1667' gewees het. [RH]

the 4th, 1662, he was replaced as Commandeur by H.E. *Zacharias Wagenaar,*[152] and sailed for Batavia in the yacht Maas.[153]

It was actually under this Commandeur that the Secunde *de Man*[154] died, being replaced in 1663 as Secunde[155] of this Cape by the Under-Merchant *Abraham Gabbema* (who had landed here in 1656 as a Cadet from the ship Vogelenzang). He remained here until April the 15th, 1666, and then went to Batavia; as also this Commandeur left for there in this same year, on September the 15th, after a 4-year rule, having done little of importance here.

Mr. Van Quaalberg in the year 1666. On the day of his departure he was replaced by Commandeur *Cornelis van Quaalberg,*[156] then arriving from Holland, in whose time the Under-Merchant *Henrik Lacus*[157] (who had arrived in 1659 as a Cadet in the ship Orangie) was set as Secunde in the place of *Gabbema.* Both these did badly here, and were not here for long, since on September the 5th, 1667, *Lacus* was temporarily suspended from his duty, and on March the 12th, 1670, definitely deposed because of a deficit of 6865-8-12 in the Stores for which he was responsible, and sent to the Indies as a soldier with 9 gld. a month; and Heer *van Quaalberg*[158] was also deposed by orders of the Lords XVII on July 31st, 1668, and then left for Batavia.

Before leaving, however, in 1667 he had appointed, in place of *Lacus,* the Under-Merchant *Cornelis de Cretser*[159] as Secunde (who had arrived in 1661 as a Cadet in the ship Wapen van Holland). He remained in this post

voorval (gelyk wy in 't vervolg zullen zien[160.]) 'er voor een tyd afgeraakt, en vlugtig geweest is.

De Heer Borchorst in 't jaar 1668. De Heer *van Quaalberg* wierd 1668 door de Heer *Jacob Borchorst,*[161.] als Commandeur van de Kaap uytdrukkelyk uytgezonden, vervangen, en had den voornoemden *de Cretser* nog tot zyn Tweeden.

Hy bleef hier niet langer, dan tot 1670 wanneer hy aan de Heer *Mattheus van den Brouke,*[162.] Ordinaris Raad van Indiën, en Zeevoogd der Retourvloot, zyn ontslag verzogt, en zyn bestier voor eerst (alzoo zynen vervanger nog niet verscheen, en hy heel ziekelyk was) aan zyn Tweeden perzoon, *de Cretser* (gelyk wy nader zien zullen) overgegeven heeft.

De Heer *van den Brouke* was zoo ras niet in de Tafelbaay met zyn vloot ten anker gekomen, of de Heer *Borchorst,* wegens onpasselykheyd niet in staat om zyn Ed. zelfs in te halen, zond den Fiscaal *de Cretser,* en den predikant *Adriaan de Voogd,*[163.] om dit voor hem waar te nemen, en om ook de andre Hoofden van boord te haalen; dog de sterke Zuydoosten wind was oorzaak, dat zy wel twee uuren onder weg waren, eer zy aan land[164.] quamen, alwaar zyn Ed., onder 't lossen van 't Kanon van de gewapende Krygsmagt der Vesting, en van een vaandel Borgers en Boeren, 70 koppen sterk, zeer statelyk den 10 Februarii 1670 ontfangen en in 't Casteel geleyd wierd.

De Heer *Borchorst* was by een brief der Heeren XVII van den 24sten Augusti 1669 al verlost, ziende zynen vervanger, de Heer *Pieter Hackius*[165.] alle oogenblik volgens haar Ed. Ed. schryven te gemoet.

De Heer *van den Brouke* vond hier een brief van den 9den Mey 1669, waar by zyn Ed. door de Vergadering der Heeren XVII zeer ernstig, en met zeer veel lof verzogt wierd dit jaar nog in Indiën te blyven, het welk zyn Ed., zoo hy dien brief op Batavia bekomen had, zekerlyk nog, om die Heeren genoegen te geven, gedaan zoude hebben; doch alzoo nu alle de zaaken tot zyne vaderlandze reyze geschikt waren, was dit in zyn Eds. vermogen niet.

De Ed. Heer van den Brouke als Commissaris hier in 't jaar 1669. Daar op wierd zyn Ed. den 11den dito als Commissaris van de Kaap volgens zyne Commissie van haar Edelheden, van 1669 op de groote zaal voorgesteld.

Een van de eerste zaaken, die zyn Ed. hier afdede, was die van den voor

160. Bl. 196.
161. Hy het op 17/6/1668 aangekom (DR) en is op sy versoek in 1670 van sy pligte onthef (sien *infra*). [RH]
162. Mattheus van den Broeck (Brouck) het in 1648 as onderkoopman na Batavia gegaan. Van 1658 tot 1663 was hy direkteur van Bengale en Raad Extraordinaris van Indië. Op 18 November 1669 het hy Batavia met die retoervloot van 10 skepe verlaat, en is benoem tot Kommissaris aan die Kaap.
163. Adriaan de Vooght was van 1667 tot 1674 predikant aan die Kaap. In Februarie 1674 het hy na Batavia vertrek.
164. DR 10/2/1670. [RH]
165. Sien VRV II-2, bl. 174.

for some time after the departure of Heer *van Quaalberg,* but because of a certain occurrence (as we shall see[160]) was absent from it for a time as a fugitive.

Mr. Borchorst in the year 1668. Heer *van Quaalberg* was replaced in 1668 by Heer *Jacob Borchorst,*[161] sent out specially as Commandeur of the Cape, who still had the aforesaid *de Cretser* as his Secunde. He remained only until 1670, when he requested his release from *Heer Mattheus van den Brouke,*[162] Member of the Council of the Indies and Admiral of the return-fleet, after handing over his post (since he was very sick, and his successor had not yet arrived) to his Secunde, *de Cretser* (as will be told more fully).

Heer *van den Brouke* had no sooner anchored in the Table Bay with his fleet than *Heer Borchorst,* being unable from sickness himself to receive H.E. on board, sent the Fiscaal *de Cretser* and the Preacher *Adriaan de Voogd*[163] to represent him, and also to welcome the other officials; but the strong S.E. wind caused them to be fully 2 hours on the way before they reached the shore,[164] where on February the 10th H.E. was received in great state and conducted into the Castle, with the firing of the cannon of the garrison in the Fort and a company of burghers and farmers, 70 strong.

By a letter dated August the 24th, 1669 from the Lords XVII Heer *Borchorst* was released, his successor *Pieter Hackius*[165] being expected at any moment, according to this letter.

Heer *van den Brouke* found here a letter dated May the 9th, 1669, by which the Assembly of the Lords XVII very earnestly requested him, with very many compliments, to remain in the Indies for this year also, which H.E. would assuredly have done to satisfy Lords XVII, had he received this letter at Batavia; but now that everything was arranged for his journey home, it was impossible for him to do so.

The Hon. Mr. van den Brouke here as Commissioner in the year 1669. On the 11th H.E. was presented in the great hall as Commissioner of the Cape by virtue of the Commission from Their Excellencies dated 1669.

eerst afgezetten, en op 't Robben-eyland gebannen Onderkoopman *Lacus,* die den 17den dito, van daar aan 't Kasteel quam, om zyne boeken te redden, en om zyn proces in staat van wyzen te brengen.

Den 18den dito, gaven eenige bergwerkers,[166.] uyt het vaderland gekomen, om een proef te nemen of 'er in de Leeuwenberg, Tafelberg, of Windberg mineraal, of erts van eenig belang, te vinden was, berigt aan zyn Ed., van niets in de zelve, alzoo zy te dicht aan de zee lagen, gevonden te hebben. Zy waren van oordeel, dat men landwaard in wel beter ontdekkingen dien aangaande doen zou; dog klaagden zeer over gebrek van brandhout, 't geen hier nu zoo schaars viel, dat men staat maakte dat al het gene daar van nog aan de hand was, in de tyd van 6 jaaren, zoo 'er geen ander ontdekt wierd, geheel weg, en verbruykt wezen zoude.

Zyn Ed. verrigting aldaar. Den 19den dito, bezogt zyn Ed. zelf alle de Pakhuyzen, Kelders, Voorraadhuyzen, de Krygs-voorraad- en Equipagiegoederen, die zyn Ed. alle byzonder wel gesteld vond.

Het nieuw Fort, waar van al een ontwerp overgekomen was, en dat maar 60 of 65 roeden van 't oude leggen zou, scheen egter van de zand-duynen nog te zullen konnen beschoten werden.

Waarom ook zyn Ed., en den Major,[167.] *Jonker Timon Sloot,* van oordeel waren, dat men beter doen zou, dit besluyt van 't nieuw Casteel nog eenigen tyd op te schorten.

Den 21sten dito quamen[168.] hier eenige andre retourschepen onder de vlag van den Heer Opperkoopman *Joannes Massis,* nevens *Joan van Almonde,*[169.] op Tulpenburg bescheyden, op de reede; welke laatste voorwendde, dat hy by de Heeren in 't Vaderland (zoo hy zeyde uyt een brief van den Heer Advocaat *Pieter van Dam,* te blyken) tot Commandeur aan de Kaap gemaakt was; dog dit zoo breed, als hy wel opgaf, uyt het schryven zelfs niet bevonden, en hem wel 's jaars te voren, dog, alzoo hy toen hier niet verscheen, zedert door de Heeren XVII aan de Heer *Hackius* opgedragen zynde, moest hy daar geheel van afzien, te meer, alzoo men dien Heer alle oogenblik hier te gemoet zag.

Den 25sten dito, bleek uyt het schryven der Heeren XVII van den 19den Mey en 24 sten Augusti 1669 dat zy aan den Commandeur en Raad hier belasten, de Africaansche West-kust van hier Noordwaards tot op 30, ja al was het tot 33 a 34 graden,[170.] en ook de Oost-kust naeuwkeurig te

166. Hulle ongunstige verslag is in die DR van 14/2/70. Die gebrek aan brandhout het alle smelt-werksaamhede baie bemoeilik. [RH]
167. Hieronder as ‘Sergeant Majoor’ aangedui, Opperbevelvoerder van die Nederlandse magte in die Ooste. Die opskorting is nie elders gevind nie. [RH]
168. DR 21/2/1670, ‘de vier laatste retoerschepen’. [RH]
169. Die DR van 16/1/1669 noem 'n brief (nie gevind nie: 'n navraag van die Here XVII of Batavia) waarin gemeld word dat die retoervloot Koopman Jan van Almonden sou bring om Borchorst te vervang as hy sou wou bedank en na Batavia gaan. [RH]
170. In die Resolusies van 25/2/1670 staan ‘tot op 30:2 a 33 graeden’. [RH]

One of the first cases which he dealt with was that of the deposed Under-Merchant *Lacus,* banished to the Robben Island, who on the 17th came from there to the Castle, to put his books in order and prepare his case for trial.

On the 18th some miners,[166] sent out from Holland to verify whether on the Lion Hill, Table Mountain or Windberg any mineral or ore of any importance was to be found, reported to H.E. that they had found nothing in them, since they lay too near the sea. They considered, that better examinations regarding this should be done inland, but complained greatly of the lack of firewood, which was here so scarce, that it was expected that all of it now available would within 6 years all be gone and used up, unless more were discovered.

His Hon.'s activities there. On the 19th H.E. personally visited all the Warehouses, Cellars, Supply-stores, the Arsenal and the Ships' Stores, finding all in an especially good state.

The new Fort, of which a plan had already been received, and which was to lie only 60 or 65 roods from the old one, appeared however to be commanded by the sand-dunes, for which reason H.E. and Major *Jonker Timon Sloot*[167] judged that it would be better to postpone for a time any decision concerning this new Castle.

On the 21st there arrived[168] here in the roads some other of the return-ships, under the flag of the Upper-Merchant *Johannes Massis,* together with *Joan van Almonde,*[169] appointed to Tulpenburg.

This latter asserted that he had been appointed Commandeur at the Cape by the Lords in the Fatherland (as he said was to be seen in a letter from the Heer Advocaat *Pieter van Dam*); but from the letter itself this was not found to be as he claimed, and indeed this was of the previous year, but since he had then not appeared here, the post had since been allotted by the Lords XVII to Heer *Hackius,* so that he must entirely renounce it, the more so in that this Commandeur was expected at any moment.

On the 25th it was seen from the letters of the Lords XVII dated May the 19th and August the 24th, 1669, that they ordered the Commandeur and Council here to have closely examined the West coast of Africa from here Northwards as far as 30 degrees, or even to 33 to 34 degrees[170] [sic], and

bezoeken, om te zien, of ook daar geen berging voor schepen, water, of eenige voordeelige handel te ontdekken was, belastende in opzigt van de voornoemde bergwerkers verder, dat, zoo zy daar geen goede erts vonden, men dan de zelven maar na Batavia zenden zoude.

De Raad hier aan de Kaap bestont op dezen tyd uit deze Leden:

De Ed. Heer *Mattheus van den Brouke,* Ordinaris Raad van Indiën, Zeevoogt der vloot, en Commissaris alhier.
De E. Heer, *Jonker Timon Sloot,* Sergeant Majoor, en Onderzeevoogt.
De Heer *Jacob Borchorst,* Commandeur van de Kaap der Goede Hoope, 't eiland Mauritius, en 't geen daar onder verder behoort.
De Heer *Sybrand Abbema,* Opperkoopman, en Schout by nacht.
De Heer *Joannes Massis,* Opperkoopman.
De Heer *Joan Ferment,* Landdrost.
De Heer *Jacob Thierens,* Koopman.
Den E. *Cornelis de Cretser,* Fiscaal, en Tweede Persoon.
Joannes Coon, Lieutenant.
Jacob Granaat, Onderkoopman.
Dirk Janszoon Smient, Vaandrig.

Deze Raad besloot op den 25ste dito den Hoeker de Grundel[171.] tot deze ontdekking uit te zenden, die eerst om de N. en N.W., en, by des zelfs te rugkomst, om de O. tot *Punto Primeiro,* of tot *Terra di Natal,* loopen zou; doch men vont goed, dat de Bergwerkers, tot nader last uit het Vaderland, hier zouden blyven.

Een van de voornaamste werken, door den Heer *van den Brouke,* en den Raad, hier verrigt, is geweest de aanbesteding van een zeer noodige klipsteene goot of waterleiding, op dat de scheeps-booten hun water zoo veel te gemakkelyker zouden bekomen.

Aan D. *de Voogt,* die om een beter wooning, buiten 't Fort, met een thuintje, met zeer veel reden aan zyn Ed. verzogt, wiert zyn verzoek toegestaan, alzoo deze Colonie nu van zoo veel belang aangezien wiert, dat men hier wel een vast Predikant houden zou; weshalven zyn Eerw. aan de Z.O. zyde van den grooten thuin, op de regte roying by de steen- en pannebakkery der E. Maatschappy, een erf, 12 roeden lang, en 6 breedt, wiert gegeven, waar op een fraaje wooning van 2 kamers en een voorhuis zou konnen gebouwt, en met riet gedekt worden.

Zyn Ed. gaf als Commissaris ook 19 vraagstukken aan de Heer *Borchorst* en *de Cretser* over, om die te zamen na te zien, en daar na aan zyn Ed. te beantwoorden.

Om de Heeren XVII op hunne ordre ontrent het gebrek van brandhout alhier te voldoen, waar ontrent zy last gaven, dit door 't aanplanten van

171. Sien in Godée Molsbergen, dl. I en II. [RH]

also the East coast, to see if there were to be discovered any refuge for ships, water, or advantageous trade; and ordering as regards the aforesaid miners that if they found no good ore they were to be sent on to Batavia.

The Council assembled at that time at the Cape consisted of the following:

H.E. *Mattheus van den Brouke,* Member of the Council of the Indies, Admiral of the fleet, and Commissioner here;
H.E. *Jonker Timon Sloot,* Serjeant-Majoor and Vice-Admiral;
Heer *Jacob Borchorst,* Commandeur of the Cape, the Island of Mauritius, and their dependencies;
Heer *Sybrand Abbema,* Upper-Merchant and Rear-Admiral;
Heer *Joannes Massis,* Upper-Merchant;
Heer *Joan Ferment,* Landdrost;
Heer *Jacob Thierens,* Merchant;
Heer *Cornelis de Cretser,* Fiscaal and Secunde;
Joannes Coon, Lieutenant;
Jacob Granaat, Under-Merchant;
Dirk Janszoon Smient, Ensign.

This Council resolved on the 25th to send the Hooker Grundel[171] out on this voyage of investigation, first to the N. and N.W., and then after her return to the E. as far as *Punto Primeiro* or *Terra di Natal;* but it was found good, that the miners should remain here awaiting further orders from Holland.

One of the principal acts performed here by Heer *van den Brouke* was the giving of the contract for a very necessary channel or water-course so that ships' boats might obtain their water more readily.

D. *de Voogt* requested of H.E., giving many reasons, a better dwelling, outside the Fort and with a small garden, which was granted, since this Colony is now regarded as of so much importance, that there should be a permanent Preacher here: for which reason he was granted a property 12 roods long and 6 wide, lying on the S.E. side of the large Garden, in line with the brick- and tile-kiln of the Hon. Company, on which could be built a fine dwelling of 2 rooms and a hall, thatched with reeds.

H.E. as Commissioner also put 19 questions to *Borchorst* and *de Cretser,* for them to examine together and then reply to him.

In order to fulfill the instructions of the Lords XVII regarding the lack of firewood here, which they ordered should be made up for by planting alders and bushes (which to Heer *Borchorst* appeared impossible) H.E.

elzen, en kreupelbosch, te gemoet te komen ('t geen den Heer *Borchorst* als onmogelyk voorquam) vont zyn Ed. goed den 27sten dito zelf eens met de Heeren *Abbema, Massis,* en *den Back,* te paard agterom den Tafelberg, over verscheide hooge en dorre bergen, na de Houtbaai, en 's Compagnies Bosch, te ryden.

Na dat zyn Ed. hier gekomen was, reed hy met zyn gezelschap dit bosch in, dat hy 1 myl van de Houtbaai, en wel 4 mylen van 't Fort gelegen, en dierhalven, schoon 'er nog wel voor 30 jaaren timmerhout (na 't opgeven van den baas houtkapper) was, al te verre van strand, en van 't Kasteel bevond, en te kostelyk oordeelde, om eerst dat hout uit het bosch aan strand, en van daar met vaartuigen na de Kaap te brengen.

In de Houtbaai vond zyn Ed. niet dan eenige zandduinen, barre klippen, en woeste bergen, en hier en daar tusschen de zelve een smalle streek vlak en bequaam land van een groote halve myl, en in 't midden een klein beekje, dat in de Houtbaai uitwaterde. Deze plaats scheen tot het aanteelen van elzen zeer bequaam te wezen, gelyk 'er nu ook runderen en schapen op geweid wierden.

Joannes Coon, als lieutenant, en *Smient,* als vaandrig, hunne verbetering van soldy verzoekende, wierden tot een nader tyd uitgestelt.

De onderkoopman, *Jacob Granaat,*[172.] nu Dispensier en Cassier zynde, twee ampten, die niet byeen voegen, zou van 't eerste afstaan, en, op zyn verzoek, 't Fiscaals-ampt waarnemen, en opzigt, zoo over de equipagiegoederen, vaartuigen en eilanden, als over 's Compagnies vee, nemen.

Den Boekhouder, *Antoni de Raaf,*[173.] van 't waapen van Vlissingen[174.] aan land geligt, zou Dispensier, Soldy-boekhouder, en Lid van den Raad der Politie zyn; ook zou 't verder aan den verwagt wordende Heer Commandeur *Hackius* staan, om den Raad met nog 2 Leden, des noodig, te versterken.

De Heer *Borchorst,* al menigmaal wegens zyn vertrek gesproken hebbende, verzogt van zyn Ed. nader schikking daar ontrent, alzoo zyn E., 't zy de Heer *Hackius* quam, of niet, niet genegen was langer hier te blyven; weshalven de Heer *van den Brouke* vraagde of yemant der aanwezende Kooplieden genegen was dit bestier over te nemen; en alzoo zyn Ed. niemant daar toe genegen vont; beley zyn Ed. vergadering, in welke 't vertrek van de Heer *Borchorst* (schoon 'er de Heer *Hackius* by 't vertrek der retourvloot nog niet wezen mogt) vastgestelt, en te gelyk besloten wiert, dat de provisioneel Tweede, *Cornelis de Cretser,* dit Commandement met zyn beslag overnemen zoude.

Ook wiert op dezen zelven dag (den 3den Maart) besloten, om, volgens voorig, besluit van den 25sten Februari, de waterleiding of steene goot aan te besteden, 't geen door de Heeren *Abbema* en *de Cretser,* voor 3000

172. Jacob Granaat, van Enkhuizen, het in 1663 as assistent na die Kaap gekom waar hy onderkoopman en garnisoensboekhouer was. In 1666 het hy 'n reis na Mauritius en Madagaskar onderneem.
173. Dit is byna woord vir woord uit die resolusies van 4 en 5 Maart 1670 oorgeneem. A. de Raaf van Delft was tot aan sy dood op 11 Jan. 1671 dispensier en soldyboekhouer aan die Kaap
174. Een van die skepe van *supra* voetnoot 168, hoewel dit in die DR slegs as 'Vlissingen' voorkom. [RH]

thought fit himself to ride behind the Table Mountain on the 27th, with *Abbema, Massis* and *den Back,* to the Hout Bay and the Company's forest, over various high and arid hills. When H.E. was come there, he rode with his party into the forest, which lies about 1 mile from the Hout Bay and fully 4 miles from the Fort, and for this reason judged it to lie too far from the shore and the Fort, and thus that, although there was timber there for fully 30 years (according to the statement of the Master-Woodcutter), it would be too costly for the wood to be brought out of the forest to the shore, and thence with ships to the Fort. At the Hout Bay H.E. found nothing but sand-dunes, bare rocks and barren hills, with a small stretch of flat and convenient land between them, a good half mile [wide], with a little brook in the centre which flowed into the Hout Bay. This place seemed very suitable for growing alders: also now sheep and cattle were pastured on it.

The requests by *Joannes Coon* as Lieutenant and *Smient* as Ensign for increases of pay were postponed for the time being.

The Under-Merchant *Jacob Granaat,*[172] who was now Dispensier and Cassier, two posts which do not go well together, was to resign the former and, at his request, take up the duty of Fiscaal, and have control of the Ships' Stores, the Ships and Islands, and the Company's herds.

The Book-keeper *Antoni de Raaf,*[173] arrived with the ship Waapen van Vlissingen,[174] to be Dispensier, Soldy-boekhouder, and a member of the Council of Policy; and is to be left to the awaited Commandeur, Heer *Hackius,* to strengthen this Council with 2 more members, if necessary.

Heer *Borchorst,* having already frequently spoken regarding his departure, requested H.E. for further orders regarding this, since, whether Heer *Hackius* arrived or no, he was not inclined to remain here longer, at which Heer *van den Brouke* asked, whether anyone among the Merchants present was inclined to take over this rule; and since H.E. found no one inclined to do this, he called a meeting, in which the departure of Heer *Borchorst* was made definite (even if Heer *Hackius* had not arrived when the return-fleet sailed); and it was also decided, that the acting Secunde, *Cornelis de Cretser,* should take over this post with its privileges.

Rders aan den Borger *Wouter Mostaart,*[175.] op goedkeuring van de Heer *van den Brouke* en den Raad (die 'er nog dien zelven dag op volgde) geschied is, en die ook aannaam dezelve in 6 maanden klaar te hebben.

Op de vraagen van de Heer *van den Brouke* wiert dit navolgende geantwoord.

1 Vraage. *Of de bezetting, zoo als zy nu was, niet zou konnen vermindert, en tot 't getal der manschap, waar op die voorleden was, bepaalt worden.*

Antwoord. Zy hadden niet alleen dat getal; maar veel eer nog meer manschap van nooden, die zy, om redenen, hier niet byvoegen.[176.]

2 Vraage. *Of men hier zoo veel graan niet zou konnen aanwinnen, dat men geen ryst meer van Batavia zou behoeven te brengen, en dat men ook de schepen zou konnen voorzien.*

Antwoord. Ja, by aldien Hottentots Holland daar toe gebruikt, en van naarstige boeren voorzien wiert.

Ook had men in de twee voorige jaaren aangewonnen,

By { de Compagnie,	-	144½ } mudden Tarw.
By { de Vrylieden,	-	200⅞ } mudden Tarw.
		-----

of te zamen 12⅞ lasten.[177.]

Ook wierden 'er tot dien nieuwen bouw meer trek-ossen en bouw-gereedschappen vereischt; alzoo dit land wel 2000 mergen, of meer lands, uitmaakte, waar van men jaarlyks wel 1500 mudden tarw, rogge, en, zonder het te mesten, dit jaar nog wel 7 of 800 mudden tarw of rogge zou konnen trekken; doch men oordeelde de prys[178.] der tarwe tot 7 guld., en de rogge tot 5-10-0 veel te weinig te zyn.

175. Wouter Cornelis Mostaert (1635-1670) was van Utrecht afkomstig. Hy was in 1658 al vryburger aan die Kaap en tree in dié jaar in die huwelik met Hester Weijers van Lier. Nadat hy eers as meulenaar gewerk het, word hy later ook ‘steen-, tighel- en pannebakker’ (sien Resolusies van 26/7/1658). In hierdie hoedanigheid onderneem hy die bou van die genoemde waterloop. Sien Resolusies van 4/3/1670.
176. Hierdie vrae en antwoorde is in die Resolusies van 25/2/1670 tot 4/3/70 met kleiner afwykings van Valentyn en met 'n paar bykomende punte, soos aangedui. Die antwoord hier was dat die sterkte in 1669 187 was, maar dat daar sedertdien 10 aan toegevoeg is vir Saldanhabaai, die 12 mynwerkers wat uit Holland gestuur is, 8 bykomende veewagters as gevolg van die toename in die aantal vee en 25 of 26 man van skepe wat aangedoen het om manskappe te vervang wie se tyd verstryk het. [RH]
177. Waardeur die ‘last’ hier op 27 mud te staan kom, sowat 80 Engelse boesel of 3 000 liter, as die mud gestel word op ca 3 boesel of 109 liter. [RH]
178. Per mud, aan verbouer deur die Kompanjie betaal. Dieselfde Resolusies voeg daaraan toe dat teen hierdie lae pryse die boere nie in staat was om hul blanke voormanne (vgl. *infra* voetnoot 281) te betaal nie, en gevolglik het baie hulle plase verlaat en herberge opgerig. [RH]

3 Vraage. *Of 'er tot die landbouws uitbreiding geen slaaven noodig, en welke, en hoe veel 'er, daar toe de beste zouden zyn.*

Antwoord. Ja, en zouden 150 of 200 Angoolze daar toe de beste wezen.

It was also resolved on this same day (March the 3rd), in accordance with the previous resolution of February the 28th, to give the contract for the water-course or brick channel, which was done by *Abbema* and *de Cretser* for 3000 Rxd. to the Burgher *Wouter Mostaart,*[175] subject to confirmation by Heer *van den Brouke* and the Council (which followed on the same day), he also undertaking to have the same ready in 6 months.

To the questions of Heer *van den Brouke* the following answers were given:

1. *Whether the garrison, as it now was, could not be reduced, and fixed at its previous strength?*

Reply. They needed not only that many men, but indeed more, for reasons which they did not annex.[176]

2. *Whether so much corn could not be obtained here, that it would no longer be necessary to bring rice from Batavia, and enough also to supply the ships?*

Reply. Yes, if Hottentots-Holland were used for this, and provided with diligent farmers. In the 2 previous years the Company had harvested 144½ mudden of wheat, the Freemen 200⅞, or in all 12⅞ loads.[177] Further, for such new cultivation more draught-oxen and farm-implements would be needed, since that region covered fully 2000 mergen or more, from which it should be possible to win fully 1500 mudden of wheat and rye yearly; but even this year fully 7 or 800 mudden, without manuring it; but the prices[178] of wheat at 7 gld. and of rye at 5-10-0 were considered far too low.

3. *Whether for the extension of agriculture slaves would not be necessary? And how many would be desirable for this?*

Reply. Yes; and 150 or 200 Angolese would be desirable.

4 Vraage. *Hoe veel een last tarw d' E. Compagnie komt te staan,*[179.] *en of 't niet voordeeligst wezen zou, de Vrylieden daar mede maar te laaten begaan, om hen dus ook 't loopen na de Taphuizen te beletten.*

Antwoord. De Heeren *Borchorst* en *de Cretser* oordeelen, dat een last tarw de E. Compagnie meer kost, dan het waard is, en dat 't verpachten van die aan de Borgers, onder vaste Borgtogt, veel beter wezen zou.

Ook waren 'er bevoorens door de Heer *Ryklof van Goens* maar 3 Taphuizen toegestaan; en schoon 'er nu vry meer ingeslopen waren, zoo stonden die tot 3 of 4, die genoeg waren, gebragt te worden, mits dat men ook aan *Mostaart* de magt liet, om Mom[180.] en Fransche Wyn te verkoopen.

5 Vraage. *Of men, om de bezetting te verminderen, de Borgers, door hen eenige gunsten en zoetigheden toe staan, niet in grooter getal zou konnen herwaarts lokken.*

Antwoord. De Heer *van Goens* had dit by zyne Instructie, in 't jaar 1657 hier gelaaten, al mede, en de Hollanders[181.] best daar toe geoordeelt; gelyk de twee bovengemelde Heeren mede toestemmen, en dan moest men aan de Vrylieden de voorregten van te visschen, te jagen, wild te schieten, timmerhout te ryden, en eenige andere vryheden, op de veeteeling en de landbouw ziende, toestaan; en hen wat meer voor hun koorn geven, behalven dat zy ook op 't goed geloof, of voor geld, als zy 't hebben, van meer trekossen, melk, enz. voorzien worden; en dan twyffelden zy nog, of dit wel zeer veel tot vermindering der bezetting helpen zou.

6 Vraage. *Of men, by schaarsheid van brandhout, na 't zelve niet elders behoorde te doen zoeken, en, bosschen gevonden hebbende, met de Vrylieden, tot verligting van dien, te handelen, om daar, tot dat het hen van de E. Compagnies afgehaalt wiert, te blyven leggen; te meer, alzoo de Retourvloot ook veel hout van nooden heeft, dat op Batavia ook geld kost, en hen zeer belemmert.*

Antwoord. De ervaarenste landgangers[182.] zeggen, dat 'er Beoosten de Kaap, tot in de Mosselbaai, en Noordwaart tot in St. Heleens-baai aan de zeekant, gansch geen hout, dat men bequaam herwaarts zou konnen brengen, te bekomen, en dat het vrugteloos is, om daarom te denken, alzoo 't naaste hout wel 1 myl van strand staat, behalven dat men, om de ondiepten, in de Houtbaai, of in Kaap Falso-baai, niet zou durven loopen.

179. Wanneer dit deur die Kompanjie verbou was. [RH]
180. Sterk bier in Brunswyk gebrou. [RH]
181. Die Resolusies haal ook die Goewerneur se opmerking aan dat sy voorgangers nietemin vryliede van alle nasionaliteite toegelaat het, maar dat hy hom aan Van Goens se instruksies gehou het. [RH]
182. In dieselfde Resolusies word hulle as Cruythoff en Cruse aangedui. [RH]

4. *How much a load of wheat costs*[179] *the Hon. Company? And whether it would not be profitable to let the Freemen provide more of this, and thus also hinder the frequenting of the taverns?*

Reply. Heeren *Borchorst* and *de Cretser* considered, that a load of wheat costs the Hon. Company more than it is worth, and that it would be far better to leave this to the Burghers, under definite guarantee. Further, that previously Heer *Ryklof van Goens* had authorised 3 taverns only, and although now several more had slipped in, they should be reduced to 3 or 4, which would suffice if *Mostaart* also retained the right to sell Mom[180] and French wine.

5. *Whether, in order to reduce the garrison, Burghers could not be induced to come here in greater numbers, by granting them some favours and benefits?*

Reply. Heer *van Goens* had allowed this in the year 1657 by his Instructions left here, and considered Dutchmen[181] best for it. The two above-named Heeren also agreed in this, and that the Freemen should be given the right to fish, hunt, shoot game, cart timber, and some other favours regarding cattle-breeding and agriculture; and paid somewhat more for their corn; and provided with more draught-animals, milch-cows, etc. on credit or for cash if they have it; and then they did not doubt, that this would indeed contribute to a decrease of the garrison.

6. *Whether, in view of the scarcity of firewood, this should not be sought for elsewhere? And, if forests were found, bargains made with the Freemen for the thinning of these,* [*the wood*] *to remain lying there until it should be hauled away by the Hon. Company; the more so in that the return-fleets also need much wood, which is very dear at Batavia, this greatly hampering them.*

Reply. The most experienced travellers[182] say, that Eastward from the Cape as far as the Mossel Bay, and Northwards as far as the St. Heleen's Bay, there is no wood at all to be had near the shore, which could readily be brought hither, and that it is useless to think of this, since the nearest wood grows fully 1 mile from the shore; and further, that ships dare not run into the Hout Bay or the Cape Falso Bay because of the shallows.

7 Vraage. *Of 't niet beter was, dat de Vrylieden alle steen, pannen, houtwerken, enz. aan de Compagnie leverden, dan dat zy dit alles nu zelfs bezorgt.*

Antwoord. Ja, mits dat men de koornmoolen en de leertouwery, alzoo dit weinig kost, aan zich houde.

8 Vraage. *Of men van 't leder hier geen groot getal van paaren schoenen voor Indiën zou konnen maaken, en hoe veel een paar kosten zou, alzoo 't op Batavia* 38 *stuiv. geld.*

Antwoord. Deze zouden wel voor een geringe prys te krygen zyn, als 'er maar schoenmaakers genoeg waren.

9 Vraage. *Of men hier voor Batavia, en andere plaatzen, niet wel* 400 *of* 500 *brandemmers zou konnen maaken, alzoo deze beter, dan die van de Kust, zyn.*

Antwoord. Ja, als 'er maar lieden waren, om die te maaken.

10 Vraage. *Of hier geen groote menigte van Tyger-vellen, Tyger-boskatten, Jakhalzen-vellen, en andere pelteryen, te bekomen zyn.*

Antwoord. *Zeer weinig.*

11 Vraage. *Of men, door 't aanteelen van batattas, niet veel verkens, tot dienst der schepen, zou konnen aanqueken.*

Antwoord. Ja, doch men zou ze moeten opsluiten, op dat zy geen schaade aan de thuinen zouden toebrengen.

12 Vraage. *Hoe 'er met de visch, die men hier vangt, gehandelt, en of die niet ingezouten wort; hoe, door wie, en voor hoeveel, zy aan de Compagnie wordt gelevert?*

Antwoord. Zy word in deze, en in andere baajen, door de Vrylieden gevangen, ingezouten, door eenige borgers, die verlof daar toe hebben, gedroogt, en tegen 3-12-0 de 100 aan de E. Compagnie gelevert, en tot onderhoud van haare slaaven, dat al verre strekt, gebruikt. En zoo de boeren hun zeekoejen-vleesch en spek (dat zeer smaakelyk is, maar dat zy ook zelf noodig hebben) verkoopen wilden tegen 1 stuiv. 't pond, zou 't de E. Compagnie veel aan spek en vleesch uithaalen. Ook wiert de visch wel aan de schepen verstrekt.

13 Vraage. *Alzoo de Heer* van Quaalberg *aan de Heer* Borchorst *maar* 174 *runderen, en* 315 *schaapen overgelevert had, en 'er nu* 508 *runderen, en* 2299 *schaapen* (*en daar onder maar* 711 *Hottentotze*) *waren, waar dit*

7. *Whether it were not better, that the Freemen should furnish all the bricks, tiles, woodwork, etc. to the Company, rather than for it to prepare all these for itself?*
Reply. Yes, if the corn-mills and tannery are retained, which cost little.

8. *Whether from the leather here a great number of pairs of shoes could not be made for the Indies? And how much a pair would cost, the price at Batavia being* 38 *stivers?*
Reply. These could indeed be had at a low price, if only there were enough shoemakers.

9. *Whether* 400 *or* 500 *fire-buckets could not be made here for Batavia and elsewhere, since such are better than those of the Coast?*
Reply. Yes, if only there were people here to make them.

10. *Whether large numbers of the skins of tigers, tiger-bushcats, jackals and other animals are not to be had here?*
Reply. Very few.

11. *Whether by the growing of sweet-potatoes many pigs could not be reared for the use of the ships?*
Reply. Yes, but it would be necessary to keep them shut up, so that they should not damage the gardens.

12. *What is done with the fish caught here, and are they not salted? How, by whom, and for how much are they delivered to the Company?*
Reply. They are caught in this and other bays by the Freemen and salted down, dried by certain Burghers who have permission for this, and delivered to the Hon. Company at 3-12-0 the 100, and used for the maintenance of its slaves, going a long way [towards this]. And if the farmers would sell the sea-cow meat and bacon (which are very tasty, but are needed by them) for 1 stiver the pound, the Hon. Company would obtain much bacon and meat. The fish is also supplied to the ships.

13. *Since Heer* van Quaalberg *handed over to Heer* Borchorst *only* 314 *cattle and* 315 *sheep, and now there are* 508 *cattle and* 2299 *sheep* (*of which only* 711 *are Hottentot sheep*) *from whence comes this marked difference? And if it was due to expeditions inland, whether it would not be more profitable, if these were done by the Freemen?*
Reply. By barter and by expeditions, these having been most necessary since

merkelyk verschil van daan quam. En zoo dit door bezendingen landwaart in geschied zy, of 't niet voordeeligst wezen zou, dat de Vrylieden ons die bestelden.

Antwoord. Door inruiling en landtogten, die hoognoodig zyn, alzoo 'er te weinig vee gebleven was; doch alzoo de Heeren XVII 't houden van thuinen en bestiaal, by den Commandeur en Raad, by hun schryvens van den 26sten April 1668 afgeschreven hadden, zoo was dat zedert afgeschaft, en volgens besluit van de Heer *Jan Thyszoon* aan de E. Compagnie verkogt,[183.] waar door dit getal zoo merkelyk vermeerdert was; doch om dat men zoo veel, als wel nodig was, van de Vrylieden niet bekomen kon, was men wel genoodzaakt landtogten te doen, hoewel 't geen voordeel, maar schade is. Ook zou men, door 't vee van de Vrylieden te koopen, de Hottentots dwingen nader by te komen, en dan zou hun vee ook, 't geen wy nu mager krygen eer 't hier is, veel vetter zyn.

14 Vraage. *Alzoo sergeant* Pieter Kruithof[184.] *nu al* 6½ *week uitgeweest was, om een verbond met de Namaquaas te maaken, en hy nog niet opdaagt, wat daar van te denken zy.*

Antwoord. Hy is reets wedergekomen, en gaf in 't toekomende (alzoo hy nu maar eene Kraal aangetroffen had) hoope, dat zich alles wel schikken, en dat zy nader by zouden komen. Ook had hy by hen 67 runderen en 150 schaapen ingeruilt.

15 Vraage. *Hoe de Vrylieden, die* 4697 *schaapen bezitten, aan de zelve komen, alzoo de schepen door de E. Compagnie verzorgt worden.*

Antwoord. Door sterke aanteeling, en 't gering vertier hier, alzoo zy aan niemant, dan aan de E. Compagnie, 'er mogen verkoopen, ten waar zy daar toe verlof bekomen, die zy dan tegen 3 stuiv. 't pond verkoopen.

16 Vraage. *Hoe veel wyn hier in deze* 2 *laatste jaaren gevallen zy, zoo by de E. Compagnie, als by de Vrylieden. En alzoo de Kaapze wyn tot voorraad en gebruik by haar Edelheden op Batavia afgeschreven is, wat men dan voortaan met de wyn, hier vallende, doen zal.*

Antwoord. Voor 3 jaaren was hier weinig wyn, en maar tot een proef; doch in de 2 laatste jaaren by de Compagnie 22 aamen,[185.] en in 3 jaaren by de Vrylieden 59 dito geperst, en alzoo dit jaarlyks toenemen zal, zal die menigte hier niet konnen vertiert worden.

17 Vraage. *Alzoo de Heer Extraordinaar Raad* van Dam *by zyne gelaatene ordre op den* 28*sten Mey* 1667 *belast alle voorraad, die by de boeken loopt, te waarderen, om wat reden dit nagelaaten zy. Gelyk mede, dat geen Tweede*

183. Hierdie transaksie is in die Resolusies van 15/9/1668, maar daarvolgens was die brief gedateer 26/4/67; en Thyszoon het as Kommissaris eers in 1669 aangekom. Die brief word ook in die brief van *infra* voetnoot 236 gemeld. [RH]
184. Hy is na die Namakwas gestuur (Resolusies van 25/2/1670, brief aan die Here XVII van 14/3/70); daar is geen joernaal van hierdie tog nie. [RH]
185. Ongeveer 40 Engelse gelling of ca. 181 liter. [RH]

little cattle was left. Since the Lords XVII by their letter of April the 26th, 1668 did away with the owning of gardens and beasts by the Commandeur and the Council, this was abandoned; and, following the decision of *Jan Thyszoon,* [the animals] were sold[183] to the Hon. Company, by which the numbers were markedly increased. But since it was not possible to obtain from the Freemen as many as were needed, it was necessary for inland journeys to be made, although these yield no profit, but rather a loss. Also, by purchasing beasts from the Freemen, the Hottentots would be compelled to come nearer us, and thus their beasts, which now become thin before they reach here, would be much fatter.

14. *Since Serjeant* Pieter Kruithof[184] *has now been absent for fully* 6½ *weeks, to make a treaty with the Namaquaas, and has not yet appeared, what is to be thought regarding this?*

Reply. He has now already returned, and gives hope that all may go well in the future (although he now found one kraal only), and that they will come nearer to us. Also he bartered with them for 67 cattle and 150 sheep.

15. *How the Freemen, who have* 4697 *sheep, have obtained these, since the ships are supplyed by the Hon. Company?*

Reply. By heavy breeding, and the little commerce here, since they may sell to none but the Hon. Company unless they obtain permission, in which case they sell at 3 stivers the pound.

16. *How much wine was obtained in the last* 2 *years, whether by the Hon. Company or by the Freemen? And since the supply and use of Cape wine is now no longer required by Their Excellencies at Batavia, what will in future be done with the wine obtained here?*

Reply. Up to 3 years ago little wine was made here, and only as an experiment, but in the last 2 years 22 aams[185] were pressed by the Company, and in 3 years 59 aams by the Freemen; and since this will yearly increase, it will not be possible to dispose of such a quantity here.

17. *Since Heer* van Dam, *Extraordinary Member of the Council* [*of the Indies*] *ordered by his instruction left here on May the* 28*th,* 1667, *that all*

persoon te gelyk de boeken en de geldkas houden mag, daar nu den Dispensier Granaat *de kas hielt, dat nog veel erger was.*

Antwoord. SChoon dit niet nagekomen was, had men dat egter behoorlyk behandelt, heowel die ampten wel mogten aan byzondere persoonen gegeven worden.

18 Vraage. *Of de jegenwoordige Dienaars tot het waarnemen der zaaken van de E. Compagnie genoeg waren, dan of zy nog dienden vermeerdert te worden*

Antwoord. Schoon 'er dienaaren genoeg zyn, zoo diende ontrent verscheide diensten verandering gemaakt te worden, alzoo *de Cretser* Fiscaal, Tweede, en Winkelier zynde, dit voor een man te swaar ws.

19 Vraage. *Of UE.E. ook iet verder tot dienst van de E. Compagnie, boven 't gene reets gemelt is, weten aan te wyzen.*

Antwoord. Daar zal een groote Fluit,[186.] tot her vervoeren van Mauritius ebbenhout, alzoo 'er voorleden jaar 1490 pond heeft moeten overblyven, en nu dit jaar nog zoo veel by gekapt is, dienen verzorgt te worden, om 't zelve na 't Vaderland te vervoeren.

Na rype overweging van deze vragen, is by den Raad besloten, de bezetting alhier niet te vermeerderen; maar zoo, als zy nu was, te laten; als mede om Hottentots Holland ten eersten in bezit te nemen, en het daar op den Landbouw geheel en al aan te leggen; zoodanig, dat men de Koorn-schuur met de Landerven 'er toe, geheel, of by parceelen, aan de vrylieden verpagten, met onze arbeyders en gereedschappen derwaards gaan, en daar na alles aan de vryborgers overlaten zou; en om de boeren te meer aan te zetten van de Tap-huyzen te verlaten, zou men hem voor de Mudde Tarw 10, en voor de Rogge 7 guld., mits alles aan de E. Compagnie te leveren, betalen; dog alle Tappers, en die geen Landbouwers waren, zouden 12 voor de Tarw, en 9 voor de Rogge, moeten geven.

De herbergen, nu 20 in getal, zouden op 't getal van 7 gebragt, en van de zelve 'er 2 aan 't Fort tot het schenken van Mom,[187.] en Franschen Wyn, 3 tot tappen van Brandewyn en Arak, en 2 andre voor Brandewyn en Arak Landwaard in,[188.] gehouden werden.

186. Kleiner as die gewone Oos-Indië-vaarder, gewoonlik met 'n ietwat kleiner diepgang en smaller in verhouding met die lengte; en met 'n geronde agterstewe i.p.v. hulle gewone versierde vierkantigers. [RH]
187. Sien *supra* voetnoot VI/180.
188. Ingevolge die bogenoemde Resolusies te Rustenburgh (Rondebosch) en ‘Uijtwijck’ (plaas, in DR 26/10/1660 vermeld as Van Riebeeck se landgoed). [RH]

stores on the books should be valued, for what reason was this not done? [*He ordered*] *also, that no Secunde should control both the books and the Treasury, which is even more undesirable.*

Reply. Although this was not complied with, the matter was nevertheless properly handled: although the duties may well be given to separate persons.

18. *Whether the existing number of Servants suffices for the care of the affairs of the Hon. Company, or whether they should be added to?*

Reply. Although there are enough Servants, changes should be made as regards certain duties, since for *de Cretser* to be Fiscaal, Secunde, and Winkelier is too heavy for one man.

19. *Whether Your Honours can put forward anything else to the good of the Hon. Company, in addition to that already mentioned?*

Reply. A large Flute[186] should be obtained for the transport of Mauritius ebony to the Fatherland, since in the past year 1490 pounds had to be left, and now this year as much again has been cut.

After mature deliberation on these matters it was resolved by the Council not to reduce the garrison here, but to leave it as it now is.

Also to occupy Hottentots-Holland at once, and devote it entirely to agriculture; and to do this by leasing the Corn-Schuur with the lands appertaining to it to the Freemen, as a whole or in sections, and moving our workmen and implements from there to Hottentots-Holland and then leaving everything to the Freemen.

More to induce the farmers to leave the taverns, 10 gld. to be paid them for the mudde of wheat, and 7 gld. the mudde of rye for delivery to the Hon. Company; but the tavern-keepers who are not farmers to pay 12 for wheat and 9 for rye.

The taverns, now 20 in number, to be reduced to 7, of which 2 at the Fort for the sale of Mom[187] and French wine, 3 for brandy and arrack, and 2 others inland[188] for brandy and arrack. Also *Jacob Rozendaal,*[189] now owner of the principal vineyard, to be given leave to sell wine of his own pressing at 36 light stivers the can of 10 mutsjens, without duty; and to *Elmer Diemer* and *Matthys Coyman* the right to be granted to take Spanish wine by the legger from the Hon. Company at 200 Rxd. the legger, and without paying any tax to re-sell this at 36 light stivers the can.

Ook zou *Jacob Rozendaal,*[189] jegenwoordig bezitter van den voornaamsten Wynberg, vryheyd hebben, om zyn eygen geperste wyn, tot 36 lichte stuyvers de kan, van 10 mutsjens, zonder accyns, te mogen verkoopen; en aan *Elmer Diemer,* en *Matthys Coyman* was mede vergund, om Spaanze Wyn by de legger van de E. Compagnie, tegen 200 Rders de legger, te mogen haalen, en om die, zonder gelagen te zetten, weer aan andre tegen 36 lichte stuyvers te verkoopen, behalven verscheyde andre kleenigheden,[190] nog aan den borger toegestaan, gelyk men hen ook, op goed geloof des noodig, en anders voor hun geld, aan meer trekossen helpen zoude.

Het hout kappen zou de E. Compagnie aan zich houden, hoewel de borgers dit met hunne wagens wel zouden mogen afhalen, als de E. Compagnie dat niet doen kan.

De Heeren XVII hadden wel gewenscht, dat men eenige boomen op 't Dassen- en Robben-Eyland aanplanten kon; doch alzoo dit wegens de dorre en klippige grond te vergeefs gezogt was, besloot men nu de 25 Mergen Lands na de Kloof, tusschen den Tafel- en Leeuwen-Berg, ten eersten met elzen en kreupelbosch[191] te beplanten.

Op 't 7-10 vraagstuk had men besloten de pannebackery en steen aan de vrylieden te verhuuren, en over te laten; de Koorn-molen de Leertouwery zelf aan te houden, zoo veel schoenen, als 't mogelyk was, te maken, en den peltery-handel dus ook in allen deelen voord te zetten.

Men zou ook *Batattas,*[192] tot 't aanqueken van Verkens, planten, en met het Visch koopen van de vrylieden, de gedroogde tegen 6-0-0 en de gezoute tegen 3-12-0 de 100 pond, voortgaan.

De landtochten zou men voor 't eerste jaar staken, om de Hottentots dus te dwingen, om nader by te komen, en om hun vee beter koop te geven. Ook zou men aan de vrylieden voor een volwassen Hamel, om hen te meer aan te moedigen, 8 guld. betaalen.

Men zou ook de vrylieden toestaan, om den Wyn, die zy overig hebben, en hier niet vertieren konnen, met Compagnies Schepen voor hunne reekening, zonder betaling van Impost, te mogen verzenden; dog de zelve zal gehouden zyn van yder half Aam 3 Rders aan vragt te geven, en dan nog de geregtigheyd, op Batavia daar op gesteld, te betalen.

De Raad vond ook goed, om *Cornelis de Cretzer* (die nu Tweede, Fiscaal, Opziender van de Equipagie Goederen, Vaartuygen, van de Eylanden, en 't Vee daar op, mitsgaders Opziender van de Negotie-boeken, Pak-

189. In die Resolusies van 5/3/1670 is aan ‘Jacob Cornelisse van Rosendaal’, aan ‘Elbert Diemer van Emmerick’ en aan ‘Matthijs Cooman van Ernstall’ hierdie reg toegeken. Jacob Cornelisz Rosendaal word reeds in die Resolusies van 22/6/1658 as vryburger genoem. Matthijs Cooman was waarskynlik van Ernstthal in Sakse afkomstig. Elbert Diemer van Emmerich, Duitsland, wat in die Resolusies van 15/6/1662 Elbert Dircx genoem word, was eers kleremaker, in 1669 is aan hom die reg gegee om spek, vleis, botter, olie en asyn uit die Kompanjie se magasyne aan die garnisoenvolk te verkoop.

190. Ingevolge bogenoemde Resolusies was hierby inbegrepe die oprigting van 'n kleinhandelsaak vir ‘allerlei soorte kleinighede’, en 'n verlenging met nog vyf jaar van die reg om die Soutrivier te bevis tot by Keert de Koe. [RH]

191. Volgens dieselfde meer presies ‘Kreupelbosch’ op 12-13 morge van die Tuin tot die Kloof en elsbome op 12 morge van die Tuin tot by die Oostelike Hoek van Tafelberg. [RH]

192. 'n Woord van Amerikaanse oorsprong wat in Spaans die vorm *batata* of *patata* het en van daar uit in ander tale oorgegaan het (in die betekenis ‘soet aardappel’). In 17de- en 18de-eeuse Nederlandse tekste was veral die vorm met *b* frekwent.

Also various other minor matters[190] to be permitted to the Burghers; and help to be given them to obtain more draught-animals, on credit if needs be, or else for cash.

Wood-cutting to be reserved by the Hon. Company for itself, although the Burghers to be allowed to haul this with their waggons if the Hon. Company is unable to do this.

The Lords XVII had indeed desired, that trees should be planted on the Dassen and Robben Islands, but since this had been tried unsuccessfully because of the dry and stony ground, it was now resolved to plant at once the 25 mergen of land towards the pass between the Table Mountain and the Lion Hill, with alders and kreupelhout.[191]

As regards the questions 7 to 10 it was resolved to lease the tile- and brick-kilns to the Freemen; to retain the cornmills and the tannery; to make as many shoes as possible; and to set forward the trade in skins everywhere.

Sweet-potatoes[192] to be planted for the rearing of pigs; and the purchase of fish from the Freemen to be continued, dried at 6-0-0 and salted at 3-12-0 the 100 pounds.

The inland-journeys to be suspended for the next year, thus to force the Hottentots to come nearer, and to sell their beasts more cheaply. Also the Freemen to be paid 8 gld. for a fully-grown wether, the more to encourage them.

The Freemen also to be authorised to send the wine which they have surplus and cannot dispose of here, to Batavia in the Company's ships without payment of duty [here], but this to be charged with 3 Rxd. freight the half-aam, and in addition the duty fixed at Batavia to be paid.

The Council also thought fit to release *Cornelis de Cretser* (who was then Secunde, Fiscaal, Overseer of Ships'-Stores, of the ships, the Islands and the beasts thereon, as also Overseer of the Trade-books and Warehouses, and

huyzen, en Winkelier was) van 't Fiscaals-ampt en den Winkel, met het gene daar toe behoord, te ontslaan.

De Luytenant *Coon*[193.] zou, buyten zyne krygs-bediening, ook opzicht over de buyten posten, 's Compagnies Landeryen, Bosschen, de Paardestal, 't Werkvolk,[194.] 't Hospitaal en de Wapenkamer hebben, zynde bevorens reeds aangehaalt, dat *Granaat* Fiscaal, en de *Raaf* Dispenzier en *Soldy* Boekhouder zouden zyn.

De Heeren *Wagenaar,* en *van Quaalberg,* hadden ontrent het werkvolk wel goede ordres en voorbeelden aan de Heer *Borchorst* nagelaaten; doch op eigen gezag had hy dit, buiten kennis van den Raad, zoodanig verandert, dat hy 't volk by daag werken, en by nacht waaken dede, waar door hy zich by 't zelve zoo gehaat had gemaakt, dat niemant hier byna langer blyven wilde, behalven dat hy ook de burgery in 't algemeen, geduurende zyne regeering, zeer veel misnoegen gegeven had, zoo dat het rykelyk tyd was, dat hy vertrok.

Om nu dit volk, dat al te veel gevergt was, egter wat te gemoet te komen, gaf men aan de timmerlieden voor buitengewoone diensten, en voor hun gereedschap, 3 guld. 's maands uit de kas, en 2 slegte Reaalen tot kostgeld, met belasting van ½ Reaal op rekening, en aan de soldaaten gaf men voor buitengewoone diensten 't zelve kostgeld, en 2 guld. uit de kas. Hier door hielt men 'er wel eenigen hier; maar egter was de Raad genoodzaakt, om 'er 24, welker tyd uit was, te verlossen.

Den 8sten Maart quam 't schip de Kogge[195.] (in gezelschap van den Commandeur, den Heer *Hackius,* een oud man, en 't schip Utrecht, van Amsterdam den 7den December vertrokken) hier op rheede, en gaf kennis, dat alles in 't Vaderland nog wel, doch dat de Heer *Hackius* in 't begin der reize al bedlegerig was.

Heden lei de Heer *van den Brouke* ook, op 't verzoek van *Wouter Mostaart,* den eersten steen van de steene watergoot,[196.] by den zelven aangenomen, en lag 'er (tot drinkgeld voor 't volk) 12 Ryksdaalders onder.

193. Joannes Coon van Somesdijk het in 1664 as sersant met die skip 'Walcheren' na die Kaap gekom. In 1665 word hy 'vaandrager', later luitenant. Sien Resolusies van 15/3/1669.

194. Hier en net hierna beteken hierdie term die soldate wat in naam die garnisoensterkte uitgemaak het, wat hulle soldy asook onderhoudsgeld en rantsoen ontvang het en hulle verblyf aan die Kaap as deel van hulle dienstydperk gereken het; maar hulle het geen uniform gedra nie, en (normaalweg) geen brandwag-diens gedoen nie. In plaas daarvan het hulle sowat 4 Riksdalers per maand (dit het gewissel) aan die senior onderoffisier van hulle kompanjie betaal, wat as 'pliggeld' verdeel moes word (in teorie altans) onder die manskappe wat hul pligte waargeneem het. Sien bv. Mentzel (*Description* I, bl. 163, 164).
Aangaande die 'kosgeld' lyk dit aanvanklik of dit makliker sou gewees het om 1½ Reaal te betaal i.p.v. 2 te betaal en ½ te debiteer; maar die kosgeld is kontant uitbetaal, en die aftrekking het nie van krag geword voor die volgende betaaldag, in Februarie of Augustus nie. Die betalings 'uit de kas' was sonder debit teen die rekenings, en in kontant.
Die Reaal ('piece of eight') was 'n bietjie meer werd as 1 Riksd. (dit het gewissel): die 'ligte' of 'slegte' Reaal is nie definitief opgespoor nie, maar die teks by *infra* voetnoot 305 dui op 'n waarde van ongeveer 1 Riksdaler. [RH]

195. Dit het op 8/3/1670 aangekom. Sien DR. [RH]

196. Die waterloop word aangedui op die kaart waarna daar in VRV II-2, bl. 83, voetnoot 169, verwys word. [RH]
Sien ook *supra* voetnoot VI/175.

Winkelier) from the offices of Fiscaal and Winkelier, with what pertained to them.

Lieutenant *Coon*[193] to have, in addition to his military duties, the oversight over the inland posts, the lands and forests of the Company, the Stables, the Artisans,[194] the Hospital, and the Armoury.

As already mentioned, *Granaat* to be Fiscaal; and *de Raaf* Dispensier and *Soldy*-Boekhouder.

The Heeren *Wagenaar* and *van Quaalberg* had indeed left good instructions and set good examples to Heer *Borchorst* as regards the artisans; but on his own authority, and without the knowledge of the Council he had so altered these, that he made them work by day and stand their watches by night, by which he had made himself so hated by them that scarce any wished to remain here longer, and also during his rule he had caused very great discontent among the civil population, so that it was full time for him to depart. Now, however, to give some satisfaction to these men, who had been all-too-greatly overtaxed, the carpenters were given 3 gld. monthly from the Treasury for extra work and for their tools, also 2 light Reals as subsistence money, with the debit of ½ Real to their accounts; and the soldiers were given for extra work the same subsistence money, and 2 gld. from the Treasury. By this some were persuaded to re-engage, but nevertheless the Council was compelled to release 24 time-expired men.

On March the 8th the ship Kogge[195] arrived in the roads (which had left Amsterdam on December the 7th with the ship Utrecht bringing the Commandeur, Heer *Hackius,* an old man), advising that all was well in the Fatherland, but that Heer *Hackius* had been bedridden at the beginning of the journey.

This day Heer *van den Brouke,* at the request of *Wouter Mostaert,* laid the first brick of the brick watercouse,[196] contracted for by the same, and put (as drink-money for the [work-]men) 12 Rxd. under it.

On the 10th the Council resolved, that the fleet should sail on the 15th,

Den 10den besloot de Raad, dat de vloot den 15den dito vertrekken, en dat men ook de zaak van *Lacus*[197.] afdoen zou.

Deze klaagde zeer over den Heer *van Quaalberg,* welkers passie en te groote drift tegen hem men hier en daar in zeer klaar had konnen zien doorsteeken; maar alzoo aan de andere kant ook bleek, dat *Lacus,* door zyn quaad gedrag, zeer veel verwaarloost, en een groote verwarring in de boeken veroorzaakt, mitsgaders de E. Maatschappy daar door 6865-8-12 (die hy nog schuldig bleef) verkort had, wiert hy, by eenpaarig besluit van den Raad, van zyn ampt, qualiteit, en soldy afgezet, en soldaat met 9 guldens 's maands gemaakt, welke soldy hy gerekend zou worden zedert zyne dienstschorzing van den 5den September 1667 gewonnen te hebben, en welk agterstal hy zou moeten vergoeden, mits afslag van 't gene, waar in hy zou konnen aantoonen buiten reden beswaart te zyn; waar mede den Fiscaal zyn verderen eisch ontzegt wiert.

De Heer *de Cretser*[198.] wiert op zyn verzoek, alzoo nu reets 4 jaaren Fiscaal tot 42 guld., en ook al lang Tweede persoon hier geweest was, nu Koopman met 55 guld. gemaakt, om zyn verband daar voor uit te dienen; doch *Coon* wiert, schoon *Smient* Vryman geworden, en zyn dienst daar door merkelyk verswaart was, afgewezen, alzoo hy nog 2 jaaren dienen moest.

Alle de Kaapze borgers en boeren, toen pas 89 koppen sterk, stonden onder hunnen vaandrig, *Elmer Diemer,* doch by zyne alhier gelaatene Instructie heeft de Heer *van den Brouke* den Raad aanbevolen, om 'er een lieutenant by te voegen, waar toe zyn Ed. voor al den vaandrig *Smient,*[199.] voorstelde.

	Runderen	***Hottentotze Schaapen***	***andere***
By zyn Ed. komst hier waren 'er	508	711	1588
Zedert ingeruilt nog	80	298	
	---	---	---
	588	1009	1588
Verbruikt door 15 schepen	122	367	643
	---	---	---
Dus nog over	466	642	945
Nu en dan nog verstrekt 'er af	18	40	62
	---	---	---
Dus nog over	448	602	883
Onder de borgers waren 'er	359	4697 meest half slagte	

197. Sien *supra,* voetnoot VI/157.
198. Sy aanstelling as Fiskaal is in die Resolusies van 7/5/1666; sy bevordering tot koopman in dié van 11/3/70. Sien ook *supra,* voetnoot VI/159. [RH]
199. Die besluit aangaande Dirck Jansz Smient word in die Resolusies van 20/5/1666 genoem. Hy word daarna opperhoof van Mauritius.

	-----	-----	-----
te zamen	807	5299	883
		883	

		6182	

and that the case of *Lacus*[197] should be decided. He greatly complained of Heer *van Quaalberg,* whose insensate and exaggerated dislike of him could very clearly be seen coming out here and there; but on the other side it also appeared, that *Lacus,* by his bad conduct, had greatly neglected the books and caused great confusion in them, and also had lost the Hon. Company 6865-8-12 thereby (which he still owed). Therefore by the unanimous resolve of the Council he was deprived of his post, rank, and pay, and made a soldier at 9 gld. a month, which pay was reckoned to him as due since his suspension from duty on September the 5th, 1667, and the difference of which he would have to make good, with the deduction of whatever he should be able to show himself unjustly accused; and the Fiscaal's claim for further punishment was refused.

Heer *de Cretser*[198] was now, at his request, promoted to Merchant with 55 gld. a month, since he had now been Fiscaal for 4 years at 42 gld., and had also for long been Secunde here, with the obligation to serve out his engagement for this; but *Coon,* although *Smient* had become a Freeman and thus his duties were notably increased, received a refusal [to his request for an increase of pay], and must serve for 2 more years.

All the Cape Burghers and Freemen, then barely 89 in number, were under the orders of their Ensign *Elmer Diemers,* but in the Instructions left by Heer *van den Brouke* it was ordered that a Lieutenant should be added, to which post H.E. presented the [ex-] Ensign *Smient.*[199]

	Cattle	***Hottentot sheep***	***Other sheep***
When H.E. arrived there were	508	711	1588
Since bartered	80	298	
	---	---	---
	588	1009	1588
Expended for 15 ships	122	367	643
	---	---	---
Thus left over	466	642	945
Now and then deducted	18	40	62
	---	---	---
Thus	448	602	883
Among the Burghers were	359	4697 most mediocre	
	---	---	---
In all	807	5299	883
		883	

		6182	

Den 14den dito is zyn Ed. met den zieken Heer Majoor *Sloot,* en andere, na boord tot aan de schuiten toe, door den swakken Heer *Borchorst,* die nevens den laatsten Heer gedragen wierd, geleid, en onder 't losbranden van 't kanon, terwyl 't krygsvolk in de wapenen was, alle heil op zyne reize gewenscht, en wiert door 2 Borgerraaden, voor de diensten door zyn Ed. aan de Colonie gedaan, hertelyk bedankt; waar na zyn Ed. den 17den dito met de vloot vertrokken is.[200.]

Ik heb dit wat breeder, dan anders, aangehaalt, om in den persoon van den Heer *van den Brouke* hier aan te wyzen, wat zaaken hier wel meest voor een Commissaris te verrigten vallen.

De Heer Hackius in 't jaar 1670. Na dat nu de swakke Heer *Borchorst* met deze vloot mede na 't Vaderland vertrokken was,[201.] verscheen, weinig dagen na 't vertrek der vloot, de Heer *Pieter Hackius* als Commandeur hier op de rheede.

Hy had den voornoemden *de Cretser,* hoewel niet lang, tot zyn Tweede, alzoo die den 10den April 1671, over een gedaane neerlaag[202.] aan *Adriaan Drom,* schipper op de fluit Wimmenum, de vlugt nam. Ook is de Heer *Abraham de Zeeuw*[203.] van 't jaar 1669 tot 1670 in den tusschentyd, voor een korte poos Tweede geweest.

Ondertusschen quam de Heer *Hackius* den 1sten December 1671 mede te overlyden,[204.] in welken tusschen-tyd, eer de Heer *Godsken* hier verscheen, het gezag hier aan den lieutenant *Breytenbach*[205.] gegeven, en als Tweede persoon zyn E. ook *D. Froymanteau,*[206.] in dat zelve jaar toegevoegt is.

De Heer Godsken in 't jaar 1672. Den 2den October 1672 quam de Heer *Ysbrand Godsken,*[207.] buitengemeen Raad van Indiën, hier als Gouverneur, en wiert den 3den dito voorgestelt.

In dit zelve jaar verscheen ook de Heer Opperkoopman, *Albert van Breugel,* met 't schip Macassar[208.] uit het Vaderland hier als Tweede persoon.

Deze Heer *Godsken* quam met uitdrukkelyke last der Heeren XVII uit, om hier een nieuw Kasteel (zynde 't zelve 't geen 'er nu is) te bouwen,

200. Sien DR 17/3/1670. [RH]
201. Valentyn is hier in die war: volgens die DR het Van den Brouke op 17/3/1670 vertrek, Hackius het die volgende dag aangekom en op 25/3 oorgeneem en Borchorst het op 21/4/70 vertrek. [RH]
202. Die twis en ook sy vlug is in die DR van 10/4/1671. [RH]
203. Koopman onderweg na Batavia, maar hy is vertraag om as Sekunde te ageer totdat Hackius aangekom het. [RH]
204. Sien DR 1/12/1671. [RH]
205. Johann Conrad von Breitenbach het in Maart 1671 met die skip ‘De Gecroonde Vrede’ uit Indië aangekom op deurreis na Nederland (sien Resolusies van 10/3/1671). Van 14/4/71 af tot November 1672 teken hy die resolusies. In die DR van 25/9/1674 word daar egter na ‘den seer fatalen Coenraadt van Bredenbagh’ verwys; hy is ‘ter sake van eenig wandevoiren’ uit die diens van die Kompanjie ontslaan.
206. Lid van die Raad van 1/2/1671 (Resolusies van dié datum) tot aan sy dood op 31/7/31. (In Resolusies van 11/4/72). [RH]
207. Sien DR 2/10/1672; die ampsaanvaarding was op die volgende dag. [RH]
208. Sien DR 25/3/1672. [RH]
Albert van Breugel teken vanaf 13/4/1672 tot 26/3/1675 die resolusies. In 1675 word hy van wangedrag beskuldig en uit sy amp as sekunde onthef. Op 15 Mei 1676 het hy na Oos-Indië vertrek.

On the 14th H.E., together with the sick Major *Sloot* and others, were accompanied as far as their embarcation in the skiffs by the ailing Heer *Borchorst,* who was carried beside Heer *Sloot,* and wished all success in his journey by the firing of the cannon while the troops stood to arms, and was heartily thanked by 2 of the Town Councillors for the services he had done to the Colony; after which H.E. left[200] with the fleet on the 17th.

I have told this somewhat more fully then elsewhere, to show here by the case of Heer *van den Brouke* what matters for the most part come before a Commissioner here.

Mr. Hackius in the year 1670. After the invalid Heer *Borchorst* had left[201] with the fleet for Holland, Heer *Pieter Hackius* arrived a few days later in the roads, as Commandeur. He had the aforesaid *de Cretser* as his Secunde, though not for long, since on April the 10th, 1671, he took to flight because of the killing[202] of *Adriaan Drom,* Skipper of the Flute Wimmenum. Also Heer *Abraham de Zeeuw*[203] was the Secunde for a short time in the years 1669 and 1670.

Meanwhile Heer *Hackius* died[204] on December the 1st, 1671, and during the interval until Heer *Godsken* arrived here, the charge was given to Lieutenant *Breytenbach;*[205] and *D. Froymanteau*[206] was also added as Secunde in that same year.

Mr. Godsken in the year 1672. On October the 2nd, 1672, Heer *Ysbrand Godsken,*[207] buitengemeen Raad van Indiën, hier als Gouverneur, en wiert den 3den dito voorgestelt.

In dit zelve jaar verscheen ook de Heer Opperkoopman, *Albert van Breugel,* met 't schip Macassar.[208]

This Heer *Godsken* came with express orders from the Lords XVII to

't geen zyn Ed. ook in de eerste jaaren van zyne regeering meest (immers voor zoo verre het in die tyd mogelyk was) voltooit heeft.

Deze Heer, met de Gonjemans oorlogende, en op de Piketberg vrolyk zynde, en Piketten[209.] uitzettende, heeft die berg daar van zedert den naam van den Piketberg gevoert.

Zyn Ed. bleef hier tot 't jaar 1676, vertrok[210.] met die retourvloot na 't Vaderland, na dat zyn Ed. dat Gouvernement bevorens aan den Ed. Heer *Joan Bacx van 's Hertogenbosch, Heere van Heerentals* (die hier met de Ceylonze retourvloot van Gale met 't jagt Voorhout aanlandde) overgegeven had.

In 't zelve jaar, dat de Heer *Godsken* na 't Vaderland zeilde, vertrok ook de Heer *van Breugel*[211.] den 15den May na Oost-Indiën, na dat hier den 3den Januari des zelven jaars den Onderkoopman, *Henrik Crudop* (in 't jaar 1668 voor Adelborst uitgekomen) Koopman en Tweede persoon, in plaats van dezen Heer, gemaakt was. Deze Heer *Crudop*[212.] (van Bremen, zoo meine, van geboorte) was een zeer verstandig en naarstig man, waar van hy zeer veel preuven hier, in Banda, en Amboina, gegeven heeft.

De Heer Simon van der Stel in 't jaar 1679. In 't jaar 1678 den 29sten Juni stierf hier de Ed. Heer *Bacx,*[213.] in wiens plaats 't gezag voor eerst aan den Heer *Crudop* opgedragen is, die dit bestier tot in de maand October waarnam, wanneer de Heer *Simon van der Stel* hier uit het Vaderland als Commandeur aanlandde.[214.]

In dien tusschen-tyd, dat de Heer *Crudop* 't gezag hier voerde, is zyn E. door den Capitein *Dirk Janszoon Smient* als Tweede vervangen; doch, by de komst van de Heer *van der Stel,* weer tot zyn voorige bediening als Tweede gekeert; dat hy egter niet lang waargenomen heeft, alzoo zyn E. in 't jaar 1680 na Batavia vertrokken,[215.] en door den Onderkoopman *Joan Wittebol*[216.] als Tweede vervangen is.

Dat nu de Heer *Simon van der Stel* ongemeen veel tot het doorzetten van den wyn- en koorn-oest, of van den landbouw in 't gemein, toegebragt, en ook de Colonie vry

209. Die ‘vrolyk zynde’ dui op 'n woordspeling op die ‘piquet’-kaartspel. Sien Valentyn bl. 58; VRV II-2, bl. 242. [RH]
210. DR 17/3/1676 meld sy vertrek, nadat Bax op 1/1/76 in Valsbaai geland het as gevolg van sy en sy vrou se siekte. Hulle het oor land op 3/1/76 aangekom.
211. DR 4/6/1676 in die ‘Sparendam’. Crudop se oorname is in die DR 3/1/76. Sy aankoms is moontlik 5, 9, 11 of 22 Februarie 1668 (DR) aangesien die skip nie nader aangedui word nie. [RH]
212. Hendrick Crudop was inderdaad van Bremen afkomstig. Hy het in 1668 met die skip ‘Damiate’ as adelbors na die Kaap gekom. Hy is gou bevorder tot assistent en later tot sekretaris. In 1670 word hy lid van die Politieke Raad. Na goewerneur Bax se dood is hy 'n tydlank waarnemende goewerneur. In 1680 verlaat hy die Kaap en vertrek na Batavia.
213. Resolusies van 29/6/1678 wat ook die aanstelling van Smient as Sekunde bevat. [RH]
214. Aangekom op 12/10/1679 ‘in goeie gesondheid asmede sy hele gesin’. (DR). [RH]
215. Vermoedelik met die vloot wat op 20/7/1680 (DR) geseil het. [RH]
216. Jan (Joannes) Wittebol van Amsterdam het in 1668 met die ‘Gecroonde Vreede’ na die Kaap gekom waar hy eers as landmeter, later as winkelier gewerk het. Op 8/4/1680 het hy lid van die Politieke Raad geword, maar hy was nooit Sekunde nie. Dié pos was leeg tot 28/11/1684 toe Van Goens die waarnemende fiskaal A. de Man daarin aangestel het. Later word hy weer as landmeter aangestel en teken o.a. die eerste kaart van Stellenbosch in 1680. Hy is waarskynlik in 1681 oorlede.

verder, dan een van zyne voorzaaten, by zyne regeering uitgebreid, Stellenbosch en Draakestein aangelegt, en 's Compagnies Thuin

build a new Castle (the same which exists today), which H.E. also did in the first years of his rule (as far as this was possible in the time).

During a war with the Gonjemans, and making merry on the Piketberg, he posted pickets,[209] from which this mountain has since borne its name.

H.E. remained until the year 1676, when he left[210] for Holland with the return-fleet, after first handing over the rule to H.E. *Joan Bacx van 's Hertogenbosch, Lord of Heerentals* (who had come with the return-fleet from Ceylon in the yacht Voorhout).

In the same year that Heer *Godsken* sailed for Holland, Heer *van Breugel*[211] also left for the Indies, after he had been replaced on January 3 of that year by the Under-Merchant *Henrik Crudop* (who had come out as a Cadet in 1668) as Secunde and Merchant. This Heer *Crudop*[212] (from Bremen by birth, I think) was a very intelligent and hard-working man, of which he gave many proofs here, and in Banda and Amboina.

Mr. Simon van der Stel in the year 1679. On June the 29th, 1678, Heer *Bacx*[213] died here, in whose place the rule was first given to Heer *Crudop,* who held it until October [1679] when Heer *Simon van der Stel* arrived from Holland as Commandeur.[214]

In the interval while Heer *Crudop* was in charge he was replaced as Secunde by the Captain *Dirk Janszoon Smiet;* but on the arrival of Heer *van der Stel* he resumed his previous post as Secunde; but did not hold it for long, leaving[215] for Batavia in 1680 and being replaced as Secunde by *Joan Wittebol.*[216]

We have already seen clearly how much Heer *Simon van der Stel* did here to promote the harvesting of wine and corn, and agriculture in general,

ongemeen verbetert en vergroot, mitsgaders Constantia gebouwt heeft, zyn zaaken, die ons reets klaar genoeg gebleken zyn.

Zyn Ed. heeft ook getragt een breede gragt,[217.] 4 mylen verre, van de zoute Rivier tot aan de baai van Kaap Falso door de Banditen en Slaaven der E. Maatschappy te doen graven, om de schepen, by 't waajen van den N.W. wind buiten alle gevaar van de Tafel-baay in de baay van Kaap Falso te brengen; doch zyn Ed. is door verscheyde verhinderingen belet dit na zyn ontwerp te konnen uytvoeren, 't geen anders een heerlyke zaak voor de schepen geweest zou zyn.

Wat moeite nu dien Heer ook genomen heeft om deze kolonie te verbeteren, heeft hy egter de ingezetenen van de Kaap juyst in allen deelen geen genoegen konnen geven, hoewel zich dat meer onder de regeering van zyn Soon en opvolger, de Heer *Willem Adriaan van der Stel,* dan wel eygentlyk onder zyn Ed. regeering zelfs, opgedaan heeft, wanneer zich een groot deel van deze vrylieden met veel bitterheyd tegen zyn Ed. gantsche Familie hebben aangekant.

Dat ondertusschen deze Heer *Simon van der Stel,* van 1679 tot 1691 zyne Heeren Gebieders veel genoegen met zyn bestier hier gegeven heeft, blykt daar aan, dat de Heeren XVII zyn Ed. toen niet alleen Gouverneur, met een bezolding van 200 guld. ter maand; maar 1692 (zoo by haar Ed. Ed. schryven van den 5den April blykt, en waar van hier den 20sten October met 't Schip de Krab de tyding quam) ook buyten gemeen Raad van Indiën gemaakt hebben, behalven dat ik ook 1686, en 1694 (wanneer ik hier geweest ben[218.]) nooit eenig ingezeten tot nadeel van dezen Heer het allerminste heb hooren te berd brengen.

1684. Raakte hy *Wittebol* als Tweede quyt,[219.] en den 28sten November wierd de Heer *Andries de Man,*[220.] in zyn plaats aangesteld, die hier den 31 Maart 1695 by myn aanwezen als opper Koopman overleden, en den 19den April 1697 door den Heer *Samuël Elzevier* (die hier als Opperkoopman met 't Schip Ysselmonde[221.] aanlandde) vervangen is.

By myn komst hier 1685 ontmoette ik een baas Houtkapper, een Hagenaar, *N. Tettero* genaamd, die my zeide, dat hy met de Heeren *Henrik Adriaan van Rhede,* Commissaris Generaal, kort bevorens[222.] hier nog by hem geweest zynde, de Heer *St. Martin* (toen Sergeant Majoor[223.] en den

217. Die moontlikheid is deur Van Riebeeck genoem in sy brief van 22/4/1654 aan die Here XVII, maar na 'n ondersoek in 1656 (DR 4/2, 16/4) rapporteer hy dat dit onprakties is, en alhoewel Van Goens die saak weer in 1658 geopper het, is niks gedoen nie. In 1671 het 'n geselskap die roete ondersoek (Padtbrugge 8/3: daar is niks in die DR of Resolusies nie), en skynbaar het hulle ongunstig verslag uitgebring. Daar is geen aanduiding gevind dat Simon van der Stel belang gestel het in die idee nie: moontlik het Valentyn sy gunstige verslag oor Valsbaai self (brief aan die Here XVII van 26/4/1688) verwar met die voorstel oor 'n kanaal daarnatoe. [RH]
218. Valentyn was in 1685 en 1695 ‘hier’, soos in sy Deel V staan. [RH]
219. In werklikheid in 1681, en nie as Sekunde nie (sien *supra* voetnoot 216) [RH]
220. Aangestel soos in *supra* voetnoot 216. Sy dood is in die DR by 31/3/1695. [RH]
221. Die skip het op 19/4/1697 aangekom (DR); Elzevier se aankoms word nie vermeld nie. [RH]
222. Nl. in April 1685. [RH]
223. Opperbevelhebber in Oos-Indië. [RH]

and how during his rule he extended the Colony further than any of his predecessors had done, founded Stellenbosch and Draakestein, unusually improved and enlarged the Company's Garden, and built Constantia.

H.E. also tried to have made a wide canal,[217] for 4 miles from the Salt River to the Bay of the False Cape, by the convicts and the slaves of the Hon. Company, to allow ships to go without danger, when the N.W. wind blew, from the Table Bay to the Bay of the False Cape; but various obstacles prevented him from carrying out this work, which would otherwise have been a wonderful thing for the ships.

But however great pains he took to improve the Colony, he could not content the inhabitants in all respects, although this appeared more during the rule of his son and successor Heer *Willem Adriaan van der Stel* than during his own rule, when a large part of the Freemen turned very bitterly against H.E.'s whole family.

That the rule of this Heer *Simon van der Stel* from 1679 to 1691 here gave great satisfaction to his Lords and Masters is seen from the fact that the Lords XVII not only promoted him to Governor, with a monthly pay of 200 gld., but in 1692 (as is to be seen in TT.EE's letter of April the 5th, of which the news arrived on October the 20th with the ship Krab) also made him an Extraordinary Member of the Council of the Indies. Moreover, in 1686 and 1694 (when I was here)[218] I never heard any inhabitant bring up anything to the detriment of H.E.

In 1684 he lost[219] *Wittebol* as Secunde, and on November the 28th Heer *Andries de Man*[220] was appointed in his place, who died as Upper-Merchant on March the 31st, 1695, while I was here, being replaced on April the 19th, 1697, by Heer *Samuel Elzevier* (who arrived as Upper-Merchant in the ship Ysselmonde).[221]

When I was here in 1685 I met a Chief Woodcutter, by name *N. Tettero,* of the Hague, who told me, that he had been a soldier with the Commissioner-General *Henrik Adriaan van Rhede,* who had been here not long before,[222] Heer *St. Martin* (then Serjeant-Major),[223] and the late Heer

overladen Heer *Bacx,* wel eer Gouverneur hier, alle nog Soldaat zynde, aan een en den zelven bak als hun mede-Soldaat hier gegeten had.

De Heer *van Rheede* had hem ook kort te voren nog gevraagd, of hy niet ergens mede in zyn ouden dag kon gedient werden, alzoo hy dat maar te zeggen had. Dog hy verzogt te mogen blyven, 't gene hy was, gelyk hy tot zyn dood toe gebleven is.

Ook quam toen hier een smids dochter, met haar 11 jaar getrouwd zynde, met haar 12 jaar van een brave jonge zoon in de kraam; dat iets zeldzaams hier was; gelyk ook dat zekere Hollandze jonge Juffer, die haaren bruydegom 's Vrydags na de middag ten 4 uuren de eerste maal van haar leven zag, en van hem, toen vry beschonken, met een neusdoek van verre geworpen zynde, hem daags 'er aan met een troep Kaapse Juffers wys maakte, dat hy zich aan haar verloofd had. Hy zeyde hier niets af te weten; doch vermits deze Juffers het bevestigden, ging dien avond her eerste gebod in 't gebed, de twee andere geboden Sondags voor de middag, 's namiddags troude zy, en 's Maandag vertrok het Schip, waar mede zy hier gekomen was.[224.]

Noit is my schielyker Huwelyk in de wereld dan dit, en daar na nog een diergelyk op Batavia, voorgekomen.

Na dat nu de oude Heer *van der Stel,* 20 jaaren deze kolonie bestierd, ettelyke tochten landwaard in gedaan, en met veel yver tot het welwezen van deze Landvoogdy gearbeyd had, verzogt zyn Ed. eyndelyk zyn ontslag, en wierd, ten blyk hoeveel agting de Heeren XVII voor zyn Ed. hadden, door zyn oudsten zoon, den Ed. Heer *Willem Adriaan van der Stel* (die als Extraordinair Raad en Gouverneur van de Kaap der Goede Hoope, 't Eyland Mauritius, en den aankleve van dien, uytquam,[225.] 1699 vervangen.

Na het nederleggen van dit zyn Ampt ging zyn Ed. als Vryman op zyn buitenplaats Constantia woonen, om daar in rust zyn verderen levens-tyd door te brengen, alwaar ik zyn Ed. 1705[226.] den 14den October op zyn 66 verjaardag[227.] bezogt, en nevens een groot gezelschap, zeer veel beleefdheid by een heel deftig onthaal van zyn Ed. genoten heb.

Na myn retour en aankomst 1714 hier uit Indiën, bevond ik, dat die Heer den 24sten Junii 1712 overleden was.[228.]

De Heer Willem Adriaan van der Stel in 't jaar 1699. De Heer *Willem Adriaan van der Stel* was hier zoo ras met het Schip Keulen niet aangeland, of zyn Ed. heeft het mede allenthalven op het sterk voortzetten van den landbouw, en voor al van den Wyn- en Koorn-oest, aangelegt, waar van

224. Vgl. Deel V, bl. 104, in hierdie uitgawe bl. 276, waarin dieselfde geval beskryf word.
225. DR 23/1/1699. [RH]
226. Sien VRV II-2, bl. 196.
227. Nie in die DR nie. ‘Ses-en-sestigste’ is (waarskynlik) korrek; die ‘Een-ensestigste’ op bl. 145 van Deel V (hierdie uitgawe bl. 284) is 'n fout. [RH]
228. Böeseken het ook 24/6/1712, volgens inligting in Den Haag. Dit is vreemd dat die DR geen melding van sy dood maak nie of van die uitvoerige begrafnis, deur Kolbe beskryf (bl. 717) nie. [RH]

Bacx, formerly Governor here, all three being soldiers and eating in the same mess with him. Also Heer *van Rheede* had asked him shortly before, whether he could not in any way help him in his old age, and if so he had only to say so. But he asked to remain as he was, and did so until his death.

Also at that time the daughter of a smith here, married at 11 years of age, gave birth at 12 years to a fine young son, which was something rare here. Also there was a certain young Dutch girl, who saw her bridegroom for the first time in her life on a Friday at 4 in the afternoon, when from a distance and half drunk he threw a handkerchief to her, and she the next day with a troop of Cape girls, made him believe that he was engaged to her. He said, that he knew nothing of this, but since these girls confirmed it the first banns were published at prayers that evening, the other two banns on Sunday morning, that afternoon they were married, and on Monday the ship sailed with which she had arrived.[224] Never have I known such a rapid courtship in the world, except for a similar one at Batavia.

When now the elder Heer *van der Stel* had ruled this Colony for 20 years, and had made several journeys inland, and had worked with great zeal for the well-being of this Colony, H.E. requested his release; and, as a sign of what great esteem the Lords XVII had for him, was replaced in 1699 by his eldest son H.E. *Willem Adriaan van der Stel* (who came out[225] as Extraordinary Member [of the Council of the Indies], and Governer of the Cape of Good Hope, the Island of Mauritius, and their dependencies).

After laying down his post H.E. went as a Freeman to live in his country-house, Constantia, there to pass the rest of his life in peace, where on October the 14th, 1705,[226] I called on him on his 66th birthday,[227] and was received by H.E. with great politeness, together with a large company.

When in 1714 I returned here from the Indies, I learnt that H.E. had died on June the 24th, 1712.[228]

Mr. Willem Adriaan van der Stel in the year 1699. No sooner had Heer *Willem Adriaan van der Stel* landed from the ship Keulen, then he devoted himself in every way to the advancement of agriculture, and especially to

zyn ongemeene fraay aangelegde Buyten-plaats, *Vergelegen,* in Hottentots-Holland, zoo wonderlyk fraay aangelegt, en uytgevoerd, mitsgaders het nieuw Moesland[229.] tegen over 't Rondebosje, een groot bewys al zedert 1700 geweest zyn, gelyk ook zyn Ed. dat eerste in 4 of 6 jaren voltooid heeft.

Ik weet wel, hoe groote moeyelykheden zyn Ed. over die plaats, en over zyne Vee-posten, met de Kaapze vrylieden gehad heeft; dog dit is een geschil, waar over ik my geenzins verklaren, maar alleen zeggen zal, dat, zoo deze vrylieden zich by de Landeryen, die deze Heer, en veele andere Bedienden der E. Maatschappy, hier bezeten hebben, benadeeld vonden, zy de vorige gronden, die hier toe door hunne vorige oppergebieders reeds gelegt waren, dan eerst behoorden weggenomen te hebben: want het is aan de Kaap bekend, dat zelf de Heer Commandeur *van Riebeek* al in die eerste tyden van den Heer Commissaris *van Goens* een stuk Lands agter den Leeuwen-berg, gehad heeft, hoewel dit naderhand door de Heeren XVII quaad gekeurd,[230.] en toen tot een weyde voor 't vee aangelegt; maar in welkers plaats zyn Ed. weer een ander stuk lands, naderhand de Boschheuvel genaamt, vergunt, en door hem aangelegt is.

De Heer *Wagenaar* heeft ook een stuk lands, dat 521 roeden en 6 voeten met den opstal groot was, in de Tafelvallei gehad, dat hy naderhand aan zyn vervanger verkogt heeft.

Dus heeft de Heer Gezaghebber *Crudop* van den Heer Commissaris *van der Waajen* den 31sten Mey 1679 ook een stuk thuinland, 1 mergen en 407 roeden groot, en in de Tafelvallei gelegen, bekomen,[231.] het geen zyn Ed. al eenigen tyd bevoorens bebouwt had.

In 't jaar 1685 den 13den Juli kreeg[232.] de oude Heer *Simon van der Stel* van den Heer Commissaris Generaal, *Henrik Adriaan van Rhede tot Draakestein, Here van Meydrecht,* dat aanzienlyk stuk lands by den Steenberg, van 891 Mergen, 380 roeden, en 5 voeten (hoewel by anderen op 1000 Mergen begroot) waar op zyn Ed. dat cierlyke *Constantia* gebouwt heeft.

En daar op kreeg[233.] de Heer *Willem Adriaan van der Stel* in 't jaar 1700 van den Commissaris, den Heer *Wouter Valkenier,* dat vermaard stuks lands van 400 Mergen in Hottentots Holland, op den voorigen grond.

Nu weet ik niet, dat bevoorens door de Kaapze ingezetenen over der gemelde Heeren landeryen in de voorige tyden aan de Heeren XVII in diervoegen oit, als daar na over 't land, by den Heer *Willem Adriaan van der Stel* bezeten, geklaagt, of dat aan een der zelven in 't byzonder door de Heeren XVII verboden is, dit te mogen bezitten, schoon dit die Heeren, als zy wilden, zeer ligt weten, en dan ook wel beletten

229. Nuweland.
230. Te Groenpunt. Die hele teksgedeelte van die volgende drie paragrawe is aangehaal uit W.A.v.d. Stel se brief van 31/3/1706 aan die Here XVII, waarskynlik geneem uit die herhaling daarvan in sy Deductie. Vir die Boschheuvel sien ook VRV II-2, bl. 72 en VRV II-4, bl, 178; dit is die teenswoordige Bishopscourt. [RH]
231. Hierdie toekenning is nie opgespoor nie. [RH]
232. Sien die brief van 25/6/1707 aan die Here XVII, wat in VRV II-2, bl. 193, voetnoot 12, vermeld word. [RH]
233. Die brief van *infra* voetnoot 236 sê ‘welke toekenning nooit behoorlik onder ons aandag gekom het nie, nog minder is ons goedkeuring daarvoor gevra of gegee’. Maar bylae F.1. van die Deductie haal dit volledig aan. [RH]

konden; maar zy hebben dit (zoo 't my toeschynt) by oogluiking toegestaan, alzoo zy anders

the harvesting of wine and corn, of which his finely laid-out estate *Vergelegen* gives a good example, already begun in 1700 and completed in 4 or 6 years, as also the new vegetable-garden[229] over against the Rondebosje.

I well know what great difficulties H.E. had with the Cape Freemen over this estate, and over his cattle-posts; but this is a quarrel regarding which I will in no wise expatiate, but say only, that if these Freemen found themselves prejudiced by the properties which H.E., and many other Servants of the Hon. Company possessed here, they should first have removed the precedents already given for this by their previous rulers, since it is well known at the Cape, that Commandeur *van Riebeek* in the earliest days was granted a piece of land by Commissioner *van Goens,* although this later was disapproved[230] of by the Lords XVII and became a cattle-pasture, but instead of which another piece of land, later called the Boschheuvel, was granted him, and laid out by him.

Heer *Wagenaar* also had a piece of land of 521 roods and 6 feet in the Table Valley, which he later sold with the buildings to his successor.

So also the Administrator *Crudop* received[231] a piece of garden-land of 1 mergen and 407 roods, lying in the Table Valley, from Commissioner *van der Waajen* on May 31st, 1679, which H.E. had already cultivated for some time previously.

In the year 1685 on July the 13th Heer *Simon van der Stel* received[232] from the Commissioner-General, *Hendrik Adriaan van Rhede tot Draakestein, Lord of Meydrecht,* that important piece of land of 891 mergen, 380 roods and 5 feet (although estimated by others at 1000 mergen), near the Steenbergen, on which H.E. built the celebrated Constantia. And after that in the year 1700 Heer *Willem Adriaan van der Stel* was granted[233] the notorious piece of land of 400 mergen in Hottentots-Holland, by the Commissioner *Wouter Valkenier,* in accordance with these precedents.

Now I do not know of any previous complaints to the Lords XVII by the Cape inhabitants regarding the properties of these persons, such as they made

de oude wet van 't jaar 1668 den 26sten April[234.] (waar by aan alle Dienaaren der E. Maatschappy verboden word eenig land te hebben) maar hadden te vernieuwen, dan zouden zy die landeryen immers hebben moeten verlaaten.

Nu is 't zeker, dat de oude Heer *van der Stel* een veel grooter stuk lands, dan zyn zoon, zoo veel eer bezeten, en toen zyn Ed. nog Gouverneur hier was, al mede sterk bebouwt heeft; maar ik kenne niemant, die 'er toen een woord van gerept, of oit over geklaagt heeft; doch het schynt, dat het een ongeluk voor den Heer *Willem Adriaan van der Stel,* en voor de verdere Dienaaren der E. Maatschappy, toen hier landeryen bezittende, geweest is, dat eenige Vrylieden,[235.] door de regeering hier na 't Vaderland gezonden (dat de zelve te laat zag, quaalyk gedaan te zyn) de Heeren XVII hebben weten te bewegen, om, by hun schryvens van den 28sten October 1706 zyn Ed., den Heer *Elzevier,* den Eerw. Heer *Kalden,* en den Landdrost *Starrenburg,* behoudens hun fatsoen, qualiteit, en soldye, op te ontbieden,[236.] mitsgaders om aan Jonker *François van der Stel* zyn langer verblyf alhier te ontzeggen; doch ik weet zeer wel, dat deze Vrylieden, waar onder zommigen al wonderlyk stout en onhandelbaar vallen, het na dien tyd al mede geenzins na hun zin gehad hebben.

In 't jaar 1707 quam de Heer *Joan Cornelis d'Ableing,*[237.] gewezen Opperhoofd van Palimbang, hier als Opperkoopman en Tweede persoon, om het bestier van den Heer *Willem Adriaan van der Stel* (gelyk zyn E. dat tot in Januari 1708 waargenomen heeft) over te nemen, die ook toen ten eersten uit het Fort in 't huis van *Pfyffer* ging, en alles aan zyn E. overgaf.

Wat verdere schriften nu, zoo by zyn E. Deductie,[238.] als by de Contradeductie[239.] van *van der Heyden* en *Tas,* en van anderen hier over gewisselt en in 't licht gekomen zyn, is onnodig voor yemant, die maar wat in die zaaken belezen is, aan te haalen, dat ook de reden is, dat ik hier over zoo kort schryve, om dat het al vry breed van anderen gedaan is; behalven dat het myn werk niet is, my daar over hier verder in te laaten; hoewel ik daar over al veel meer, als zommigen wel denken, zou konnen zeggen.

De Heer van Assenburg in 't jaar 1708. Zyn Ed. vertrok dan in 't jaar 1708[240.] na 't Vaderland, alwaar hy de voornoemde Deductie tot zyne regt-

234. Aangehaal in die brief van *infra,* voetnoot 236. In watter mate daaraan voldoen is, is onseker, maar sien *supra,* voetnoot 142. [RH]
235. H. Husing en J. Meerland; hulle het op 4/4/1706 vertrek (DR). [RH]
236. Baie ander sake is ook in hierdie brief behandel (gedateer 30/10/1706 en nie 28/10 soos hier nie): sien die voetnote VI/233, 234, 275, 277 en 280.
237. Hy het op 6/5/1707 (DR) aangekom. [RH]
238. Die Deductie is deur Leibrandt (1897) vertaal. Bogaert het die oorspronklike asook die Contradeductie in sy 'Kaapsche Geschillen ...' [RH]
239. Vir die Contradeductie sien die uitgawe van die *Dagboek van Adam Tas,* VRV II-1.
240. Op 23/4/1708 (DR). [RH]

later regarding that owned by Heer *Willem Adriaan van der Stel;* nor that any of them was forbidden by the Lords XVII to possess such, although TT.EE. could easily have known of this had they wished, and then also have hindered it, but they (as it seems to me) permitted it by shutting their eyes to it, since otherwise they needed only to renew the old law of April the 26th, 1668[234] (by which all Servants of the Company were forbidden to own any land), and then these estates would of course have had to be surrendered.

And it is certain, that the elder Heer *van der Stel* owned and intensively cultivated a much larger piece of land than did his son, and at an earlier date, while he was still Governor here; but I know of none who breathed a word of it, let alone ever complained of it; but it seems, that the misfortune for Heer *Willem Adriaan van der Stel* and for the other Servants of the Company who owned lands here, came about from certain Freemen[235] sent to the Fatherland by the Government here (which saw too late that they had erred in this), who were able to persuade the Lords XVII to summons,[236] by their letter of October the 28th, 1706, Heer *Elzevier,* the Revd. Heer *Kalden* and the Landdrost *Starrenburg,* retaining their condition, rank and pay, as also to prohibit Jonker *François van der Stel* from staying longer here. But I very well know, that these Freemen (some among whom are wonderfully bold and intractable) have in no wise had it to their liking since then.

In the year 1707 Heer *Joan Cornelis d'Ableing,*[237] previously in charge of Palimbang, came here as Upper-Merchant and Secunde, to take over the rule from Heer *Willem Adriaan van der Stel* (in which post he also acted provisionally until January 1708), who then went at once from the Fort to *Pfyffer's* house, after handing over everything.

It is unnecessary to relate to anyone who is even a little versed in the matter what further documents were bandied to and fro and published, such as H.E.'s Deductie[238] and the Contra-Deductie[239] of *van der Heyden* and *Tas* and others, which also is the reason why I write so briefly regarding it, since this has been done at considerable length by others: moreover, it is not my task to involve myself further in this matter; although I could say much more regarding it, than some may think.

Mr. van Assenburg in the year 1708. In 1708 H.E. left[240] for the Fatherland, where he published the aforesaid Deductie in his defence; and that

veerdiging uitgaf, en in dat zelve jaar verscheen hier als Gouverneur de Heer *Louis van Assenburg,*[241] die bevoorens Zeevoogt van den Keizer op den Donauw geweest, en, van den zelven niet tot zyn meeste genoegen afgeraakt zynde, in Holland by zyne broeders tot Amsterdam aangekomen, en door de Heeren XVII aangenomen was, om den jongen Heer *van der Stel* te vervangen, gelyk hy den 24sten Januari 1708 met het schip de Generaale Vrede hier ook, en wel zoo laat aangeland is, om dat hy in Brazyl vervallen, en genoodzaakt geweest was daar eenigen tyd te blyven.

Zyn Ed. nam de regeering eigentlyk van den Heer *d'Ableing,* die zedert als Tweede hier gebruikt is, over.

De Heer Simons hier Commissaris, en wat redres hy by zyne Memorie gemaakt heeft.
In 't begin van zyn Ed. regeering hadden haar Edelheden den Heer *Cornelis Joan Simons* als Commissaris over de Kaap der Goede Hoope aangestelt, die alhier veel zaaken by een Memorie,[242] die zyn Ed. aan den Heer Landvoogt *van Assenburg* naliet, herstelt heeft.

Wy hebben die geheele Memorie, alzoo zy al ettelyke vellen besloeg, niet noodig geoordeelt hier in te lassen, maar beter gekeurt het voornaamste, gelyk men in dit volgende berigt zien kan, daar uit te trekken.

Extract uit de memorie van den Heer *Simons,* aan den Heer *van Assenburg* gelaaten.

De Heer *Simons* is door haar Edelheden den 9den November laatstleden aangestelt tot Commissaris van dit Gouvernement, by opene commissie van den 7den is daar op (getrokken uyt de bevelen haarer Edelheden zedert 1685, en uyt de instructie van de Heer *van Meydrecht* in dat zelve jaar, en van de Heeren XVII van den 17den November 1687) den 28 Februarii[243] den volke voorgesteld, vaststellende, dat de pozitive orders, vervat by de instructie van den Ed. Heer *Ryklof van Goens* de jonge, gedateerd den 20sten Maart 1681 en nog nadrukkelyker bevelen by de Memorie van de Heer *van Meydrecht,* van den 16den Julii 1685, &c. (te weten, om alle ordres en bevelen van onze respective Heeren Hooge gebieders by een te trekken en te verbalizeren, tot gemak van een Opperhoofd, en passeerende Commissaris) zouden behoorlyk zyn volbragt, dog by nader examen werd dit hier maar ter Secretary gevonden tot den 25sten Augusti 1694, en dat zoo maar wat heen, dat het weynig licht in de behandelde zaken kan toebrengen. Een verzuim, dat groot ongerief aan een nieuw Gouverneur en Commissaris veroorzaakt. Dies werd UE. (te weten, de

241. Van Assenburg het op 24/1/1708 aangekom (DR). [RH]
242. Dit moet vergelyk word met die oorspronklike teks wat in *Collectanea,* VRV I-5, herdruk is. Die voetnote van C. Graham Botha werp heelwat lig ook op Valentyn se teks.
Volgens A. Böeseken is die Instruksie van Kommissaris C.J. Simons nog in 1779 deur die burgers as 'n ‘heilige en onschendbare Wet’ beskou. Dit was 'n baie sterk pleidooi vir die afskaffing van onnodige streng plakkate en boetes. Die Instruksie het die burgers ook beskerm teen ‘extortiën van heb-sugtige officieren’ en ander wanpraktyke van amptenare. (Sien A.J. Böeseken, ‘Die Nederlandse Kommissarisse en die 18de-eeuse samelewing aan die Kaap’, in *Argief-jaarboek vir S.A. Geskiedenis,* jg. 7, 1945, bl. 30 en 38).
243. Sien DR van 28/2/1708. [RH]

Heer Gouverneur *Assenburg*) ten allerserieuste gerecommandeert, deze zoo positive en nutte bevelen met ernst ter hand te doen nemen, beginnende van 1685, om te

same year *Louis van Assenburg*[241] came here as Governor. He had been previously the Emperor's Admiral on the Danube, and being removed from this post, not to his greatest pleasure, had come to his brothers in Amsterdam, and was engaged by the Lords XVII to replace the younger Heer *van der Stel.* He landed here on January the 24th, 1708, from the ship Generale Vrede, arriving with great delay because he was wrecked in Brazil and must remain there for some time; and took over the rule from Heer *d'Ableing,* who then became Secunde.

Mr. Simons here as Commissioner, and redress effected by him in his Memorandum. At the beginning of H.E.'s rule TT.EE. had appointed Heer *Cornelis Joan Simons* as Commissioner for the Cape of Good Hope, who bettered many things by his Memorial,[242] left by him for Governor *van Assenburg.* We have not thought it necessary to insert the entire Memorial here, since it covers a number of sheets, but have thought it better to take from it the principal material, as is to be seen in what follows.

Extract from the memorial of Heer Simons left for Heer *van Assenburg*

Heer *Simons* was appointed by TT.EE. on November the 9th last as Commissioner for this Governorate, by open Commission of the 7th (extracted from the orders of TT.EE. since 1685, and from the Instruction of Heer *van Meydrecht* of that same year, and that of the Lords XVII of November the 17th, 1687) and was presented to the inhabitants on February the 28th.[243] He established, that the definite orders contained in the Instruction of *Ryklof van Goens* the younger dated March the 20th, 1681, and even more strongly ordered by the Memorial of Heer *van Meydrecht* of July the 16th, 1685, &c. (to wit, to combine into one and reduce to writing all the orders and injunctions given by successive chiefs of the administration, for the con-

dienen tot een vervolg van 't gene by de instructie des Heeren *van Meydrecht* werd geordonneerd.

Dog alvorens de stof dezer instructie te vervolgen, zal eerst eenige van myne consideratien opgeven.

1. Oordeel noodig een kaart van 's Compagnies wyd uytgestrekt beslag te maken, 't zy in een of verscheyde parceelen verdeeld, mits daar in leggende alle rivieren, spruyten, gemeene wegen, en avenues, die reeds gemeten zyn, of nog gemeten konnen werden, voegende daar in 't bestek van alle gronden en erfbrieven, successive by de Compagnie uytgegeven, die apparent in een byzonder boek geboekt zullen zyn.

Gelyk zulks mede pozitive in opzicht van *Stellenbosch* is belast; en schoon veel der zelve ondertusschen van Meesters zullen veranderd zyn, zoo konnen ook de titels der hedensdaagze possesseurs altyd nog opgenomen werden, en zoo kan ook met de gronden hier na te vergeven gehandeld werden, en zoo zal men mettertyd een pertinente Kaart krygen, plaatzende daar in boven al, zoo 't doenlyk is, de bosschen, en houtgewasschen, waar uyt de Compagnie en ingezetenen hun noodruft konnen halen.

Ook kan men vervolgens dan den aard en eygenschap der gronden, nog aan de Compagnie gebleven, beschryven, voor al, die begonnen zyn tot aanplantinge van timmer- en brandhout, alzoo dit 't grootste gebrek dezer Colonie is: waar af in 't volgende nader.

Ook moet men zeer omzigtig zyn in 't uytgeven der verdere Landen, die wel exact voor af door den Landdrost en Landmeter dienen bezigtigd te wezen, met overgeving van een net schriftelyk rapport, en met aanwyzing, hoe verre die van deze of gene bergen, spruyten, &c. leggen, en voor al ook wat brand- of timmerhout ook voor af van daar voor de Ed. Compagnie zou konnen ingevorderd werden.

En dewyl hier geen gezworen Landmeter is, zoo diend 'er een van de Heeren XVII verzogt te worden. Dezen zou ik ook goed oordeelen, met den titel van Houtvester voorzien te werden, om dus jurisdictie te hebben over Compagnies bosschen en plantagien; bepalende met eenen het Territoir van den Landdrost, dat al vry wat wydluftig schynd, met de jurisdictie van Stellenbosch en Drakesteyn, tot aan de passagie, de Kloof genaamd; of wel zoo, als UEd. die partagie[244.] best oordeelen zal, ook zou 't zeer wel komen, zoo hy zich ook wat op de Architecture verstond, die hier maar tamelyk schynd geobzerveerd te zyn.

En alzoo verscheyde suppoosten hier hun dienst buyten eenige instructie, en maar na hun hoofd waarnemen, zou 't dienstig zyn, van haar Edelheden

244. D.i. van die jurisdiksie van die dorp self. ‘De Kloof’ is die teenswoordige Kloofnek, tussen Tafelberg en Leeukop. [RH]

venience of rulers and of visiting Commissioners) should be properly carried out; but on closer examination it was found that this existed in the Secretariat only up to August the 24th, 1694, and even this in such a form that it can throw little light on the matters dealt with, an omission which causes great inconvenience to a new Governor or a Commissioner. For this reason Y.E. (that is to say Governor *Assenburg*) is most strongly recommended to take earnestly in hand this so definite and useful matter, beginning from 1685, to serve as a continuation of that which was ordered by the Instruction of Heer *van Meydrecht.*

But before I go on to the matters contained in the Instructions, I will first give some of my own opinions.

I think it necessary to make a map of the Company's extensive domain, whether in one or several parts, with all the rivers, streams, public roads and avenues lying therein which are already surveyed or can be surveyed, adding thereon the positions of all properties and title-deeds successively granted by the Company, which should also be recorded in a separate book.

This is definitely ordered as regards Stellenbosch; and although many of the estates have meanwhile changed ownership, the names of the actual owners can in all cases still be recorded, and this can also be done with the estates granted from now on, so that in time a complete and exact map may be obtained, showing on it above all, if this is possible, the forests and woods from which the Company and the inhabitants can draw what is needed.

Also the nature and character of the properties which still remain to the Company, especially those where the planting of trees and firewood has begun, since this is the greatest lack in this Colony: of which I say more in what follows.

Great care must be taken in granting further properties, which should be closely inspected beforehand by the Landdrost and the Surveyor, and a clear written report handed in, indicating how far they lie from one or another hill, stream, &c., and especially what timber or firewood could be collected from there for the Hon. Company, in advance [of the grant being made].

And since there is no Sworn Surveyor here, one should be requested from the Lords XVII. I should find it good to give him the title of Forester, so that he may have jurisdiction over the woods and plantation of the Company, at the same time limiting the territory of the Landdrost and the jurisdiction of Stellenbosch and Drakesteyn, which is indeed pretty extensive, at the pass called the Kloof, or wherever Y.E. may judge to be the best point of separation.[244] Also it would be well if he understood something of [the laws of] Architecture, which seem to be observed only passably here.

And since various junior officials perform their duties without any specific instructions and as they think fit, it would be desirable to ask

te ontbieden zoodanige reglementen, als over heel Indiën stand grypen, en die hier applicatoir konnen zyn, om met andre Gouverneuren in alle deelen eguaal te handelen, dat de Heeren XVII niet onaangenaam voorkomen zal.

Weshalven hier byvoege een memorie van zoodanige diergelyke reglementen, en ordres, als uit myne papieren heb konnen opbaggeren, welke bekomen hebbende UE. verscheyde extorzien en mezuses der suppoosten zult konnen voorkomen.

Dit is oorzaak, dat ik niet heb konnen navorschen, in hoe verre men hier nagekomen heeft de ordres ontrent Compagnies lyfeygenen; welke men verwaarloost heeft by name in Compagnies boeken te stellen, waar by ook hun ouderdom wel gevoegd mag worden, en met wat bodem hier gekomen zyn, en in wat jaar, dat by de naaste opneming net diend gedaan te worden, ten overstaan van den Fiscaal, Independent, die daar toe daags te vooren moet gewaarschouwt werden, alzoo dit hem speciaal by instructie aanbevolen is, en zal hem, des verzoekende, ook altyd een korte sterkte dezer lyfeygenen moeten volgen, met aanwyzing waar zy ten dienst der E. Compagnie geëmployeerd worden, om dus zyn ampt te konnen oeffenen.

Ook is nog niet ter executie gestelt, 't geen zoo ernstig by de Instructie van zyn Hoog-Ed. de Heer *van Meydrecht* bevolen word, om die lyf-eigenen tot Compagnies wagenryders te gebruiken, eerst met een Europiaan verzelt, en vervolgens twee zonder den zelven, 't geen geloove al voorlange zou gedaan zyn, zoo dat uit particuliere inzigten niet nagelaaten was; want konnen de Vrylieden driemaal zoo swaare vragten met brandhout laaten afhaalen door hunne slaaven, waarom ook de Compagnie niet?

Ook zou men de Banditen, voor al de Oosterlingen, zeer nut tot houthakkers in Compagnies bosschen konnen gebruiken, gelyk dat werk[245.] door in de 20 van die gasten verrigt wort, onder opzigt van een Schieman, en zyn maat, die ook de afscheping 'er af bezorgen; en hoewel Compagnies verdere slaaven ter zelver plaats op verre na niet van die kragt en behendigheid zyn, als de Madagascaarze Kaffers, zoo worden egter die swaare metzelwerken (met deze hier in geen comparatie komende) onder opzigt van een Europeër baas en onderbaas,[246.] verrigt, en verder zy voor 't grootste gedeelte ook gebruikt op de timmerwerf, en in de huis-timmermans winkel, smids winkel, en by de koperslagers, kuipers, en op de wapenkamer, die alleen onder een Europeër baas staat; de gemeene werklieden maar Misticen, Inlanders, en Compagnies slaaven zynde; weshalven dit alles hier met beter succes zou konnen gedaan worden, voor al zoo der Misticen toe gebruikt wierden, die dan metter tyd ook, na 't wel aanleeren van hun ambagt, wel

245. Volgens die oorspronklike teks moet na *werk* ingevoeg word ‘in Ceylon’ (sien *Collectanea*). [RH]

246. Die oorspronklike teks het ‘mesties onderbaas’, d.i. gemengdbloedige assistent. [RH]

TT.EE. for such regulations as are in force in all the Indies and are applicable here, so as in all ways to conform to other Governments, which will not be displeasing to the Lords XVII. For which reason I annex a note of such regulations and orders as I have been able to dig up from my papers, which, when Y.E. has obtained them, will prevent many extortions and misdoings by these officials.

The reason why I have been unable to investigate in how far the orders of the Company regarding slaves have been complied with here, is that it has been neglected to record them by name in the Company's books, in which should be added their age, and by what ship they arrived here, and in what year, which should be done with those next received, and in the presence of the Independant Fiscaal, who should be warned for this the day before, since this is specially ordered in the Instructions; and, when asking him to do this, a nominal roll of these slaves should always be sent to him, with an indication of where they will be employed in the service of the Hon. Company, so that he can perform his duty.

Also a point which was so strongly ordered in the Instruction of H.E. the Lord *van Meydrecht* has not yet been put into force, namely to use the slaves as waggon-drivers for the Company, first accompanied by Europeans and later in pairs without them, which would have been done long since had it not been neglected for private ends, since if the Freemen can let thrice as heavy loads of firewood be brought by their slaves, why not the Company also?

Also the deportees, and especially the Easterners, could be used to great advantage as woodcutters in the Company's forests, as [in Ceylon][245] this is done by some 20 such under the supervision of a Schieman and his Mate, who also see to the shipping of it; and although the Company's slaves there are not by far so strong and agile as the Madagascar Kaffers, the heavy masonry-work (not to be compared with that here) is however also done [by them] under the supervision of a European foreman and his assistant;[246] and moreover they are for the most part also used on the timber-wharf, and in the carpenter's shop, and with the copper-smiths and coopers and in the Arsenal, which alone has a European foreman, the ordinary workers being only half-bloods, natives, and Company's slaves, for which reason all this could be done here with even better results, especially if half-bloods were used for it; and then in time, after they had well learned their trade, they could be granted a small reward by the Lords and Masters. Therefore this must be looked to before all else, to

met een klein recompens van de Heeren Meesters zouden konnen begunstigt worden. Dierhalven moet dit, om de menagie te behertigen, voor al bezorgt worden; als ook de intrekking van Compagnie's slaaven by particulieren gebruikt, gelyk wy dat, by examen der korte sterkte te zamen hebben gearresteert; en wel te letten, dat die ambagtslieden tegen geen vremde[247.] worden verruilt.

Dus zullen die lyf-eigenen, in plaats der Europiaanen gebruikt, occasie geven, dat die laatste 't guarnisoen merkelyk zullen vermeerderen, als zy onder de Militie getrokken worden, en dan zal de doleance des Heeren *van Meydrecht,* over 't sober getal der Militairen hier ophouden, behalven dat dit UE. ook by voorval van schielyke opdaging van vyand zeer gerust stellen zou, in hoedanigen geval anders beswaarlyk 200 man[248.] by een te trekken zou wezen, en om deze reden is die intrekking van Europeërs tot versterking der Fortres te noodiger, vooral dewyl men op de Vrylieden, nu zeer tegen hun Opperhoofd hier verbittert, zeer weinig staat maaken kan; hoewel zy in de Tafelvalei en landwaart in UE. zeer toegedaan zyn, dat merkelyk toenemen zal, als UE. hen zal ontheffen van zoo veel onnutte en odieuse placaaten, die hen ettelyke jaaren zeer benart hebben, gelyk de Heer *Nicolaas Verburg* in 't jaar 1676 al zoo klaar zeide, dat de Nederlandze Coloniers, hier Vrylieden genaamt, zoodanig bepaalt wierden, dat zy veel eer onvrye lieden mogten genaamt worden, 't geen klaar uit zoo menigvuldige placaaten van tyd tot tyd blykt, die al vry wat rigoureus zyn, en hen geduurig in swaare boeten doen vervallen, alles strydig met de teerheid dezer Colonie, die meerder vryheid vereischt, gelyk ik aan UE. recommandere hen niet te straf te regeeren.[249.]

Een stoffe, die ook de Heer *Ryklof van Goens,* de Jonge, by zyne Instructie nader aandringt, van op die Memorie van de Heer *Verburg* wel te letten, en deze lieden niet te los met bannissementen, infamie en boete (gelyk men hier vooren buiten formaliteit van regten, als volgens een oude gewoonte, schynt gedaan te hebben) te plaagen.

Ook recommandeert de Heer *van Meydrecht,* dat men deze voorige nagelaate Memorie of Instructie van de Heer *Verburg* voor geinsereert zal houden, voor zoo verre die met de zyne niet stryd. Dierhalven zoo recommandeere deze beide periodes[250.] UE. mede zeer ernstig.

247. 'Vreemde' kom ook in die oorspronklike teks voor, maar dit is nie duidelik wat Kommissaris Simons daarmee bedoel nie. [RH]
248. Die oorspronklike teks voeg by 'gereguleerde militie'. In die Engelse vertaling is hier met opset die omslagtige styl van die memorie behou. [RH]
249. Die oorspronklike teks lui: 'Daer se nogtans in alles zoo gerestringeert en bepaelt zijn ... de nieuw aengroeijende Colonie ... die met meerder liberteit, sagtigheit, en minsaemheijt moet gekoestert werden.' Hiermee stel Kommissaris Simons hom heeltemal aan die kant van die vryburgers en verdedig hulle regte by die Here XVII. Dit is ook 'n antwoord op die klagskrif wat kort voor Simons se aankoms deur verskillende huisvroue ingehandig en deur 27 mans en vroue uit die kring van die vryburgers onderteken was. Sien Resolusies van 3/1/1708. Hierdie klagskrif is opgestel na aanleiding van die slegte behandeling wat Husing en veral sy vrou by 'n geregtelike ondersoek van die amptenare ontvang het.
250. *Periodes* (d.w.s. 'verskillende artikels of punte van 'n verordening') slaan hier op die opmerkings wat Nic. Verburg en Van Meydrecht in hulle Instructies oor die behandeling van die vryburgers gemaak het.

manage the Company's affairs efficiently, as also the calling-in of Company's slaves used by private persons, which we have ordered after examining the nominal rolls in general. And Y.E. should also see to it, that the artisans be not exchanged for any strangers.[247]

In this way the use of slaves instead of the Europeans should result in the latter notably increasing the garrison, when these latter again form part of the effective strength, and thus the complaint of Heer *van Meydrecht* regarding the low numbers of the effective soldiers here would cease to apply; and further, should it happen that an enemy was suddenly to appear, Y.E. could feel entirely confident, whereas otherwise in such a case it would now be difficult to assemble 200 men.[248] For this reason the calling-in of Europeans for the defence of the Fort is very necessary, especially since the Freemen cannot much be relied on, they being now very embittered against the Government here [in the town], although in the Table Valley and inland they are very well-disposed towards Y.E., which feeling will notably increase if Y.E. will free them from so many useless and oppressive placaaten, which for many years have greatly harassed them, as also Heer *Nicolaas Verburg* clearly stated in 1676, that the Dutch Colonists, here called Freemen, are so restricted, that they might better be called Unfreemen, as is clearly seen from so multitudinous placaaten issued from time to time, all of which are pretty severe and continually subject them to heavy fines, in every way unfavourable to the sensitiveness of this Colony, which calls for greater freedom; and I also counsel Y.E. not to rule by punishments,[249] a point on which Heer *Ryklof van Goens* the Younger even more strongly insists, that the Memorial of Heer *Verburg* be taken note of, and these folk not unreasonably plagued with banishments, disgrace, and fines (as appears to have been done here previously without due process of law, as if following an old custom).

Heer *van Meydrecht* also recommends that this earlier Memorial or Instruction left by Heer *Verburg* should be regarded as an integral part of his own, in so far as it does not conflict with this. For this reason I recommend both these documents[250] very earnestly to Y.E.

Dewyl nu de voorige placaaten zedert wel met twee derden vermeerdert zyn, zoo oordeel ik 't hoog tyd een gedeelte 'er af te abrogeeren; royeerende die, welke nu niet meer dienstig en vervallen zyn, besnoejende ook alzulke boetens, die te excessive bevonden worden, waar in men maar de betere statuten[251.] volgen kan, keurende de anderen af.

Ook dient men hier net na te komen de wyze van procederen, volgens die statuten bepaalt, waar van een afschrift in de Raadkamer[252.] ten dienste der Leden behoorde te blyven.

En diende men hier eenige persoonen te hebben, die zich op die gewoone dingtalen en wyze van procederen,[253.] verstonden.

Ook moet men de ingezetenen voor extorsien van hebzugtige Officieren, voor al ten platten lande, bewaren, waar van men veel voorbeelden zedert veel jaaren zou konnen geven.

Ook geen apprehensie op eenige persoonen of incarceratie te verleenen, dan na behoorlyke proceduren, en by oppoinctement van den Regter, waar op hier zedert eenigen tyd weinig reflectie schynt genomen te zyn.

De Justitie-zaaken eens wel gereguleert zynde, zullen die in 't korte konnen afgedaan worden, dat veel rust baaren zal.

De Statuten van Batavia zyn wel duidelyk, doch kort, die derhalven veel dagelyks voorvallende zaaken zoo net niet bepaalen, zoo heb ik op 't memoritje der papieren van Batavia te verzoeken, genoteert, eenige weinige Regtsgeleerden, die meine hier van de meeste nuttigheid te zyn, waar by men nog andere nutte van die soort metter tyd voegen kan, die men, nevens een Memorie 'er af, onder den Geregtsbode zou konnen laaten, om verantwoord te worden.[254.]

Heb door myn indispositie nog geen preuve konnen nemen van 't Manuaal of van de Evolutien van 't guarnisoen, dat slegt is, apparent veroorzaakt door dien Capitein *Berg,* wegens hoogen ouderdom,[255.] 'er zelf niet op heeft konnen passen, en geen wonder, alzoo hy maar over gemeene zaaken van zyne functie naaulyks bescheid weet te geven.

Dies dienen de Heeren XVII om een ander verzogt te worden, alzoo de lieutenant *Adriaan van Rheede* ook af is,[256.] en alles op den vaandrig *Slotsboo*[257.] aankomt, die nog als Landmeter, en opziender der Houtwerken

251. Die oorspronklike teks lui ‘de statuiten van Indiën’ i.p.v. hierdie betekenislose ‘betere statuten’. [RH]
252. Die teks voeg by ‘van den raed van Justitie’. [RH]
253. Die oorspronklike teks voeg by ‘welke ik nodig agte van onse heeren höge gebieders, uijt het vaderland verzogt te werden’. [RH]
254. Die oorspronklike is langer maar nie duideliker nie. [RH]
255. Hy het nietemin nog 15 jaar langer geleef en tot 1716 kaptein van die garnisoen gebly. Daarna is hy op Simons se voorstel met behoud van sy volle ‘gagie’ emeritus kaptein gemaak. (Sien hieronder.) In 1723 is hy oorlede.
256. Hy is in 1708 oorlede. Sien Resolusies van 4/12/1708. [RH]
257. Caje Jesse Slotsbo, afkomstig van Hadersleben, het in 1699 Kaap toe gekom en sersant geword. W.A. van der Stel het hom in 1703 bevorder. In 1708 het hy luitenant en later kaptein van die Kasteel geword. Hy was eers getroud met Anna Regina Hartz van Hamburg en na haar dood met Aletta Beck, die weduwee van Samuel Martini Meurs. In 1706 het Slotsbo 'n grondbrief vir tuinland by die Kompanjie se steenbakkerye gekry. (Sien *Resolusies* IV, bl. 32.)

Since the earlier placaaten are now increased by fully two-thirds, I consider it to be high time to abrogate a part thereof, cancelling those which are no longer valid and have lapsed, and also cutting down all such fines as are found to be excessive, in which only the better of the Statutes[251] should be followed, cancelling the others.

Also the correct manner of procedure should be exactly complied with, as fixed by the Statutes, of which a copy should be kept in the Council Chamber[252] for the use of the Members.

And there should be some persons here, who understand pleas in general, and the correct manner of procedure.[253]

Also the inhabitants should be protected from the extortions of avaricious officials, especially in the country, of which many examples during many years can be given.

Also to permit no arrest or imprisonment of any, except after proper procedures, and by sentence of the Judge, as regards which little consideration appears to have been taken here for some time.

Once law-suits are put into proper form they can soon be decided, which will conduce to greater tranquillity.

The Statutes of Batavia are indeed clear, but concise, and for that reason do not so exactly provide for many cases which are of daily occurrence. For this reason I have made a note, on the memorandum of the papers to be asked for from Batavia, of some few jurists who I think would be of the greatest use here; and to this might in time be added a list of other advantages of the same sort, which together with a memorandum thereon, could be left in the care of the Court Officer to be acted on.[254]

Owing to my ill-health I have been unable to make any inspection of the arms-drill and foot-drill of the garrison, which is bad, apparently owing to the fact that Captain *Berg* has been unable, on account of his great age,[255] to supervise it himself; and no wonder, since he can barely deal with the routine matters concerning his post.

Therefore the Lords XVII should be asked for a replacement, since the Lieutenant *Adriaan van Rheede* has also gone,[256] and everything falls on Ensign *Slotsboo,*[257] who also acts as Surveyor, and as Supervisor of the timber-work in the forests and in the Fort, and also of the slaves, from the

in de bosschen en in de Fortres, en van de Lyf-eigenen ageert, van welke twee laatste hy wel mogt ge-excuseert worden; doch Landmeter kan hy blyven tot 'er een uit 't Vaderland komt, konnende hy verder ageeren als provisioneel lieutenant, en de sergeant *Pieter Kikzee van Itzehoo*[258.] als provisioned vaandrig, om 't volk te exerceren in de nieuwe wyze van exercitie.

En alzoo UE. van jongs op in de Militie geverzeerd is, en tot hooge Charges te water en te land geëmployeerd, zoo zou 't ongerymd zyn UE. daar ontrent iets te willen voorschryven, ten waar iets byzonders, Indiën rakende, ten welken eynde ik UE. de orders haarer Edelheden, rakende 't onderhouden der wagten, en 't straffen der Militaire delicten, gefundeerd op de rezolutien haarer Edelheden van 4den Januarii 1706 tot UE. speculatie alleen gecommuniceerd heb, zoo als ik die op Ceylon in gebruyk gebragt heb.

Capiteyn *Berg,* altyd een wakker Officier geweest zynde, meriteerd (even als *Abram Vernie,* Capitein te Kolombo, op Ceylon, toegestaan is uyt 't Vaderland) dat in zyn faveur na 't Vaderland geschreven, en deze zoo gehandeld werde als aan *Vernie* geschied is, die zyn volle gagie behield. Mindere Officieren werden dus gegagieerd.[259.]

Een Lieutenant	10	Rders.
Een Vaandrager	8	
Een Sergiant	6	
Een Corporaal	4	
Een Soldaat	3	

Dat tot geen debauchanten betrekking moet hebben, die men na 't Vaderland zenden moet.

Men diend hier ontrent van Batavia te verzoeken het reglement, als ook de lysten der Salarissen van Secretarissen, en Notarissen, alzoo daar ontrent hier groote excessen begaan werden, zoo hoore.

Ook moeten alle Secretary's papieren van importantie werden geregistreerd, op dat die door baatzugtige suppoosten[260.] niet werden verduysterd.

De wegen, zoo uyt 't Fort na 't vlek, als in 't vlek, dienen verbeterd te werden, alzoo 'er nog veel kuylen zyn, die ons veel nadeel zouden konnen toebrengen; dus dient dit ten eersten wel bezorgd, en jaarlyks tweemaal beschouwd te werden door Wykmeesters,[261.] en den Amptman[262.] als prezident, en nog 2 Compagnies dienaars, en 2 Borgers, konnende tot speculatie gevorderd werden van Ceylon Copy-instructie voor de Wykmeesters daar.

258. Pieter Kiecksé (Kiksee, Kietse) van Itshoe in Holstein het in 1708 as sersant na die Kaap gekom. Goewerneur Louis van Assenburg het hom vir sy getroue en ‘lange jaaren beweesene diensten’ duisend gulde in sy testament bemaak. In 1711 word hy op die monsterrol luitenant genoem. Hy is in 1712 oorlede.
259. Sien *supra* voetnoot 255.
260. Die oorspronklike teks voeg by ‘en daer bij g'intresseerde’. [RH]
261. Die teks voeg by ‘hier toe te stellen’. [RH]
262. Die oorspronklike teks lui ‘van de welke tot president altoos genomen zoude konnen werden, den Capityn of hooft der militie’. [RH]

last two of which duties he might well be excused; but he can continue as Surveyor until one arrives from Holland. Furthermore, he should be made Acting-Lieutenant, and the Serjeant *Pieter Kikzee van Itzeboo*[258] made Acting-Ensign, to drill the men according to the new system.

And since Y.E. has been versed in military matters from your youth up, and has held high commands by water and land, it would be absurd for me to wish to prescribe anything in this respect to Y.E., unless it be something special regarding the Indies, to which end I have merely communicated to Y.E. for information the orders given by TT.EE. regarding watch-keeping and the punishment of military offences, based on the Resolution of TT.EE. of January the 4th, 1706, as I have brought them to use in Ceylon.

Captain *Berg,* having always been an efficient officer, deserves that application should be made to the Fatherland in his favour, so that he may retain his full pay[259] [on retirement] (as was granted to Captain *Abram Vernie* at Colombo in Ceylon). Lesser officers are thus retired: a Lieutenant with 10 Rxd., an Ensign with 8, a Serjeant with 6, a Corporal with 4, a soldier with 3 [per month]; but this does not apply to loose-livers, who must be sent back to Holland.

The regulations regarding this should be requested from Batavia, as also the list of the salaries of Secretaries and Notaries, since I hear that great excesses are committed here as regards these.

Also, all documents of the Secretariat must be registered, so that these be not purloined by avaricious junior officials.[260]

The roads, both from the Fort to the town and in the town, should be improved, since there are still many holes in them, which could cause us great damage, therefore they should be well looked-to, and inspected twice a year by Ward-masters,[261] with the Sheriff[262] as President together with 2 Servants of the Company and 2 Burghers; and a copy of the Instructions for the Ward-masters in Ceylon could be requested from there for information.

The Hospital should be enclosed with a hedge or wall, to prevent many irregularities, and a porter appointed to it from among the invalids.[263] Also the Chief Surgeon here should be given a list with the names of the

't Hospitaal dient met een hegge of muur beschoten te werden, om veel ongeregeldheden voor te komen, en daar by dient men een portier uit te impotenten te stellen.[263.]

Ook diend den Oppermeester hier ter hand gesteld een lyst van de naamen der zieken, en van hunne ziekte, en hoe die ziekte door de Meesters aan boord behandeld is.

En terwyl hier een reglement voor 't zieken-huys is van den 3 Mey 1697, door de Heeren XVII geapprobeerd by missive[264.] van den 31 Juli 1698 zoo valt hier op niet anders te zeggen, dan dat te wenschen waare, dat verscheydene poincten des zelfs behoorlyk waaren in practyk gebragt. Hoewel ik de meeste ('t zy met eerbied gezegt) van meer beslag, als nuttigheid,[265.] bevinde te zyn.

Men behoorde een schut-hok of Koraal te laten maken, om de beesten der lieden, van buiten komende, te stallen, op dat zy die tegen de Plakaten niet genoodzaakt werden over al in deze valeye te laaten loopen. En zou men dit hok ontrent het Slaven-quartier konnen nemen, om de mest 'er af in Compagnies Thuyn te brengen.

Zynde niet te bedenken waar aan men in dien Thuyn 72 Slaven of Slavinnen employeerd, alzoo daar uyt het tiende deel waardy aan groente niet geleverd werd, als den arbeyd der zelve waard is.

Ontrent ordres op de scholen, zoo binnen als buyten de Fortres, my geinformeerd hebbende, bevind die beter, als men die wel heeft uytgekreten; alzoo de Scholieren niet alleen 's Woensdags ordentelyk gecatechizeert, maar ook nu en dan Sondags na de Predicatie door *D. Kalden* gecatechizeert werden.

Volgens de instructie van de Heer *van Meydrecht* moeten hier 5 Diakenen zyn; en den Armen om niet bediend werden, hoedanig zy hunne administratie verantwoorden moeten, ten overstaan van Gecommitteerden uyt de Raad van Politie, en Justitie, en van de Commissaris Politycq[266.] in de publycque Kerk met open deuren.

Daar over zal 't berigt van Batavia verzogt, en verder wel gelet werden, dat geen Kerken-raad zig eenige politique dispositie aanmatige, gelyk my gebleken is tot verwondering, by verhooging door haar Eerw. op de graven gesteld, welk gedrag van den Kerken-raad door de Regering (alzoo nu de tyd niet hebbe) diend gerevideerd te werden.

De Weeskamer hier diend ook te hebben diergelyken reglement, als 1695 23sten Mey door haar Edelheden na Ceylon gezonden is.

263. In die Resolusies van 8/6/1707 is daar besluit om die vensters ‘met diefysers te laten besetten ende des nagts daar geen openingen te laten om uit te konnen komen’. Blykbaar was dié besluit nie doeltreffend nie, daarom maak Simons die voorstel dat 'n muur rondom die hospitaal gebou word.
264. Dié het slegs verklaar dat die regulasies vir die hospitaal goedgekeur is. [RH]
265. Aansienlik volledíger in die oorspronklike teks. [RH]
266. So 'n amp van ‘Commissaris Politycq’ het nie aan die Kaap bestaan nie. Die aanstelling van een is uitgestel (Resolusies van 7/4/1711) en intussen is persone aangestel in 'n waarnemende hoedanigheid (bv. DR 7/4/11, Resolusies 17/12/15). [RH]

sick [arriving], with their diseases, and how these were treated by the Surgeons on board. And since a Regulation for the hospital here was approved by the Lords XVII in their letter[264] of July the 31st, 1698, there is no need to say anything further, except that it would be desirable that certain points in it were put into effect, although I find most of them (be it said with respect) of more ornament than use.[265]

An enclosure or corral should be made to house the animals of the people coming from without, so that they are not compelled to let them roam everywhere in this Valley, contrary to the Placaaten; and this could be set near the Slave-House, so as to take the dung into the Company's Garden.

It is incomprehensible why 72 male and female slaves are employed in this Garden, since the vegetables delivered from it do not cover one-tenth of what their labour is worth.

As regards the schools, both within and without the Fort, having looked into these I find them better than they had been painted, since the scholars are properly catechised, not only on Wednesdays, but also now and then after the Sermon by D. *Kalden.*

According to the Instructions of Heer *van Meydrecht* there should be 5 Deacons here, and the poor be served gratis, but they must give account of their administration before Commissioners from the Councils of Policy and Justice, and the Commissioner of Policy,[266] in the public Church and with open doors.

Concerning this the advice of Batavia should be sought, and also it should be altogether prevented, that any Church Council should arrogate to itself any decision concerning policies, such as I have seen with astonishment in the increase of the [cost of] graves decided by Their Honours, which behaviour of this Church Council should be reviewed by the Government (since I have not now the time for this).

The Orphan Chamber here should be bound by the same Regulations as were sent by TT.EE. to Ceylon on May the 23rd, 1695; as also by the Abstract-Resolutions of April the 27th and June the 29th, 1684 concerning the accounts of the *Curator ad lites,* and how these must be examined by Commissioners, who must make a written report to the Council, for which as a rule the Negotie-Boekhouder and the Secretary are employed.

Als ook een extract rezolutie van den 27 April en 29 Juni 1684 in opzigt van de rekening van den *Curator ad lites,* en hoe die moet werden nagezien door Gecommitteerden, die 'er in den Raad schriftelyk Rapport van moeten doen; waar toe gemeenlyk de Negotie-Boekhouder en de Secretaris gebruykt werden.

By 't Inventarizeeren der Goederen van overledenen, altyd luyden van eer, en geen geringe, te gebruyken, dat niet aan den *Curator ad lites,* maar aan den Gouverneur of Tweeden, moet staan;[267.] ook dienen de Goederen van lieden, aan land overleden, aan land verkogt, en niet weer na boord gezonden te werden.

Ook zou niet te onpas komen; 't extract rezolutie van den 6den September 1694, dat men voortaan als de Negotie-boeken op 't sluiten staan, die in Raade eerst examineeren moet, om te zien

1. Of alle posten van ongelden, en andere afschryvingen, wettig en met de Ordonnantien accorderende zyn.
2. Of de onkosten in de volgende tyd niet zouden konnen vermindert worden, enz.

Ook volgens die Resolutie met de Soldy-boeken te handelen.

Of 't niet best ware, de goederen uit de winkel[268.] ook hier, gelyk in verscheide plaatzen van Indiën geschied, per ordonnantie te verkoopen, dat UE. zelf gelieve te overwegen, alzoo de Tweede 'er dan 't oog over kon laaten gaan, dat de gewildste waaren niet weg raakten, en de andere bleven leggen bederven.

Vermits de speceryen op Ceylon ten zekeren pryze en quantiteit door haar Edelheden aan de Leden van den Raad by schryven van den 3den September 1705 toegestaan worden, zoo zouden de Leden van dit Gouvernement daar toe mede qualificatie konnen verzoeken, alzoo voor de zelve hier geen meer voordeelen, dan daar te bejagen[269.] zyn.

Ook kan hier dienen 't extract van bovengemelte Resolutie van 22sten December 1692, om de gewigten tegen een te confronteeren, en eenige tot slaapers te houden, die men uit 't Vaderland zou konnen verzoeken, van 50 ponden tot 1, ½ en ¼ pond toe. En dus mede met deugdelyke maaten en kannen, die op zekere plaats moeten bewaart worden, in een kist, waar af de Fiscaal independent de sleutel hebben moet, en die door geen ander, dan de Geregtsboden, laaten openen.

Het is my onmogelyk, om in deze Memorie my over alle andere ordres haarer Edelheden ontrent een net bestier alhier uit te laaten.

Hoe men moet handelen met ergerlyke en nalaatige Predikanten in hun

267. Die oorspronklike teks het ‘dat geensints ter verkiesing van een Curateur adlites ...’ [RH]

268. Die oorspronklike is vollediger en duideliker: ‘Uijt s comp's winkel alhier werden ... verscheide goederen voor contant verkogt; of dit laeste nu niet gevoeglijker p^{r} ordonnantie, 't zij maendelijx of telkens uijt de packhuijsen zoude connen geschieden, gelijk in verscheide plaetsen van Indiën gepractiseert word, gelieve UE. eens in overleg te nemen: want ingevalle het laeste alhier in praktijk wierd gebragt, zoude de hooft administrateur (die Secunde) het oog daer over konnen laten gaen, en voorwesen: dat d'aldergewildste goederen niet wierden verkogt, en and're daer en tegen in de winkel blijven leggen en bederven.’
Om ‘per ordonnantie’ te koop, moes die klant 'n bewys van die winkelhouer kry waarop die transaksie aangedui was, dit by die Sekretariaat laat registreer (en 'n heffing betaal: sien die Resolusies van 7/3/1713 waar Steelant as Kommissaris beveel dat sulke gelde nie langer gehef moet word nie), die betaalbare bedrag stort en dan met die gekwitteerde ‘ordonnantie’ teruggaan om die goedere te kry. [RH]

269. Skynbaar het die senior amptenare aan die Kaap speserye in groter hoeveelhede en/of teen laer pryse aangekoop as dié wat in Ceylon aan hulle toegestaan was. [RH]

In making the inventories of the effects of deceased persons, people of integrity must always be employed, and no underlings, who must not depend[267] on the *Curator ad lites* but on the Governor or the Secunde. Also the effects of those who die on shore should be sold there, and not sent back aboard.

The Abstract-Resolution of September the 6th, 1694, would also not come amiss, that in future when the Negotie-boeken are to be closed, these should be examined in Council, in order to see

1. whether all entries of charges and writings-off are legitimate and in accordance with the Ordinances,
2. whether the costs could not be decreased in future, etc.

Also to deal with the Soldyboeken in accordance with this Resolution.

Would it not be best to sell the goods from the Winkel[268] here 'per Ordonnantie', as is done in various places in the Indies? This matter Y.E. yourself should be so good as to consider, since the Secunde could easily keep an eye on it, so that the most popular articles do not go off and the others lie there and spoil.

Since in Ceylon the spices are allowed by TT.EE. at fixed prices and quantities to the Members of the Council, by their letter of September the 3rd, 1705, so also the Members of this Government could request this concession, since for those here no more advantages than there are to be pursued.[269]

The abstract from the above-mentioned Resolution of December the 22nd, 1692 may also be of value here: that the weights be compared one against another, and some retained as standards, which could be requested from the Fatherland, from 50 pounds to 1, ½ and ¼ pound. And similarly

dienst ('t gene aanhaal by de presente oneenigheden der zelve hier) kan men zien uit de Missive der Heeren XVII van den 24sten Augusti 1663, inhoudende, om die na 't Vaderland te zenden. Ook geen geschillen van hen aan Classen[270.] of Synoden te defereren.

Geen dwingelandy of gebied te gebruiken over de Kerkelyke Vergaderingen (volgens Missive der Heeren XVII van den 22sten Mey 1670, en van haar Edelh. van den 14den Mey 1694 na Ceylon gezonden) maar de Commissaris Polityk, die 'er zit, kan alles hooren, en zoo iet de Regering raakt, dat kan en moet de zelve by rapport of extract bekent gemaakt worden.

De Heeren XVII hebben al by hun Missive van den 14den Juli 1695[271.] beginnen af te zien van 's Compagnies omslag in 't cultiveeren der wynen, graanen en 't aanqueken van vee, oordeelende dat dit de Coloniers beter passen zou. Belasten dierhalven van tyd tot tyd de wyngaarden, met zoo veel moeite en kosten geplant, by parceelen te verkoopen, en de landeryen, tot den landbouw gebruikt, aan de Vrylieden over te laaten, en te verkoopen, om dan daar van voor de Compagnie de tiende te trekken.

Dat zy van de landeryen herhaalen den 27sten Juni 1699 om het land te verhuuren of te verkoopen; en na zich ook van 't vee ontdaan te hebben, zich mede ontslaan van alle dienaaren en slaaven, daar toe gehouden, ten einde Compagnies omslag, zoo veel mogelyk is, in te trekken, en alle die lastige buitenposten te verminderen, en de extorsie van de Landdrosten, en booze opzienders ontrent de Vrylieden, te beteugelen.

Hoe verre nu deze ordres nagekomen, of verwaarloost zyn, laat my de tyd niet toe na te vorschen; te meer, alzoo nu al veel jaaren herwaarts deze buitenposten in de boeken geen aparte rekening gegeven is, dan alleen aan die van de Saldanha-baai, de thuin Rustenburg, de Klapmuts, en Hottentots-Holland, zynde niet wel te begrypen, waarom dit ontrent de andere nagelaaten is.

Alleen is my gebleken uit de Pacht-conditien, van den 27sten Juni 1699, dat alleen 't Woonhuis, de Hokken, Kraal, en verderen opstal van de buitenpost de Kuilen en van Elsjes Kraal, met den verderen opstal en der

270. Die oorspronklike het ‘de Classis of sijnodus na 't vaderland’. Die classis was 'n ‘Ring’ van kerkrade uit 'n deel van die kerkprovinsie: daar is voorgestel (Resolusies van 10/3/1710) om een aan die Kaap te vorm uit die Kerkrade van die Kaap, Stellenbosch en Drakenstein, maar dit is nie gedoen nie. [RH]

271. Die brief van 14/7/1695 het 'n opdrag dat daar van die verbouing van wyn en koring en die veeboerdery ontslae geraak moes word, nie meteens nie maar geleidelik, en dat dit aan die koloniste oorgelaat moes word. Dié van 27/6/1699 herhaal dit, en voeg by dat daar voortgegaan moet word om die skepe vanuit die Kompanjie se veebesit te bevoorraad totdat daar niks meer oor was nie, dat daar dan van die dienare en slawe wat vir dié doel gebruik is, ontslae geraak moes word, en dat die veld wat vir weiding gebruik is, dan aan andere gegee kon word. [RH]

with reliable measures and cans, which should be kept in a safe place, in a chest of which the Independent Fiscaal should have the key, and allow it to be opened by none except the Court-Officers.

It is impossible for me to expatiate in this Memorial regarding all the other orders of TT.EE. concerning a proper administration here.

How vexatious and negligent Preachers should be dealt with (which I mention in connection with the actual disputes of the same here) can be seen from the letter of the Lords XVII dated August the 24th, 1663, stating that they should be sent to the Fatherland; also that no quarrels are to be referred to Classes[270] or Synods.

No force or coercion is to be used on the Church Assemblies (according to the letter from the Lords XVII dated May the 22nd, 1670, and from TT.EE. of May the 14th, 1694 sent to Ceylon) but the Commissioner of Policy, who sits on them, can hear all, and if anything touches the Government he can and must make it known by report or abstract.

In their letter of July the 14th, 1695[271] the Lords XVII already began to relinquish the Company's involvement in the growing of wine and corn, and the breeding of cattle, judging that these are better suited to the colonists. They therefore order, that the vineyards, planted with so much toil and expense, be sold in lots from time to time, and the properties used for agriculture be handed over and sold to the Freemen, in order that the Company may then draw their tithes from them. They repeat the order concerning the properties on June the 27th, 1699: that the land be let or sold, and after getting rid of the cattle, to get rid also of all Servants and slaves kept for this, so as to reduce the Company's involvement as much as possible; and to abandon all the costly outposts and bridle the despoilment of the Freemen by the Landdrost and vicious supervisors.

My time does not permit me to examine to what extent these orders have been complied with or neglected, the more so since for many years no separate accounts are given in the books for these outposts, with the exceptions only of the Saldanha Bay, the Rustenburg gardens, the Klapmuts, and Hottentots-Holland, although it is not easy to grasp why this has been given up as regards the others.

I have seen only, from the Lease-Statement of June the 27th, 1699, that only the dwellings, pens, kraal and other buildings at the outposts De Kuil and Elsjes Kraal, together with the other buildings and the ground itself,

zelven grond, aan den meestbiedende verkogt zyn,[272.] zonder dat van de landeryen, daar toe behoorende, gerept word, en is my ook uit een klein Memoritje uit de Negotie-boeken vertoont, dat de Klapmuts[273.] verkogt is den 1sten Juni 1706, zonder dat 'er egter eenige koopconditien van exsteren;[274.] en die maar mondeling door de Heer *Elzevier* op de Kat opgeveilt en verkogt is.

Hoe nu met de landeryen, tot die 3 posten behoort hebbende, gehandelt is, zal exact dienen nagevorscht, en volgens Compagnies ordres behandelt, en ook onderzogt te worden, of niet deze of gene van de nog aangehoude buitenposten wel zouden konnen gemist worden, om veel Europiaanen en slaaven, daar toe vereischt, in te trekken; en wel voornamelyk of men niet deze zou konnen missen:

4	Veldwagters aan Stellenbosch.
5	dito in 't Land van Waveren.
3	dito aan de Groene Kloof.
1	dito in Hottentots Holland.
2	dito aan 't Visschers Hok.

15	

Van welke 15 ik oordeel, dat wel 10 persoonen konnen ingetrokken worden, alzoo dit maar boerenplaagers zyn, zonder na behooren op Compagnies bosschen eens te letten, dewyl de Vrylieden uit de zelve meer hout, dan de Compagnie, hebben weten te bekomen.

Weshalven 'er na dient vernomen te worden, waar dien afval der boomen, tot timmerhout voor de Compagnie gekapt, gebleven, en door wie dit weggehaalt zy, behalven dat ook den aanteel, en 't plantzoen van 't jong gewasch geheel verstikt, verdurven, en weggerukt zy.

En nadien de Heeren XVII by schryven van den 30sten October 1706[275.] aan alle Dienaars 't bezit van alle landeryen ontzeggen, hoewel met licentie om de zelve, die zy hebben, aan anderen te verhandelen, mits op confiscatie zoo zy dit nalaten, gelyk zy ook niet willen, dat men aan hen eenig Land meer in eygendom of huur vergunnen zal, verbiedende hen ook met Koorn, Vee, of Wyn te handelen, zonder op eenige regten der vrylieden te impieteren, zoo zou men met regt mogen vragen, of de vrylieden (die men yder ook toestaat vry te mogen slachten; hun vleesch te verkoopen, en met de Hottentots te ruylen, volgens verlof[276.] van den 24sten Juli 1704) wel

272. Maar die transaksie is in die DR van 15/6/1700, asook in die brief aan die Here XVII gedateer 14/3/1701, waarin die totale bedrag wat ontvang is as fl. 4 700 gegee word. [RH]
273. Volgens die DR van 11/5/1706 is daar besluit om ‘'n ou gebou’ daar te verkoop, nie die grond nie. [RH]
274. Lees: existeren.
275. Sien weer die brief van *supra* voetnoot VI/236 oor hierdie onderwerp, met herhaling van die bevele van 26/4/1618. [RH]
276. Brief van die Here XVII waarin handeldryf met die Hottentotte toegestaan is, maar met die beklemtoning dat geweld verbode was, soos - ewe vrugteloos - in hul briewe van 27/6/1699, 21/6/1702 en 2/7/03 gedoen is. [RH]

were sold[272] to the highest bidder, without any mention being made of the properties appertaining thereto; and, from a short note in the Account-books, that the Klapmuts[273] was sold on June the 1st, 1706, without however any conditions of sale existing, which was auctioned[274] only by word of mouth on the Kat by Heer *Elzevier,* and thus sold.

It should be closely investigated, what was done as regards the properties belonging to these three posts, and the matter dealt with according to the Company's orders; and also investigated whether some of the remaining outposts could not be dispensed with, so as to bring in the many Europeans and slaves needed there; and especially whether the following could not be dispensed with: 4 outpost-soldiers at Stellenbosch, 5 in the land of Waveren, 3 at the Groene Kloof, 1 at Hottentots-Holland, 2 at the Visschers Hok, in all 15, of whom I judge that fully 10 could be withdrawn without at all prejudicing the Company's forests, since the Freemen have managed to get more wood from these than has the Company. For which reason it should be discovered, where the loppings of the trees felled for the Company have gone, and by whom they were carted away, as also how the second-growth and the plantations of young trees came to be entirely smothered, destroyed, and carried off.

And, since the Lords XVII by their letter of October the 30th, 1706,[275] prohibit to all Servants the ownership of any properties, although with leave to sell to others those which they possess, on pain of confiscation if they neglect to do this; and since they do not wish that any land be granted them in ownership or on lease, forbidding them also to deal in corn, cattle, or wine, in order not to trespass on any of the rights of the Freemen; therefore it may also be asked, whether these Freemen (to whom is also granted the right to slaughter freely and sell their meat, and to trade with the Hottentots in accordance with the permission[276] of July the 24th, 1704) can now desire anything further, or ask anything from the Company, unless it be only that it should prevent the lesser of the Burghers from being oppressed and kept too dependent on the richer among them.

To hinder which, the sale of meat [to the Company] should be granted to the Freemen in general, after the expiration of the three-year lease granted

iets meer zouden konnen wenschen, of van de Compagnie pretenderen, ten waare alleen om te beletten, dat de mindere Borgers niet door de vermogenste verdrukt, en in te groote dependentie gehouden wierden.

Om 't welke te beletten, men de leverantie van 't vleesch, na expiratie der 3 jaaren door de Heeren XVII aan *Huzing*[277.] verleend, aan de ingezetenen in 't generaal, latende de dispozitie 'er af aan de Borgerraaden in der tyd, zou konnen vergunnen, waar door veel armen zouden geholpen worden; voor al, als men een expres Boekhouder hier toe gebruikte die by beurte met een ander de naamen der leveranciers aanteekende, op welke wyze de Gouverneur altyd zou konnen weten, wie 'er gelevert had, en wie niet.

Ook moet men de ruiling met de Hottentots voor alle de Borgers open zetten, mits stellende by die Borgers, die gaan ruilen, eenige Dienaars der Compagnie om 't verongelyken der Hottentots te weren, en om van wegen de Compagnie eenig rundvee in te ruilen, tot hunne wagens noodig; of anders dat de Vrylieden, alleen gaande ruilen, verpligt bleven de E. Compagnie, tegen een civile prys, van 't noodige te voorzien; en 't verder aan alle anderen by placaat te verbieden, niet alleen om te ruilen, maar om zich niet buiten zekere limiten te begeven, om te beletten dat de Hottentots door geene verstekelingen, vagebonderende Vrylieden, of uit hun huur geloopen knegts,[278.] geplaagt worden, 't geen de Heeren XVII zekerlyk wel behagen zal, zoo men hun schryven[279.] van den 27sten Juni 1702, 3den November 1703, en 24sten Juli 1704 daar tegen maar eens vergelykt.

Na zoo grote vryheden, den Vrylieden toegestaan, zou 't ondankbaar zyn te weigeren aan de Compagnie zoodanige publyke diensten, die de Compagnie in der tyd voor zich noodig oordeelen mogt, als by voorbeeld, eenige vragten van hout, zout, enz. te ryden of te vaaren: de gemeene wegen zamen op te maaken, enz. waar van de bezorging aan de Borgerraaden zou konnen gelaaten worden.

Vermits nu de Compagnies Dienaars geen landeryen nog thuinen mogen hebben, en zy egter groente noodig hebben, behalven dat ook veel Borgers hen niet willen gerieven, zoo zou het te wenschen zyn, dat de Majores yder Dienaar een kleen bepaald thuyntje tot zyn menagie toestond, mits in deze valeye of binnen 't bestek van een uur te blyven, waar door hunne diensten geen verlet lyden, en de Borger ook geen schade te vreezen zou hebben.

Ook moet, volgens last van den 30sten October 1706[280.] niet te veel Lands aan een Borger gegeven werden, daar 'er 2 a 3 af zouden konnen leven.

Ook wel te letten, dat de schulden der Coloniers niet te verre ten agteren raken, waar van de restanten UE. altyd op ultimo Augusti by eene Memorie moeten werden overgeleverd. Ook moet de Landdrost 'er wel oppassen,

277. Die oorspronklike teks voeg by ‘en d'and're helft aen UE dispositie gelaten’, soos inderdaad deur die brief van *supra* voetnoot 236 beveel is. [RH]
278. Sien *infra* voetnoot 281.
279. Dié van 21/6/1702 het nie saamgestem met die verbod op handel met die Hottentotte soos deur die tuiswaartse brief van 14/3/01 voorgestel is nie; dié van 3/11/03 het dit geheel en al verbied, hangende verdere oorweging; aangaande dié van 24/7/04, sien *supra* voetnoot 276. [RH]
280. Dit is die brief van *supra* voetnoot VI/236. [RH]

by the Lords XVII to *Huzing,*[277] leaving all the arrangements for this to the Town Councillors at the time, by which many poor men would be assisted, especially if a special Book-keeper were allotted to this, who, in turns with another, would take note of the names of those supplying it, by which means the Governor would at all times be able to ascertain, who had already supplied it, and who not.

Also, the bartering with the Hottentots should be thrown open to all the Burghers, but some Servants of the Company sent with those Burghers who go off to barter to prevent outrage being done to the Hottentots, and to obtain for the Company by barter some of the cattle needed by it for its waggons; or alternatively that if the Freemen go alone to barter, they should be obliged to provide the Company with the necessary cattle, at a reasonable price; and further to prohibit by placaat all others, not only from bartering, but also from going beyond certain limits, to prevent the Hottentots from being molested by stowaways, vagabond Freemen or farm-hands[278] run off from their employ. This will assuredly please the Lords XVII, as may be seen from their letters[279] of June the 27th, 1702, November the 3rd, 1703, and July the 24th, 1704.

After such great freedoms have now been granted to the Freemen, it would be thankless of them to deny to the Company such public services as the Company may at times judge necessary, as for example the carting or transport of some freights of wood, salt, etc., the repair of the public roads, etc., the arrangements for which can be left to the Town Councillors.

Since the Company's Servants now have no estates or gardens, and nevertheless need vegetables, and moreover since many of the Burghers will not help them to these, it would be desirable that our Masters should grant to each Servant a small and restricted garden for his household, in this valley or less than an hour from it, so that their duties would suffer no neglect and that the Burghers would not have to fear any injury. Also, in accordance with the orders of October the 30th, 1706,[280] too much land should not be given to any one Burgher, on which 2 or 3 could live.

Also, to take good care that the debts of the colonists do not fall too far

dat de debiteuren haare Wynen, Koorn, &c. niet op andere namen laten debiteeren, of leveren, om de Compagnie wegens haar verschot uyt te stellen.

Ook zou men wel redres konnen maken, ontrent de Knegts in leening[281.] aan de Coloniers te geven, die ultimo Februarii 120 beliepen, en waar van 'er veele hun Meesters ontloopen en gaan vagabondeeren, en veel quaad doen, om 't welk te beletten die Meesters 3 dagen na 't miszen van zoo een Knegt, de Landdrost op zekere paene bekend te maken, en ook aan den Capiteyn van 't Fort, om zulke vagabonden tot hun plicht te brengen.

Ook diend 't licentie briefje van zoo een geleend Knegt tot Stellenbosch, of daar zy onder behooren, geregistreerd, om altyd te konnen zien en bewys te konnen vorderen, waar die Knegt gebleven is; behalven dat 'er jaarlyks permissie van hun huur van den Gouverneur verzogt moet werden, dat op een vasten dag behoord te geschieden.

Ook wel te vigileeren tegen de verstekelingen der Schepen, en tegen die gene, die hen meer als een etmaal geherbergt hebben; volgens de placcaaten.

Of de verpagtingen der E. Compagnie verbeterd konnen werden, heb niet konnen vernemen; maar wel dat de pacht der Kaapze bieren veel nadeel aan de considerabelste, te weten, de pacht der Kaapze Wynen, doet; die, by mortificatie van de eerste 's jaarlyks wel 4 a 5000 guld. meer opbrengen zou.

Ook diend men daar op te letten, dat deze bieren, alzoo zy niet lang konnen duuren, en haast verzuuren, niet zeer gehard[282.] zyn, dat ook dien brouwer veel hout[283.] verslind.

Ook diend UE. te overwegen, of ook aan Stellenbosch en Draakensteyn niet een pacht van Kaapze Wynen zou in te voeren zyn, en dan te beletten, dat in die 2 gehugten geen gelagen over al gezet wierden, gelyk nu geschied.

Ook zegt de Landdrost, dat ten platten lande allerley Actens, en zelfs Testamenten, Kodicillen, &c. door ongequalificeerden en onkundigen gemaakt, en veel onnoozelen daar by verkort wierden, dat behoorde geredresseerd te werden.

't Huys, aan de colonie tot Stellenbosch behoorende, dunkt my dat met geen voordeel voor de zelve aan te houden is, en beter diende verkogt, te meer, alzoo de cassa daar nu ledig, en ten agteren is, en om dat de dagelykze onkosten uit de revenuen niet konnen goed gemaakt werden.

Volgens 't Placaat den 18den Juni 1689 is yder gehouden op 't land, hem van de E. Compagnie gegeven, 100 eikenboomen jaarlyks te planten, dat ook by de grondbrief uitgedrukt staat; doch alzoo alle gronden daar toe niet even bequaam zyn, zouden de Borgerraaden 2 of 3 bequame stukken lands konnen uitzien, om van wegen alle die ingezetenen beplant,

281. Hierdie ‘Knegte’, gewoonlik as opsigters te werk gestel, was in naam nog deel van die garnisoen, soos dié van *supra* voetnoot VI/194; maar anders as lg. is hulle nie deur die Kompanjie betaal nie, dog deur die kolonis in wie se diens hul was, en die tyd van sodanige diens is nie van hul dienstydperke (in die garnisoen) afgetrek nie. I.p.v. ‘veele’ het die oorspronklike teks ‘waer van zoo gerugt werd, de sommige ...’ [RH]
282. Die oorspronklike teks maak geen melding van ‘gehard’ nie. [RH]
283. Die oorspronklike teks dui op die gebruik van ‘wilde palmiten’. [RH]

into arrears, the balances due from each being always advised to Y.E. at the end of August by a memorandum.

Also the Landdrost should take note, that the debtors do not let their wine, corn, &c. be sold or delivered under the names of others, in order to delay their repayments to the Company.

Also, readjustment should be made as regards the farm-hands lent[281] to the colonists, which at the end of February totalled 120, many of whom run off from their employers, going out as vagabonds and doing much harm. To prevent this the employers must advise the Landdrost within 3 days after missing such a farm-hand, on pain of punishment, and also the Captain of the Fort, in order to bring such vagabonds back to their military duties. And the permissory-letter of each such lent farm-hand should be registered at Stellenbosch, or wherever he belongs, so that at all times it is possible to see and have proof of where he is, besides which the permission for his hire must be obtained yearly from the Governor, on a fixed day.

Also, good watch must be maintained against stowaways from the ships, and against any who lodge them for more than 24 hours, as is ordered by the placaaten.

I have not been able to see whether the monopoly-leases given by the Hon. Company can be bettered, but see indeed that the lease for the Cape beer greatly harms the most important lease, that for the Cape wine, which by abrogation of the former should bring in fully 4 to 5000 gld. more. It should also be noted that this beer has no lasting quality,[282] since it does not keep well but soon goes sour; and that this brewer uses up much firewood.[283]

Y.E. should also consider whether a lease for Cape wine should not also be introduced at Draakensteyn and Stellenbosch, and then the setting-up of taprooms everywhere be prevented, which now happens in these 2 hamlets.

Also, the Landdrost says that in the country all sorts of deeds, and even wills, codicils, &c. are drawn up by unqualified and ignorant persons, and by this many innocent folk are being wronged, which should be remedied.

As regards the [Company's] house at the colony of Stellenbosch, it

schoongehouden, en voor rekening der E. Compagnie gelevert te worden.

Deze Coloniers zyn verdeelt aldus

Infantery aan Stellenbosch	100	man
Draakestein	104	
Cavallery aan beide de Gehugten	69	
Infantery in de Tafelvalei in 2 Compagnien	176	
Cavallery dito	64	

	513	

En men meint, dat deze nog al zouden konnen vermeerdert worden, ook zou men de knegts by leening gegeven, in tyd van nood konnen employeren, en dit in hunne Acten laaten invloejen.

Ook zou men hier by konnen voegen, en tot 1 of 2 aparte Compagnien konnen maaken, zoo van de Pennisten, als van de Chirurgyns, en van de voornaamste ambagtslieden, en der gener die hun gagie hebben laaten afschryven.[284.] En de andere Compagnie zou bestaan uit zeevaart, en artilleryvolk. De Capitein der eerste kon zyn de Tweede persoon, Lieutenant en Vaandrig uit de mindere Polityke Bedienden, en over de zeevaart den Equipagiemeester, en andere Officieren van dat stof; op dat deze, tegen een tyd van nood eenigzins gedresseert mogten zyn, dat door een bequaam Sergeant zou konnen nu en dan geschieden.

Men groet alle Europische vaartuigen en schepen, aankomende, als zy de Fortres salueren, met gelyk getal van schoten, zelfs poetels[285.] die klein zyn, dat direct aanloopt tegen 't gebruik van geheel Indiën, en tegen de ordre der Hooge Regering, by Missive van den 12den September 1698[286.] die dit wel belasten ontrent konings schepen, doch alle anderen maar eens; en enterloopers[287.] in 't geheel niet.

284. Hier word na skynbaar nog 'n verdere kategorie verwys (vgl. *supra* voetnote VI/194 en 281) bestaande uit manne wat in naam deel van die manskappe uitgemaak het, en dikwels ‘passgangers’ genoem is. Hulle het as ‘vryskutte’ vir hul eie rekening gewerk (terwyl dié van voetnoot 194 vir die Kompanjie of vir die senior amptenare gewerk het), het soldy, onderhoud en brood gekry, het hulle werkure van hulle dienstydperk afgetrek en (soos dié van voetnoot 194) het 'n maandgeld betaal vir verdeling onder dié soldate wat militêre diens gedoen het. Maar die gebruik van ‘afschrijven’ hier is nie duidelik nie, tensy dit daarop dui dat hulle hul betaling laat oploop het totdat hulle na Holland teruggekeer het (waardeur hulle aansienlik bevoordeel is deur die wisselkoers). [RH]

285. Effens neerhalende term vir 'n klein seilskip.

286. Die brief vanaf Batavia is nie gevind nie. Valentyn het die teks hier foutief gelees; daar staan ‘alle and're, ... met twee schoten minder (as wat hulle afgevuur het) van het admiraels schip: of bij manquement van dien, van de vesting.’ [RH]

287. *Enterloopers* is 'n verouderde term vir seevarende koopmans wat handel dryf met inbreuk op die monopolie of voorregte van ander.

Ook dient men de verlooren ankers[288] te laaten visschen, en 'er een premie van 6 Ryksd. op te zetten, na de swaarte der zelve.

288. Nie ter wille van hul waarde nie, maar omdat hulle die ankertoue van ander skepe beskadig het. Die oorspronklike teks lees ‘ses of agt rixdaelders’, wat meer sin gee aan Valentyn se sinsnede. [RH]

seems to me that no advantage is to be had from it, and that it would be better sold, the more so since there are no funds there but rather a deficit, and the revenues do not cover the running expenses.

According to the placaat of June the 18th, 1689, everyone is obliged to plant 100 oak-trees each year on the land granted him by the Hon. Company, as is also stated on his title-deed; but since all properties are not equally suitable for this, the Town Councillors should select 2 or 3 suitable pieces of land, to be planted by all the inhabitants, and kept clean, and delivered for the account of the Hon. Company.

The colonists are divided thus: Infantry at Stellenbosch 100 men, at Draakestein 104, Cavalry at the two hamlets 109, Infantry in the Table Valley 176 in 2 companies, Cavalry ditto 64, Total 513. And it is considered, that these numbers could be increased; also in time of need it should be possible to make use of the farm-hands given on loan, and this should be inserted in their documents. Also 1 or 2 separate companies should be formed: one from the junior clerks and the Surgeons, the principal artisans, and those who let their pay be written off;[284] and the other of mariners and gunners [from the ships]. The Secunde should act as the Captain of the former, its Lieutenant and Ensign being chosen from the lesser Servants of the Council of Policy, and the mariners being commanded by the Equipagiemeester and other officers of that nature, so that these may be drilled against a time of need, which should be done now and then by a suitable Serjeant.

All European vessels and ships which arrive are saluted, when they salute the Fort, with an equal number of guns, even if they are small vessels,[285] which is directly contrary to the usage in all the Indies, and against the orders of the High Government, which by letter of September the 12th, 1698,[286] indeed order this for King's ships, but for all others one gun only, and for interlopers[287] none at all.

Orders should be given for lost anchors[288] to be fished up, and a reward of 6 Rxd. given for them, according to their weight.

I have also promoted to Under-Merchant, subject to the approval of the

Heb ook geadvanceert tot Onderkoopman *Willem ten Damme,*[289] Cassier hier, alzoo die bediening altyd door een Onderkoopman is waargenomen, onder approbatie der Heeren XVII.

Die ook verzoeke dat gelieven te aggreëren, dat aan 2 slaaven (de een van kindsbeen af den Extraordinaar Raad *Simon van der Stel* gedient hebbende, en de ander in dienst van den Heer *Willem Adriaan van der Stel* geweest hebbende) hun vrybrieven gegeven heb, te meer alzoo den laatsten Heer al voor eenigen tyd een andere slaaf in de plaats gegeven had; hoewel die naderhand gestorven is.

Men moet ook verzorgen, dat geen lyfeigens in vryheid worden gestelt, zonder Arte van cautie 'er nevens, volgens de Batavische Statuuten, van in 10 jaaren niet ten laste der Diaconye te komen, dat noodig is ook hier te practiseeren, te meer, alzoo alzulke Familien ten laste der Diacony gekomen zyn.

Ik verlaat my daar op, dat UE. deze Memorie, ten dienst der E. Compagnie, nakomen zult, alzoo 't anders vrugteloos is, die op te stellen; gelyk de jonge Heer *van Goens* mede zeer wel aanmerkt; anderzins kon ik my daar van zoo wel ontslagen hebben als de twee voorige Heeren Commissarissen zich daar van gedispenseert hebben; doch stel vast dat UE. deze defecten redresseeren zal.

Kaap de Goede Hoope
19 April 1708.

P.S. Zyn E. gaf nog eenige ordres ontrent de verrotte balken der pakhuizen. In dit laatste jaar waren hier gelevert aan de Compagnie

Tarw	8744 } mudden.
Rogge	2961 } mudden.
Boonen	391 } mudden.
Erweten	105 } mudden.

Deze staan in 't toekomende nog merkelyk te vermeerderen, en zullen derhalven in deze pakhuizen der E. Compagnie niet konnen geborgen worden, zoo dat 'er nog eenige nieuwe zullen dienen gemaakt, dat alvoorens in 't Vaderland van de Heeren XVII daar dient verzogt te worden, zoo dat niet al geschied is.

Zyn Edelh. van Hoorn in 't jaar 1710 *hier als Commissaris.* In 't jaar 1710 wanneer de Heer Generaal, *Johan van Hoorn,*[290] hier als Commissaris was, zogt zyn Edelheyd zich by deze borgery bemind te maaken, niet alleen door aan alle de zelven een fraay geschenk van geconfyte Gember (welke zyn Ed. van den Koning van Bantam in 't voorby zeylen geschonken was) en

289. Dit was nie die opperchirurgyn Willem ten Damme nie. Dit moet sy seun Hendrik ten Damme gewees het wat in 1686 aan die Kaap gebore is en in 1700 as adelbors in diens van die Kompanjie getree het. Hy was later kassier en in 1709 word hy weesmeester. In 1710 het hy na Batavia vertrek. Sien Resolusies 17/12/1709, 10/3/1710 en 25/3/1710 waar na hom verwys word as ‘ondercoopman en cassier’.
290. Hy het op 10/1/1710 aan die Kaap aangekom. Sien DR. [RH]

Lords XVII, the Cassier here, *Willem ten Damme,*[289] since this post is always filled by an Under-Merchant. I have also requested them to confirm the letters of freedom given by me to 2 slaves (one having served from childhood the Extraordinary Council of *Simon van der Stel,* and the other having been in the service of *Willem Adriaan van der Stel*), the more so in that the latter gave another slave in place of him, although this one died later.

Care should be taken that no slave is freed without an act of guarantee for him, according to the Statutes of Batavia, that for 10 years he will not become a charge on the parish. It is necessary that this be done here also, the more so since such families here have become such a charge.

I am confident that Y.E. will comply with this Memorial, since otherwise it were useless to prepare it, as also Heer *van Goens* the Younger very well remarks: otherwise I could have excused myself from the task, as did the two previous Commissioners; but I rest assured that Y.E. will remedy these defects.

At the Cape of Good Hope,
April the 19th, 1708.

P.S. H.E. also gave some orders regarding the decayed beams of the warehouses. During the past year there were delivered to the Company 8744 mudde of wheat, 2961 of rye, 391 of beans, 105 of peas; and these amounts should markedly increase in future, so that for this reason it will be impossible to store them in the warehouses of the Hon. Company. Some new ones should therefore be built, for which [permission] should first be sought in the Fatherland from the Lords XVII, if this has not already been done.

His Hon. van Hoorn here as Commissioner in the year 1710. In the year 1710, when [Governor-]General *Johan van Hoorn*[290] was here as Commissioner, he sought to make himself popular with the Burghers, not only by giving them a fine present of preserved ginger (with which H.E. was presented before sailing by the King of Banda) and of tea, but also a donation of 1000 gld. to the poor here, to which Heer *van Rhyn,* Councillor of the Indies, added 500 gld.; and H.E. also on this occasion made

Thee, mitsgaders een gift van 1000 guld. aan den Armen alhier te doen, waar by de Heer *van Rhyn* ordinaris Raad van Indiën, 500 guld. voegde, maar zyn Ed. dede ook een voorstel, om hier by gelegenheyd een fraay Stadhuys, op de rey daar 't Huys van de Heer *Blezius*[291.] staat, en een Borgerwagthuys, te maken; waar in de borgers wel grooten zin hadden; dog als zy naderhand hoorden, dat zy 'er 1000 Rders toe zouden moeten uitschieten, zoo bleef dit gansch werk steken.[292.]

Zyn Edelheyd dee ook als Commissaris der Kaap deze navolgende vraagen aan den Heer *Assenburg,* en den Raad alhier, welke ons licht ontrent veel zaaken, te voren van ons met opzet voorby gegaan, zullen geven.

Vraagen door den heer Johan van Hoorn, *Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën, Zeevoogt der Retourvloot* (*die in 't jaar* 1709 *vertrok*) *en Commissaris van Kaap der Goede Hoope, in 't jaar* 1710 *aan den Heer* Louis van Assenburg, *Gouverneur, en den Raad alhier, gedaan.*[293.]

1 Vraage. *De Kaart van 't Kasteel, door wie dit begonnen, en wanneer 't volbouwt is.*
Antwoord. Dit is zyn Ed. al bevoorens berigt, en de Kaart zyn Ed. overgegeven.

2 Vraage. *De Kaart van de verdeeling van deze Stadt, of van 't Vlek.*
Antwoord. Als vooren.

3 Vraage. *Welke de Leden van den Polityken Raad zyn.*
Antwoord. De Gouverneur, Tweede, Fiscaal independent, en de verdere bevoorens reets gemelt.

4 Vraage. *Welke de Leden van Justitie?*
Antwoord. Deze zyn bevoorens al mede gemelt.

5 Vraage. *Wat Collegien hier meer zyn.*
Antwoord. Alle de zelve zyn bevoorens al aangewezen by 't beschryven van de Regeering der Kaap.

291. Dit is die huis wat Valentyn eerder al as ‘een zeer schoon huis’ beskryf het. Sien VRV II-2, bl. 80.
292. Kolbe (bl. 624) het die volledige verhaal: die voorgestelde uitbreiding van die Waghuis (wat ‘later’ 'n Stadhuis sou word) was gedeeltelik op grond wat aan Elzevier, W.A. en F. van der Stel behoort het, en liewer as om geld in dié se verafskude hande te laat kom, het die Burgers verkies om die voorstel van die hand te wys. [RH]
293. Van 14/1/1710 tot 27/3/1710 teken Joan van Hoorn die resolusies van die Politieke Raad. In daardie resolusies kom die verskillende vrae naas talle ander ter sprake.

a proposal to build here a fine Town Hall, on the row where stands the house of Heer *Blezius,*[291] together with a Burgher Guard-House. For this the Burghers had a great liking; but when they later heard that they must pay an additional 1000 Rxd. towards the cost, the whole matter remained in abeyance.[292]

H.E. as Commissioner also put the following questions to Heer *Assenburg* and the Council here, which will enlighten us regarding various matters, previously passed over intentionally:

Questions put in the year 1710 by heer Johan van Hoorn, *Governor-General of the Netherlands East Indies, Admiral of the Return-fleet* (*which left in the year* 1709) *and Commissioner at the Cape of Good Hope, to Heer* Louis van Assenburg, *Governor here, and to the Council.*[293]

1. *By whom was the plan of the Castle made, and when was the same completed?*

   Reply. This has already been reported to H.E., and the plan handed over to him.

2. *The map of the lay-out of this town or hamlet?*
   Reply. As before.

3. *Who are the members of the Council of Policy?*
   Reply. The Governor, the Secunde, the Independent Fiscaal, and the others already stated.

4. *Who are the members of* [*the Council of*] *Justice?*
   Reply. These also have been stated previously.

5. *What other Assemblies are there?*
   Reply. All these were previously detailed in the description of the Government of the Cape.

6, 7, 8 Vraagen. *Wat Militairen, verdere Bedienden der E. Maatschappy, en hoe veel Borgers.*
Antwoord. Hier over is, zoo verre dat noodig is, bevoorens al mede gesproken.

9 Vraage. *Hoe veel Borger-Familien.*
Antwoord.

Borgers	656
Vrouwen	339
Zoonen	458
Dochters	470
Groote Slaaven	1294
Slaavinnen	260
Kleine Slaaven	99
dito Slaavinnetjens	122

	3698

10 Vraage. *Hoe veel der zelve zich hier aan de Kaap onthouden.*
Antwoord. Ruim vyf honderd.

11 Vraage: *Hoe veel huizen in de Tafelbaai staan; en welke Kerkbedienden hier zyn.*
Antwoord. Hondert vyf en vyftig, die Ratelwagtsgeld[294.] betalen, en onder de stadt behooren.
Men heeft nu aan 't Kasteel een Predikant, en een aan Stellenbosch, doch nu was de Predikantsplaats op Draakenstein open.[295.] Ook wint een Predikant hier op zyn hoogste 120 guld. ter maand, mits 25 per Cento verlies en dan, by gunst, geld[296.] genietende.
Hier waren ook 5 Krankbezoekers, 2 aan 't Kasteel, 2 op Draakestein, een Fransche en een Nederduitsche, en 1 aan Stellenbosch, welke laatste ook Geheimschryver van den Landdrost en Heemraad is.
Aan 't Kasteel zyn ook 2 Ouderlingen, een Dienaar der E. Compagnie, en een Borger, en 4 Diakenen, van yder twee; mitsgaders 2 Ouderlingen en 2 Diakenen aan Stellenbosch, en 2 Ouderlingen en 4 Diakenen op Draakestein.

294. Dié was ¼ Rxd. per maand (Kolbe bl. 616), as betaling vir die nagwagte. [RH]
295. Sien ook bl. 34, 42 en 157 in die oorspronklike uitgawe; VRV II-2, bl. 172, 173*n*, 180 en VRV II-4, bl. 258.
296. Die sin is onduidelik. Wat Valentyn hier bedoel met ‘en dan, by gunst, geld genietende’ is die feit dat predikante soms geldgeskenke ontvang het, daardeur is hulle skamele salaris effens aangevul.

De regeerende Diakenen hebben 't opzigt over de nieuwe Kerk, die in 't jaar 1701 uit de Armen-middelen begonnen is gebouwt te worden. Ook staat het bestier der Armen-middelen en van de Kerkelyke inkomsten alleen aan hen; doch geen penningen mogen anders dan by besluit van den Kerkenraad uitgezet, en ook geen andere verbetering aan de Kerk gedaan worden.

6, *What soldiers and other Servants of the Hon. Company* [*are there*] *and how*
7, *many Burghers?*
8. *Reply.* Details of these have already been given, as far as it is necessary.

9. *How many families of Burghers?*
Reply. Burghers 656, Wives 339, Sons 458, Daughters 470; Adult Male Slaves 1294, Slave-women 260, Slave Boys 99, Slave Girls 122, in all 3698.

10. *How many of these live here at the Cape?*
Reply. Fully five hundred.

11. *How many houses are there at the Table Bay, and what Church-servants are there here?*
Reply. One hundred and fifty-five which pay Watch-Money.[294] At present there is one Preacher at the Castle and one at Stellenbosch, but the post of Preacher at Draakenstein is vacant.[295] Also a Preacher earns here at the most 120 gld. a month, with a loss of 25 per cent., and then, by favour, enjoying presents in cash.[296] There were also 5 Lay-Readers here, of whom 2 at the Castle, 2 at Draakestein, being one French and one Dutch, and 1 at Stellenbosch, who is also the Secretary of the Landdrost and the Heemraad. At the Castle there are also 2 Elders, one being a Servant of the Hon. Company and one a Burgher, and 4 Deacons, two of each; together with 2 Elders and 2 Deacons at Stellenbosch and 2 Elders and 4 Deacons at Draakestein. The Deacons in office have the supervision of the new church, the building of which was begun in 1701 from the Poor-funds. Also the administration of these funds and of the church depends on them only, although no money may be expended except by resolution of the Church Council, nor any improvements made to the church. According to the books of the parish the revenues for the year 1709 to 1710 were 6906-4-8, the expenditure 2872-16-0.

Volgens de boekjens der Diakonie waren de inkomsten van 't jaar 1709 tot 1710 6906-4-8. De uitgave 2872-16-0.

12 Vraage. *Waar hier buiten al volk legt?*[297.]
Antwoord. Op de buitenposten in 't land van Waveren legt 5 man; in de Groene Kloof nu 4, aan de Klapmuts in 't Grasveld 2, aan Visschershok 2, op de Leeuwenkap 2, en in 't Rietveld zomtyds 3 of 4 om riet voor de E. Compagnie te kappen.
Op 't Robben-eiland legt 1 sergeant, 1 korporaal, en 7 soldaaten.
Op 't Dassen-eiland heeft men geen volk, dan als men Traan brand.
In de Saldanha-baai legt 1 korporaal, en 3 soldaaten.
Ook legt 'er nog veel volk op andere buitenposten, behalven de baazen en onderbaazen in yder thuin, en de baas-houtkapper met zyn volk in de bosschen, 't Paradys,[298.] enz. met zyn veldwagter, om opzigt over de bosschen te nemen.
Van de buitenbezetting, en landen, zyn geen kaarten; maar wel erfboeken van yder huis en plaats, zoo aan 't Kasteel, als aan Stellenbosch, en op Draakestein.

De Punten van 't Kasteel zyn deze:

Catzenelleboge.	} Die alle zeer wel van geschut voorzien zyn.
Nassau.	} Die alle zeer wel van geschut voorzien zyn.
Leerdam.	} Die alle zeer wel van geschut voorzien zyn.
Orangie.	} Die alle zeer wel van geschut voorzien zyn.
Buuren.	} Die alle zeer wel van geschut voorzien zyn.

13 Vraage. *Hoe veel runderen, schaapen, paarden, enz. hier zyn?*

297. Vgl. VRV II-2, bl. 204 waar ‘'t Grasveld’ en ‘Klapmuts’ egter as twee afsonderlike plekke voorkom. [RH]
298. Dit was een van die Kompanjie se bosse agter Tafelberg. Valentyn beskryf dit op bl. 216 in VRV II-2 as een van die groot bosse wat toe nog bestaan het. By die groot houtskaarste aan die Kaap het die Kompanjie egter altyd streng gewaak dat daar nie willekeurig hout gekap is nie, daarom was daar orals veldwagters. In die instruksies vir ‘houtvesters’ uit die jaar 1714 lees ons: ‘Een onderhoutvester zal van het Paradijs de bosschen tot aan de Caeb ... alle morgen vroeg visiteeren ... Een onderhoutvester sal passeeren de bosschen van het Paradijs tot aen de Houtbhaij en van daer weder keeren, onder langs de hel, voorts opgaende langs de Wittebomen en door de bosschen agter Constantie (sic) ... weder keerende ... langs de Wijnbergen na sijn post.’ (*Resolusies* IV, bl. 416-417.) Volgens hierdie instruksies was die Paradijs in die omgewing van Constantianek en Kirstenbosch.

Antwoord.[299] Volgens opgave der Borgers waren 'er (hoewel ongetwyffelt eer meer) deze:

Schaapen	131630
Ossen	7091
Koejen	6352
Kalveren	3573
Vaarzen	3066
Dito der E. Compagnie	288
Perziaanze Ezels	4
Gemeene dito	68
Perziaanze Schaapen	6
Hottentotsze Schaapen tot spys voor de slaaven ingeruilt	123
Runderen, melkkoejen, vaarzen, en 2 trekossen, kalveren	823
Ossenwagens	15

299. Klaarblyklik foutief. Ongelukkig kon die oorspronklike teks van Hoorn se ondervraging nie opgespoor word nie. [RH]

12. *Where inland are soldiers stationed?*[297]
Reply. At the outpost in the land of Waveren 5 men, at the Groene Kloof now 4, at the Klapmuts in the Grasveld 2, at Visschershok 2, on the Lion's Head 2, and at the Rietveld sometimes 3 or 4, to cut reeds for the Hon. Company. Also on the Robben Island there were 1 Serjeant, 1 Corporal, and 7 men. On the Dassen Island there are no men, except when oil is being extracted. At the Saldanha Bay there are 1 Corporal and 3 men. There are also many men at other outposts, besides the Foreman and Assistant Foreman in each garden, and the Chief Woodcutter with his men in the forests, the Paradys[298] etc., with his ranger, to have oversight over these forests.
There are no maps of the inland-properties and lands, but title-books for each house and property both at the Castle and at Stellenbosch and Draakestein.
The bastions of the Castle are Catzenellebogen, Nassau, Leerdam, Orangie, Buuren, all being very well provided with cannon.

13. *How many cattle, sheep, horses, etc. are there?*
Reply.[299] According to the statements of the Burghers (although undoubtedly there are more than these): Sheep 131630, Oxen 7091, Cows 6352, Calves 3573, Pigs 3066, ditto of the Hon. Company 288, Persian Asses 4, Ordinary ditto 68, Persian Sheep 6, Hottentot Sheep got by barter as food for the slaves 121, Cattle, Milch-cows, Pigs, and 2 Draught-oxen, Calves 823, Ox-waggons 15, Horse-waggons 4, Carts 1. It is unknown how many waggons, carts, etc. are owned by the Burghers.

Paardewagens	4
Karren	1

Hoe veel wagens, karren, enz. 'er by de Borgers zyn, is onbekent.

14 Vraage. *Hoe veel leggers Wyn men nu hier in een jaar van de wynoegst, mitsgaders van de koornoegst heeft.*
Antwoord. Dit jaar by opgawe waren 'er wynstokken, 2729300
Waar van zouden komen leggers, 1190
Anders rekent men 1 legger wyn van 1000 wynstokken.
Dit jaar waren 'er gezaaid 1582½ mudden terw.
En daar af gewonnen 20264
Van 375 mudden rogge was gewonnen 1175
Van 73½ dito garst, 1107
En 't jaar te vooren gewonnen,

Van { 1313 mudden tarw, 18876

Van { 305 dito rogge, 1685

Van { 64¾ dito garst, 544

Doch dit wort zelden na waarheid opgegeven, om de tiende te ontwyken.

15 Vraage. *Hoe veel Hottentots onder Compagnies gehoorzaamheid staan.*
Antwoord. Dit is niet wel te bepaalen, alzoo zy met hun vee dan hier, dan daar, leggen.

Volgens de jongst geslotene boeken waren 'er in een jaar 24 leggers traan op het Dassen-eiland en in de Saldanha-baai, en nu jongst op 't Dassen-eiland nog 16¾ leggers, van zeerobben gebrand. Men had dat bevoorens ook al getragt van Noordkapers[300.] te doen, waar toe alle de gereedschappen reets ontboden waren; doch daar is niets op gevolgt.

Compagnies slaaven hier waren onder den 31sten Augusti deze:

Mans	127
Vrouwen	183
Kinderen	130
	---
	440 koppen

300. Walvisse, *Physeter macrocephalus.* [RH]

Die een brood 's weeks (even eens als de bezetting) genieten, benevens eenige oude ryst, eenige azyn, eenige ponden peper,[301.] en tweemaal 's jaars kleederen; doch de Mandoors, en andere Hoofden, krygen dubbeld van 't zeildoek, en blaauw lywaad; en beliepen de winterkleederen ... 3524-5-0

en de zomerkleeding ... 2771-5-0

6295-10-0

301. Hier is daar skynbaar 'n setfout. Dit moet moontlik lees: ‘peper, doch de Mandoors, en andere Hoofden, krygen dubbeld; en tweemaal 's jaars kleederen van 't zeildoek, en blaauw lywaad’. *Mandoor* is 'n voorman, uit die Portugees *mandador.* [RH]

14. *How many leggers are obtained here from the grape-harvest and from the corn-harvest?*
Reply. This year there were stated to be 2729300 vines, from which 1190 leggers should be obtained (although some reckon one legger for every 1000 vines). This year 1582½ mudden of wheat was sown, from which 20264 were gained; and the previous year from 1513 mudden of wheat 18876 were gained, from 305 of rye 1685, from 64¼ of barley 544. But this is seldom correctly stated, to avoid the tithes.

15. *How many Hottentots subject to the Company are there?*
Reply. This is difficult to establish, since they lie now here with their cattle, now there.

According to the books just closed 24 leggers of oil were extracted from the seals on the Dassen Island and in the Saldanha Bay, and just now another 16¼ leggers on the Dassen Island. Previously the attempt was also made to get oil from the Noordkapers,[300] all the gear for which was sent for, but it came to nothing.

On August the 31st, the Company's slaves were as follows: Men 127, Women 183, Children 130, or in all 440 head. They receive one loaf a week (the same as the garrison), with some old rice, some vinegar, pepper, (but the Mandoors and other such get double) and clothing twice yearly, of sailcloth and blue linen.[301] The winter-clothing costs 3524-5-0, the summer-clothing 2771-5-0, or in all 6295-10-0.

On August the 31st there were 51 deportees, including 2 girls, 18 Europeans on the Robben Island, and 31 natives, being Chinese, Malays, and men from Ceylon and Macassar, who receive the same as the Company's slaves, but without the pepper.

As regards the ration-money, rations, etc. here: The Governor's ration-money is 30 Rxd. a month, and H.E. receives also some provisions for his table, according to the separate account in the ledger. The ration-money of the Secunde and of the Fiscaal is 13 Rxd., together with 20 pounds of butter, 8 of candles, 2 cans of olive-oil, 4 of train-oil, ½ mudde of wheat,

Onder den 31sten Augusti waren hier 51 Banditen, en daar onder 2 meyden, 18 Europiaanen op 't Robben-eiland, en 31 Inlanders, zynde Chineezen, Maleyers, Macassaaren, Cingaleezen, die 't zelve, als Compagnies slaaven, uitgenomen de peper, genieten.

Wat nu de kostgelden, rantsoenen, enz. hier betreft.

Het kostgeld van den Gouverneur is hier ter maand, Ryksd. 30.

Ook krygt zyn Ed. eenigen voorraad voor de tafel, volgens een aparte rekening in 't groot boek.

Het kostgeld van den Tweeden, en van den Fiscaal, 13.

Nevens 20 pond boter.
8 pond kaarzen.
2 kannen olyven-olie.
4 kannen traan.
½ mudde tarw.
16 kannen wyn.
2 vragten brandhout.

De Capitein en Predikant genieten kostgeld, 13.

Brandhout, en tarw als vooren; doch Boter 10 pond. Kaarzen 8 dito, aan 't Kasteel; doch aan Stellenbosch, en op Draakestein maar 4 pond, als ook de Capitein. Olyven-olie 2 kannen. Traan 4 dito. Wyn 8 dito.

Schipper *Brommert,*[302] de Lieutenant, en de Opperwondheeler, yder kostgeld, Ryksd. 8. Wyn 6 kannen. Brandhout 1 vragt.

De Onderkooplieden, Boekhouders, in bediening zynde, Krankbezoekers, Baas Thuinier, Baas Smid, aan kostgeld, Ryksd. 6. Wyn 6 kannen. Brandhout 1 vragt.

Assistenten, Provisioneel dito, de Landdrost, Sergeanten, Bode, Onderwondheeler, Baazen, kostgeld, Ryksd. 4. Wyn 1½ kan.

De Onderbaazen, Mandoors,[303] Ziekenvader, Koetzier, enz., 3 Ryksd. vry geld, zynde 11 persoonen, waar van 7 persoonen genieten 2 Ryksd. vry geld.

Ambagtslieden[304] 1½ Ryksd. vry geld, en 1½ Ryksd. subsidie, en alle week 1 brood van 9 pond.

Corporaals 1 Ryksd. vry geld,[305] ½ dito subsidie, brood als vooren.

Soldaaten, Matroozen, Bosschieters, enz. ¾ Reaal vry, ¾ subsidie, brood als vooren.

Een Predikants weduwe geniet het halve tractement (of de helft der buitenvoordeelen) van een Predikant van Stellenbosch.

De leverantie der schaapen had voor de helft de Burgerraad *Henning Husing,* en voor de andere helft de Burgerraad *Klaas Henrikszoon Diepe-*

302. Jan Brommert het in 1692 van Amsterdam na die Kaap gekom waar hy eers onderstuurman was. Simon van der Stel het hom tot opperstuurman en Wouter Valckenier tot skipper bevorder. In 1704 het hy onder W.A. van der Stel ook nog Equipagiemeester geword. In 1710 is hy en kaptein Oloff Bergh as buiteregente van die hospitaal aangestel. Later het hy ook lid van die Politieke Raad geword. Brommert was getroud met Anna van Schalkwyk.
303. Hier blanke voormanne, nie soos hierbo nie. [RH]
304. Sien *supra* voetnoot VI/194.
305. D.w.s. sonder dat hul rekening gedebiteer word; maar sien *supra* voetnoot 194. Die ‘Reaal’ moet hier waarskynlik as een Rxd. opgevat word. [RH]

10 cans of wine, 2 loads of firewood. The Captain and the Preacher get 13 Rxd. ration-money, firewood, wheat, olive-oil and train-oil as above, but of butter 10 lb., candles 8 lb. at the Castle but 4 only at Stellenbosch and Draakestein, as also the Captain, and wine 8 cans. Skipper *Brommert,*[302] the Lieutenant and the Chief Surgeon each receive 8 Rxd. of ration-money, 6 cans of wine, and 1 load of firewood. The Under-Merchants, Bookkeepers in service, Lay-Readers, Chief Gardener and Chief Smith each receive 6 Rxd. as ration-money, 6 cans of wine, and 1 load of firewood. The Assistenten, Acting-Assistenten, the Landdrost, Serjeants, Messenger, Assistant Surgeon and Foremen each receive 4 Rxd. ration-money, and 1½ cans of wine. The Under-foremen, Mandoors,[303] Hospital-Manager, Coachmen, etc., being 11 persons in all, receive 3 Rxd. gratuities, but 7 of them receive 2 Rxd. only. The Artisans[304] receive 1½ Rxd. gratuities, together with 1½ Rxd. ration-money, and 1 loaf of bread each week, weighing 9 lb. The Corporals receive 1 Rxd. gratuities,[305] ½ Rxd. ration-money, and bread as the last-named. The Soldiers, Sailors, Gunners, and such-like receive ¼ Reaal of gratuities, ¼ [? ditto] of subsistence-money, and bread as before.

The widow of a Preacher receives the half-pay (or the half of the perquisites) of a Preacher at Stellenbosch.

The Town Councillor *Henning Husing* has one half of [the monopoly for] the supply of sheep, and the other half [is shared by] the Town

nauw,[306] en *Michiel Ley;*[307] welker accoord, voor 3 jaaren met de Compagnie aangegaan, nu in 't jaar 1710 zou ten einde loopen.

De vaartuigen, die men hier had, waren de brigantyn d'Anoy, de galjoots[308] de Mercurius, de Postlooper, 1 landboot, en 2 schuiten.

Men geeft doorgaans aan yder schip van 160 voet, na Indiën gaande 12 schaapen; doch aan een van 145 voet maar 10, en 8 aan een van 130, en 6 aan een van 100 voeten.

Baas *Hartog*[309] alleen levert de groente aan de schepen uit 's Compagnies thuin, bestaande in kool, geele wortelen, knollen, radys, salaade, boontjens, zuuring, boeren-boonen, beete, en andere fyne groente, doch dat laatste maar voor de kajuit, alles na den tyd van 't jaar; ook wel queepeeren, konkommers, en pompoenen, als 'er die overvloedig zyn.

De vertrekkende schepen monstert de Fiscaal independent, die daar toe wel den Soldy-boekhouder, of den Overdrager, gebruikt.

Het brandhout wort uit 's Compagnies bosschen gehakt, en met haare wagens, en ossen of paarden herwaarts gebragt.

Kalk wort van de schelpen, door de Banditen op 't Robben-eiland geraapt zynde, gebrand; doch dit wort gemeenelyk op 't plein van 't Kasteel of voor 't Ravelyn gedaan.

Jaarlyks word hier ook een ziel-beschryving, nevens een omstandige aanteekening van yders bezit, voor zoo verre de landbouw, enz. raakt, opgestelt, en alles door uitdrukkelyk daar toe uitgezonden Gecommitteerden opgenomen.

Hottentots-Holland was zeer goed voor paarden, rammen, en moerschaapen met haare zuigelingen; de Klapmuts voor ossen en bullen; de Kuil voor jonge oyen, speellammeren, en vaarzen; de Tygerbergen, Bommelshoek,[310] en de Boereboom[311] voor moerschaapen, gelyk mede aan de diepe Rivieren; en Henrik Vissershoek voor

306. Claasz Hendricks Diepenauw (Diepenau) het van 'n dorpje in Holstein gekom. Hy was eers met Anna Slecht van Mörs getroud, en na haar dood met Adam Tas se suster, Sara Wilhelmina Tas. Diepenauw was 'n welgestelde vryburger wat drie plase gehad het naas 'n stuk land ‘gent. Sonneblom onder de Wintberg’. Die drie plase was ‘De Mosselbank’ (toegeken in 1698), ‘Klipheuvel’ (1704) en ‘De Eensaamheijt’. As burger het hy 'n aktiewe rol gespeel en was o.a. burgerraad, weesmeester, kommissaris van kleine sake en van huweliksake. In 1707 doen hy aansoek om slagter te mag word. Volgens die Resolusies van 10/5/1707 word dit aan hom toegestaan met die vermerk dat ‘hij van sig selven seer rijk in 't vee is’.
307. Michiel Ley, van Basel in Switserland, het in 1696 as soldaat na die Kaap gekom. Hy het vryburger geword en in 1697 met Engela Breda van Delft in die huwelik getree. Reeds in 1700 word hy in 'n kontrak beskryf as Kompanjieslagter. In 1705 word die ‘privilegie van vrij slagten’ aan hom toegeken. Hy word in 1707 as een van die vier geprivilegeerde slagters genoem. Aangesien hy 'n vriend van W.A. van der Stel was, het hy by die burgers in onmin geraak.
308. Klein seilboot met dek en enkel mas, in staat om sowat 6 man te dra, platboom en moontlik met lyboord. Dit was baie vinnig by gunstige wind en dus dikwels gebruik vir dringende sendings, maar baie lomp wanneer daar gelaveer moes word. Die landskuit (sien VRV II-2, bl. 64) het onder bevel van die Equipagiemeester gestaan en die kleiner skuite insgelyks. [RH]
309. Nl. Jan Hartog wat Oldenland in 1698 as baastuinier opgevolg het. Sien ook VRV II-2, bl. 108-110.
310. Aan die Dieprivier/Soutrivier tussen Visschershok en die Rietvlei; dit kom nie op die moderne kaarte voor nie. [RH]
Sien verder VRV II-2, bl. 227, 322 en 366.
311. Naby Houtbaai. [RH]

hamels; de Riet-vallei voor geiten en bokken, die alle te zamen om de bequame weiden zeer verre van malkanderen leggen.

Councillor *Klaas Hendrikszoon Diepenauw*[306] and *Michiel Ley*[307] under a three-year contract, which will expire in the year 1710.

The vessels [stationed] here are the brigantine Anoy, the galliots[308] Mercurius and Postlooper, one shore-boat, and 2 skiffs.

As a rule to each ship of 160 feet bound for the Indies 12 sheep are given, but to one of 145 feet 10 only, 8 to one of 130 feet, and 6 to one of 100 feet.

The Foreman *Hartog*[309] alone delivers the vegetables from the Company's Garden to the ships, consisting of cabbages, carrots, turnips, radishes, lettuce, beans, sorrel, broad beans, beetroot; and other delicate greenstuffs, but these last only for the cabin, all according to the time of year, also quinces, cucumbers and pumpkins if they are abundant.

The ships leaving are inspected by the Independent Fiscaal, who uses for this also the Soldy-boekhouder or his delegate.

The firewood [for the ships] is cut in the Company's forests, and brought with its ox- or horse-waggons.

Lime is burnt from the shells gathered by the deportees on the Robben Island, but this is usually done on the Castle-plain, or in front of the ravelin.

There is made a yearly census here, together with a detailed note of the property of each person, as far as the agriculture is concerned, and everything is checked by Commissioners expressly sent out for this.

Hottentots-Holland was very suitable for horses, rams, and ewes with their lambs; the Klapmuts for oxen and bulls; the Kuil for young geese, sucking-lambs, and pigs; the Tygerbergen, Bommelshoek[310] and the Boerenboom[311] for ewes; as also at the Diepe Rivers and Henrik Vissershoek for wethers; the Riet Valei for he- and she-goats, all these places lying very far from each other because of the good pastures.

Both green and dried peas can be had, though little of the latter, and

Groene en graauwe erweten waren 'er nu mede, doch de laatste nog weinig; doch zoo veel te meer witte of turkze uitgepelde boonen te bekomen, het last van 3066 pond tegen 315-7-0 of de mudde tegen 18 guld., en 1 last groene erweten tegen 367-11-8 of 21 guld. de mudde.

Dit nu zyn wel de voornaamste zaaken, die in dezer voegen door den Heer Gouverneur *Assenburg,* en zyn Raad, aan zyn Edelheid, op zyne verscheidenerlei daar over gedaane vraagen, opgegeven zyn.

Wy zouden nog veel andere dingen hier hebben konnen byvoegen; doch hebben die reeds hier en daar op andere plaatzen, daar het te pas quam, opgegeven en aangehaalt, behalven dat wy ook best oordeelden zommige zaaken over te slaan, om geen meer licht aan dezen en genen, dan 't behoort, te geven.

Verder is 'er onder de regeering van de Heer *van Assenburg* niet anders van belang voorgevallen, dan dat zyn Tweede persoon de Heer *d'Ableing* in 't jaar 1710 ook als Extraordinair Raad na Indiën vertrokken,[312] en als Tweede door de Heer *Willem Helot* vervangen, waar na de Heer *van Assenburg* den 27sten December 1711 hier overleden is.[313]

De Heer Chavonnes, Landvoogt in 't jaar 1714. Ondertusschen wiert de Heer *Helot* by den Raad als Gezaghebber aangestelt, die dit tot den 24sten Maart 1714 waargenomen heeft, wanneer de Heer *Maurits Pasques de Chavonnes* met de Kokkenge hier als Extraordinair Raad van Indiën, en Gouverneur van de Kaap der Goede Hoope, en van 't eiland Mauritius, verscheen.[314]

Zyn Ed. wiert door de Heeren *Helot, Valkenier* (Zeevoogt der Retourvloot) en veel andere Heeren, onder 't balderen van 't geschut (doende 't Fort 21, de Admiraal 19, de Onderzeevoogt 17, de Schout by nacht 15, en de verdere schepen der vloot 13 schooten yder, toen zyn Ed. van boord ging) zeer staatelyk afgehaalt, en den 28sten dito als Gouverneur voorgestelt. Zyn Ed. quam daar met Mevrouw zyne gemaalinne, en ettelyke kinderen, benevens zynen neve, Capitein *Chavonnes.*[315]

By de komste van de Heer *Chavonnes* trad de Heer *Helot* weer tot zyn voorige bediening van Tweede persoon, doch hy bediende die maar 't jaar 1715, wanneer zyn Ed. (een koek hem door een ondankbaaren gebakken) na 't Vaderland ontboden,[316] en door de Heer *Abraham Kraanendonk*[317] als Opperkoopman en Tweede vervangen wiert, die deze bediening tot 't jaar 1721 waargenomen heeft, en toen hier overleden is, zynde (zoo men zeide) kort te vooren of 1720 buitengemeen Raad van Indiën gemaakt.

312. Sien DR van 4/7/1710. [RH]
313. DR 27/12/1711. [RH]
314. DR 24/3/1714. [RH]
315. Sien ook Deel V, bl. 161; in hierdie uitgawe bl. 288.
316. Die Resolusies van 29/5/1714 bevat ontheffing, weens diefstal van hout uit die Kompanjie se voorraad; dié van 10/1/15 het die opdrag dat hy onmiddellik moes vertrek soos deur die Here XVII beveel in hul brief van 19/7/1714, wat op dié dag ontvang is. (DR) [RH]
317. Abraham Cranendonck was van Amsterdam afkomstig. Hy teken die Resolusies tot einde Julie 1721. Die DR vermeld dat hy op 8/10/1721 oorlede is. Sy weduwee, Elisabeth Angelica Burlamachi, het in 1722 na Batavia vertrek. In die Resolusies van 14/4/1722 word na hom as ‘wijlen den Heer Raad Extraords. van India, Abraham Cranendonk’ verwys. Die benoeming moes dus nog voor sy dood in krag getree het.

very large quantities of white or Turkish beans, the load of these selling for 315-7-0 or the mudde for 18 gld., and the load of green peas for 367-11-8, or the mudde for 21 gld.

These now are the principal matters which are given in this form by Governor *Assenburg* and his Council as replies to H.E.'s various questions. We could have also added many other things here, but have already suitably dealt with them elsewhere, and have thought it best to pass over some matters in order not to throw more light on them than they merit.

Nothing further of note occurred under the rule of Heer *van Assenburg,* except that his Secunde Heer *d'Ableing* left for the Indies[312] as Extraordinary Member in the year 1710, and was replaced as Secunde by *Willem Helot,* after which Heer *van Assenburg* died here on December the 27th, 1711.[313]

Mr. Chavonnes 'Landvoogt' in the year 1714. Heer *Helot* was then appointed Administrator by the Council, which post he held until March the 24th, 1714, when Heer *Mauritz Pasques de Chavonnes* arrived[314] here in the ship Kokkenge as Governor of the Cape of Good Hope and of the Island of Mauritius.

H.E. was received in great state by the Heeren *Helot, Valkenier* (the Admiral of the return-fleet) and many others, amid the thunder of the guns, the Fort firing 21, the Admiral 19, the Vice-Admiral 17, the Rear-Admiral 15, and the other ships of the fleet 13 each as he disembarked; and was presented as Governor on the 28th. H.E. came here with his wife and some children, besides his nephew Captain *Chavonnes.*[315]

On the arrival of Heer *Chavonnes* Heer *Helot* reverted to his former post of Secunde, but held it only until 1715, when he was summoned[316] to the Fatherland (a cake ungratefully baked for him) and replaced as Upper-Merchant and Secunde by Heer *Abraham Kraanendonk.*[317] He performed this duty until the year 1721, when he died here, having been made (it is

Hy is in dat zelve jaar door den Heer *Jan de la Fontaine* als Tweede vervangen, die deze bediening tot nog toe hier waarneemt.

Ondertusschen bestierde de Heer *de Chavonnes* deze Kaapze Colonie, volgens de berigten, van daar gekomen, zeer loffelyk; doch in 't jaar 1725 verstonden wy, dat zyn Ed. den 8sten September 1724 hier overleden,[318.] gelyk in des zelfs plaats de Heer *Pieter Gysbert Noot* Directeur en Ingenieur over de Fortificatien en Approches van Indiën in September 1725 door de Heeren XVII gekooren, hoewel hy eerst in 't jaar 1726 hier als Landvoogt komen zal.[319.]

Eer wy nu van deze stoffe afscheiden, moeten wy deze en gene zaaken, onder de vraagstukken, door den Heer *van Hoorn* gedaan, en zoo net niet, als het behoort, beantwoord, wat nader ophelderen.

	Hollandze guld.
De Gouverneur trekt jaarlyks aan gagie	2400
Kostgeld, 30 Rders ter maand, of in 't jaar	900
En buitendien[320.] nog maandelyks Ryst, 1500 pond. Padi, of Ryst in bossen, 30 b. Boekweite Meel, 2 mudd. of 360 pond. Schaapen, 4. Olyven-olie, 4 kann. Azyn, zoo veel noodig is. Brandewyn, 4 kann. Wyn, een Inlandze emmer.[321.]. Sek, 16 kann. Mom, of Holl. bier, 20 dito. Boter, 25 pond. Waschkaarzen, 15 dito. Smeer-kaarzen, 10 dito. Zoute vleesch, of spek, 20 dito. Speceryen, 2 dito. Brandhout, 31 voer.	
Verder geniet hy vry pakhuis, of van kleederen tot zyn lyf, den inkoop	

318. Op 8/9/1724 volgens die DR. [RH]
319. Hy het volgens die DR op 12/2/1726 aangekom. [RH]
320. Die lys is uit Kolbe (bl. 665) geneem, waar egter 8 kanne brandewyn aangegee word en 4 pond peper bygevoeg word asook een vrag hout ‘oder auch so viel als er brauchet’. [RH]
321. 'n Emmer is ¼ lêer, ca. 40 gelling. [RH]

tegen 25 per Cento, en ook wel tegen den inkoop.[322.]

Vrugten uit Compagnie's thuin om niet.

Slaaven[323.] en Slaavinnen tot zyn huis noodig en der zelver kost en kleederen vry.

Voor 't afscheidsmaal aan de retourvloot 500 guld.

Welke somme zyn Ed. ook trekt, als hy in eenige Commissie der E. Compagnie op de rheede gaat, of ook zoo zyn Ed. een schip, in nood zynde, red.

Benevens verscheide andere buiten-voordeelen zonder naam. Al welke buitenvoordeelen, tot geld gebragt, te zamen nog wel uitmaaken 6000

----- 9300

De soldye van den Opperkoopman, Fiscaal Independent, Capitein, Predikant, en Equipagiemeester, komt op 100, en van den Predikant, by zyn tweede verband, op 120 guld. ter maand, en haar kostgeld, tegen 13 Rders, en de verdere

322. Kolbe is duideliker, met ‘frey Pack-Haus, das ist: alle Güter zu seinem Leib gehören, entweder umsonst, oder doch zum wenigsten 25 pro Cento wohlfeiler, als sie ein anderer bekommen kan’. Sy totaal is ook 6 000. [RH]
323. Sien Resolusies van 23/5/1702 en 31/8/1705. [RH]

said) an Extraordinary Member of [the Council of] the Indies shortly before that, or in 1720. He was replaced that same year as Secunde by Heer *Jan de la Fontaine,* who has held this post until now.

Meanwhile Heer *de Chavonnes* administered this Cape Colony very commendably, according to the reports from there, but in 1725 we learnt that H.E. had died[318] on September the 8th, 1724, in whose place Heer *Pieter Gysbert Noot,* Director and Engineer of the Fortifications and Siege-works of the Indies, was chosen by the Lords XVII in September 1725, although he will arrive as Governor in the year 1726 only[319]

Before we leave this subject, we must explain somewhat more exactly certain matters relating to the questions put by Heer *van Hoorn,* and not so clearly replied to as they should be:

	Dutch gld.
The Governor draws yearly as his salary	2400
and ration-money at 30 Rxd. per month, or in the year	900
And in addition[320] monthly 1500 lb. of rice, 30 bushels of paddy or rice in the husk, 2 mudden or 360 lb. of buck-wheat meal, 4 sheep, 4 cans of olive-oil, as much vinegar as is necessary, 4 cans of brandy, 1 inland emmer[321] of wine, 16 cans of Sek, 20 cans of Mom or Dutch beer, 25 lb. of butter, 15 of wax candles, 10 of tallow-candles, 20 of salt meat or bacon, 31 loads of firewood. Further, he enjoys free storage, body-clothing at cost plus 25 per cent. or even at cost.[322] Fruits from the Company's Garden, gratis. The male and female slaves[323] needed for his house with their food and clothing, gratis. For the farewell-feast to the	6000

return-fleet 500 gld., which amount H.E. also draws if he goes aboard any of the Company's ships in the roads, or if he saves a ship in distress. And also other un-named perquisites. All these, calculated in money-values, make up fully

----- 9300

buiten-voordeelen tot geld gemaakt (doch de Equipagiemeester trekt maar 8 Rders en de buiten-voordeelen, gelyk in de Heer *van Hoorns* vraagstukken gemelt is) hier by gerekent, zoo trekt yder ontrent 1800 guld. ruim, dat van deze 5 uitmaakt		9000
De Lieutenant trekt aan soldye 50, en aan kostgeld 8 Rders ter maand, en met zyn andere voordeelen	1000	
Den Opperwondheeler	1000	
12 Onderkooplieden, en Vaandrigs, yder 708 guld. in 't jaar trekkende, komt te zamen	8496	
8 Boekhouders, en 5 Krankbezoekers, yder trekkende 30 guld., en 5¼ Rders kostgeld, met hunne buiten-voordeelen genietende 513 guld., komt te zamen	6942	
20 Assistenten, yder 20 guld., en 3¼ Rders ter maand, of 354 guld. met hunne buiten-voordeelen in 't jaar trekkende, komt	4248	
22 Meesters, Sergeanten, Baazen, enz. te zamen trekkende	7788	
De verdere Bezetting, Soldye	73884	
Hunne buiten-voordeelen	11800	
	-----	115158
		-----
te zamen		133458

Waar benevens de E. Maatschappy jaarlyks hier nog een groote somme aan andere noodige zaaken bekostigen moet, welke alle net aan te wyzen ik juist zoo noodig niet oordeele.

Wat voordeelen zy nu hier tegen trekt, is uit het bevoorens reets aangehaalde ligt op te maaken, doch geloove niet, dat het nu nog in verre na tegen haare onkosten opwegen kan, behalven dat zy al ettelyke duizenden aan de Burgers in 't verschot is; doch metter tyd zal dat egter beteren.

[Bl. 148-149 van Valentyn, bevattende besonderhede oor Madagaskar, tesame met die *Sevende Hoofdstuk* (bl. 150-156) met die beskrywing van die eiland Mauritius, is in hierdie uitgawe weggelaat.]

The pay of the Upper-Merchant, Independent Fiscaal, Captain, Preacher, and Equipagiemeester at 100 gld. each per month (or of the Preacher if in his second contract 130), and their ration-monies at 13 Rxd.; and if their further perquisites at their money-values (but the Equipagiemeester draws 8 Rxd. only and the perquisites are as given in the answers to Heer *van Hoorn*) are reckoned with this, each draws fully 1800 gld., which for the 5 makes			9000
The Lieutenant draws 50 Rxd. pay and 8 Rxd. ration-money per month, or with his perquisites		1000	
The Chief Surgeon		1000	
12 Under-Merchants and Ensigns, each 708 gld. yearly, or		8496	
8 Book-keepers and 5 Lay-Readers, each drawing 30 gld. and 5¼ Rxd. ration-money, or with their perquisites 513 gld., in all		6942	
20 Assistenten, each 20 gld. and 3¼ Rxd. per month, or with their perquisities 354 gld. yearly, or in all		4248	
22 Surgeons, Serjeants, Foremen, etc., together		7788	
	The remainder of the garrison, their pay	73884	
	Their perquisites	11800	
		-----	115158

	Or in all		133458

Besides this the Hon. Company must spend here yearly large amounts for other necessary things, which I judge unnecessary to detail exhaustively.

What it gains from here can be seen from what has already been told, but I believe, that this must fall far short of its expenses; and in addition it has advanced several thousands to the Burghers, although in time this will be recovered.

[In this edition the following sections of Valentyn's work were omitted: pp. 148-149 containing references to Madagascar, and Chapter VII (pp. 150-156) containing the description of the island of Mauritius.]

Agtste hoofdstuk

Zaaken *van den* Godsdienst *aan Kaap der* Goede Hoope. Predikanten *aan 't* Kasteel, *op* Draakestein, *en aan* Stellenbosch. Ledemaaten *hier in 't jaar* 1714. *Fraaye* Bybel *met Prenten van de Heer* Simon van der Stel. *Tweederlei* Godsdienst *hier maar bekent. Van den* Godsdienst *der* Hottentots.

Zaaken van den Godsdienst aan Kaap der Goede Hoope. Na dat wy nu alles hebben afgehandelt, 't geen wy in opzigt van 't Wereldlyke van Kaap der Goede Hoope, en van het eiland Mauritius, te zeggen hadden, zoo moeten wy nu nog kortelyk over de zaaken van den Godsdienst spreken.

Dat men hier drie Kerken, een Nederduitsche aan 't Kasteel, een dito aan Stellenbosch, en een Fransche op Draakestein voor de Fransche Vlugtelingen heeft, is al eenigermaaten uit deze en gene voorige vraagen, en antwoorden, gebleken; gelyk mede hoe veel, en wat voor Ouderlingen, Diakenen, en Krankbezoekers, men in deze Colonie had.

In jaar 't 1686 vont ik hier alleen den Krankbezoeker *Albert Koopman;*[1] in 1705 *N. van Hoorn,*[2] gelyk *N. Mahu*[3] op Stellenbosch, en *Lussing*[4] in 't Ziekenhuis, en *N. Kien;*[5] in 't jaar 1717 vertrok *van Hoorn* na 't Vaderland, en wiert aan 't Kasteel vervangen door *Mahu.*

Het ampt van een Predikant hier bestaat in Sondags tweemaal te Prediken, en verder de jeugd te Catechizeeren, hoedanig ook de Dienst is van den Predikant aan Stellenbosch; doch die aan Draakestein predikt Fransch voor de Vlugtelingen, en Nederduitsch voor de Hollanders, Catechizeerende ook beider jeugd op byzondere tyden.

Predikanten aan 't Kasteel. De eerste Predikant, die aan 't Kasteel geplaatst wiert, was D. *Joannes van Arkel,*[6] die hier in 't jaar 1665 gelegt, en 1666 door D. *Petrus Wagtendorp* vervangen wiert.

1. Albert Coopman (Koopman) was van Hilversum afkomstig en het in 1685 na die Kaap gekom. Hy het later ook as sekretaris van die weeskamer en van 1701 af as weesmeester opgetree. Hy was getroud met Agneta van der Graft, van Gorcum.
2. Kon nie opgespoor word nie.
3. Dit was Jan Mahieu Aarnouts van Amsterdam wat in 1699 na die Kaap gekom het en die krankbesoeker van Stellenbosch was. W.A. van der Stel het hom in 1706 as sekretaris van die landdros van Stellenbosch aangestel.
4. Hendrik Lussing van Cleef staan in die monsterrol van 1701 as krankbesoeker opgeteken.
5. Jan (Johannes) Kien was van Middelburg afkomstig. Hy het diens gedoen as siekestrooster. In 1711 word hy tot diaken van Stellenbosch verkies.
6. Sien lys van predikante in VRV II-2, bl. 180.

Chapter eight

Matters of Religion *at the* Cape *of* Good Hope. Preachers *at the* Castle, *at* Draakestein, *and at* Stellenbosch. Church Members *here in the year* 1714. *Fine* Bible *with Illustrations belonging to Heer* Simon van der Stel. *Only two* Religions *known here. Of the* Religion *of the* Hottentots.

Matters concerning the religion at the Cape of Good Hope. Now that we have dealt with all that we intend to say concerning the worldly matters of the Cape of Good Hope, and of the Island of Mauritius, we must now speak briefly of matters of religion.

That there are three churches here, one Dutch at the Castle, one ditto at Stellenbosch, and one French at Draakestein for the French refugees, has already been somewhat evident from various preceding questions and answers, as also how many, and what sort of Elders, Deacons, and Lay-Readers there are in this Colony.

In the year 1686 I found here only the Lay-Reader *Albert Koopman;*[1] in 1705 *N. van Hoorn,*[2] as also *N. Mahu*[3] at Stellenbosch, *Lussing*[4] at the Hospital, and *N. Kien;*[5] in 1717 *van Hoorn* left for the Fatherland, and was replaced at the Castle by *Mahu.*

The duty of a preacher here consists of preaching twice on Sundays, and also catechising the young, and this also is the duty of the Preacher at Stellenbosch; but the one at Draakestein preaches in French for the refugees and in Dutch for the Dutch, and catechises the young of both at separate times.

Ministers at the Castle. The first Preacher appointed to the Castle was D. *Joannes van Arkel,*[6] who was stationed here in 1665, and replaced in 1666 by D. *Petrus Wagtendorp.*

He remained until 1667, and was then replaced by D. *Adriaan de Voogt,*

Deze lag 'er tot 't jaar 1667, en in zyn Eerw. plaats quam toen D. *Adriaan de Voogt;* die hier tot 't jaar 1674 lag, en toen door D. *Rudolf Meerland* vervangen is.

Deze bleef 'er tot 't jaar 1667,[7.] en kreeg toen tot zynen vervanger D. *Petrus Hulzenaar,* die hier tot 't jaar 1677 den dienst waarnam.

In zyn plaats quam D. *Joannes Overney* in 't jaar 1678, de welke zich in de wooning, in 't jaar 1670 voor D. *de Voogt* gemaakt, tot 't jaar 1685 beholpen hebbende, toen een schoone groote wooning kreeg, die zeker Lieutenant *Johan Baptista Dubertino* voor zich zelven van Compagnies bouwstoffen opgetimmert, en over 't welke hem de Heer *van Rheede* (die 'er in 't eerst mede na de galg wilde, 't welk door een voetval van zyn huisvrouw, en andere Kaapze Juffers, afgebeden wiert) na Mauritius gebannen had.[8.]

Zyn Eerw. bleef hier tot in 't jaar 1687, quam hier te sterven, en is in 't zelve jaar door D. *Joannes van den Andel* vervangen, die hier tot 't jaar 1689 bleef, en toen na Indiën vertrok.

Zyn Eerw. wiert in dit zelve jaar door D. *Leonard Terwold* hier gevolgt, die 'er tot 't jaar 1693 den dienst waarnam, en in 't volgende jaar door D. *Hercules van Loon* vervangen wiert.

Deze bleef hier tot 't jaar 1695, vertrok toen na Indiën, en verder na 't Vaderland, en is in dit zelve jaar door D. *Petrus Kalden* vervangen, die deze Kerk hier tot 't jaar 1707 waargenomen heeft.

Zyn Eerw. wiert in dit zelve jaar door D. *Engelbertus Franciscus de le Boucq* vervangen, die 'er (alzoo zyn Eerw. moeite[9.] met de Regeering kreeg) maar tot den 28sten Augustus des zelven jaars bleef, en toen buiten bediening, of met een Proces,[10.] na Batavia vertrok.

In 't jaar 1708 quam hier in zyn plaats D. *Joannes Godefridus d'Ailly;* dier 'er, volgens de laatste berigten, in 't jaar 1723 nog lag, by welken daar na nog D. *Lambertus Slicher,* in 't jaar 1724 gekomen is.

Alle deze Predikanten plagten Sondags op de voorzaal van de Heer Gouverneurs huis, anders de Kat genaamt, te prediken; doch zedert den 6den Januari 1704 heeft men in de nieuw gemaakte Kerk den dienst waargenomen.

Predikanten op Draakestein, en aan Stellenbosch. Op Draakestein heeft men geen Predikanten voor 't jaar 1688 gehad, in welk jaar D. *Petrus Simons* hier quam, die 'er tot 't jaar 1702 gelegen heeft, en toen door

7. Dit is 'n fout vir 1676 soos hy self in sy lys van predikante korrek aangee. Sien VRV II-2, bl. 180. [RH]
8. Op 5/5/1685 is ‘Lieutenant Johan Baptista’ huisarres opgelê weens talle klagtes teen hom (DR). Die saak is op 11/5 en 23/5 verhoor en op 26/5 (DR) is hy deur die Raad van Justisie gevonnis tot 25 jaar verbanning op Mauritius as synde ‘inhabiel en infaam’, en sy goedere is verbeurd verklaar. Valentyn se pittoreske besonderhede staan nie in die DR nie. [RH]
9. Op 28/8/1707 het Le Boucq 'n diaken en 'n ouderling ontslaan en is hom 'n preekverbod opgelê, en op 4/11/07 (DR) is sy betaling opgeskort omdat hy geweier het om diens te doen. Op 17/1/08 is daar besluit om hom en sy gesin na Batavia te stuur. Die brief van 18/4/08 aan die Here XVII behandel die geval uitvoerig. [RH]
10. Met Ds. Kalden soos vermeld in die DR van 19/4/1708. [RH]

who remained here until the year 1674, when we was replaced by D. *Rudolf Meerland.*

He remained until the year 1667[7] [sic], and was then followed by D. *Petrus Hulzenaar,* who served here until 1677.

In his stead D. *Joannes Overney* came in the year 1678, who managed until 1685 with the house built in 1670 for D. *de Voogt,* and then got a large and lovely dwelling, which a certain Lieutenant *Johan Baptista Dubertino* had built for himself with materials belonging to the Company, and who as a result was banished to Mauritius by Heer *van Rheede* (who at first wished to hang him, but at the entreaty of his wife and other Cape ladies he was spared).[8]

His Reverence remained here until his death in 1687, and was followed the same year by D. *Joannes van den Andel,* who remained here until 1689 and then left for the Indies, being followed that same year by D. *Leonard Terwold.* He held the post until 1693, and was replaced in the following year by D. *Hercules van Loon.*

He remained here until the year 1695, when he left for the Indies and then for the Fatherland, and was replaced that same year by D. *Petrus Kalden,* who served this church until 1707.

In that year he was replaced by D. *Engelbertus Franciscus de le Boucq,* who (since he had trouble[9] with the Government) remained only until August the 28th of that same year, and then left for Batavia, out of office or involved in a lawsuit.[10]

In the year 1708 D. *Joannes Godefridus d'Ailly* replaced him, and was still here in 1723 according to the latest information, being joined by D. *Lambertus Slicher* in 1724.

All these Preachers were accustomed to preach from the balcony of the Governor's house, otherwise called the Kat, but from January the 6th, 1704, the services have been held in the newly-built church.

Ministers at Draakestein and at Stellenbosch. There was no Preacher at Draakestein before the year 1688, when D. *Petrus Simons* arrived there.

D. *Henricus Beck* vervangen is, die hier tot 't jaar 1705 lag, en toen na Stellenbosch vertrok, nemende dat en Draakestein te zaamen tot 't jaar 1707 waar.

In 't jaar 1707 quam hier van Batavia D. *de le Boucq;* doch zyn Eerw. quam nog in dit zelve jaar als Predikant (gelyk wy gezien hebben) aan 't Kasteel te leggen; na welken tyd Draakestein en Stellenbosch weder door D. *Bek* waargenomen wiert, tot dat in 't jaar 1714 hier D. *Petrus van Aken* voor de Kerk van Draakestein quam, die 'er in 't jaar 1723 nog lag.

Op Stellenbosch is geen Predikant voor 't jaar 1700 geplaatst, en de eerste, die in dat zelve jaar hier gelegt wiert, was D. *Hercules van Loon,* die tot 't jaar 1704 hier gestaan heeft, en toen hier op een wyze, welke ik best keure voorby te gaan, aan zyn einde geraakt is.[11.]

In 't jaar 1705 quam D. *Bek* hier in zyn plaats, nemende tot 't jaar 1707 Draakesteins Kerk mede waar, en na dien tyd is zyn Eerw. van September af weer Predikant aan 't Kasteel tot 't jaar 1708 geweest, zedert welken tyd zyn Eerw. weder na Stellenbosch verplaatst is, daar zyn Eerw. in 't jaar 1723 nog lag.

Ledemaaten in 't jaar 1714. Wanneer ik in 't jaar 1714, hier zynde, ten Avondmaal ging, heb ik bevonden, dat alle de Ledemaaten, die van de retourvloot 'er onder gerekent, (daar 'er al eenigen onder waren) uit 40 mans en 48 vrouwen bestonden, zynde het ten uitersten te verwonderen, dat onder de zelve geen een Lid uit den Polityken Raad toen ter Tafel geweest, en waarschynelyk ook geen der zelve toen nog Lidmaat was.

Landwaart in moet men 't zich niet half zoo goed verbeelden.

Waar uit men kan zien, hoe weinig zoo veel Predikanten in al dien tyd met hunnen arbeid onder deze ingezetenen van de Kaap gevordert hebben, dat geenzins aan den yver der zelve, maar zekerlyk aan de dofheid, en traagheid dezer Burgers, zal gehapert hebben. Ook is my gebleken, dat 'er onder de Bedienden veel Lutheraanen zyn.

Fraaje Bybel met Prenten van de Heer Simon van der Stel. Als iet zeldzaams moet ik hier ook aanhaalen, dat de Oude Heer *Simon van der Stel* my in 't jaar 1695 een uitmuntenden fraajen Bybel in Folio[12.] heeft laaten zien, van welke bevoorens reets gesproken is.

En dit is het al, dat ik van den Christelyken Godsdienst weet te zeggen; dan alleen, dat ik nog dit hier by te voegen heb, dat ik hier onder den Raad van Justitie ook eenen *William Heems,*[13.] zynde een Papist, heb zien zitten,

11. Volgens Kolbe (bl. 92) het hy selfmoord gepleeg. Sien VRV II-2, bl. 152 en 153, voetnoot 136. Die DR meld slegs sy dood. [RH]
12. Die illustrasies word in sy Deel V, bl. 131 (sien Aanhangsel in hierdie uitgawe, bl. 278) nader beskryf.
13. Guilliam Heems van Brugge in Vlaandere was ‘wijntapper’ aan die Kaap. Hy is later bevorder tot vaandrager, luitenant, kommissaris van huweliksake, burgerraad en weesmeester. Heems se eerste vrou was Anna Catharina van Dragen. Na haar dood in 1699 was hy met Anna van Banchem getroud.

He remained until 1702 and was then replaced by D. *Henricus Beck,* who was there until 1705 when he moved to Stellenbosch, serving both this and Draakestein until 1707.

In that year D. *de le Boucq* came there from Batavia, but (as we have seen) that same year became Preacher at the Castle, after which date both Draakestein and Stellenbosch were again served by D. *Bek* until in 1714 D. *Petrus van Aken* arrived for the Draakestein church, where he still remained in 1723.

There was no Preacher at Stellenbosch before the year 1700, and the first, appointed there in that year, was D. *Hercules van Loon,* who remained there until 1704, and then met his end in a manner which I think best to pass over.[11]

In the year 1705 D. *Bek* arrived in his place, serving also the church at Draakestein until 1707, and from September was Preacher at the Castle until 1708, when he was again appointed to Stellenbosch, being still there in 1723.

Church-members in the year 1714. When in 1714 I went to the Lord's Supper here [at the Castle] I found that the Church-members totalled 40 men and 48 women only, including those in the return-fleet, of whom there were a number, and it was entirely surprising that among those who approached the Table there was no Member of the Council of Policy, and apparently also none of them was a church-member.

Inland it may not be expected to be one-half so good.

From this it can be seen, how little so many Preachers have gained in all these years by their toil among these inhabitants, due in no wise to faltering of their zeal, but to the stupidity and indolence of the Burghers. I perceived also, that there are many Lutherans among the Servants.

Beautiful Bible with prints belonging to Mr. Simon van der Stel. I must also mention here, as a rarity, that the old Heer *Simon van der Stel* showed me in 1695 an exceptionally fine folio Bible,[12] of which I have already spoken.

And this is all I can say regarding the Christian religion here, except to add that I saw sitting in the Council of Justice a certain *William Heems,*[13]

dat niet behoort te zyn; maar daar niet eens op gelet wort; behalven dat 'er ook verscheide Lutheraanen in zaten.

Tweederlei Godsdienst hier bekent. Men kent hier geen anderen, dan den Hervormden Christelyken, en den Heidenschen Godsdienst der Hottentots, zoo men dat gene, dat men in hen daar af bespeurt, ook zoo noemen mag.

Van den Godsdienst der Hottentots. Om nu daar over wat nader te spreken, moet ik zeggen, dat ik onder hen wel verscheide dingen bespeurde, die een schyn hebben als of het na eenigen Godsdienst rook, maar waar over wy nu nader onze gedagten zullen voorstellen.

Het is zeker, dat zy op 't eerste gezigt van de nieuwe Maan,[14.] dien ganschen nacht over een groot gejuig en handgeklap maaken; ook werpen zy, met hun 10 of 12 op een rivierkant zittende, wel eenige klei-bollekens[15.] met de hand in 't water, doch zoo men dit al voor Godsdienst zou mogen aannemen, zoo zou dat nog maar de mans raaken, alzoo de vrouwen dat noit mede doen, behalven dat ik ook, daar na vernemende, noit van yemant uit den hunnen hebbe konnen hooren, dat dit eenigzins na Godsdienst smaakte, vermits zy zeiden dit alleen tot hun vermaak te doen.

Als men wat naauwer op hunne straffen[16.] let, die zy ontrent de overspeelers, en bloedschenders, gewoon zyn in 't werk te stellen, zou men al mede konnen of wel mogen vast stellen, dat hier onder iets loopt, dat na Godsdienst sweemt; doch als men dit by hen wat naauwer uitpluist, heb ik bevonden, dat het alleen uit een zuivere jaloezy, en bitterheid des geests, zonder eenige betrekking tot Godsdienst, by hen geschied.

Egter is het zeker, dat ik hen dikwils van een grooten Capitein,[17.] die daar boven woonde, heb hooren spreken, dien zy in hunne taal ook *Thikwa,*[18.] of *Thukwa,* noemden, en dien zy voor al, als het donderde en blikzemde, vreesden.

Ook weten zy van den Duyvel, die zy *Damoh*[19.] noemen, als van een swarten Capitein, die hen veel quaad doet, en voor welken zy zomtyds moeten wegvlugten, te spreken, daar by voegende, dat hy hen zomtyds ysselyk plaagt; doch als men dat wat nader onderzoekt, dan komt het op hunne verdigte *somsoma's*[20.] en spooken uit.

14. Sien Dapper, bl. 77. [RH]
15. Skynbaar uit Schreyer (bl. 40); niemand anders vermeld hierdie eienaardige spel nie, behalwe dat dit naklank is van Meister (bl. 254) en Ten Rhyne (bl. 141). [RH]
16. Sien bl. 109 by Valentyn. Sy gegewens is uit Dapper, bl. 649-52. [RH]
17. Vgl. Grevenbroek, bl. 173. [RH]
18. Vgl. Valentyn se bl. 109 (hierdie uitgawe bl. 94); die ‘donder’ is uit Grevenbroek, bl. 187. [RH]
19. Uit Grevenbroek se lys; sien bl. 109 by Valentyn, hierdie uitgawe bl. 94. [RH]
20. Uit Grevenbroek. [RH]

a Papist, which should not have been permitted; but no notice whatever was taken of it. There were also several Lutheran members of it.

Two types of Religion known here. Only two religions are known here, the Reformed Christian and the heathen religion of the Hottentots, if what is detected among them can be thus designated.

Concerning the religion of the Hottentots. To speak somewhat more closely concerning this, I must say, that I detected among them various things, which seemed to hint at some religion, but as regards these we will now set out our opinions more clearly.

It is certain, that at the first sight of the New Moon[14] they make a great shouting and hand-clapping the whole night through: also they sit 10 or 12 together by the riverside, and throw some small balls of clay[15] into the water; but if this could be taken for a religious observance it would concern the men only, since the women never do it; and further, I could never hear from any of them when I watched it, that it had any trace of a religious ceremony, since they said, that they did it for their amusement only.

When closer attention is paid to the punishments,[16] which they are accustomed to inflict for adultery and incest, it can or even must be decided, that in them there is something resembling religion; but when these were sifted somewhat more exactly, I found, that among them all was done from mere jealousy and bitterness of spirit only, without having any connection with religion.

It is however certain, that I have often heard them speak of a Great Captain,[17] who lives above, whom they also call in their language *Thikwa*[18] or *Thukwa,* and whom they especially fear when there is thunder and lightning.

They can also speak of the Devil, whom they call *Damoh,*[19] as being a black Captain who does them much harm, and before whom they must at times take to flight, adding, that he sometimes terribly plagues them; but when this is investigated somewhat more closely, it proves to concern only their imaginary *Somsomas*[20] and ghosts.

There are also some among them who call the highest God (from which

Daar zyn 'er onder hen ook, die den oppersten God (waar uit blykt, dat zy 'er meer, dan een stellen) ook wel *Khourrou*[21.] noemen, en die van de eerste menschen ook alzoo iets weten te spreken, noemende den eersten man *Noh,*[22.] en de vrouwe *Kingnogh,* welke beide door dat Opperwezen, na hun zeggen, geschapen waren.

By taanen van de Zon of Maan zeiden zy, dat de groote Capitein *Moeske,* dat is, quaad,[23.] op hen was.

Dat 'er zoo nu en dan eenige van deze Hottentots wel 20 jaaren, en langer, by de Hollanders, in Hollands gewaad gewoont, en dan egter weer na hunne Natie geloopen hebben, is van ons bevoorens al aangemerkt;[24.] maar nu en dan zyn 'er ook by zekere gevallen wel eenige van de kinderen dezer Hottentots hier gedoopt, als wel byzonder zeker kind, dat zy met de overleden moeder levend begraven hadden, en dat de vrouwen van *Elmer Diemer, Wouter Mostaart,* die van *Hendrik van Suurwaarden* (namaals met den Dispensier *Willem van Dieden* getrouwt) en de weduwee van *N. Bosch* (namaals met den Assistent *Joannes Praetorius* hertrouwt) dus uit 't graf gehaalt, en eenigen tyd, na gedoopt te zyn, hebben opgevoed, tot dat het quam te sterven.[25.]

Ook heeft de Heer *Kalden* my in 't jaar 1705 op zyne Buitenplaats, Sandvliet genaamt, gelegenheid gegeven, om met een Hottentot over Godgeleerde zaaken te spreken,[26.] die my, op alle de vraagen, die ik hem dede, zulk een bondig antwoord gaf, als een ervaaren Catechizant zou hebben konnen doen. Ik moet bekennen, dat ik hier over in myn hert niet alleen zeer verblyd was, dat het God behaagde in zulken gering vat zoo veel licht der genade tot verdere verlichting van deze allerwoeste, botste en vuilste Heidenen, die ik oit ergens ontmoet heb, te geven; maar moet daar nevens zeggen, dat ik over de grootheid van zyne kennisse in Goddelyke zaaken ten uiterste verbaast stont.

Deze (zoo ik geloove) is het geweest, dien zyn Eerw. ook na Holland in 't jaar 1708 medegenomen heeft, en die (zoo my blykt) *Fredrik Adolf,* in 't Kleefsland, terwyl den Graave *van der Lip* over hem als Gevader stont, gedoopt, en naderhand wederom na de Kaap gezonden is; doch van den welken dit alles niet behoorlyk, by zyn te rugkomst aan de Kaap, wiert beantwoord, alzoo hy op 't Robben-eiland vry slegt gestorven is.

Heeft zyn Eerw. dit aan dezen Hottentot konnen doen, zoo blykt het, dat 'er egter in die menschen, hoe bot en onkundig men hen tot nog toe beschreven heeft, metter tyd, schoon met veel moeite, eenige gronden van kennis te brengen zyn, waar toe de Predikanten aldaar alle hunne kragten behoorden in te spannen, alzoo dit heilzaam werk, maar eens ter degen aan de gang gebragt zynde, metter tyd een grooter voortgang, als men wel denkt, zoude konnen hebben; het welke, zoo in opzigt van hen, als in

21. Grevenbroek, bl. 173. [RH]
22. Die bron hiervan is nie vasgestel nie. [RH]
23. Ten Rhyne (bl. 141) meld dit t.o.v. die bliksem, Valentyn (bl. 109) t.o.v. donder, sien ook Deel V, bl. 145. [RH]
24. Nl. op bl. 106, in hierdie uitgawe bl. 72-74.
25. Die voorval kom nie in die DR voor nie. [RH]
26. Sien ook Deel V, bl. 145. [RH]

it is evident, that they recognise more than one) *Khorrou,*[21] and who can also tell something of the first of mankind, calling the first man *Noh*[22] and the woman *Kingnogh,* both of whom were created, they say, by that Supreme Being.

When the Sun or Moon grows pale, they say, that the Great Captain is *Moeske*[23] with them, that is to say angry.

We have already mentioned[24] how at times some of the Hottentots have been for fully 20 years and more with the Dutch, dressing in Dutch clothing, but have then gone back to their own people; but now and then in certain circumstances some of the children of these Hottentots have been baptised here, as aspecially a certain child whom they had buried alive with its dead mother, and whom the wives of *Elmer Diemer, Wouter Mostaart, Hendrik van Suurwaarden* (later married to the Dispensier *Willem van Bieden*), and the widow of *N. Bosch* (afterwards remarried to the Assistent *Joannes Praetorius*) took out of this grave and had it baptised, and reared it for some time until it died.[25]

Heer *Kalden,* in the year 1705 at his country estate called Sandvliet, gave me the opportunity to speak with a Hottentot regarding matters of religion,[26] who gave me as concise replies to all the questions I put to him as any well-catechised youth could have done.

I must admit, that my heart greatly rejoiced at this, in that God had deigned to pour into such a poor vessel so much of His merciful light, to the further illumination of these, the most savage, stupid and filthy heathens I had ever met; and I must add, that I found myself utterly astonished at the completeness of this Hottentot's knowledge of godly matters. This man (I believe) is the one that H.E. took to Holland in the year 1708, who (it seems to me) was christened *Fredrik Adolf* in the Duchy of Cleves, Duke *van der Lip* being his godfather, and was later sent back to the Cape; but who did not properly requite this when he returned there, since he came to a pretty sorry end on the Robben Island.

Since His Reverence could attain this with this Hottentot, it is evident, that some foundations of knowledge can be instilled into this people, however stupid and ignorant they have been called until now, even if slowly and with great toil, to which task the Preachers there should apply all their

opzigt van de slaaven der E. Maatschappy alhier, een van de grootste en heerlykste zaaken, die eenig Predikant met lof zou konnen uitvoeren, wezen, en waar over zyn loon by God groot zyn zoude. Waar toe ik wensche, dat de Heere zynen ryken zegen gelieve te geven.

Met een letterken moeten wy ook hier nog byvoegen, dat de eerste Predikant in dienst der E. Maatschappy, die my op de vloot van den Zeevoogt *Jacob van Neck*[27.] voorkomt, en die onder de Heer *van Warwyk* met die 5 schepen in 't jaar 1598 op 't eiland Mauritius quam, geweest is D. *Philip Pieterzoon,* een zeer zedig man, van Delft, die den 20sten September, en op meer andere tyden, hier gepredikt, en den 27sten dito hier ook een Madagascaar *Laurens* gedoopt heeft. Ook is my uit de Batavische Kerkelyke Papieren (daar dat al aangehaalt is) gebleken, dat hier nu en dan eenige Krankbezoekers gelegen hebben, en dat eens een Predikant, die daar al mede genoemt wort, herwaarts op een togt geweest is, zonder dat my blykt, dat hier eenige de allerminste voortgang onder de ingezetenen van Mauritius in de zaaken van den Godsdienst gedaan is.

Hier mede nu besluiten wy[28.] onze gedagten, niet alleen over de Kerkelyke Zaaken van de Kaap, maar ook van dit ons gansch Werk, dankende God voor zyne zonderlinge genade, dewyl 't hem behaagt heeft my het leven en de gelegenheid te vergunnen, om zoo klaar, als van my het gansch Werk door gedaan is, te bewyzen, dat alles, wat ons de oudste Schryvers van de togten der Ouden na Indiën, en van hunne ontdekkingen van die Landen, gezegt hebben, niet te vergelyken is, by de togten en ontdekkingen, door die dappere Batavieren en Nederlanders van tyd tot tyd, wel met zoo kragtig doorstaande bewyzen van dapperheid in 't veroveren van zoo veel Landen en Koninkryken in 't Oosten, gedaan, dat wy (zonder roem gesproken) oordeelen, dat geen Europeërs, of eenige andere volkeren in 't Oosten, in magt, vermogen, aanzien en bezit van landeryen, daar eeniger maaten by hen konnen vergeleken worden, aangezien zy het ook zyn, die, ten teeken van hun groot gezag in die landen, Koningen en Keizers na hun goeddunken af en aanzetten, en daar wonderen verrigten, waar over de gansche wereld moet verbaast staan, en waar over men zig nog veel meer zoude verwonderen, zoo de inzigten van Staat ons toelieten alle zaaken wel zoodanig, als zy daar by de onzen wyzelyk en voorzigtig uitgevoert worden, in allen deelen op het papier te brengen, dat geen regtschaapen Nederlander my vergen, nog geen verstandig man van my verwagten moet, schoon ik weet, dat 'er zyn, die dit van my gevreest hebben, vaststellende, dat ik veel zaaken wist, die juist yder een niet bekent waren. En zoo ik de bescheidenheid gebruike, van die zaaken voor de Nederlanders geheim te houden, zoo moet geen vreemdeling, zoo hy my regt kend, zig van my verbeelden, dat ik hem daarvan

27. In Linschoten-Vereeniging, Dl. 42, bl. CV word hy vermeld as Philips Pietersen van Delft. Hy het in die *Amsterdam* (Waerwijck se skip) gevaar, maar het ook op ander skepe van die vloot tydens die vaart gepreek; en terwyl hy op Mauritius was, het hy tweemaal op Sondag gepreek. Maar hy was nie ‘Dominus’ nie, slegs 'n lekeprediker, en by sy terugkeer na Holland is hy voor 'n Kerklike hof gebring omdat hy gedoop en die Nagmaal bedien het. [RH]
28. Hierdie ellelange sin van ca. 500 woorde is in die vertaling met opset net so gehou. [RH]

efforts, since this salutary work, once properly set going, would make greater progress than is thought; and, both as regards them and as regards the slaves of the Hon. Company there, would be one of the greatest and noblest acts which any Preacher could laudably perform, and for which his reward from God would be great. And it is my desire, that the Lord may deign to give his rich blessing to this task.

We must add briefly here, that D. *Philip Peterszoon* of Delft, a very virtuous man, is the first Preacher whom I find in the service of the Hon. Company, being in the fleet of the Admiral *Jacob van Neck,*[27] and also coming to Mauritius in the year 1598 with the 5 ships of Heer *van Warwyk.* [Details of religion in Mauritius.]

Here now we end[28] our reflections, not only concerning matters of religion at the Cape, but also of this our whole work, thanking God for his exceptional mercies, in that he has deigned to grant me life, and the opportunity to show as clearly as I have done throughout all this work, that everything which the oldest writers have told regarding the voyages of the Ancients to the Indies and their discoveries of these countries, is not to be compared with the voyages and discoveries made by the courageous Netherlanders from time to time, and indeed with such strong and positive proofs of courage in the conquest of so many lands and kingdoms in the East, that (speaking without vainglory) we judge, that no other Europeans can in any way be compared with them for power, riches, renown and the possession of countries, seeing that they are also those, who in token of their great power in those lands, can depose and appoint Kings and Emperors at their good will, and do marvels there, at which the whole world must be amazed, and would be even more astonished if reasons of State allowed us to set on paper in full detail all things as they were wisely and foresightedly performed by our people, which no honourable Dutchman will demand of me, nor any intelligent person expect from me, although I know that there are some who have been afraid of me, realising that I know many things, which are not known to everyone; and if I am careful enough to keep such matters secret from the Dutch, no foreigner will imagine, if he knows me properly, that I, to the disadvantage of my Fatherland, should give him any informa-

ten nadeel van myn Vaderland, kennis zou willen geven; schoon ik zeer wel weet, dat veelen dan myn Werk nog veel liever, als anders, gezogt zouden hebben; doch dit alles zal ik alleen hier mede beantwoorden, dat ik dit Werk geschreven heb, om myne Natie, en in 't byzonder de E. Maatschappy van Nederland, zoo grooten dienst, als 't my mogelyk was, maar geenzins, om de zelve eenigen den allerminsten ondienst te doen, als hebbende enkelyk getragt om de zelve boven alle dappere Reizigers en kloekmoedige volkeren, by de Ouden bekent, en die iet groots en heldagtigs, zelfs met de uiterste gevaaren, dorsten ondernemen, zoodanig te verheffen, als ik niet wete bevoorens zoo oit door yemant gedaan te zyn, hoewel ik het my tot veel eere agten zal, als dit myn gering Werk alleen daar toe maar dienen kan, om andere, die meer verstand, cierlyker pen, en een verhevener schryfstyl, dan ik, hebben, hier door kragtig aan te zetten, om den luister van mynen Natie nog veel heerlyker en grootzer, dan by my geschied is, op haaren throon van eere, die zy door haare dappere daaden zoo wel verdient, in den helderen dag te zetten, een zaak, waar over ik my te aller tyd zeer verblyden, en veel redenen hebben zal, om God in dezen, indien het zyn welbehaagen is my zoo lang te laaten leven, te danken. Besluitende met deze woorden: *Gelukkig is het land, daar de Ouden aan 't roer van Staat zitten, en daar de Jonge Lieden verstandig reizen.*

EINDE

tion regarding them, although I very well know, that many would then have sought for my book far more eagerly than they would do otherwise; but to all this I shall here reply only, that I have written this work to do as great service to my Nation, and especially to the Hon. Company of the Netherlands, as was in my power, but in no wise to do the smallest disservice to it, having attempted only, to elevate it thus above all the courageous travellers and brave folk known to the Ancients, who dared to undertake great and heroic things, even with the utmost danger, and in such a manner as I do not think has previously been done by any, although I shall reckon it as a great honour to me if this my modest work shall serve only strongly to urge on others who have more understanding, a more ornamented pen, and a loftier style of writing than I, to set in the clear light of day the lustre of my Nation much more nobly and grandly than has been done by me, an act, over which I shall at all times greatly rejoice; and shall have great cause to thank God for it, if it is his good pleasure to let me live so long, closing with these words: *Fortunate is the land where the old sit at the helm of the State, and the young travel intelligently.*

THE END

Aanhangsel

Uittreksels uit François Valentyn se persoonlike relaas van sy reise met vermelding van sy vier besoeke aan die Kaap in 1685, 1695, 1705 en 1714, soos vervat in *Oud en Nieuw Oost-Indiën* (Deel IV, Boek 5, Hoofstukke 1 en 2).

Des Schrijvers eerste Uytreyze Ao. 1685 (Uit Deel IV, Boek 5, Hoofstuk 1)

Den 13 May Ao. 1685[1.] op een Sondag 's morgens ben ik met het Schip de Moer-Kappel, van de Kamer Rotterdam, als Predikant na Oost-Indiën vertrokken, en des avonds ontrent 9 uuren uit Goeree in Zee geloopen. Ik was met myn zeventiende jaar Proponent,[2.] en ontrent een maand voor myn vertrek pas negentien jaar oud geworden; dog was zoo bedaagd van wezen, dat een der Heeren Deputati, by myn Examen tegenwoordig, my voor een Borst van 27 a 28 jaaren aanzag.

De Schipper was genaamt, *Jan van Velsen,* een wakker Zeeman, de Opper-Stierman, *Gillis Brouwer,* een Piloot, voor zyn dienst uitnemend bequaam, by uitstek onder de Zee-varenden zedig van gedrag, en nugteren, en dien ik, myns wetens, noit heb hooren vloeken, maar alle zyne bevelen zeer ordentelyk geven, en die ook stipt gehoorzaamen zag; behalven, dat hy, naderhand Schipper geworden zynde, ook heerlyke blyken van zyne dapperheid gegeven heeft, wanneer hy, twee a drie jaaren 'er na met 't Schip Goudesteyn uitgeloopen, en van eenige Turksche Roovers aangedaan zynde, na zig deftig verweerd te hebben, het leven 'erby in schoot, gelyk ook die daad door de Heeren Bewindhebberen (zoo gehoord heb) in 't byzonder aan de zynen beloond is; te meer, alzoo hy door zyne manmoedigheid den grond voor zynen Opper-Stierman *Loopik* gelegt had, om na zyn dood 't zwaard op te vatten, en de Turken verder geheel af te slaan, waar op hy ook Schipper wierd.

In tegendeel was de Onder-Stierman, *Laurens* ..., genaamt, een man, die eenige jaaren te Tripoli in een elendige gevankenis (zoo hy zeide) geweest was, zoo los in 't vloeken en schelden, dat hy by na niets zeide, of daar moest een vloek by wezen ...

Hoewel ik een apart Kamertje boven in de Hut[3.] had, sliep ik nogtans,

1. Die Haagse Argief, No. 4389, folio 74, bevestig hierdie afvaart uit Goeree. [RH]
2. Proponent: leraar vóór sy bevestiging. [RH]
3. Die offisierskajuit ('Kajuyt') was agter op die bo-dek, onder die half-dek wat vanaf die hoofmas tot by die agterstewe gestrek het en waarop die Kaptein se kajuit en dié van senior amptenare was. Bokant dié was weer die kort kampanjedek en daarop was die 'Hut'. [RH]

Appendix

Extracts from François Valentyn's personal account of his travels, with mention of his four visits to the Cape in 1685, 1695, 1705 and 1714, as contained in *Oud en Nieuw Oost-Indiën* (Volume IV, Book 5, Chapters 1 and 2).

The Author's first voyage to the East Ao. 1685 (From Vol. IV, Book 5, Chapter 1)

On Sunday morning, May the 13th of the year 1685,[1] I left for the East Indies as a Preacher, in the ship Moer-Kappel of the Rotterdam Chamber, and about 9 of the evening we ran out from Goree into the open sea. I had become a Proponent[2] at seventeen years of age, and turned nineteen barely a month before my departure, although I was so well-grown that one of my examiners took me for a man of 27 or 28.

The Skipper was named *Jan van Velsen,* a smart seaman, the Chief Mate *Gillis Brouwer,* exceptionally skilled in his duty as navigator, for a mariner unusually decorous in his behaviour, and sober; I do not know that I ever heard him curse, giving all his orders in a proper manner, and seeing to it that they were strictly obeyed.

On the contrary, the Second Mate, *Laurens* [blank in text] was so free with his curses and abuse, that he could say nothing without a curse with it ...

Although I had a private cabin up in the Hut,[3] I slept in the Wardroom, as also did the Skipper, since his cabin had been arranged to accommodate three women ...

[Channel. Sea-sickness. Canaries passed at end of May. Peak of Tene-

gelyk ook de Schipper (alzoo zyn Kamer voor drie Vrouwen geschikt was) in de Kajuyt ...

[Engelse Kanaal. Seesiekte. Verby die Kanariese Eilande aan die einde van Mei. Die Piek van Tenerife in sig - Passaatwind. Doen aan by 'Porto de Praya' op die Eiland 'St. Jago', Kaap Verdiese Eilande: volledige beskrywing. Hoofmas in 'n storm verloor.]

[Wy liepen] ... den 24 September[4.] aan de Kaap der Goede Hope, diens Tafelberg zich eerst als een klein wolkje opdede, op de Rhede ten anker. ... Wy vonden hier het Schip 't Land Schouwen, (waar op de Heer *Thomas Slicher,* Extraordinair Raad van Indiën ... met zyn Vrouw, en een zware Familie, was) ... reeds ten anker leggen. [Wy gingen na Land,] daar wy van de Heer *Andries de Man,*[5.] Koopman, Tweede, en nu ook Gezaghebber (alzoo de Heer Commandeur *Simon van der Stel,* volgens last van den Heer Commissaris *van Rhede,* die in Augustus[6.] van daar vertrok, op een Landtogt[7.] was) zeer vriendelyk in 't Oude Huys van den Heer *van der Stel,* daar ook de Heer *Slicher* zich onthield, ontfangen, en op 't Avondmaal gehouden wierden; het geen ik wel bekennen wilde, dat my zoo wel smaakte, en zoo wonderlyk beviel, dat ik niet besluiten kon met myn Schipper in de laten nacht weer na boord te gaan, maar beter keurde ... ten Huyze van een Kaaps Borger, *Guilliam Heems,*[8.] die 'er over vyf jaaren met zyn Vrouw, zonder iets te hebben, gekomen, en nu een wel gesteld man was, myn nacht-rust te gaan nemen, daar ik het zoo wel, en vermakelyk vond, (zoo wegens 't gezang der Kaapsche Canary-Vogels, en 't kirren der Tortelduyven, als wegens het minnelyk onthaal van Monsr. *Heems,* op zyn Buiten-plaats, de Boschheuvel[9.] genaamt, daar ik schoone Orange- of Limoen-boomen zag) dat ik nog den dag daar aan bleef; maar als ik vernam, dat die Lieden (daar ook een Zeeuw, Monsr. *N. Biermans,* Onder-Koopman op 't Schip de Prins Willem, vond) zoo beleefd waren, dat zy van my, of hem, geen geld begeerden, kon ik ook niet goedvinden, langer daar te blyven; maar ging by den Predikant, D. *Joannes Overney,*[10.] een Vries van geboorte, vernemen, waar zyn Eerw., die daar best bekend was, my raden zou te gaan huysvesten, alzoo men hier anders zeer licht in een Hoerhuys geraken kan.[11.]

[Is vererg omdat Overney hom geen losies aanbied nie] ... schoon hy in de helft van een groot schoon Huys woonde, 't geen de Lieutenant, *Jan Baptista Dubertino,*[12.] voor zich van Compagnies Bouw-stoffen, daar hy als Fabryk[13.] 't opsigt bevorens over had, gebouwd had, bewoonde, welk Huys

4. Die *Moerkappel* het op 17/9/1685 aangekom (nie soos by Valentyn vermeld nie) met *'t Land van Schouwen* en die *Waalstroom* onder die gesag van Thomas Slicher. [RH]
5. Sien VRV II-2, bl. 226.
6. Van Rheede het op 16/7/85 (DR) en nie in Augustus vertrek nie. [RH]
7. Dié van Hoofstuk IV in Deel V; sien VRV II-2, bl. 220-366.
8. Sien *supra* voetnoot VIII/13.
9. Oorspronklik Van Riebeeck se landgoed, tans Bishopscourt. Vgl. VRV II-2, bl. 72. [RH]
10. Johannes Overneij het op 17/10/1678 na die Kaap gekom waar hy tot 1687 predikant was. Hy is op 5 Mei 1687 aan die Kaap oorlede.
11. Sosiologies 'n belangrike gegewe, juis omdat dit so onopsetlik, in die verbygaan meegedeel word. Ons het hier vermoedelik te doen met slavinneprostitusie as bybedryf van Kaapse losieshuise. [S]
12. Sien Valentyn, Deel V, bl. 157. In hierdie uitgawe bl. 256.
13. Verouderde term vir: Argitek, Hoof van Openbare Werke.

rife sighted. Trade-wind. Touched at 'Porto di Praya' on Saõ Tiago, Cape Verde Islands: described fully. Main mast lost in storm.]

... on the 24th of September[4] we anchored in the roads at the Cape of Good Hope ... finding there the ship Land Schouwen, in which was Heer *Thomas Slicher,* Extraordinary Member of the [Council of the] Indies ... and went ashore, where we were very well received by Heer *Andries de Man,*[5] Merchant, Secunde, and now also Administrator (since Commandeur *Simon van der Stel* was on a journey inland,[7] by order of Commissioner *van Rhede,* who had left here in August[6]), in the old house of Heer *van der Stel,* where also Heer *Slicher* lodged and kept to supper, which, I will admit, tasted so well to me and so wonderfully pleased me, that I could not make up my mind to go abroad again with the Skipper so late at night, but choose rather ... to take my rest at the house of a Burgher at the Cape, *Guilliam Heems,*[8] who had come there penniless with his wife five years previously and was now a well-to-do man. There I found it so good and so agreeable (both from the song of the Cape Canary-birds and the cooing of the Turtle-doves, as also from the friendly reception by Monsr. [sic] *Heems* at his country-house, the Boschheuvel,[9] where I saw lovely orange-trees) that I remained there the next day ... but when I learnt, that they would take no money from me, I could not think fit to stay longer there, but went to the Preacher, D. *Joannes Overney,*[10] a Frisian by birth, to learn from his Reverence, who knew the place well, where he could counsel me to put up, since one can otherwise very easily find oneself in a brothel here.[11]

[To his annoyance not offered accommodation by Overney] although he dwelt in one half of a large and fine house, which had been built by Lieutenant *Jan Baptista Dubertino*[12] for himself, using materials of the Company, of which as Fabryk[13] he had charge, which house Heer *van Rhede* had allotted as dwellings, one-half for the Preacher and the other

de Heer *van Rhede* tot een wooning, ten deele van den Predikant, en ten deele van de Geheym-Schyver *Kemels*[14.] met zyn Vrouw, geschikt had; rade D. *Overney* my om in den Olifant, by eene Juffr. *Mostaart,* naderhand met Monsr. *Holsmit*[15.] getrouwd, myn verblyf te gaan nemen, gelyk ik voor eenigen tyd dêe; tot dat ik gelegenheid kreeg, om by eenen *Jan de Beer;*[16.] bevoorens een Meulenaar, dog toen Borger-Raad, of Borgermeester aldaar, beter huysvesting na myn zin te vinden; hoewel ik het daar al mede zoo niet had, als ik wel wenschte, om dat hy nu en dan wel eens wat meer dronk, dan hem diende.

Op onze Reyze van St. Jago had ik, met de uiterste smaak van de wereld, stronken van Kool leeren eeten, die in myn Ouders Huys noit de schoonste Kool had willen aanzien; dog hier aan de Kaap volleerde ik dit, alzoo ik de Kool hier vry wat beter, als die stronken, uitnemend groot, en ook zeer goed van smaak, behalven een overvloed van allerley goede Moeskruiden, en andere Vrugten, vond.

Ik zag met groot vermaak daar de Compagnies Thuyn, die zeer net lag, en de schoonste Plantagie toen was, die ik voor of na oit zag, en die ik nu niet zal beschryven, alzoo dat onder de stoffe der Kaap gedaan heb;[17.] maar by myn Tweede Tocht vond ik die zeer veranderd, alzoo 't Speelhuysje[18.] aan 't einde van dezelve door de Heer *van Rhede* gemaakt, of op zyn last daar opgericht, onder anderen by myn wederkeering al verwoest en weg was; van waar men een uitnemend schoon gezigt op de Rheede had.

Ook zag ik by myn aanwezen aldaar op zekeren dag, zynde in 't Fort op de Kat met de Heeren *Slicher, de Man,* en alle de voorname Lieden, zoo van de Kaap, als van de Vloot, een aardig Spiegel-Gevegt[19.] van de Hottentots tegen malkanderen met afgesnedene Wyngaard-takjes, waar mede zy malkanderen op een hair wisten te treffen, werpende in 't gemeen, zoo als zy op de ene voet stonden en draeiden, om de takjes, door hunne partyen geworpen, te gezwinder te konnen ontwyken. Over de stank, en morzigheid van dit volk, met hunne lage Hutjes ontrent het Fort woonende, en die raeuwe darmen maar uitwringen, en op de kolen wat leggen zag, kon my niet genoeg verwonderen.

Ik vond hier by myn komst als Bedienden der E. Maatschappy ook *Hieronymus Crüse,* of *Croese,*[20.] als Kapiteyn, *N. van Keulen,*[21.] die 'er nu

14. Melchior Kemels, afkomstig uit Den Haag, het in 1685 na die Kaap gekom. Hy onderteken die resolusies van die Politieke Raad van Julie en Augustus 1685. Later word hy sekretaris van Justisie en neem ook 'n deel van De Grevenbroek se werk oor.
15. Jan Holsmith was in 1681 vry skoenmaker. In 1692 het hy grond gekry in Stellenbosch.
16. Sien *supra* voetnoot V/48.
17. Nl. in hoofstuk II van Deel V; sien VRV II-2, bl. 98 vlg. [RH]
Let op die verlede tyd. Blykbaar is in Valentyn se werk die volgorde van publikasie nie dieselfde as die volgorde van bewerking nie. Die behandeling van die Kaap is eerder geskrywe as die Uit- en Tuisreise. [S]
18. Vgl. Deel V, bl. 19; VRV II-2, bl. 106.
19. Vgl. Deel V, bl. 105; VRV II-4, bl. 68.
20. Sien VRV II-2, bl. 65 en 227.
21. Dit was Joannes van Keulen. Sien VRV II-2, bl. 178. Die ‘N’ voor die van beteken dat die voornaam aan Valentyn onbekend was.

half for the Sworn Clerk *Kemels*[14] and his wife; but D. *Overney* counselled me to make my lodging at the Olifant with Juffr. *Mostaart,* later married to Monsr. [sic] *Holsmit.*[15] This I did for some time, until I had the opportunity to find better accommodation with a certain *Jan de Beer,*[16] previously a miller but now Town Councillor or Mayor there, although not everything there was as I could have wished, since he now and then drank more than he should have done.

During our passage from St. Jago I had learned to eat the stalks of cabbage with the greatest relish in the world, though in the house of my parents I would never look at even the most lovely of cabbages; but here at the Cape I bettered this, since here I found the cabbages indeed better than those stalks, and exceptionally large and very tasty, as also an abundance here of all kinds of good vegetables and fruits.

I saw here with great enjoyment the Company's Garden, which was very well laid out, the loveliest plantation that I ever saw before or since then, but which I will not now describe, since I have done this when writing of the Cape;[17] but in my second voyage I found it greatly altered, since the pavilion[18] made by Heer *van Rhede* at the end of it, or set up by his orders, was on my return all ruined and gone, as also other things: from it there had been an exceptionally lovely view of the roads.

While I was here, on a certain day, being on the Kat in the Fort with Heeren *Slicher, de Man,* and all the other principal folk, I saw an amusing mock battle[19] of Hottentots against one another, armed with cut-off vine-twigs, with which they were able to hit each other to a hair's breadth, as a rule throwing while they stood and twisted on one foot, the more quickly to dodge the sticks thrown by their opponents. I could not sufficiently wonder at the stink and filthiness of these people, dwelling around the Fort in their low huts, whom I saw merely squeeze out the raw intestines and lay them a little on the embers [before devouring them].

On my arrival I also found here as Servants of the Hon. Company *Hieronymus Crüse* or *Croese*[20] as Captain; *N. van Keulen,*[21] just arrived

pas als Fiscaal met zyn Vrouw, en haar Suster, (die kort 'er aan met een ryken Boer trouwde) gekomen was, den Onder-Koopman, *N. van Breugel,*[22.] (met wiens Weduwe naderhand de Heer *de Man* trouwde) den Cassier, *N. van der Stel,* den Dispenzier, *Blesius,*[23.] den Guarnizoen Boekhouder, *Bloem,*[24.] *Kemels,* Geheym-Schryver, eenen *N. de Goyer;*[25.] mede tot de Secretary behoorende, den Krank-bezoeker, *Koopman,*[26.] die sterk koopmanschapte, en naderhand uit nedrigheid een Rok met Goude Knoopen droeg.

Ik zag daar nog eenige ruïnen van het Oude Fort, wel eer door de Heer *Johan van Riebeek* aan Strand, daar nu Compagnies Magazyn[27.] van Touwerk, &c. is, en nader aan 't Vlek, dan nu, gebouwd, waar van ik de aarde nu en dan zag weg kruyen.

Ik genoot ook veel playzier door Jonker *Adriaan van der Stel,* tweede Soon van den Heer Commandeur *Simon van der Stel,* die my op 't ronde Boschje bragt, en, behalven een net tractement, ook veel vermaak op dit Landhuys der E. Maatschappy, en deszelfs Plantagie aandêe.

Behalven dat hy my ook van verscheide aangename Vrugten (en voor al van een zoort van zeer lekkere Limoenen, van gedaante by na als Citroenen, en die men uit de hand at) rykelyk verzag, waar tegen ik zyn E. weer een Geschenk van twee fraeye Hoeden dede.

De oude Heer, *Simon van der Stel,* had vyf Zoonen. De oudste, *Willem Adriaan* genaamt, was toen niet lang geleden of Ao. 1684 met Juffr. *Maria de Haze,* Dogter van de Heer *de Haze,* gewezen Directeur in Bengale, getrouwd, en met haar nevens haar Mama, Weduwe van den Heer *Verburg,* ook gewezen Directeur in Bengale, na Holland vertrokken, alwaar zich zyn Ed. tot Amsterdam zedert nedergezet, en daar hy tot Ao. 1699 (wanneer hy zynen Heer Vader als Landvoogd aan de Kaap vervangen ging) het Ampt van Schepen dier aanzienelyke stad bediend heeft.

Na zyn Ed. volgde Jonker *Adriaan,* dan Jonker *François,* dan Jonker *Henrik,* die, met een Deen[28.] na Holland vertrokken zynde, met een Poolsche Juffer trouwde, dog die naderhand weer in Indiën quam, en eerst als Cassier en Winkelier op Macassar zich onthield; dog eindelyk als Landdrost op Batavia gestorven is.

22. Albert van Breughel. Sien VRV II-2, bl. 61, 178 en 226.
23. Valentyn noem hom nie in sy lys van dispensiers nie (VRV II-2, bl. 182-184). Dit was Joan Blesius wat tot 1686 dispensier was. In die Resolusies van 8/5/1686 word melding gemaak van ‘'t vertreck des gewesen dispensiers, Joh. Blesius’ en sy opvolger is toe benoem.
24. Johannes Hendrick Bloem (Blom, Blum). Sien VRV II-2, bl. 182, 184 en 193.
25. Hugo de Goyer. Sien VRV II-2, bl. 180 en 182.
26. 'n Woordspeling op sy naam; ‘nedrigheid’ is natuurlik ironies. [RH]
    Dit was Albert Koopman, sien VRV II-2, bl. 80 en 182.
27. Dit is duidelik dat aan die Kaap voldoende voorraad van skeepsbehoeftes aangehou is om reparasies van aansienlike omvang te kan uitvoer. [S]
    Hier is egter 'n mate van verwarring: die seemagasyn was Van Riebeeck se eerste hospitaal, 'n ent weg van sy Fort af. Tot die sloping van laasgenoemde is in 1674 besluit (Resolusies van 2/5/1674) en dit is in daardie jaar ook grotendeels gedoen, die buitegeboue aan die seekant ietwat later, aangesien 'n deel daarvan (soos tewens ook 'n deel van die seemagasyn in noodgevalle) as hospitaal gebruik is totdat die nuwe in 1699 in gebruik gestel is (DR 24/10). Valentyn se ‘zag weg kruyen’ verwys eerder na sy latere besoeke as na 1685. [RH]
28. Vermoedelik word bedoel ‘met 'n Deense skip’. Sy vertrek word nie in Böeseken vermeld nie, maar wel dat hy in 1703 na die Kaap teruggekeer het en in 1704 na Batavia gegaan het. [RH]

as Fiscaal with his wife and her sister (who soon after married a rich farmer); the Under-Merchant *N. van Breugel*[22] (whose widow was later married by Heer *de Man*); the Cassier, *N. van der Stel;* the Dispensier *Blesius;*[23] the Garrison Book-keeper *Bloem;*[24] *Kemels,* the Sworn Clerk; a certain *N. de Goyer,*[25] also of the Secretariat; the Lay-reader *Koopman,*[26] who indeed did much trade, and who later from humility wore a coat with gold buttons.

I saw there still some remains of the old Fort, previously built by Heer *Johan van Riebeek,* on the shore where now stands the Company's storehouse[27] for cables, &c., built nearer to the town than the present Fort, and from which I saw the earth carted away now and then.

Jonker *Adriaan van der Stel* gave me much enjoyment there, the second son of Commandeur *Simon van der Stel,* who took me to the Ronde Boschje and not only gave me good entertainment there, but also much pleasure at this country-house of the Hon. Company and its plantation. Moreover he provided me richly with various pleasant fruits (and above all a kind of very tasty lemons, shaped almost like citrons, which one ate raw), in return for which I made him a present of two fine hats.

The older Heer *Simon van der Stel* had five sons. The eldest, named *Willem Adriaan,* not long before or in the year 1684, had married Juffr. *Maria de Haze,* daughter of Heer *de Haze,* formerly Director in Bengal, and had left for Holland with her and her mother, the widow of Heer *Verburg,* also formerly Director in Bengal. There H.E. then settled at Amsterdam, and served as Alderman of this notable town, until the year 1699, when he went to replace his father as Governor at the Cape. After him followed Jonker *Adriaan;* Jonker *François;* Jonker *Henrik,* who after going to Holland with a Dane[28] married a Polish lady, but later returned to the Indies, first as Cassier and Winkelier at Macassar but dying as Landdrost at Batavia.

Behalven deze Zoonen had de oude Heer *van der Stel* nog een Zoon,[29] diens naam my onbekend, maar die op een onbekende wyze aan zyn einde geraakt is. Hy vertrok, onder 't Opper Gezag van de Heer *Koeper,* met het Schip, de Ridderschap van Holland, van de Kaap na Batavia, dog die Bodem is waarschynelykst in volle Zee met man en muys gebleven, hoewel men naderhand nog eenige losse en ongegronde gerugten hoorde, als of deze Zoon van den Heer *van der Stel* op 't Eiland Madagascar aangeland zou zyn. Indien de al te hoofdige Heer *Koeper* den raad van zynen Schipper gevolgd, en, voor een al te oude, een nieuwe groote Mast aan de Kaap ingezet had, dit ongeluk zou hem waarschynelyk niet overkomen hebben.

Buiten die vyf Zoonen had de Heer *Simon van der Stel* nog een Dogter, die in Holland aan eenen Heer *van Ryn* getrouwd was.

Onder de Onder-Kooplieden, toen met de Vloot daar aan de Kaap leggende, was eenen Sr. *van Slingeland,* van Maastricht, die met eenige andere Liefhebbers den Tafelberg beklom, en my daags 'er aan zeide, dat hy 'er niets, dan eenige Putten en Kuilen, met stilstaande regen-water vervuld, gevonden, gelyk ik reeds ook al van andere gehoord had. Zy hadden veel moeite, en vyf uuren aan een werk gehad, om 'er op te komen; doch het afkomen was hen nog veel moeyelyker gevallen.

Voor myn vertrek viel 'er een zeer wonderlyk Huwelyk[30] van een Onder-Koopman, die hier woonde, voor. Vrydag 's namiddags ontrent 5 uuren quam 'er een Barinnetje (of nieuwlings daar met de Vloot aangekomen Juffer) by hem, nevens ander Gezelschap, daar ik mede by was, in Huys, welke Juffer hy, die redelyk wel van de Kaapsche vocht bestoven was, een Neusdoek toewierp, die zy tot daags 'er aan hield; wanneer zy, met eenige Juffers weer by hem komende, hem wysmaakte, en zeer sterk opstreed, dat hy haar dien Neusdoek op trouw in haar aller bywezen (schoon 'er niets aan was) gegeven had, en die hem op zyn woord persten, om die Juffer, die wel een goed man van nooden, alzoo zy 't niet breed had, te eeren, en ten eersten, alzoo haar Schip op 't vertrek stond, te trouwen.

Hy zeide van al deze zaaken niets te weten, dog was egter gereed, dewyl zy zeiden, dit alle gezien te hebben, om die Juffer te trouwen. Daar op ging die zelve Zaturdag avond in 't Avond-Gebed het eerste, Zondag's morgens het tweede, en na de Predikatie het derde gebod, waar op dit Paar 's namiddags trouwde, en het Schip van deze Juffer vertrok 's Maandags, zoo dat het al vry krap met haar omquam, en zy 't niet veel later had mogen begrypen ...

29. Böeseken vermeld hom as Cornelis (bl. 224) of Lodewyck (bl. 239, moontlik dieselfde as Cornelis; daar is 'n mate van twyfel). Die afvaart was op 5/2/1694. [RH]
30. Vgl. Deel V, bl. 135; in hierdie uitgawe bl. 202.

Besides these the older Heer *van der Stel* had another son,[29] whose name I do not know, who met his end in an unknown manner. He left the Cape under the command of Heer *Koeper,* in the ship Ridderschap of Holland, but the vessel appears to have been lost with all hands on the high seas, although later some vague and baseless rumours were current, that this son of Heer *van der Stel* had landed on the island of Madagascar. If the too headstrong Heer *Koeper* had followed the advice of his Skipper, and had set a new mainmast in place of the too old one, this disaster would probably not have happened to him.

In addition to the five sons Heer *Simon van der Stel* had also a daughter, who married a certain Heer *van Ryn* in Holland.

Among the Under-Merchants in the fleet then lying at the Cape was a certain Sr. *van Slingerland* of Maastricht, who climbed the Table Mountain with some other enthusiasts, and the next day told me, that he had found nothing [on the top] but some pools and hollows full of stagnant rain-water, as also I had previously heard from others. They had much toil and were busied for five hours to reach the top; but they indeed found the descent much more toilsome.

Before my departure there occurred a very wonderful marriage,[30] of a certain Under-Merchant living here. On Friday afternoon about 5 there came a Barinnetje (or girl newly arrived with the fleet) to his house, where I then was among others. To this girl he, being pretty well muzzy with the Cape juice, threw a handkerchief, which she kept until the following day, when, again meeting some girls, she made them believe, and very definitely asserted, that he had given her this handkerchief as a token of engagement in the presence of all of them (although this was not the case). They pressed him to keep his word and honour this girl, who indeed had need of a good husband, since she was not well off, and marry her at once, since her ship was about to sail.

He said, that he knew nothing of all this affair, but was however ready, since they all said they had seen it, to marry the girl. Thereat the same Saturday the banns were called for the first time after the evening service, on Sunday morning for the second time, and for the third time after the sermon, after which they were married that afternoon; and this girl's ship sailed on Monday, so that she indeed ran it pretty close, and could not have delayed much longer.

Na dat wy hier een maand aan de Kaap uitgerust, en een nieuwe groote Mast ingezet hadden, vertrokken wy den 24 October[31.] ...

[Die reis gaan verder na Batavia, Japara, Ambon, Banda e.s.m. Van Batavia af vaar hulle met die Waddenxveen op 3 Desember 1694 en doen op Bantam aan.]

Des Schrijvers eerste Thuysreyze Ao. 1695

... Wy quamen dan eindelyk den 26 February 1695[32.] aan de Kaap ...

Ik vond, by onze komst aan de Kaap, den Heer Landvoogd niet in 't Kasteel; maar hoorde; dat hy aan 't ronde Boschje (een Plantagie, en Playsier-Huys van de Compagnie, ontrent een myl van de Kaap gelegen) zich toen onthield. De Schipper, en ik, reden derhalven, nevens verscheide anderen, te Paard daar na toe, alwaar ik zyn Ed. zeer welvarende vond ...

Ik vond de Kaap in Gebouwen vry verbeterd, de Compagnies Thuyn aan 't Kasteel zeer net, en zoo fraey, als ik oit een Thuyn gezien heb.

De Predikant *Overney,* dien ik 'er Ao. 1685 gelaten had, was ondertusschen overleden, zyn Vrouw hertrouwd, en haar tweede man, een Boer, door een Tyger verscheurd. Na D. *Overney* waren hem verscheide Predikanten gevolgd, van welke de Heer *Hercules van Loon*[33.] 'er nu nog was, een zeer hups Heer, die my in de tyd van myn verblyf veel vermaak aandêe.

De Tweede Perzoon, de Heer *Andries de Man,*[34.] zedert myne Indische Reyze, aan de Weduwe van *Breugel*[35.] getroud, quam by ons aanwezen aldaar te overlyden ...

De Zoute Rivier, digt by 't Fort, schynd niet diep te zyn; maar ik heb by myn eerste komst 'er by na myn leven en een Paard, en de Heer Landvoogd *W.A. van der Stel* Ao. 1705 'er by na eens vier Paarden verloren.

Hier plagten veel Leeuwen en Tygers zich te onthouden, zoo my *Jan Stevensz Botma*[36.] eens zeide.

Voor ons vertrek gaf de Heer Landvoogd een deftig Afscheids-maal, waar by een zeer fraey Muzycq van Stemmen, en Instrumenten, gevoegd wierd, by 't welke eenen *Blankenburg* zeer fraey zong. Ter gelegenheid van die Maaltyd verhaalde de Heer Landvoogd my ... dat zyn Ed. bezig was, om ieder Hoofdstuk in den Bybel in zyne couleuren[37.] in Prenten te brengen, een stuk werks, dat zyn Ed. ons toonde, dat ook al vry verre gevorderd, en weerdig was, om van Liefhebbers gezien te werden.

31. In werklikheid was die vertrek op 14/10/85 (DR). [RH]
32. Sy skip het alleen aangekom op 26/2/95 (DR), aangesien dit deur 'n storm naby Mosselbaai van die res van die vloot af weggedryf is. Hulle, asook die skepe uit Ceylon, het later aangekom. [RH]
33. Sien VRV II-2, bl. 153.
34. Die DR van 31/3/1695 vermeld sy dood. [RH]
35. Elsie van Luwuurden, die weduwee van Albert van Breughel, is in 1689 met Andries de Man getroud.
36. Die jongste seun van die stamvader Steven Jansz. Botma, van Wageningen. Sien VRV II-2, bl. 165.
37. Vgl. die opskrif by Hoofstuk VIII en bl. 258 aldaar. [RH]

After we had rested here for a month at the Cape, and had set up a new mainmast, we left on the 24th of October[31] ...

[Batavia, Japara, Amboina, Banda, etc. Sailed from Batavia in Waddenxveen December 3, 1694, touching at Bantam.]

The Author's first home-bound voyage Ao. 1695

... At last we arrived at the Cape on the 26th of February, in the year 1695[32] ...

At our arrival at the Cape I did not find the Governor in the Castle, but heard that he was then living at the Ronde Boschje (a plantation and pleasure-house of the Company about a mile from the Cape). The Skipper and I therefore went there by horse, with various others, where we found H.E. in very good health.

I found the Cape considerably improved as regards buildings, and the Company's Garden at the Castle very neat, and as fine as any garden I have ever seen.

The Preacher *Overney,* whom I had left there in 1685, had died in the meantime, and his wife had remarried, her second husband, a farmer, having been devoured by a tiger. Various Preachers had followed D. *Overney,* Heer *Hercules van Loon*[33] now holding the office, a very courteous person, who gave me much pleasure while I was there.

The Secunde, Heer *Andries de Man,*[34] who after my departure for the Indies had married the widow of van Breugel, died during my stay[35] ...

The Salt River, near the Fort, does not seem deep, but when I was first there I nearly lost my life and a horse, and in 1705 Governor *W.A. van der Stel* nearly lost four horses there. Many lions and tigers are often to be found there, as *Jan Stevensz. Botma*[36] once told me.

Before our departure the Governor gave us a very noble feast, accompanied by very fine music of voices and instruments, at which a certain *Blankenburg* sang very well. On the occasion of this feast the Governor told me, ... that he was busying himself in adding a coloured engraving to each chapter of the Bible,[37] which piece of work H.E. showed us, and which was worthy of being seen by lovers of art.

Ik predikte (alzoo ik de eenigste Predikant in de Vloot was, die in dienst der E. Compagnie na 't Vaderland wederkeerde) nu en dan eens aan de Kaap op de groote Zaal in 't Fort, tot ontlasting van den Heer *van Loon;* maar bevond, dat het prediken in het Kasteel op de Voor-zaal, of de Kat (zoo zy 't noemden) vry wat ongemakkelyker, dan wel 't prediken in de daar na gebouwde Kerk, was.

Ik kreeg toen ook kennis aan de Heer *Henning Huyzing,*[38] te dier tyd al een van de voornaamste Kaapsche Borgers, en die daar mede, niet verre van Kapiteyn *Berg's*[39] Wooning, een schoon Huys, onlangs getimmerd, gelyk eenen *Cornelis Botma*[40] een zeer schoone Plaats, naast het ronde Bosje toen had, hoewel *Huyzing* 'er wel een stuk of twee, die immers zoo goed, en fraey waren, bezat.

Ik was van voornemen, om op zekeren dag, gelyk ik ook werkstellig maakte, na den Leeuwen-berg[41] te klimmen; dog moest, ter helft toe gekomen zynde, wederkeeren, alzoo 't my te steyl was, en myn hoofd al zeer sterk begon te duizelen, zoo dat ik op handen en voeten agter over leunende, my allengskens weer af moest laten zakken.

Myn Kinderen quamen 'er op, en vonden 'er een Graf-naald of Obeliscus, door den Heer *van der Stel* ter eere van Mevrouw *van Goens,* Gemalin van den Heer *Ryklof van Goens,* wanneer hy als Opper-Landvoogd van Indiën Ao. 1681 na het Vaderland keerde, en zy met eerstgemelden Heer mede boven op dien Berg geklommen was, daar opgerigt.

Ik stond, by myn aanwezen alhier, ten Doop over een Kind van den Onder-Koopman de Heer *Pieter Paeuw,*[42] in de plaats van zyn Vader, den Heer *Gerard Paeuw,* Advocaat, en Administrateur der Weeskamer, tot Dordregt, en was zyn Vrouw kort voor onze komst aan de Kaap, schoon by een kleene Storm, zeer gemakkelyk bevallen. By deze gelegenheid kreeg ik aan Monsr. *Oldenland,* een zeer net Botanicus, van welke elders[43] breder spreke, kennis.

Na dat wy van 't laatste van February tot den 18 April ons hier ververscht, en ons van genoegzame Voorraad voorzien, hadden, namen wy de Reyze weder aan, en zeylden van daar met 13 Schepen[44] ...

Des Schijvers Tweede Uytreyze Ao. 1705 (Uit Boek 5, Hoofstuk 2)

Den 10 Mey Ao. 1705[45] des morgens zyn wy met het Schip het Hof van Ulpendam ... uit Texel gezeild.

38. Sien VRV II-1, bl. 182; en VRV II-4, bl. 52, voetnoot IV/75.
39. Sien VRV II-2, bl. 198.
40. Sien VRV II-2, bl. 190.
41. Sien Deel V, bl. 10; VRV II-2, bl. 66-68.
42. Nie opgespoor nie.
43. Sien Deel V, bl. 22; VRV II-2, bl. 116.
44. 18/4/95 is korrek (DR). [RH]
45. Die Haagse Argief, no. 4390A folio 17, bevestig hierdie afvaart vanaf Texel saam met die *Vrijbergh* en die *Brandenbergh.* [RH]

Since I was the only Preacher in the fleet who returned to the Fatherland in the service of the Hon. Company, I now and then preached at the Cape in the great hall of the Fort, to relieve Heer *van Loon;* but found, that preaching in the Castle from the terrace, or Kat as they called it, was somewhat less convenient than was preaching in the church built later.

I also made the acquaintance of Heer *Henning Huyzing,*[38] who at this time was already one of the principal Cape Burghers, and who had not long before built a lovely house, not far from that of Captain *Bergh;*[39] as also that of a certain *Cornelis Botma,*[40] who then had a very lovely estate beside the Ronde Boschje, although *Huyzing* owned one or two properties which were fully as good and fine.

On a certain day I had the intention of climbing the Lion Hill,[41] and made preparations for this; but being come halfway I must return, since it was too steep for me, and my head began to swim, so that I must let myself slip down little by little on hands and feet, and leaning backwards.

My children reached the top, finding there a stone needle or Obeliscus, set up by Heer *van der Stel* in honour of Madam *van Goens,* wife of Heer *Ryklof van Goens,* when he returned to the Fatherland as Governor-General of the Indies in 1681, and she had climbed up here with H.E.

While I was there I stood godfather to a child of the Under-Merchant Heer *Pieter Paeuw,*[42] in place of his father, Heer *Gerard Paeuw,* Advocate, Administrator of the Orphan-Chamber at Dordrecht: the mother had given birth very easily shortly before our arrival at the Cape, although in a slight storm. On this occasion I made the acquaintance of Heer *Oldenland,* a very good botanist, regarding whom I speak more fully elsewhere.[43]

After we had enjoyed a refresh here from the end of February to the 18th of April, and provided ourselves with sufficient stores, we again took up our journey, sailing from there with 13 ships[44] ...

The Author's second voyage to the East Ao. 1705 (From Book 5, Chapter 2)

On the 10th of May, 1705,[45] in the morning we sailed from Texel in the ship Hof van Ulpendam ...

I travelled in this ship as Preacher, with my wife *Cornelia Snaats,* 5

Ik voer op dien Bodem als Predikant, by my hebbende myn Huysvrouw, *Cornelia Snaats,* 5 kinderen, een Neefje ... en Juffr. *Aletta Bek* ... De voornoemde Juffr. ging onder myne bescherming na haren Broeder, Predikant op Stellenbosch, over.

De Schipper ... was *David Codde* ... De Opper-Stierman was *Joost Vendevogel,* een wakker Zeeman, dog die niet, dan nog een Jongen zynde, in Oost-Indiën geweest, maar anders een zeer neerstig en onvermoeid man was ...

Wy zeilden uit met een Vloot van 9 Oost-Indische, en 15 Oorlogs-Schepen van 't Land, waar over de Zeevoogd *van Almonde* 't bevel had, en die ons tot de Straat van Gibraltar geleiden zoude ... Ook was 'er een fraye getal Curassau- en Guinea's-vaarders, die met ons zeilden ... Wy telden toen 81 Schepen in 't Vaarwater ...

... Den 26 dito[46.] zagen en vingen wy de eerste Kaapsche bonte Duyfjens,[47.] zynde Meeuwtjens, die wit en bruyn geteekend zyn.

[23 September] ... wanneer wy veel Trombas of Trompetten, en ruygte van de wal zagen dryven ...

Den 29 dito ... Ook zagen wy, gelyk al een a twee dagen te vooren, veel Mallagaazen,[48.] Vogels, die zich dicht by Land houden. Dezen dag was het 's morgens ten 6 uuren om de Zuyd zoo koud dat my de vingers, als in de Winter in Holland, tintelden; dog dit hield op, toen wy ontrent een myl van de wal waren.

Veelen by ons hadden nu 't Land wel gezien; dog geen van allen wist recht te zeggen, wat voor Land het was.

Eindelyk was de Opper-Stierman van oordeel, dat wy 't Land van de Saldanha baey zagen.[49.]

... Wy hadden zeer veel moeite, eer wy 's avonds[50.] ten half 8 uuren nog op dien zelven dag, hebbende 14 dooden gehad, met 60 zieken, op de Rheede quamen ...

Vermits onze Schipper niet in staat was, om aan Land te gaan, ging ik met den Opper-Stierman, en met den Seur, aan Land; alwaar ons de Heer *Willem Adriaan van der Stel,* Landvoogd alhier, zeer minnelyk verwelkomde ...

Ik bevond de Kaap, zedert myn laatste aanwezen Ao. 1695, wonderlyk in Huyzen en Gebouwen veranderd, alzoo de Fiscaal Independent, de Heer *Blezius,* hier een, en de Heer *Huzing* hier twee schoone Huyzen, geheel op zyn Amsterdams, met royale Onder-wooningen, gebouwd hadden, waar by de voorige Huyzen van *Koopman,* en anderen, nu maar gemeene Gebouwen waren.

Ook bevond ik de Compagnies Thuyn zeer fraey, waar in ik nu en dan myn vermaak ging nemen.

46. D.w.s. 26 Augustus.
47. Kaapse duif, *Daption capensis.* [RH]
48. *Morus capensis;* vgl. VRV II-2, bl. 34, voetnoot 10.
49. Hier volg die relaas van die siek skipper wat hy geroep het; sy herkenning van Tafelbaai, en koersverandering soos beskryf op bladsye 2-3 in Deel V, in VRV II-2, bl. 38-40.
50. Die Hof van Ylpendam het op 29/9/1705 aangekom (DR). [RH]

children, a little nephew ... and Juffr. *Aletta Bek* ... who went out under my protection to her brother, Preacher at Stellenbosch.

The Skipper was *David Codde* ... The Chief Mate was *Joost Vendervogel,* a smart seaman though not such as he had been when he was in the Indies as a youngster, but a very diligent and tireless man ...

[9 V.O.C. ships, 15 warships as far as Gibraltar, other ships totalling 81. Touched nowhere.]

... On the 26th[46] [August] we saw and caught the first speckled Cape dovelets,[47] being little gulls marked with white and brown ...

[September 23] ... when we saw many Trombas or Trumpets floating, and underwood from the shore ...

On the 29th ... as also one or two days earlier, we saw many Mallagaazen,[48] birds which remain near the land ... This day it was so cold that my fingers tingled as in Winter in Holland, but the cold ceased when we were about a mile from the shore.

Many of us had now sighted the land, but no one rightly knew what land it was.

At last the Chief Mate judged that we had sighted the land of the Saldanha Bay.[49]

... and reached the roads at 7.30 that evening,[50] with 60 sick on board and having had 14 deaths.

Since our Skipper was not fit enough to go ashore, I went there with the Chief Mate and the Book-keeper, where Heer *Willem Adriaan van der Stel,* the Governor, received us with great friendship.

I found that the Cape, since I had last been there in 1695, was wonderfully changed as regards houses and buildings. The Indenpendent Fiscaal, Heer *Blezius,* had now built one, and Heer *Huzing* two, entirely in the Amsterdam style, with magnificent apartments below, in comparison with which the earlier houses of *Koopman* and others were now merely everyday buildings.

Also I found the Company's Garden very fine, going there now and again to take my pleasure.

I saw here the estate previously owned by Heer *Bek,* now passed on by

Ik zag hier de plaats, die de Heer *Bek* bevorens gehad, en nu aan Kapiteyn *van der Lid* overgelaten en verkogt had.[51.] Zy was *Koelenhof* genaamt; en wy werden daar door den Heer en Juffr. *van der Lid* zeer ordentelyk onthaald; dog in de Plaats zelf had ik geen welgevallen.

Wy bleven eenige dagen op Stellenbosch, daar ik Juffr. *Bek* aan haren Heer Broeder, Predikant alhier, overgaf; dog kon wel zien, dat haar alles hier nu, alzoo haar Broeder stond te trouwen met de Dochter van de Heer *Elzevier,*[52.] Opper-Koopman en Tweede, geheel en al tegenstond, en hoewel ik haar myn Huys en verder aanbood met my mede na Batavia te nemen, sloeg zy dit zeer edelmoedig af, in hope, dat de zaken zich beter, dan zy dacht, schikken mogten.

Ook onthaalde my de Heer *Kalden*[53.] 8 dagen op zyn Buyten-plaats, Sandvliet genaamt, waar van elders[54.] breder spreeke. Ik predikte voor zyn Eerw. eenige maalen hier.

Het weerlicht hier wel; maar blixemt, of dondert 'er zelden, en als de Hottentots dit laatste hooren, dan zeggen zy, dat de groote Kapiteyn Moeske of quaad is.[55.]

Den 14 October onthaalde ons de oude Heer *van der Stel* op Constantia, alzoo zyn Ed. toen 61 jaaren oud[56.] geworden was, zeer heerlyk, alwaar een Gezelschap van wel 40 a 50 menschen was.

Den eersten November ging ik met den Ed. Heer Landvoogd *van der Stel* 's avonds ten 6 uuren met een Koets met zes Paarden (waar van elders[57.] breder spreke) na zyne Wooning in Hottentots-Holland, en quamen 'er, na nog eens van Paarden verwisseld, en onderweeg wat gegeten te hebben, 's nagts ten 12 uuren.

Ik zag dit schoon *Vergelegen* met veel verwondering, alzoo het in allen deelen zeer fraey aangelegt was, bleef 'er de ganschen maandag, en wy vertrokken dien zelven avond weer van daar na 't Kasteel, zonder iet quaads te ontmoeten; dog had wel gewenscht, dat ik 't Land onderweeg by dag eens mogt gezien hebben, dat nu niet wezen kon, alzoo ons vertrek aanstaande was, dat wy eerst dachten daags 'er aan te zullen volgen; dog het leed nog tot den 7 dito, eer wy van hier met een styven Zuyd-Oosten wind de Baey uitzeilden; ook was hier den 3 dito nog een Engels Scheepje op de Rheede gekomen.

Zeer minnelyk was ik ook door den Heer *Elzevier,* en meer andere Vrienden (die my en myn beminde alle beleefdheid en vriendschap bewezen) onthaald.

Terwyl wy in de Tafelbaey nog zeilden, zond de Heer Landvoogd *van der Stel* my nog een schoone Venezoen van een jongen Eland in een vaste korst, die wy nog zeer lang daar na goed hielden, en daar wy veel deeg

51. Sien VRV II-2, bl. 201, voetnoot 49.
52. Ds. Beck het eers in 1707 met Johanna Constantie Elsevier in die huwelik getree.
53. Sien VRV II-2, bl. 137, voetnoot 66, en bl. 99, voetnoot 44.
54. Deel V, bl. 158, in hierdie uitgawe bl. 262.
55. Vgl. *supra* voetnoot VIII/23.
56. In werklikheid ses-en-sestig, soos op bl. 202. Die onthaal word nie in die DR vermeld nie. [RH]
57. Sien VRV II-2, bl. 150-152.

sale to Captain *van der Lid.*[51] It was called *Koelenhof,* and we were very well received there by Heer and Juffr. *van der Lid;* but I had no liking for the estate itself.

We remained for some days at Stellenbosch, where I handed over Juffr. *Bek* to her brother, the Preacher there; but it was evident, that she disliked everything there, because her brother was about to marry the daughter of Heer *Elzevier,*[52] Upper-Merchant and Secunde; but although I offered [to take her into] my family, she generously refused this, in hope that things might turn out better than she expected.

I was also entertained for 8 days by Heer *Kalden*[53] on his estate Sandvliet, of which we speak further elsewhere.[54] I preached several times for his Reverence.

There is indeed summer-lightning here, but seldom real lightning and thunder, and when the Hottentots hear this latter, they say, that the Great Captain is Moeske, or angry.[55]

On October the 14th the old Heer *van der Stel* received us very nobly at Constantia, since this was H.E.'s sixty-first birthday,[56] when there was an assembly of fully 50 to 60 people.

On November the 1st I went at about 6 p.m. with H.E. the Governor *van der Stel,* by six-horsed coach to his property in Hottentots-Holland (of which I speak more fully elsewhere[57]), arriving there about midnight after having changed horses once and eaten something on the way.

I saw this lovely *Vergelegen* with great admiration, since it was very finely laid out in all respects. We remained there all Monday, and that evening returned to the Castle without mishap; but I could well have wished to see the country on the way once by daylight. This however could not be done, since our departure was close at hand: we thought it would be the next day, but it was delayed until the 7th, when we sailed out of the Bay with a stiff south-easterly wind.

I was also very amicably entertained by Heer *Elzevier* and other friends, who showed all politeness and friendship towards me and my beloved wife.

While we were still under way in the Bay, Governor *van der Stel* sent me

van hadden. Ook had zyn Ed. 'er nog een schoone mande met Artisjokken bygevoegd.

[Sien St. Paul, Amsterdam, Engano, Batavia, Ambon.]

Des Schrijvers Tweede Thuysreyze Ao. 1713-1714 (Uit Boek 5, Hoofstuk 2)

Sondag den 26 [November 1713] dreven[58.] wy, sterk 11 t'Huys-vaarders, van de Rheede [Batavia] af, welkers namen waren: ... De Engewormer, ... [met] den Predikant *François Valentyn,* met zyn Vrouw en twee Dochters, voor Rotterdam ...

... [Wy zagen] Cabo das Aguilhas, een steyle hooge hoek ..., en ook klaar Kaap Falso zich met een steyle en alleen voor uit in Zee leggende hoek vertoonen, even als een leggende Leeuw.

[30 Januarie 1714] 's Namiddags ten 3 uuren waaren wy, doordien wy een myl van de wal af stilte kregen, in groot gevaar[59.] van op de droogte van de Leeuwenstaart te vervallen; dog raakten 'er weder af, doordien wy de Schuyt noch tydig uit, en 't Schip zoo om kregen, en 'er af boegseerden[60.] ... en ten 4 uuren quamen wy in de Tafelbaey ten anker, en ontrent 5 uuren, ... aan Land.

... [Wy] vonden aan Land de Heer *Willem Helot*[61.] als Gezaghebber, een oud bekend Vriend, die my, den Opper-Stierman (alzoo de Schipper zeer ziek was) en Sr. *de Vlugt,* beleefd ontfing. Spraken ook den Fiscaal Independent, den Heer *Cornelis van Beaumont,*[62.] en namen weder ons verblyf ten Huyze van den Burger-Raad, *Hendrik Donker*[63.] ...

Den 31 dito 's avonds ten 6 uuren stierf onze Schipper.

Den eersten February quam myn Vrouw met de Kinderen ... aan Land.

Ik liet aan de Kaap, daar wy van den 31 January tot den 11 April bleven, 327 Ryxdaalders, en 28 Stuyvers aan verteerde kosten alleen aan Sr. *Henrik Donker,* by den welken ik logeerde, betaald, zonder veel andere onkosten, die men hier niet ontgaan kan, alzoo het niet te vergeefs de Kaap[64.] hiet, en die mede al vry veel beliepen, daar eens by te rekenen; en ik geloove, dat my dit verblyf hier, zoo by myn komst uit Holland, als nu weder, ieder Reyze, meer dan 1200 gulden gekost heeft, en dat de verdere onkosten tot zoo een Vaderlandze Reyze my op niet minder dan 2000 gulden hebben komen te staan; dat veel schynd; dog echter zoo is.

Den 10 Maart reed ik met de Heeren *Helot, Valkenier,* en Juffr. *van der Stel,* Huysvrouw van de Heer *François van der Stel,* met een Koets met zes

58. Maar sy Deel I vermeld die afvaart as 1/8/1713. [RH]
59. Soos op bl. 2 by hom; sien VRV II-2, bl. 38.
60. *Boegseer* beteken 'n seilskip trek met 'n roeiskuit. Dit was 'n lastige en stadige manier van verplasing, maar die enigste waaroor die ou seelui beskik het, as daar geen bruikbare wind was nie. [S]
61. Sien VRV II-2, bl. 86, voetnoot 176.
62. Cornelis van Beaumont het in 1711 sy skoonvader, Joan Blesius, opgevolg en independent fiskaal geword.
63. Sien VRV II-2, bl. 192 en 193.
64. 'n Woordspel op ‘kaper’.

also a lovely venison [pie] of young eland in a hard crust, which lasted us well for a long time, and from which we had great enjoyment. Also H.E. sent with it a lovely basket of artichokes.

[Sighted St. Paul, Amsterdam, Engano, Batavia, Amboina.]

The Author's second home-bound voyage Ao. 1713-1714 (From Book 5, Chapter 2)

On Sunday the 26th [November 1713] we sailed[58] from the roads [Batavia] in a fleet of 11 return-ships [Antoni Valkenier in charge] ... [in] the Engewormer, with [my] wife and two daughters ....

... sighted Cabo das Aguilhas, a steep high cape ... and clearly saw Kaap Falso, looking like a crouching lion, with a steep and solitary promontory lying out to seaward ...

In the afternoon [January 30, 1714] about 3 o'clock, when we had a calm about a mile from the shore, we were in great danger[59] of running aground on the shallows of the Lion's Tail; but got clear, after we had launched the skiff in time, and with her turned the ship about and towed her off[60] ... and about 4 p.m. we anchored in the Table Bay, and landed at about 5 ... where we found Heer *Willem Helot*[61] as Administrator, an old and well-known friend, who received me and the Chief Mate (since the Skipper was very sick), and Sr. *de Vlugt* very politely. I spoke also with the Independent Fiscaal Heer *Cornelis van Beaumont,*[62] and again lodged in the house of the Town Councillor *Henrik Donker*[63] ...

On February the 1st my wife came ashore with the children.

At the Cape, where we lay from January the 31st to April the 11th, I paid 327 Rxd. and 28 stivers for our board alone to Sr. [sic] *Henrik Donker,* with whom I lodged, and in addition there must be reckoned to this many other expenditures which cannot be avoided here, so that it is not called the Cape for nothing[64] ... and I believe, that each of my stays here, at my coming from Holland and again now, cost me more than 1200 gld., and that the total expense of such a journey to the Fatherland came to not less than 2000 gld.: which seems much, but so it is.

Paarden na Constantia, daar wy dien dag zeer heerlyk van de Heer *Helot,* en Juffr. *van der Stel,* nevens vercheide andere van de voornaamste Vrienden van de Retour-vloot, onthaald wierden met alles, dat men heerlyk van uitgelezen spyze en vruchten noemen kon.

Ook quam op dezen zelven dag[65.] [29 Maart; blykbaar 'n fout vir 24ste] de Ed. Heer *Maurits Pasques de Chavonnes,* Extraordinaris Raad van Indiën, als Landvoogd van Kaap der Goede Hoope, met Mevrouwe, zyn Gemalinne, en Huysgezin, ... hier aan te landen, bestaande, zoo meine, in drie Dochters en twee Zoonen, waar beneven zyn Ed. Broeders Zoon als Kapiteyn hier leggen quam, brengende zyn Vrouw, en hare Suster mede ...

Den 28 dito wierd de Heer *de Chavonnes* hier als Landvoogd voorgesteld.

Den 10 dito [April] gingen wy ten zeven uuren 's morgens van de Kaap der Goede Hope onder zeyl[66.] met een styve Zuyd-Oosten wind ...

65. DR 24/3/1714: kennelik 'n fout, aangesien De Chavonnes op die 28ste ('n entjie verderop) reeds voorgestel is. De Chavonnes het vir albei sy seuns betrekkings by die Kompanjie gekry, een as Vaandrig (later Onder-koopman), die ander as Adelbors. [RH]
66. Sien DR van 10/4/1714. [RH]

On March the 10th I rode with Heeren *Helot, Valkenier* and Juffr. *van der Stel,* wife of Heer *François van der Stel,* in a six-horse coach to Constantia, where we were very nobly entertained that day by Heer *Helot* and Juffr. *van der Stel,* together with others of the principal friends of the return-fleet, with everything that can be called noble in foods and fruits.

On the same day,[65] Match the 29th, [apparently error for 24th] ... there arrived H.E. *Maurits Pasques de Chavonnes,* Extraordinary Member of the [Council of the] Indies, as Governor of the Cape of Good Hope, with his wife and family ... consisting (I think) of 3 daughters and 2 sons ... and in addition H.E.'s brother's son came to be Captain here, with his wife and her sister ...

On the 28th Heer *de Chavonnes* was presented here as Governor.

On the 10th [of April] we set sail[66] at 7 a.m. ...

Bibliografie - Bibliography

AXELSON, E.: *South-East Africa 1488-1530,* Londen 1940.
South African explorers, Londen 1954.
BARROS, JOãO DE: *Da Asia de João de Barros,* dl. I (1552), dl. II (1553), dl. III (1563), Lissabon 1778.
BARROW, JOHN: *Travels into the Interior of Southern Africa,* 2de uitgawe, Londen 1806.
Belangrike historiese dokumente, deel I, *Memoriën en Instructiën, 1657-1699,* Anna J. Böeseken (red.), S.A. Argiefstukke, Kaapstad 1966.
BOGAERT, ABRAHAM: *Historische Reizen door d' Oostersche Deelen van Asia* ... Amsterdam 1711.
BÖESEKEN, ANNA J.: *Simon van der Stel en sy kinders,* Kaapstad 1964.
Nederlandsche commissarissen aan de Kaap 1657-1700, Den Haag 1938.
'Die Nederlandse kommissarisse en die 18de-eeuse samelewing aan die Kaap', *Argiefjaarboek vir S.A. Geskiedenis,* 1944.
BOSMAN, D.B.: *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana,* Amsterdam 1952.
BOSMAN, D.B. en THOM, H.B.: *Daghregister gehouden by den Oppercoopman Jan Anthonisz van Riebeeck,* 3 dle., Kaapstad 1952
BOTHA, C. GRAHAM: *The French refugees at the Cape,* Kaapstad 1919.
BUTTNER, JOHAN DANIEL: *Accounts of the Cape/Natal/East Indies,* uitgegee deur G.S. Nienaber en R. Raven-Hart, Kaapstad 1970.
COMMELIN, CASPAR: *Horti Medici Amstelodamensis* ... Lugduni Batavorum 1715.
COMMELIN, CASPAR en JOHANNES: *Rariorum Plantarum Horti Medici Amstelodamensis Historia,* Dl. I 1697, Dl. II 1701.
COMMELIN, ISAAC: *Begin ende Voortgangh van de Vereenigde Nederlandsche Geoctrooyeerde Oost-Indische Compagnie,* 2 dele, Amsterdam 1646.
COUTO, DIOGO DO: *Da Asia,* Lissabon, Deel IV 1602, V 1612, VI 1614; Lissabon 1778-88, 12 dele.
CRANZ, DAVID: *The Ancient and Modern History of the Brethren* ... Londen 1780 (oorspronklike uitgawe 1771).
DAPPER, OLFERT: *Naukeurige beschryvinge der Afrikaensche gewesten,* Amsterdam 1668.
Kaffrarie of Lant der Kaffers, VRV 14, Kaapstad 1933.
DE CHOISY, F.T.: *Journal ou suite Voyage de Siam,* Parys 1687.
DE GRAAFF, NICOLAUS: *Reizen na de vier Gedeeltens des Werelds* ... (Reizen van Nicolaus de Graaff ...), Hoorn 1701.
DE HOUTMAN, CORNELIS: *De eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman 1595-1597,* Linschoten Vereeniging, Den Haag 1915, Dl. II.
DE LA CAILLE, N.C.: *Journal Historique du Voyage fait au Cap de Bonne-Espérance,* Parys 1763.
DE NEYN, PIETER: *Lusthof der huwelyken* ..., Amsterdam 1681.
DE VILLIERS, C.C.: *Geslagsregisters van die ou Kaapse families,* geheel omgewerkte uitgawe, hersien en aangevul deur C. Pama, 3 dele, Kaapstad 1966.

DR: *Dagregister,* 1651-1662; 1662-1670; 1671-1674; 1676; 1699-1732. Engelse vertaling deur H.C.V. Leibrandt, verkort.
DU QUESNE-GUITON, A.: *Journal d'un Voyage ...*, Rouen 1721.
FORBES, VERNON S.: *Pioneer Travellers in South Africa,* Kaapstad 1965.
FREEMAN-GRENVILLE, G.S.P.: *Documents of the East-African coast,* Oxford 1962
GREVENBROEK, J.: *Sien* Schapera, *The early Cape Hottentots,* VRV 14.
HAKLUYT, RICHARD: *The principal navigations, voyages, traffiques, and discoveries of the English nation ...*, Londen 1589.
Hakluyt's voyages, heruitgawe deur die Hakluyt Society, 12 dele.
HERBERT, T.: *A Relation of Some Yeares Travaile,* Londen, 4 de uitgawe, 1677.
HEYDT, JOHAN WOLFGANG: *Allerneuester Geographisch und Topographischer Schau-Platz von Africa und Ost-Indien,* Wilhelmsdorff 1744; vertaling deur Raven-Hart, Kaapstad 1967.
HOGE, J.: *Personalia of the Germans at the Cape 1652-1806,* Argiefjaarboek 1946.
HONDIUS, JODOCUS: *Klare Besgryving van Cabo de Bona Esperança,* Amsterdam 1652, Kaapstad 1952.
KOLBE, PETER: *Caput Bonae Spei Hodiernum. Das ist Vollständige Beschreibung des Africanischen Vorgebürges der Guten Hoffnung,* Nurenberg 1719.
KENNEDY, R.F.: *Shipwrecks on and off the coasts of Southern Africa,* Johannesburg 1955.
KARSTEN, MIA C.: *The Old Company's garden at the Cape and its superintendents,* Kaapstad 1951.
KIRBY, P.R.: 'The Heerenlogement and its visitors', *South African Journal of Science,* XXXVIII, Jan. 1942.
LANGHANSZ, CHRISTOFFEL: *Neue Ost-Indische Reise ...*, Leipzig 1715.
LEGUAT, FRANCOIS: *A new Voyage to the East-Indies by Francis Leguat and his Companions ...*, Londen 1708.
LEIBRANDT, H.C.V.: *Précis of the Archives of the Cape of Good Hope, Letters despatched 1696-1708,* Kaapstad 1896-1906.
LOCKYER, CHARLES: *An Account of the trade in India ...*, Londen 1711.
MATELIEF, CORNELIS: *Journal ende Historische Verhaal ...*, Amsterdam 1648.
MAXWELL, J.: *Sien* Theal, *Collectanea.*
MEISTER, GEORG: *Der Orientalisch-Indianische Kunst- und Lust-Gärtner,* Dresden 1692.
MENTZEL, OTTO FRIEDRICH: *A geographical and topographical description of the Cape of Good Hope by D.F. Mentzel,* 3 dele, Van Riebeeck-Vereniging, nrs. 4, 6 en 25, Kaapstad 1921, 1925 en 1944.
Life at the Cape in the mid-eighteenth century, being the biography of Rudolf Siegfried Allemann, Van Riebeeck-Vereniging, nr. 2, Kaapstad 1919, vertaal deur H.G. Mandelbrote.
MOLSBERGN, E.C. GODÉE (red.): *Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd,* Deel I. Tochten naar het Noorden, 1652-1686. (Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging, Dl. XI), Den Haag, 1916.
MOSSOP, E.E. (red.): *Joernale van die landtogte van die edele vaandrig Olof Bergh (1682 en 1683) en die vaandrig Isaq Schrijver (1689)*/Journals of the

expeditions of the Honourable Ensign Olof Bergh (1682 and 1683) and the Ensign Isaq Schrijver (1689), Van Riebeeck-Vereniging, nr. 12, Kaapstad 1931.

MOSSOP, E.E. (red.): *Journal of Hendrik Jacob Wikar (1779) and the journals of Jacobus Coetsé Jansz. (1760) and Willem van Reenen (1791),* Van Riebeeck-Vereniging, nr. 15, Kaapstad 1935.
MOSSOP, E.E. (red.): *The journals of Brink and Rhenius, being the journal of Carel Frederik Brink of the journey into Great Namaqualand (1761-1762) made by Captain Hendrik Hop and the journal of Ensign Johannes Tobias Rhenius (1724),* Van Riebeeck-Vereniging, nr. 28, Kaapstad 1947.
MOSSOP, E.E.: *Old Cape Highways,* Kaapstad 1928.
MUNDY, PETER: Sien Raven-Hart, R., *Before Van Riebeeck,* Kaapstad 1967.
NIENABER, G.S.: *Hottentots,* Pretoria 1963.
NIEUHOFF, JOHAN: *Gedenkweerdige Brasiliaense Zee- en Lant-Reize ...*, Amsterdam 1682.
NNBW: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek,* Amsterdam.
PERCIVAL, ROBERT: *An Account of the Cape of Good Hope ...*, Londen 1804.
PERESTRELLO, MANUEL DE MESQUITA: 'Account of the Ports, Routes, Latitudes, Capes, Marks of Recognition, Shelters and Soundings along the whole Coast from the Cape of Good Hope to Cape Corrintes' (MS 1575 British Museum), *sien* Theal, *Records,* Dl. I.
PERESTRELLO, MANUEL DE MESQUITA: Roteiro da Africa do sul e sueste ..., Lissabon 1939.
PERESTRELLO, MANUEL DE MESQUITA: *Historia Tragico-Maritima,* Dl I. 1735; *sien ook* Theal, *Records of S.E. Africa,* Dl. I.
PETTY, FRANCIS: Sien *Hakluyt's Voyages,* heruitgawe deur die Hakluyt Society, deel XI.
PURCHAS, SAMUEL: *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes,* Londen 1625-6 (herdruk Glasgow 1905-1907).
PURRY, J.P.: *Memoire sur le pais des Cafres,* Amsterdam 1718.
RECHTEREN, ZEYGER VAN: *Journael ende verhael van de Oost-Indische reyse ..., sien* Isaac Commelin, *Begin ende voortgangh ...*, dl. II.
Resolusies van die Politieke Raad, 1651-1723, Suid-Afrikaanse argiefstukke, Kaap, nrs. 1-6. (Anna J. Böeseken red. van dle. 1-4; C.C. de Wet red. van dle. 5-6), Kaapstad 1957-68.
ROBERTS, AUSTIN: *Mammals of South Africa,* Kaapstad 1951.
ROBERTS, AUSTIN: *Birds of South Africa,* Kaapstad 1957 (hersiene uitgawe).
ROGGEVEEN, J.: *Tweejarige Reize rondom de Wereld,* Dordrecht 1728, 1764.
ROUX, P.E.: *Die verdedigingstelsel aan die Kaap onder die Hollands-Oosindiese Kompanjie (1652-1759),* 1925.
SABW: *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek,* Dl. I, Hoofredakteur W.J. de Kock, Kaapstad 1968.
SAAR, JOHANN JACOB: *Johann Jacob's Oost-Indianischer Fünfzehnjährige Kriegsdienst und wahrhaftige Beschreibung,* Nürnberg 1662, Amsterdam 1671.
SCHAPERA, I.: *The Khoisan Peoples of South Africa,* Londen 1930.
SCHAPERA, I. en FARRINGTON, B. (reds.): *The early Cape Hottentots described in the writings of Olfert Dapper (1668), Willem ten Rhyne (1686) and Johannes Gulielmus de Grevenbroek (1695),* Van Riebeeck-Vereniging, nr. 14, Kaapstad 1933.
SCHOUTEN, W.: *Oost-Indische Voyagie,* Amsterdam 1676 (3 dle.).

SCHREYER, JOHANN: *Neue Ost-Indianische Reisz-Beschreibung von 1669 bisz 1677* ..., Saalfeld 1679, Leipzig 1681, Den Haag 1931.

SILLEMAN, D. en THYSZ, L.: *Ongeluckig of Droevigh Verhaal van 't schip de Gouden Buys* ..., Utrecht 1708, Amsterdam 1718.
SPARRMAN, A.: *A Voyage to the Cape of Good Hope towards the antarctic Polar Circle, and Round the World: but chiefly into the Country of the Hottentots and Caffres, from the year 1772 to 1776,* Londen 1785.
TACHARD, GUY: *Voyage de Siam des Pères Jèsuites* ..., Parys 1687.
TAS, ADAM: *Dagboek van Adam Tas 1705-1706,* Van Riebeeck-Vereniging, Tweede Reeks nr. 1, Kaapstad 1970.
THEAL, G. MCCALL: *History of South Africa,* Faksimilee-herdrukreeks, dl. 3, Kaapstad 1964.
THEAL, G. MCCALL: *Records of South-Eastern Africa collected in various libraries and archive departments in Europe* ..., Londen 1898-1903.
THEAL, G. MCCALL: *Records of the Cape Colony from February 1793 to April 1831,* Londen 1897-1905.
THOM, H.B.: *Die geskiedenis van die Skaapboerdery in S.A.,* Amsterdam 1936.
THUNBERG, C.P.: *Travels in Europe, Africa and Asia, made between the years 1770 and 1779,* 4 dle., 1795.
VELHO, ALVARO: *Roteiro de primeira viagem de Vasco da Gama 1497-1499,* Lissabon 1940.
VOGEL, J.W.: *Zehn Jährige Ost-Indianische Reise-Beschreibung,* Altenburg 1716.
WATERHOUSE, GILBERT (red.): *Simon van der Stel's journal of his expedition to Namaqualand 1685-6,* Londen 1932. *Supplement: addenda and corrigenda,* Dublin 1953; hersiene uitgawe, Kaapstad 1971.
WINTERGERST, MARTIN: *Der durch Europam lauffende ... Schwabe oder Reisze-Beschreibung* ..., Memmingen 1712 (Dl. II), Den Haag 1932.

Register - Index

Aarnouts, Jan Mahieu, II 254, 254 n.

Abbema, Sybrand, I 176; II 176, 178.

Adolf, Frederik, II 262.

Agoa (Angra) das Voltas, I 222, 292, 334, 335 n, 336.

Agoada de Sambras, II 148.

Albukerk, Alfonsus, II 134.

Aldertszoon, Jan, I 182.

'Alles Verloren', I 139.

Amsterdam (eiland), I 34, 36.

Andrieszen, Georg, II 68.

Angra das Voltas, sien *Agoa das Voltas.*

'Annandale', I 143 n, sien ook 'Brakelsdal'.

Appel, Ferdinandus, I 136, 138, 166, 167 n, 191 n, 200.

'Assagai-Bosch', I 165 n; II 18.

Atwa, I 316.

Axelson, E., II 133 n, 134 n.

'Babylons Toren', I 138 n, 160, 161 n, 163 n.

Bax (Bacx), Johan g.v. Herentals, I 82, 82 n, 90, 91 n, 174; II 198, 198 n, 199 n, 202.

Bakkelyplaats, I 220, 222, 262, 263 n, 264, 350, 352.

Banhoek (Banghoek), I 158, 160; II 21 n.

Barentszoon, Cornelis, I 182.

Barros, Joao de, I 73 n; II 135 n.

Barrow, Sir John, I 47 n, 67 n, 84 n, 366 n.

Baviaansberg, I 220, 222, 260, 260 n, 261 n, 354.

Beck, Aletta, I 139 n; II 217 n, 282, 284.

Beck, ds. Henricus, I 140, 140 n, 141 n, 173 n, 180, 201 n; II 258, 285 n.

Becker, Henrik, I 176.

Bego, II 54, 55 n, 72, 73 n.

Benradt, Justus Jening, I 184.

Berg, Olof, I 66, 67 n, 78, 78 n, 79 n, 109 n, 140, 178, 198, 198 n, 202 n, 224 n, 227 n, 231 n, 247 n, 253 n, 255 n, 260 n, 267 n, 269 n, 273 n, 279 n, 288, 289 n, 346, 347 n, 348; II 28 n, 31 n, 107 n, 116, 116 n, 117 n, 154, 216, 218, 245 n, 280.

Bergh Fontein, I 253 n, sien ook Olofs-Fonteyn.

Bergman, Hans Fredrik, I 176.

Bergrivier, I 156, 204, 205 n, 216, 220, 222, 230 n, 231 n, 232, 234, 236, 237 n, 238, 240, 364, 365 n; II 5 n, 31 n, 46, 47 n, 134 n.

Bergrivier, Kleine, I 220, 234, 236, 237 n.

Bergrivier's Doordrift (Bergriviersdrif), I 236, 235 n; II 15 n.

'Berg Sinai', I 142 n.

Beijers, Maria, I 143 n.

Bezuidenhout, Helena Wynands, I 196 n.

Bezuidenhout, Wynand Leenderts, I 190 n.

Biermans, N., II 270.

Bitterfontein, I 269 n.

Bitterrivier, I 321, 323 n, 325 n, 341 n, 343 n, 346, 347 n.

Blaauwe Berg, I 32, 70, 75 n, 76.

Blesius, Dominicus, de Jonge, I 149 n, 184.

Blesius, Joan, I 80, 81 n, 90, 178, 198, 198 n, 210; II 236, 274, 282, 287 n.

Bloem (Blom, Blum), Johannes Hendrick, I 182, 184, 193 n; II 274.

Boereboom, II 246.

Böeseken, Anna, I 91 n, 95 n, 113 n, 167 n, 193 n, 196 n, 199 n, 225 n; II 53 n, 203 n, 209 n, 276 n.

Bogaert, Abraham, I 132 n, 150; II 61 n, 63 n, 74, 75 n, 78 n, 95 n, 96 n, 97 n, 99 n, 207 n.

Bommelshoek (Jan Bommelshoek), I 227 n, 322, 366, 366 n; II 246.

Boonenfontein, II 20.

'Boontjes-kraal', I 202.

Bootsman, II 16, 41 n, 48 n.

Bootsmans Kraal, II 48, 49 n.

Bording, Claes Franszoon, I 44, 45 n.

Borchorst (Bronchorst), Jacob, I 174; II 112, 172, 175 n, 176, 178, 182, 184, 192, 196, 196 n.

'Bosch-en-Dal', I 161 n.

Boschheuvel (tans Bishopscourt), I 72, 74, 192, 198; II 160, 204, 205 n, 270, 271 n.

Botha, C. Graham, I 161 n, 162 n, 163 n; II 209 n.

Botma, Cornelia, I 87 n.

Botma, Cornelis (Cornelius), I 188, 190, 190 n, 196, 198; II 2, 280.

Botma, Johannes (Jan), I 164; 165 n, 190 n; II 278.

Botma, Maria, I 147 n.

Botma, Steven Jansz, I 87 n, 147 n, 165 n, 188, 190, 191 n; II 279 n.

'Botrivier', I 202, 202 n.

Bottelary, I 70, 134, 140, 150, 156.

Bouman (Bauman), Hendrik, I 80, 81 n, 194, 194 n, 198; II 114.

'Brakelsdal' (tans Annandale), I 143 n.

Brakke Valey, I 220, 222, 251 n, 252, 253 n, 356, 357 n, 360, 361 n.

Breda, Engela, II 247 n.

Breederivier, I 203 n; II 48.

Brentgens, Willem, II 14.

Brommert, Jacomina, I 199 n.

Brommert, Jan, I 80, 81 n, 82, 108; II 244, 245 n.

Bronswinkel, Bernard, I 184.

Brouwer, Gillis, II 268.

Buffelsrivier, I 224 n, 289, 297 n, 309 n, 329 n, 334, 335 n.

Buffelsvallei, I 194, 194 n.

Burlamachi, Elisabeth Angelica, II 249 n.

Burman, Johan, I 116, 117 n.

Caledon, I 167 n, 202 n, 203 n.

Calvinia, I 253 n.

Carnak, Johan Henrik, I 184.

Cavendish, Thomas, I 40, 40 n, 41 n, 44.

'Champagne', I 161 n.

Claas (Hottentotkaptein), II 94.

Claudius, Heinrich, I 233 n.

Cleef, Anna Catharina, I 143 n.

Clements, Maria, I 160 n.

Cloete, Catharina (Harmans), I 138, 139 n.

Cloete, Gerrit, I 139 n.

Cloete, Jacob, I 139 n.

Cloete, Sophia, I 136 n.

Coetsee, Dirk, I 164, 164 n.

Coetsee, Gerhard, I 164, 164 n.

Coetsee, Margaretha Claasdochter, I 164 n.

'Coetsenberg', I 165 n.

Commelin, Isaac, I 32, 32 n, 35, 43 n, 45 n; II 149 n, 150 n, 151 n, 152 n, 153 n, 154 n, 157 n.

Compagnies Bosch, II 178.

Compagniesdrif, I 256 n.

Compagnies Thuin, I 98-110, 130; II 198, 220, 246, 272, 278, 282.

Compten, R.A., I 117 n, 188 n, 127 n.

'Constantia', I 72, 74, 78, 79 n, 112, 130, 144, 186, 190, 192, 198 n; II 108 n, 200, 202, 284, 288.

Conterman, Jan (Hans) Jacob, I 142, 143 n.

Coon, Johannes, I 178; II 176, 178, 192, 192 n, 194.

Cornelia, II 72, 72 n.

Corsenaar, Willem, I 182.

Coyman (Cooman), Matthys, II 190.

Crain Bissee, I 225 n.

Crudop, Henrik, I 178; II 198, 198 n, 204.

Cruse, Hieronymus (Jerymus), I 64, 65 n, 178, 226, 227 n; II 2 n, 183 n, 272.

Cruse, Johanna, I 192 n.

Cruse, Jacobus, I 182; II 154.

Cruijthoff (Kruidhof), Pieter, I 133 n, 269 n; II 2, 2n, 167 n, 183 n, 186.

Cunaeus, Johan, I 176.

Cuijper (Hottentotkaptein), I 228, 228 n.

Daaldorp, Cornelis, I 184.

D'Ableing, Joan Cornelis, I 178; II 206, 208, 248.

Da Gama, Vasco, II 112, 132, 133 n.

D'Ailly, Joannes Godefridus, I 180; II 256.
Dain (Daim) Bengale (Mengale, Mangale), I 224, 225 n.
D'Almeyda, Francisco, II 112, 134, 135 n, 136, 138, 147 n.
Dal Josaphat, I 163 n.
Dankaert, Jan, I 269 n.

Dapper, Olfert, I 73 n; II 58 n, 61 n, 62 n, 63 n, 64 n, 65 n, 66 n, 67 n, 68 n, 71 n, 74 n, 76 n, 95 n, 96 n, 97 n, 99 n, 101 n, 102 n, 103 n, 118 n, 168 n, 260 n.

Dassenberg, I 220, 222, 230, 254, 255 n, 354; II 53 n, sien ook Heerenlogement.

Dasseneiland, I 32, 42, 43 n, 44; II 150, 152, 190, 240, 242.

De Beer, Jan Dirkszoon, II 72, 73 n, 272.

De Bruyn, Christina, I 165.

De Chavonnes, Dominicus, I 178, 180.

De Chavonnes, Maurits Pasques, I 176, 200 n, 210, 210 n; II 112, 248, 250, 288, 288 n.

De Chavonnes, Pieter Rochus, I 184.

De Choisy, F.T., I 36 n.

De Cretser, Cornelis, I 178, 182; II 170, 172, 176, 178, 182, 188, 190, 194, 196.

'De Eensaamheijt', II 246 n.

De Goyer, Hugo, I 180, 182; II 274, 274 n.

De Graaff, Nicolaus (Claes), I 57, 61 n, 62, 63 n.

De Grevenbroek, Jan Guilliam, I 180; II 61 n, 76, 76 n, 77 n, 261 n, 263 n, 272.

De Haze, Maria, II 274.

De Hoog, Johanna, I 87 n.

De Jong, Jacob Joppe, I 144 n, 146, 147 n.

De Jong, Siewert, I 48.

'De Kleine Bos', I 163 n.

'De Kuil (Kuylen)' (tans Kuilsrivier), I 77 n, 78, 79 n, 138, 139 n, 140, 198; II 224, 246.

De la Fontaine, Jan, I 178, 184, 200, 200 n; II 250.

De la Guerre (de Laguere), Jonas, I 279 n, 283 n.

De le Boucq, Engelbertus Franciscus, I 180; II 256, 257 n, 258.

De Man, Andries, I 60, 178, 226; II 69 n, 199 n, 200, 270, 272, 274, 278, 279 n.

De Man, Roelof, I 176, 226 n; II 168, 169 n, 170, 170 n.

De Meurs, Samuël Martini, I 138, 139 n, 184; II 217 n.

De Meyer, Pieter, I 148, 149 n, 180.

'De Mosselbank', I 70, 246 n.

De Neyn, Pieter, I 178; II 65 n.

De Raaf, Antoni, II 178, 192.

De Saint Martin, Isaac, I 248 n.

De Saldanha, Antonio, I 46, 46 n.

De Sepulveda, Manuël de Sousa, II 112, 134, 138, 140, 144, 146.

Desmarets, I 114.

De Tournefort, Joseph Pitton, I 126.

De Villiers, Abraham, I 160.

'De Vlugt', II 286.

De Voogt, Adriaan, I 180; II 172, 173 n, 176, 256.

De Vos, Hermina, I 197 n.

De Vos, Miriam P., I 117 n.

De Vos, Pieter, I 176.

'De Waarburg', I 153 n.

De Wilde, Herman, I 82, 83 n, 184.

De Wit, Geertruijde, I 194 n.

De Wit, Jacobus, I 184.

De Zeeuw, Abraham, I 178; II 196.

Dias, Bartholomeus, II 132, 132 n, 133 n.

Diemer, Elbert (Elmer), II 98, 190, 190 n, 191 n, 194, 262.

Diepenauw (Diepenau), Claasz Hendricks, II 244, 246 n.

Dieprivier (Diepe rivier), I 71 n, 77 n, 203 n, 220, 230 n, 231 n, 232, 233 n; II 56, 246, 246 n.

Ditmar, Michiel, I 184.

Do Couto, Diogo, II 139 n.

Donker, Hendrik, I 116, 192, 193 n, 198; II 286.

Doolhofshoek, I 220, 222, 248 n, 250, 362.

Doordrift, sien Olifantsdoordrift.

Doornboschrivier, I 276, 342, 343 n, 345 n.

Doornbosrivier, Groene, I 273 n.

Doornbosch-rivier, Groote, I 220, 273 n, 274, 277 n, 279 n, 297 n, 322, 323 n, 346, 346 n.

Doornbosch-rivier, Kleine, I 220, 272, 346.

Doornbosch-rivier, Zwarte, I 347 n.

Doornkraal, I 220, 222, 230, 231 n.

Doornrivier, I 256 n, 257 n, 366.

Doringrivier, Zwarte, I 273 n, 347 n.

Douglas, Abraham, I 176, 210, 210 n.

Drakenstein, I 134 n, 140, 152, 154, 155 n, 160, 161 n, 162, 163 n, 167 n, 172, 173 n, 186, 197 n, 212 n, 214, 216; II 2, 14, 114, 198, 210, 224 n, 230, 232, 238, 240, 244, 254, 256, 258.

Drie Fonteinen, I 191 n.

Drie Huisjens Doordrift, I 200, 236.

Dronke Gerrit, II 20, 24, 25 n, 41 n.

Dubertino, Jan Baptista, I 178; II 256, 256 n, 270.

Du Quesne-Guiton, A., II 158, 159 n.

Duivelsberg (Duiwelskop, Duiwelspiek = Windberg), I 39 n, sien ook Windberg.

Du Toit, François, I 162, 163 n.

Du Toit, Geertruij, II 52 n.

Durbanville, I 228 n.

Eersterivier, I 141 n.

*Elandsbaa*i, I 357 n, 359 n.

Elandsfontein, I 269 n.

Elandskloof, I 203.

Elandskraal, I 220, 222, 364.

Elberts, Aaltje, I 227 n.

Elbertsz, Geertruij, I 142 n; II 46, 48.

Elsevier, Johanna Constantia, I 140, 141 n; II 285 n.

Elsevier (Elzevier), Samuël, I 141 n, 154, 154 n, 178, 198, 208; II 200, 201 n, 206, 226, 237 n, 284.

Elsjes Kraal, II 224.

'Elzenburg', I 154, 198.

Elzenbosch, II 18, 19 n.

Engelbrecht, Maria, I 86 n, 153 n.

Eva, II 72 n.

Eykamma, II 166.

Eyn, I 326.

Fadenrecht, Elisabeth, I 192 n.

'Faisanten-kraal', I 202.

Firgrove, I 142 n.

Froymanteau, D., I 178; II 196.

Gabbema, Abraham, I 176, 178; II 170, 170 n.

Gardiol, Suzanne, I 160 n.

Garies, I 275 n, 291 n, 293 n, 319 n.

'Geduld', I 136 n.

Geldenhuyzen, Elsje, I 87 n.

Gerrits, Jannetje, I 190 n.

Gifberg, I 260 n, 355 n.

Goede Hoop-plaats, I 220, 268.

Gonnema (Goeneman, Goenema, Goenjema, Goereman), I 222, 227 n, 238, 243 n, 362, 363 n; II 3 n.

Gordon, Robert Jacob, I 224 n.

Gordon, Willem, I 54.

Goske (Gotske, Godsken, Gosken), Isbrand, I 82, 82 n, 174, 242, 243 n; II 112, 162, 196, 198.

Granaat, Jan, I 178, 182.

Granaat, Jacob, II 178, 179 n, 188, 192.

Grasveld, I 204; II 240, 241 n.

Greeff, Catharina, I 87 n.

Gregriquas Valey, I 220, 248.

Griquaasland, II 44, 45 n.

Groene Kloof (Groenkloof), I 166, 204; II 26, 26 n, 52, 53 n, 110, 226, 240.

Groene Kraal, II 46.

Groenevallei, I 247 n; II 47 n.

Groenpunt, I 83 n; II 205 n.

Groenrivier, I 273 n, 275 n, 279 n, 321 n, 346 n, 347 n; II 52, 53 n.

Grof, Jan, II 114, 115 n.

Groot-Drakenstein, I 160 n.

Groot Gat, I 220.

Haby (Hottentotkaptein), I 286, 294, 312, 314.

Hackius, Pieter, I 174; II 112, 172, 174, 178, 192, 196, 196 n.

Hakluyt, Richard, I 40 n, 41 n.

Hangklip, I 41 n, 135 n, 146.
Hannibal, II 20, 24, 27 n.
Haramoe (Hottentotkaptein), I 286.
Harmanszoon, Jan, II 36, 38.
'Hartebeesten-kraal', I 202.
Hartingh, Jan Harmensz, I 143 n.
Hartog, Jan, sien Hertog.
Harts, Catharina, I 79 n.
Hartz, Anna Regina, II 217 n.
Hasselberg, Christiaan, I 180.
Hattung, Hendrik, I 78.
Hazenberg, II 52, 53 n, 54.
Heems, Guillaume, I 72, 72 n, 186, 198; II 258, 259 n, 270.
Heerenlogement (= Dassenberg), I 255

n, 355 n.

Heins(ius), Daniël, I 94, 95 n, 96, 115 n, 176.

Helot, Willem, I 86, 86 n, 178, 180, 182, 196, 208, 213 n; II 4, 72, 248, 286, 288.

Herbert, T., I 45 n; II 156, 157 n.

'Hercules' Pilaar', I 153 n.

Herrij, II 166, 166 n.

Hertog (Hartog), Abraham, I 70, 70 n.

Hertog (Hartog), Jan, I 108, 109 n; II 12, 14, 18, 26, 50, 52, 54, 56, 246, 246 n.

Hesiquas gebergte, I 220, 256.

Heufken (Höffke), David, I 196, 197 n.

Heydt, Johan Wolfgang, I 193 n.

Hoge, J., I 116 n, 136 n.

Holland, Jacob, II 4.

Holle rivier, I 220, 232.

Holsmit, Jan, II 272.

Hondeklipbaai, I 329 n.

Hondius, Jadocus, II 59 n, 64 n, 65 n, 68 n, 76 n, 135 n, 152 n.

Honigberg(en), I 70, 154, 164, 220, 230 n, 236, 237 n, 238.

Hooge Berg, I 222.

Hooge Kraal, I 220, 226, 227 n, 266, 350.

Hooge Boomen-valey, I 220, 254, 256.

Hop (Hottentotkaptein), I 237 n.

Hottentots-Holland(berge), I 40, 70, 73 n, 114, 134, 140, 141 n, 142, 143 n, 144, 146, 148, 167 n, 186, 199 n, 200, 202, 204, 216; II 180, 188, 204, 224, 226, 246.

Houtbaai, I 42, 42 n, 47 n, 72, 216; II 178, 182, 241 n, 246 n.

Houtman, C., I 32 n, 170 n; II 148.

Huet, Pierre Daniel, II 128, 129 n.

Hulsenaar, Petrus, I 180; II 256.

Husing, Henning, I 80, 136, 186, 190, 191 n, 200; II 52, 52 n, 162, 206 n, 228, 244, 280.

Ilha Cornelia (tans Robbeneiland), I 42.

Ilha Elisabeth (tans Dasseneiland), I 44; II 150.

Jakkalskloof, I 220, 222, 246, 246 n, 362.

Jakkalsrivier, I 251 n, 253 n, 357 n, 361 n; II 28 n.

Janszoon, Dirk, I 178.

Janszoon, Pieter, II 26.

Jonker (Hottentotkaptein), I 220, 282, 284, 286, 288.

'Jonkershoek', I 165 n.

'Joostenberg', I 152, 153 n.

Kaap Agulhas, I 32 n; II 148.

Kaap der Goede Hoope, I 32, 34, 38, 40, 132, 292; II 112, 126, 128, 130, 134, 156, 158, 160, 179 n, 254, 270, 278, 282, 286, 288.

Kaap Descada, I 357 n.

Kaap Falso (Valsbaai), I 138, 144, 146 n, 147 n, 148, 150, 200; II 124, 182, 200.

Kaapstad, I 153 n, 164, 173 n, 197 n, 303 n.

Kaap-Verdiese Eilande, I 171 n.

Kalden, ds. Petrus, I 88, 92, 94, 136, 137 n, 141 n, 180, 198, 199 n, 208; II 206, 220, 256, 257 n, 262, 284.

Kamiesberge, I 289 n.

Kanarieberg, I 220, 246, 246 n, 248.

Karsten, Mia, I 116 n, 117 n.

Keertweder, I 70, 154, 156, 158, 164, 278, 281 n, 289 n, 319 n.

Keizer, Johannes, I 72.

Keizersrivier (= Soutrivier), I 72, 197 n.

Kemels, Melchior, I 180; II 272, 274.

Kennedy, R.F., I 47 n.

Kiecksé (Kikzee, Kietse), Pieter, II 218, 218 n.

Kien, Baldina, I 210 n.

Kien, Jan (Johannes), II 254, 255 n.

Klapmuts, I 198, 204; II 224, 226, 240, 241 n, 246.

Klawer, I 260 n.

Klein, Johannes, I 197 n.

Klipfontein, I 220, 252.

Klipfonteinberg, I 253 n; II 31 n.

'Klipheuvel', II 246 n.

Kloof (= Kloofnek), II 210, 210 n.
'Kloovenberg', I 165 n.
Knyff, Willem, II 104, 104 n.
Koeberg, I 32, 70, 74; II 20.
Koekezon (Hottentotkaptein), II 50.
Koele Fontein, I 222.
'Koelenhof', I 200, 201 n; II 284.

Kolbe, Peter, I 32, 32 n, 39 n, 45 n, 56, 61 n, 65 n, 66 n, 68 n, 69 n, 70 n, 71 n, 72 n, 73 n, 74 n, 75 n, 76 n, 77 n, 78 n, 83 n, 92 n, 96 n, 101 n, 103 n, 107 n, 127 n, 131 n, 135 n, 136 n, 138 n, 143 n, 144 n, 146 n, 147 n, 148 n, 153 n, 155 n, 156 n, 158 n, 159 n, 160 n, 162 n, 163 n, 165 n, 167 n, 168 n, 171 n, 193 n, 197 n, 201 n, 202 n, 203 n, 211 n, 212 n, 363 n; II 25 n, 58 n, 61 n, 62 n, 63 n, 64 n, 67 n, 69 n, 70 n, 73 n, 75 n, 76 n, 77 n, 80 n, 84 n, 88 n, 95 n, 96 n, 97 n, 99 n, 101 n, 102 n, 108 n, 109 n, 116 n, 117 n, 118 n, 119 n, 120 n, 124 n, 125 n, 126, 127 n, 147 n, 159 n, 161 n, 203 n, 237 n, 239 n, 251 n.

Koopman, Albert, I 80, 180; II 190 n, 254, 254 n, 274, 274 n, 282.

Koperberg, I 220, 249 n, 292, 293 n, 301 n, 303 n, 323 n, 334; II 40.

Koperbergen, I 222, 300, 308, 337 n, 338.

Koussiesrivier, I 309 n.

Kraanendonk, Abraham, I 178; II 248, 249 n.

Kwartelsrivier (Quartelsrivier), I 202, 202 n.

Lacus, Henrik, I 178; II 170, 171 n, 174, 194.

'L'Arc D'Orleans', II 52 n.

'La Dauphine', I 157 n.

Lambertsbaai, I 251 n, 253 n, 357 n, 359 n, 361 n.

Lamotius, I.J., I 154, 155 n.

Langeberge, II 18.

Langhansz, C., II 64 n, 105 n.

Langvlei, I 250 n; II 27 n, 29 n.

Langvleirivier, I 359 n.

'La Rochelle', I 161 n.

Leeuwenberg, Leeuwenkop (= Leeukop), I 32, 36, 37 n, 38, 40, 66, 67 n, 68, 78, 80, 82, 132, 136, 192, 204, 214, 226 n; II 174, 190, 204, 210 n, 240, 280.

'Leeuwendans', I 195 n.

'Leeuwenhof', I 198 n.

'Leeuwenkraal', I 202.

Leeuwenstraat, I 82, 84.

Le Grand, Louis (Abraham?), I 162, 162 n.

Le Grand, Gideon, I 162.

Lequat, François, I 57 n.

Leibrandt, H.C.V., I 67 n; II 207 n.

Ley, Michiel, II 246, 247 n.
'Lekkerwyn', I 161 n.
'Libertas', I 139 n.
Liesbeek, I 71 n, 136 n, 192 n; II 159 n.
Lingelbach, Elisabeth, I 213 n.
Linneaus, I 117 n.
Linschoten, I 41 n.
Linus, Cornelis, I 184.
Lockyer, C., I 113 n.
Lourensrivier, I 148, 149 n.
Louw, Anna, I 87 n.
Lussing, Hendrik, II 254, 254 n.
Lutje, Christoffel, II 26.

Madagaskar, II 130, 169 n, 179 n, 276 n.
Malmesbury, I 231 n; II 53 n.
Mamre, I 205 n.
Marais, Maria Magdalena, I 157 n.
Marquart, Jochem, I 198, 199 n.
Massis, Joannes, II 174, 176, 178.
Matelief, Cornelis (de jonge), II 118, 146, 152, 154.
Mauritius, I 90; II 179 n, 195 n, 202, 248, 254, 256, 264, 265 n.
Maxwell, J., I 113 n.
Meerhofskasteel, I 220, 222, 268, 348, 349 n.
Meerland, J., II 206 n.
Meerland, Rudolphus, I 180, 188; II 256.
'Meerlust', I 136, 161 n, 186, 190.
Meijntjes, Geertruijda, I 142 n.
Meister, Georg, II 260 n.
Melkboskuil, I 305 n.
Mensink, Willem, I 212, 213 n.
Mensink, Rutgert, I 213 n.
Mentzel, O.F., I 64 n, 84 n, 92 n; II 192 n.
Meulstraat, I 103.
Meyboom (Maijboom), Claas, I 196, 197 n.

Meyboom, Hendrik Willemsz, I 66, 67 n.
Meyer, Johannes, I 158, sien Joh. Muller.
Michiels, Matthys, I 153 n.
Mierhoofd, I 269 n.

Mineraalbergen, I 266, 267 n.

Misverstands-Doordrift, I 220, 238, 239 n, 243 n, 365 n; II 47 n.

Moddergat, I 70, 134, 138, 140, 141 n, 143 n.

Modderkuil, I 220, 222; eerste en tweede - I 268; laaste - I 270, 348.

Montanus, I 184.

Mosselbaai, I 203 n; II 2, 148, 149 n, 153 n, 182, 278 n.

Mosselbanksrivier, I 134, 194 n, 220, 222, 228, 230, 366.

Mossop, E.E., I 224 n, 227 n, 231 n, 237 n, 239 n, 251 n, 253 n, 255 n, 256 n, 260 n, 261 n, 263 n, 267 n, 269 n, 304 n, 305 n, 329 n, 347 n.

Mostaert, Wouter Cornelis, II 100, 180, 180 n, 182, 192, 262.

Mozambike, II 130, 140, 160.

Mulder, Gerbrand, I 178.

Muller (Mulder), Joannes, I 77 n, 158 n, 184, 200.

Munkerus, Hendrik, I 182, 184.

Namakwaland, I 289 n.

Nïel, Estienne, I 156, 157 n.

Nienaber, G.S., II 78 n.

Nieuhoff, J., II 67 n, 108, 108 n, 116 n.

'Nieuwendorp', I 160 n.

Nieuw Moesland, sien Nuweland.

Nieuwe Rust, I 349 n.

Nonce (Hottentotkaptein), I 220, 222, 280, 282, 284, 286, 312, 316.

Noorwegen, I 72, 146.

Noot, Pieter Gysbert, I 176; II 250.

Nuweland, I 59 n, 131 n, 213 n; II 204, 205 n.

Oedeson (Hottentotkaptein), I 220, 222, 286, 292, 294, 312, 313 n, 316, 317 n, 318.

Oedasoa (Hottentotkaptein), I 317 n.

Oedessonskloof, I 247 n.

Oldenland, Heinrich (Hendrik) Bernhard, I 98, 98 n, 109 n, 116, 116 n, 117 n, 118, 198 n; II 246 n, 280.

Olifantsdoordrift, I 222, 256, 354.

Olifantshoek (= Franschhoek), I 157 n, 161 n.

Olifantsjagt, I 250, 360; II 27 n.

Olifantsjagt-Valey (= Langvlei), I 250 n.

Olifantsrivier, I 216, 220, 222, 224, 246, 256, 260, 262, 267 n, 350, 352, 358, 360; II 2 n, 24, 28, 31 n, 32, 32 n, 34, 40, 42.

Olifantsrivier, Kleine, I 220, 222, 246, 247 n, 248, 362; II 23 n.

Olifants-valey, I 220, 250.

Olofs-Fonteyn, II 30, 32 n, 42.

Olofsons-Kloof, I 220, 246.

'Ongegunt', I 194 n.

'Onrust', II 7 n.

Oortmans, Nicolaas, I 194, 194 n; II 56.

'Oortmanspost', I 194 n.

Oranjerivier, I 224 n, 293 n, 326 n, 335 n.

Otwa (Hottentotkaptein), I 286, 321.

Overney, Joannes, I 180; II 256, 270, 271 n, 272, 278.

Overtwater, Pieter, I 176.

Paardenberg, I 134, 152, 156, 220, 222, 230 n, 231 n, 232, 364.

Paardenberg, Groote, I 230, 231 n.

Paardenberg, Kleine, I 230.

Paarl, I 161 n.

Padbrugge, Robert, I 176.

Pajart, Jan Thyszoon, sien Thyszoon.

Paradys, I 216, 217 n; II 240, 241 n.

Paske, Samuël, II 2.

Pat, Willem, I 178.

Pearse, I 83 n, 91 n, 193 n.

Pearson, J., II 129 n.

Percival, R., I 64 n, 84 n.

Perestrello, M., I 32 n, 45 n.

Petty, Francis, I 41 n.

Phisantekraal, I 202 n.

Pietersen, Philips, II 264, 265 n.

Piketberg (Piquetberg), I 70, 154, 166, 220, 242, 244, 246, 246 n, 247 n, 363 n; II 20, 21 n, 23 n, 42, 44, 45 n, 47 n, 198.

Pistorius, I 198, 199 n.

Platteklipkloof, I 57 n.

Porseleinberg, I 235 n.

Porterville, II 19 n, 20 n.

Poullee, Abraham, I 182; II 56.

Pretorius, Johannes, I 142 n; II 262.

Pretorius, Wessel, I 142.

Princenkasteel, I 192.

Purchas, S., I 40 n; II 154 n.

Purry, J.P., I 112, 113 n.

Pythius, Johannes, I 86, 87 n, 132.

Pama/De Villiers, I 163 n, 165 n, 191 n, 193 n, 196 n, 197 n.

Quaecoma (= Verloren Vleirivier), II 21 n, 22, 23 n, 26, 28, 46.

Raaf, Antoni, I 182.

Rabi (Hottentotkaptein), I 220, 282, 286.

Raderootjes, Fytje, I 139 n.

Ranst, Constantyn, I 176; II 116.

Rechteren, Z., II 157 n.

Redelinghuys, I 247 n.

Reeder-berghen, I 249 n.

Retief, Anna, II 52 n.

Reynierszoon, Jacob, I 176; II 168.

Rhenius (Vaandrig) *J.T.,* I 239 n, 247 n, 267 n.

Rhinocer-kraal (Rhenoster krael), I 222, 245 n, 364.

Rhinocersberg, Rhinocersrug, I 220, 244.

Riebeeckberg, I 231 n.

Riebeeckkasteel, I 70, 132, 154, 164, 165 n, 200, 204, 220, 222, 230, 234, 235 n, 236, 364; II 15 n, 31 n, 52, 162.

Riebeeckkasteelberg, I 235 n.

Rietvlei, Rietvallei, I 71 n, 194 n, 205 n, 227 n; II 246, 246 n.

Rietveld, I 204, 205 n; II 240.

Riviersonderend, I 202 n, 203 n.

Robbeneiland, I 32, 42, 43 n, 202; II 147 n, 150, 152, 152 n, 154, 167 n, 174, 190, 240, 246.

Robbertszoon (Roberts, Robertsze), Pieter, I 138, 164, 184.

Roberts, A., I 34 n.

Roe, Thomas, II 156.

Roggebaai, I 64, 84.

Roman-rots, I 147 n.

Romonad, Michiel, I 198, 199 n.

Romond, Gerrit, I 199 n.

Rondebosch, I 72, 130, 131 n, 198, 228 n; II 188 n, 204, 274, 278, 280.

Ronde Boschje (by Rondebossiesberg, noord van Durbanville), I 220, 228.

Rondebossiesberg, I 228 n.

Roode Klipheuvel, II 31 n.

Roode Zand, I 166, 204.

Rosendaal, Jacob, II 190, 190 n.

Rosendaal, Johanna, I 194 n.

Rousseau (Russouw, Russeau), Pieter (Pierre), II 52, 52 n.

Rustenburg (= Rondebosch), I 64, 130; II 188 n.

'Rustenburg' (plaas by Stellenbosch), I 138; II 224.

'Rustenburg' (veepos), I 202.

'Rust-en-Vrede', I 163 n.

Saar, J.J., II 68 n, 116 n, 163 n.

Saldanha, Antoni, II 134.

Saldanhabaai, I 32, 38, 38 n, 156, 164, 204, 222; II 52, 53 n, 54, 60, 134, 146, 150, 156, 157 n, 163 n, 180 n, 224, 240, 242.

Sandrivier, I 222, 297 n, 308, 309 n, 335 n.

Sandvliet, II 262.

Sax, Michiel, I 78.

'Saxenburg', I 78, 79 n, 198.

Schaapenberg, I 148.

Schacher (Schagher), I 228, 228 n.

Schapera, I., II 58 n, 65 n, 77 n.

'Schoonvelt', I 191 n.

Schouten, Wouter, I 66, 67 n; II 101 n.

Schragen (Schagen), Antonetta Theodora, I 201 n.

Schreyer, J., I 265 n, 363 n; II 58 n, 64 n, 65 n, 66 n, 67 n, 69 n, 71 n, 74 n, 75 n, 96 n, 97 n, 99 n, 103 n, 113 n, 260 n.

Schrijver, Isaac, I 138.

Schut, Abraham, I 178.

Seal Island, I 147 n.

Sebrakop, I 246 n, 247 n.
Seekoeivallei, I 247 n.
Sergeants-rivier, I 202, 202 n.
Seugnet, Susanna, I 163 n.
Silleman, D., II 107 n.
Simond, Pierre, I 140 n.
Simons, Cornelis Jan, I 176, 178; II 112, 208, 209 n, 214 n, 216 n.
Simons, Petrus, II 256.
Simonsberg, I 160 n.
Simonsvallei, I 160, 200, 210.
Simonszoon, Petrus, I 180.

Six, Cornelia, I 90, 91 n.

Six, Johanna Jacoba, I 167 n.

Sjeich, Joesef, I 198.

Slecht, Anna, II 246 n.

Slicher, Lambertus, I 180; II 69 n, 256, 270, 270 n, 272.

Sloot, Jonker Timon, II 174, 176, 196.

Slotsbo, Caje Jesse, I 180; II 216, 217 n.

Smient, Dirk Janszoon, I 178; II 176, 178, 194, 195 n, 198, 199 n.

Smiet, I 226 n, 227 n.

Snaats, Cornelia, II 282.

Sneeuwbergen, I 220.

Sneewind, Heinrich, I 87 n.

Sneewint, Geertruijd, I 149 n.

Snip, Jan, I 182.

'Sonneblom', II 246 n.

Sonquas Doordrift, I 204, 220, 234; II 14, 16, 50.

Soutrivier, I 59 n, 70, 71 n, 74, 74 n, 78, 136 n, 232; II 54, 56, 152 n, 158, 191 n, 200, 246 n, 278.

Specking, Geertruyd, I 197 n.

Spoegrivier, I 321 n, 323 n, 325 n, 326 n, 341 n.

Springbok, I 289 n, 305 n.

St. Martyns Vallei, I 220, 246, 248, 249 n, 363 n; II 45 n, 200.

St. Helena-Baai, I 230 n; II 2, 134, 134 n, 148, 149 n, 150, 182.

St. Paul (eiland), I 34, 36.

Stants, Christina, I 191 n.

Starrenburg, Joannes, I 109 n, 184, 208, 250 n; II 6, 7 n, 8, 12, 14, 20 n, 23 n, 26 n, 31 n, 41 n, 49 n, 75 n, 206.

Steen, Henrik, II 106.

Steenberge, I 72, 73 n, 78, 144, 192, 193 n; II 108 n.

Stellenbosch, I 70, 76, 87 n, 134, 134 n, 136, 138, 139 n, 140, 141 n, 142, 143 n, 144, 152, 153 n, 164 n, 172, 173 n, 174, 186, 194 n, 195 n, 197 n, 198, 201 n, 212 n, 214, 216; II 2, 7 n, 53 n, 56, 106, 114, 198, 199 n, 210, 224 n, 226, 230, 232, 238, 240, 244, 254, 254 n, 256, 258, 272 n, 284.

Stellenboschberge, I 136.

Stellenboschkop, I 134.

Sterhemius, Pieter, I 176; II 118, 163 n, 164.

Steur, Dirk Janszoon, I 176.

Stinkrivier, I 220, 226.

'Swarte-rivier' (veepos), I 202.

Swartlintjesrivier, I 313 n, 329 n, 331 n, 332 n, 335 n, 339 n.

Swellendam, I 203 n.

Swellengrebel, Heinrich, I 192 n.

Swellengrebel, Johannes, I 184, 191 n, 192, 192 n, 193 n.

Tachard, G., I 36 n; II 61 n, 65 n, 70 n, 107 n.

Tafelbaai, I 32, 40, 42, 46, 58, 64, 68, 78, 98, 108, 110, 114, 132, 146 n, 148, 198, 211 n, 214, 232; II 104, 112, 120, 124, 130, 135 n, 148, 150, 152, 152 n, 156, 157 n, 160, 164, 172, 200, 283 n, 284, 286.

Tafelberg, I 32, 36, 37 n, 38, 42, 54, 56, 61 n, 64, 66, 68, 70, 80, 100, 102, 106, 110, 132, 136, 144, 192, 217 n, 226, 227 n, 230, 260, 364; II 135 n, 152, 174, 178, 276.

Tafelvallei, I 134, 193 n, 195 n, 197 n; II 115 n, 204, 214, 232.

Taljaard, M.S., I 161 n.

Tas, Adam, I 70 n, 73 n, 138, 139 n, 143 n, 150; II 4, 206, 246 n.

Tas, Johanna Maria, I 213 n.

Tas, Sara Wilhelmina, II 246 n.

Ten Damme, Engela, I 192 n.

Ten Damme, Hendrik, I 182, 235 n.

Ten Damme, Willem, I 72, 73 n, 184, 192 n, 200; II 234, 235 n.

Ten Rhyne, Willem, II 260 n, 263 n.

Terkuys, Philip, II 56, 56 n.

Terra di (de) Natal, I 148, 202; II 106, 134, 134 n, 160, 176.

Terwold, Leonard, I 180; II 256.

Tharakkama (= Ruigerivier), II 32, 32 n, 33 n.

Thibault, Daniël, I 182.

Thierens, Jacob, II 176.

Thou's Berg, Tho Koe, II 30, 32, 32 n, 42.

Thunberg, C.P., I 117 n, 365 n; II 88 n.

Thyszoon, Jan, I 176; II 186, 187 n.

Tierhoek, I 203 n.

Touman, Gabriël, I 72.

Tous, Daniël, II 26, 26 n, 27 n.

Touse, I 222, 297 n, 308, 309 n, 334, 335 n.

Troe-Troe, I 261 n.

Trompetters-Doordrift, I 220, 242, 243 n.

Tulbagh, I 205 n.

Tulbaghkloof, I 237 n.

Tyen (rivier), I 222, 292, 326 n.

Tygerberge, I 32, 64, 66, 70, 74, 76, 134, 140, 194 n, 220, 227 n, 228; II 7 n, 110, 246.

'Tygers-hoek', I 202.

Tythouw, I 250 n; II 26, 27 n, 28, 29 n.

Uilenberg, I 220, 252, 253 n; II 31 n.

'Uijtwijk', II 188 n.

Valentyn, François, I 32 n, 41 n, 47 n, 61 n, 69 n, 72 n, 73 n, 74 n, 84 n, 91 n, 98 n, 101 n, 107 n, 113 n, 127 n, 135 n, 138 n, 142 n, 143 n, 144 n, 147 n, 148 n, 151 n, 152 n, 153 n, 158 n, 159 n, 160 n, 163 n, 167 n, 173 n, 187 n, 195 n, 196 n, 197 n, 199 n, 201 n, 204 n, 223 n, 224 n, 225 n, 227 n, 233 n, 237 n, 243 n, 245 n, 247 n, 249 n, 253 n, 255 n, 259 n, 261 n, 289 n, 293 n, 308 n, 323 n, 343 n, 345 n, 347 n, 365 n, 366 n; II 5 n, 29 n, 31 n, 32 n, 53 n, 58 n, 61 n, 65 n, 71 n, 72 n, 73 n, 75 n, 76 n, 77 n, 79 n, 84 n, 87 n, 102 n, 106 n, 108 n, 109 n, 112 n, 116 n, 117 n, 119 n, 120 n, 121 n, 122 n, 123 n, 125 n, 127 n, 132 n, 133 n, 134 n, 135 n, 152 n, 153 n, 160 n, 169 n, 170 n, 171 n, 180 n, 196 n, 198 n, 200 n, 201 n, 209 n, 233 n, 236 n, 239 n, 241 n, 252 n, 260 n, 261 n, 263 n, 268 n, 270 n, 273 n, 286.

Valckenier, Wouter, I 176, 193 n, 196 n, 199 n; II 204, 245 n, 248, 286.

Valsbaai, I 40, 41 n, 42, 46, 71 n, 135 n; II 198 n, 200 n.

Van Aken, Petrus Arkeleus (ds.), I 173 n, 180; II 258.

Van Almonde, Joan (Jan), II 174, 175 n, 282.

Van Arkel, Joannes, I 180; II 254.

Van As, Johannes, I 160 n.

Van Assenburg, Louis, I 86 n, 90, 146, 147 n, 166, 174, 191 n, 208; II 112, 206, 208, 209, 218 n, 236, 248.

Van Baarsenburg, Gerard, I 182, 184.

Van Banchem, Anna, II 259 n.

Van Beaumont, Cornelis, I 81 n, 178; II 286, 287 n.

Van Bommel, Jan Jansen, I 366 n.

Van Brakel, Elisabeth, I 138 n.

Van Brakel, Hermanus, I 142, 143 n.

Van Breitenbach, Coenraad, sien Von Breitenbach.

Van Breughel, Albert, I 61 n, 178, 226 n; II 196, 197 n, 198, 274, 274 n, 278, 279 n.

Van Caarden, Paulus, II 112, 148, 152, 154.

Van Cleef, Hendrik Lussing, II 255 n.

Van Dam, Johan, I 176.

Van Dam, Pieter, II 174.

Van den Andel, Joannes, I 180; II 256.

Van den Berg, Pieter, I 182.

Van den Bogaert, Cornelia, I 199 n.

Van den Bogaarde, Gaspar, I 176.

Van den Brouke, Mattheus, I 176; II 112, 172, 173 n, 176, 180, 192, 194, 196, 196 n.

Van den Broek, Pieter, II 156.

Van den Heuvel, Nicolaas, I 184.

Van den Oever, Adriaan, I 184.

Van (der) As, Jacobus, I 160.

Van der Bijl, Gertruida, I 143 n.

Van der Bijl, Pieter, I 136, 138, 160, 161 n, 163 n, 164, 191 n.

Van der Graft, Agneta, II 254 n.

Van der Heiden (Heyden), Jacobus, I 86, 87 n, 136, 138, 150, 164, 200; II 4, 206.

Van der Heiden, Pieter Juriaansz, sien Von der Heyden.

Van der Haak, Joost, I 178.

Van der Lith, Anthonij, I 200, 201 n; II 284.

Van der Meer, Hugo, I 180.

Van der Merwe, Sophia, I 138 n.

Van der Poel, Pieter, I 196, 197 n.

Van der Schulp, Sara, I 165 n.

Van der Stel, Adriaan, I 112, 113 n, 182; II 146, 274.

Van der Stel, Cornelis, II 276 n.

Van der Stel, François (Frans), I 114, 115 n, 148, 196, 196 n, 200, 208; II 206, 237 n, 274, 286.

Van der Stel, Henrik, II 274.

Van der Stel, Juffrouw, I 196; II 286, 288.

Van der Stel, Lodewyk (of Cornelis), I 225 n; II 276 n.

Van der Stel, Simon I, 52, 60, 68, 72, 78, 84, 90, 91 n, 108, 112, 138, 154, 160, 164 n, 166, 167 n, 174, 192, 196, 198 n, 220, 222, 224, 224 n, 225 n, 233 n, 242, 251 n, 273 n, 279 n, 289 n, 292, 304 n, 306, 309 n, 366 n; II 20 n, 23 n, 27 n, 33 n, 35 n, 45 n, 108 n, 112, 124 n, 198, 200, 200 n, 202, 204, 206, 234, 245 n, 254, 258, 270, 274, 276, 284.

Van der Stel, Willem Adriaan, I 58, 59 n, 73 n, 81 n, 86, 87 n, 94, 95 n, 108, 109 n, 114, 130, 131 n, 132, 138, 141 n, 142 n, 146, 148, 151 n, 161 n, 162, 163, 174, 182, 190, 191 n, 193 n, 197 n, 202, 204 n, 208, 224 n; II 2, 7 n, 14, 41 n, 75 n, 112, 114 n, 124, 200, 202, 204, 205 n, 206, 208, 217 n, 234, 237 n, 245 n, 247 n, 254 n, 274, 278, 282, 284.

Van der Dieden, Willem, I 182; II 262.

Van Dishoeke, Ewout, I 176.

Van Dorth, Samuel Martiens, I 139, sien S.M. de Meurs.

Van Dragen, Anna Catharina, II 259 n.

Van Enkhuizen, Jacob Pieterszoon, II 152, 153 n.

Van Goens, Rijckloff (Ryklof), 1 68, 69 n, 176, 193 n; II 182, 183 n, 199 n, 200 n, 204, 208, 214, 234, 280.

Van Haerwarden, Jan, I 178.

Van Hoorn, Johan, I 82, 94, 176; II 234, 236, 237 n, 241 n, 250, 252, 254.

Van Kervel, Adriaan, I 182.

Van Keulen, Joannes, I 178; II 272, 273 n.

Van Kuyk, Dirk, I 178.

Van Loon, Hercules (ds.), I 86 n, 152, 153 n, 180; II 114, 256, 258, 278, 280.

Van Loveren, Christina, I 162 n.

Van Luwuurden, Elsie, I 226 n; II 279 n.

Van Madras, Johanna, I 199 n.

Van Meerhoff, Pieter, II 71 n, 168 n.

Van Meerland, Jan, I 191 n.

Van Meydrecht, II 208, 210, 212, 214, 215 n, 220.

Van Nek, Jacob, I 34; II 264.

Van Noorthoorn, Harman Jansz, II 48.

Van Ommeren, Johanna, I 68.

Van Otteren, Margaretha Hendrina, I 193 n.

Van Pollinkhoven, Otto, I 182.

Van Putten, Willem, I 76, 77 n, 178, 184, 198, 199 n.

Van Quaalberg, Cornelis, I 174; II 112, 170, 172, 184, 192, 194.

Van Rheede tot Drakenstein, Hendrik Adriaan, I 76, 77 n, 90, 91 n, 107 n, 154, 155 n, 176, 180, 192, 193 n, 229 n, 249 n; II 72, 73 n, 108 n, 200, 202, 204, 216, 256, 270, 271 n, 272.

Van Rhenen, Maria Aelwyk, II 52 n.

Van Riebeeck, Johan Antoni, I 37 n, 43 n, 44, 72, 86, 174, 226 n, 234; II 60 n, 72, 72 n, 112, 156, 158 n, 162, 163 n, 164, 168, 168 n, 170, 170 n, 188 n, 200 n, 204, 271 n, 274, 275 n.

Van Riebeeck, Johanna Maria, II 72 n, 73 n.

Van Rosendaal, sien Rosendaal.

Van Schalkwyk, Anna, II 245 n.

Van Schelling, Elsie, I 67 n.

Van Spilbergen, Joris, I 42, 42 n, 43 n, 44, 46 n; II 112, 135 n, 150.

Van Steeland, Joannes, I 176, 216 n, 217 n.

Van Velthuysen, Anna, II 73 n.

Van Zyl, Willem, I 162.

Vendevogel, Joost, II 282.

Verburg, Frederik, I 176; II 168, 169 n.

Verburg, Nicolaas, I 176; II 214, 215 n, 274.

'Vergelegen', I 87 n, 112, 114, 130, 146, 148, 150, 198, 200, 202 n; II 204, 284.

'Vergenoegd', I 136 n.

Verhulst, I 50.
Verloren Vallei, I 247 n, 359 n.
Verlorenvleirivier, I 363 n; II 21 n, 23 n.
Vernie, Abram, II 218.
Verpoorte, Gerard, II 106.
Viant, Johanna, I 197 n.
Vierabend, Jan David, I 182.
Vierentwintig Riviere, I 70, 235 n, 237 n, 238; II 15 n, 16, 46, 47 n.
Vigiti (Vegeti) Magni, I 292, 293 n, 367 n.
Visscher Jan Coenraet, II 115 n.
Vissershok, I 78, 204; II 56, 226, 240, 246, 246 n.
Vlasvat, Tobias, I 178.
'Vleermuis' (veepos), I 202, 222, 364.
Vleeschbaai, II 148.
Voëleiland, I 253 n, 357 n.
Voet, Jacobus, I 182, 198, 199 n.
Vogel, Jacob, I 78, 79 n, 249 n.
Vogel-valey, I 204.
Von Breitenbach, Johann Conrad, I 178; II 196, 197 n.
Von der Heyden, Pieter Jurgen, II 52, 52 n.
Von Werlinghof, Friedrich Mathias, I 249 n.
Vossius, Gerardus Johannes, II 128, 129 n.
'Vredenburg', I 136 n.
Vredendal, I 263 n.
Vroom, Agigael, I 87 n.
'Vyffontein', I 138 n.

Waerwijck, II 152 n, 153 n, 264, 265 n.
Wagemakersvallei, I 70, 154, 162, 163 n.
Wagenaar, Zacharias, I 174; II 112, 162, 170, 170 n, 192, 204.
Wagtendorp, Petrus, I 180; II 254.
Walseemüller, I 41 n.
'Warmwaters-kraal', I 202.

Waterhouse, Gilbert, I 226 n, 227 n, 228 n, 229 n, 231 n, 232 n, 251 n.

Waveren, I 70, 134, 166, 167 n, 204, 205 n, 212 n, 227 n; II 15 n, 16, 47 n, 48, 49 n, 226, 240.

Weijers, Hester, II 180 n.

'Wel(ge)moed', I 136.

'Welgelegen', I 202.

Welsse(e), Johannes, I 196 n.

Welter, Nicolaas, I 90.

Wessels, Johanna, I 196 n.

Weyns, Justinus, II 164.

Wiedowrivier, I 261 n, 353 n; II 35 n.

Willekens, Wouter, II 152.

Willemszoon, Jochem, I 32, 48, 50, 54.

Windberg (= Duiwelspiek), I 32, 38, 39 n, 42, 58, 64, 65; II 174.

Wintergerst, M., I 57 n.

Wittebol, Jan (Joan), I 178, 182; II 198, 199 n, 200.

Wofberg, I 253 n; II 28, 29, 29 n, 31 n, 32 n.

Worcester, I 202 n.

Wynandszoon, Wynand, II 4.

'Wytgelegen', I 202.

Zandrivier, I 222, 247 n, 308, 334.

'Zandvliet', I 137 n, 198, 199 n.

Zeekoeienrivier, I 363 n.

Zeekoeien-vallei, I 146, 148, 193 n, 246, 247 n, 358.

'Ziekenhuis' (veepos), I 202.

'Zoetendal', I 163 n.

'Zorgvliet', I 160, 200.

Zwartebergen, I 167 n.

Zwarterivier, II 2.